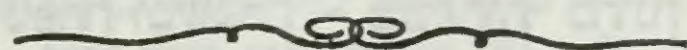

[ג] כי מרדכי היהודי. (א) על שכפר בע"ז נקרא יהודי, שכל הכופר בע"ז נקרא יהודי. דכתיב איתי גוברין יהודאין (דניאל ג יב): משנה למלך אחשורוש וגדול ליהודים. שהיה ראש עליהם: ורצוי לרוב אחיו. מלמד שאין אדם יכול להוציא ידי חובתו לכל העם. שהרי לא נמצא טוב לישראל כמרדכי, וכתיב בו ורצוי לרוב אחיו (ב) ולא לכל אחיו, והוא היה דורש טוב לעמו, וכל הממון שלקח מבית המן נתן אותו לעבודת בית ה'. ודובר שלום לכל זרעו. אדון השלום יפרוש שלומו על כל ישראל אמן:

הערות ותקונים

[י] (א) על שכפר בע"ז. מגילה י"ג ע"א: (ב) ולא לכל אחיו. מגילה ט"ז ע"ב:

[כה] **ובבואה** לפני המלך אמר עם הספר. (י) א"ר נחמן אמרה לו אסתר למלך, אדוני המלך יאמר בפה מה שנכתב בספר, כל מה שכתב מרדכי בשם המלך צוה גם אתה מפיך לעשות כך וכך, אמר אחשורוש ישיב מחשבתו הרעה, מחשבהו לשון נקבה, ואמר ישוב י' במקום ת' תשיב כי אותיות אית"ן משמש א' במקום נו"ן ת"ד במקום תי"ו: ס"א ישיב עמלו ומחשבתו הרעה:

[כו] **על** כן קראו לימים האלה וגו'. ישראל קראו להם פורים: ומה ראו על ככה. (יא) ומה הגיע אליהם. שנעשה נס למרדכי והמן נתלה: קיימו וקבלו היהודים. קיימו למעלה מה שקבלו למטה ישראל: ועל כל הנלוים עליהם. אלו הגרים: ככתבם. של הלשונות:

[כח] **והימים** האלה נזכרים ונעשים. (יב) מכאן שסעודת פורים אינה נוהגת אלא ביום: משפחה ומשפחה. משפחות כהונה ולויה וישראל שמבטלים עבודתם ותורתם והולכים למקרא מגילה, (יג) ואף הנשים חייבות במקרא מגילה, שאף הן היו באותו הנס, שנאמר טף ונשים ביום אחד (אסתר ג יג), ואינה נקראת בפחות מעשרה, ואפילו לנשים, (יד) וצריכה שרטוט כספר תורה, דכתיב דברי שלום ואמת כאמיתה של תורה: וימי הפורים האלה לא יעברו. אפילו לימות המשיח: וזכרם לא יסוף מזרעם. אפילו אבילי ציון וירושלים ששים ושמחים בהם, ורוחצים ומתכסים לבנים:

[כט] **ותכתב** אסתר ומרדכי את כל תוקף. כל עיקר, למדנו שיש דרשה למגלה הזאת, שנאמר ותכתוב אסתר וגו' את כל תוקף, (טו) כלומר תוקף המעשה בלבד, אבל ריבוי דברים שהיו באותו זמן לא נכתבו כולן, כענין ההגדות (טז) שבמדרש אסתר. תקפו של אחשורוש, ותוקף גדולת מרדכי, ותוקף הנס, ומכאן שצריך אדם לקרוא המגילה כולה ולא מקצתה, שנאמר את כל תוקף הענין כולו: השנית. מה ראשונה קיימוהו בשושן, שנייה קיימוה בכל המקומות:

[ל] **וישלח** ספרים וגו' דברי שלום אלו שלומה של כתבים: ואמת. קיום המגילה:

[לא] **לקיים** את ימי הפורים האלה. י"ב פעמים נצטוו על הפורים, כנגד י"ב שבטי ישראל, שנאמר לקיים עליהם. להיות עושים. לעשות אותם. וקבל היהודים. קיימו וקבלו. ולא יעבור. נזכרים ונעשים. לא יעברו. לא יסוף מזרעם. לקיים את אגרת. לקיים את ימי הפורים. קיים את ימי הפורים האלה. הרי י"ב פעמים, מלמד שכל ישראל עתידין לעשות הפורים לעתיד לבא בהקבץ כל ישראל, דברי הצומות וזעקתם:

[לב] **ומאמר** אסתר. כל אלו קיימו דברי הפורים: ונכתב בספר. (יז) מכאן ארז"ל קראה על פה לא יצא, (יח) ונקראת בלילה ונשנית ביום, וסמכו הדברים ממקרא הזה, דכתיב אלהי אקרא יומם ולא תענה ולילה ולא דומיה לי (תהלים כב ג):

[י] [א] **וישם** המלך אחשורוש מס על הארץ ואיי הים. להתיש כח השרים שלא ימרדו בו, שנאמר וישב עליהם את אונם (תהלים צד כג): אחשורש. כתיב חסר ו' כדרך שחסר בעפרון החתי, שכל הנבהל להון חסר יבואנו:

הערות ותקונים

פ"ז ע"ב, ושם הגי' א"ר יוחנן: (יא) ומה הגיע אליהם. בכ"י מינכען נוסף על הגליון: פי' מה ראו אחשורוש והמן לכתוב כתבים לאבד היהודים על ככה שנתקנא המן במרדכי ומה הגיע אליהם שנעשה נס למרדכי: (יב) מכאן שסעודת פורים אינה נוהגת אלא ביום. עיין מגילה דף ז' ע"ב, אמר רבא סעודת פורים שאכלה בלילה לא יצא ידי חובתו: (יג) ואף הנשים חייבות במקרא מגילה. ערכין ג' ע"א: (יד) וצריכה שרטוט. מגילה ט"ז ע"ב: (טו) כלומר תוקף המעשה. מובא בס' מגות הלוי דף ק"ז ע"ב וז"ל מצאתי במדרש לקח טוב דברים נפלאים מורים על מעלת תהלת המגלה הזאת ראיתי להעתיקם פה מפני כבוד שניהם וכבוד רבותינו הקדושים את כל תוקף כו': (טז) שבמדרש אסתר. כוונתו למדרש אבא גריון: (יז) מכאן אמרו רז"ל. מגילה י"ח ע"א: (יח) ונקראת בלילה. מגילה ד' ע"א:

לעשית אותם ימי משתה ושמחה, שיו"ט הוא אסור בעשיית מלאכה, אבל כל מקום שנהגו שלא לעשות מלאכה אסיר: ורבים מעם הארץ מתיהדים, כדרך שנאמר במצרים, וגם ערב עלה אתם (שמות יב לח), ולעתיד לבא כתיב אשר יחזיקו עשרה אנשים (זכריה ח כג):

[ט] [א] **ובשנים** עשר חדש וגו' ביום אשר שברו, אשר עלה בדעתם לשלוט בהם:

[ב] **נקהלו** היהודים. שברחו מן הערים אל (הערים) [ההרים] ואל הכפרים:

[ג] **(האהשתרנים) [והאחשדרפנים]**. שרים שהם השים תדירים רואים פני המלך: מנשאים את היהודים. היו נושאים להם פנים:

[ז] **ואת** פרשנדתא. פסק, (א) כל האתים הללו צריך קורא את המגילה לאומרן בנשימה אחת ולומר וי"ו של ויזתא בזקיפה, לכך נכתבה וי"ו ארוכה ויזתא, כענין וזקיף יתמחי עלוהי (עזרא ו יא), (ב) שכולן נתלו בעץ אחד, וד' אמות לאחד עשרה נבילות, שהגוף ג' אמות מהיים, ולאחר מיתה נמתח אמה, ויש לו ד' אמות, הרי לקחו נבלות עשרת בני המן ונבילת המן מ"ד אמות, נשארו ו' אמות מן העץ, וג' אמות משוקע בארץ, וג' אמות מן הארץ עד הנבילה התחתונה: ובבזה לא שלחו את ידם. כי אם לנקום דם הצדיקים, למדנו שברוח הקודש נכתבה מגילת אסתר מהרבה ענינים, (ג) כמו שמבואר במס' מגילה:

[יב] **ויאמר** המלך, בשאר מדינות המלך מה עשו. (ד) זה אחד מן ק"ו שבמקרא, אם בעיר המלך כך, כ"ש בשאר מדינות: ואעפ"כ מה שאלתך וינתן לך ומה בקשתך עוד ותעש, לפיכך אמר שלמה בחכמתו פלגי מים לב מלך ביד ה' אל כל אשר יחפוץ יטנו (משלי כא א), כמים הנוטים לכאן ולכאן, כך הקב"ה מטה לב מלכים אל רצונו יתברך זכרו:

[טז] **ושאר** היהודים אשר במדינות המלך. ביום שלשה עשר לחדש נקהלו. למדנו שי"ג הוא זמן קהילה לכל, שבו הרגו בשונאיהם. ונוח בארבעה עשר בו. הוא ימי משתה ושמחה ליהודים אשר בערי הפרזות, והם הערים שאינם מוקפות הומה מימות אחשורוש, (ה) אבל המוקפות חומה מימות אהשורוש קורין המגילה בט"ו, שהיתה להם ימי נקמה ב' ימים בי"ג ובי"ד, ונהו בט"ו, ובמקום שאין מכירין אם מוקפות הומה מימות אחשורוש ואם לאו, נוהגים ב' ימים משתה ושמחה כמוקפים חומה וכפרזים:

[יט] **ומשלוח** מנות איש לרעהו. (ו) אין פחות מב' מנות: ומתנות לאביונים, לא אמר לאביון שתי מתנות, אלא לכל אחד ואחד מתנתו:

[כ] **ויכתוב** מרדכי את הדברים האלה. להיות לזכרון לישראל: להיות עושין את יום י"ד ואת יום ט"ו. מוקפים בט"ו ופרזים בי"ד:

[כב] **כימים** אשר נהו בהם היהודים. הוסיפו עליהם ב' ימים. (ז) כדתנן מגילה נקראת בי"א בי"ב בי"ג בי"ד בט"ו (ח) וי"ג הוא זמן קהילה לכל הוא, להולכי דרכים שאין להם מגילה נכנסים בקהל וקורין, אבל השמחה והמשתה אינם אלא בזמנם בי"ד או בט"ו:

[כג] **וקבל** היהודים. (ט) כאיש אחד, כענין ויאמר עד (ש"א יב ה):

הערות ותקונים

[ט] (א) כל האתים הללו. מגילה ט"ז ע"ב: (ב) שכולן נתלו בעץ אחד וד' אמות לאחד עשרה נבילות. עיין בילקוט רמז אלף כ"ט בפ' בשלשה עשר במאמר בא וראה היכן היו גלובים בו, ומקור המאמר מהילקוט לא נודע לי: (ג) כמו שמבואר במס' מגילה. דף ז' ע"א, אסתר ברוח הקודש נאמרה: (ד) זה אחד מן ק"ו שבמקרא. ב"ר פל"ב ע"ש: (ה) אבל המוקפות חומה. מגילה ב' ע"א: (ו) אין פחות מב' מנות. מגילה דף ז' ע"א שתי מנות לאיש אחד, ומתנות לאביונים שתי מתנות לשני בני אדם: (ז) כדתנן. משנה במגילה דף ב' ע"א: (ח) וי"ג הוא זמן קהילה לכל. מגילה שם: (ט) כאיש אחד. כי כתוב בלשון יחיד, וראוי לכתוב וקבלו. ובעל מנות הלוי דף ר"א ע"ב הביא בשם ה"ר יוסף נאקון ז"ל וז"ל וקבל היהודים בלשון יחיד כי כלם בלב אחד קבלוה, לפי שכבר החלו לעשותם: (י) א"ר נחמן. מגילה ט"ז

בי, שנאמר כבכורה בתאנה בראשיתה (הושע ט י), גפן אמר אני אתן את נפשי שבי נמשלו ישראל, שנאמר גפן ממצרים תסיע (תהלים פ ט), אגוז אמר גם בי נמשלו ישראל, שנאמר אל גינת אגוז ירדתי (שה"ש ו יא), אתרוג אמר ממני נוטלין ישראל למצוה, שנאמר פרי עץ הדר (ויקרא כג מ), הדס אמר גם בי נמשלו ישראל, שנאמר בין ההדסים (זכריה א ח), זית אמר גם בי נמשלו ישראל, שנאמר זית רענן (ירמיה יא טז), תפוח אמר גם בי נמשלו ישראל, שנאמר כתפוח בעצי היער (שה"ש ב ג), התמר אמר גם בי נמשלו ישראל, שנאמר זאת קומתך דמתה לתמר(שה ז ט),ערבה אמר בי גם נמשלו[ישראל],שנאמר כערבים על יבלי מים (ישעיה מד ד), ארז אמר גם בי[נמשלו ישראל], שנאמר כארז בלבנון ישגא (תהלים צב יג), באותה שעה באה קוץ לפני הקב"ה ואמר רבש"ע אין לפניך לא משוא פנים ולא מקח שוחד, אני שאין בי זכות להתלות אתן נפשי ויתלה זה טמא עלי, מיד קבל ממנו, באותה שעה נזר אותו רשע לעבדו, לעשות עץ גבוה חמשים אמה, כדי שיראו בני המדינה:

[ח] [א] ביום ההוא וגו' כי הגידה אסתר מה הוא לה, שהיא קרובה, שנאמר אסתר בת אביחיל דוד מרדכי:

[ב] ויסר המלך את טבעתו מהמן. העביה והסירו: ותשם אסתר את מרדכי על בית המן. חמש שנים קבץ המן אוצרות למרדכי, ה' שנים עמדה אסתר בדבר מרדכי, שלא הגידה מולדתה ואת עמה, משנת ז' למלכותו עד י"ב שנה למלכותו:

[ג] ותוסף אסתר ותדבר לפני המלך ותבך וגו'. לעולם הנשים (א) דעתן קלה:

[ד] ויושט לה המלך. תרגום וישלח ישראל את ימינו (בראשית מח יד), ווושב שם רעבים (תהלים קז לו), ויושט המלך לאסתר, ותאמר אם על המלך טוב, כי איככה אוכל וגו', ויאמר המלך וגו', ואתם כתבו על היהודים כטוב בעיניכם וגו'. אין להשיב, לפי שהיתה אסתר אומרת יכתב להשיב את הספרים:

[ט] ויקראו סופרי המלך בעת ההוא בחדש השלישי הוא חדש סיון. מלמד שזכות התורה עמדה להם לישראל:

[י] ויכתב בשם המלך וגו'. רוכבי הרכש. כענין שנאמר רתום המרכבה לרכש (מיכה א יג), הם הסוסים: האחשתרנים. שהם חשים וממהרין לרוץ ולתור אל ארץ שנצטוו: בני הרמכים. (ב) בלשון תלמוד רמכי רמכי, הם עיירים סוסים בחורים. ס"א רמכים אלו הרוכבים, שהם מרימים ידיהם ומכים הסוסים לרוץ:

[יג] פתשגן הכתב. שנכתב בשושן להנתן על הגזירה בכל מדינה ומדינה, ככל אשר כתב המן הרשע כנגדם, כתב מרדכי היהודי:

[טו] ומרדכי יצא מלפני המלך. לאחר שנאמר בו ומרדכי בא לפני המלך כי הגידה אסתר מה הוא לה, שהרי כתבו למעלה וישב מרדכי אל שער המלך, ששב אל שקו ואל תעניתו, ועדיין לא היה מכיר בו המלך שהוא קרוב לאסתר המלכה, אלא לאחר שנודע לו בא לפני המלך, וילבש בגדי מלכות: והעיר שושן צהלה ושמחה. אלו היהודים שבשושן:

[טז] ליהודים היתה אורה ושמחה. (ג) א"ר יהודה אורה זו תורה, שנאמר כי נר מצוה ותורה אור (משלי ו כג), ושמחה זו שמחת יו"ט, [שנאמר ושמחת בחגך (דברים טז יד)], וששון זו מילה, שנאמר שש אנכי על אמרתך (תהלים קיט קסב), ויקר אלו תפילין, וכן הוא אומר וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך (דברים כח י), ותניא ר' אליעזר הגדול אומר אלו תפילין שבראש: ויקר. בעיני הגוים:

[יז] ובבכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר שמחה וששון ליהודים. מלמד שאסורים בהספד: משתה, מלמד שאסורים בתענית: ויום טוב קבלו עליהם, שנאמר

הערות ותקונים

[ח] (א) דעתן קלה. בכ"י מינכען הגי' דמשתיקן קרובה, וזו גירסא ישרה: (ב) בלשון תלמוד רמכי רמכי. תענית כ"ג. ועיין ערוך ספי' עדריס עדריס, והמלה סורית: (ג) א"ר יהודה. מגילה ט"ז ע"ב. ובכ"י מינכען א"ר יהודה אמר רב:

[יד] **עודם** מדברים עמו וסריסי המלך וגו'. (כה) אמרה אסתר בניו של המן איפרכין במדינות, אלכדהו קודם שישגר להם הדברים הללו וימרדו במלך, לכך נאמר ויבהילו להביא את המן:

[ז] [א] **ויבא** המלך והמן לשתות. ואסתר לא היתה אוכלת:

[ב] **ויאמר** המלך לאסתר גם ביום השני מה שאלתך, הרי לך יום ב' שאמרת ומחר אעשה כדבר המלך:

[ג] **ותען** אסתר ותאמר. כסבור היה אחשורוש שעמה אומה אחרת חוץ מישראל, והיה שותק לדעת מאי זה אומה היא:

[ד] **כי** נמכרנו אני ועמי וגו' כי אין הצר שוה בנזק המלך. כלומר הריוח שיעשה זה הצר למלך, אינו שוה כנגד היזק שיזיק לך, כי הוא נותן עשרת אלפים ככר כסף, והם נותנים המס בכל שנה ושנה, וכל עבודת המלכות בידם:

[ה] **ויאמר** המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה. (א) מהו ויאמר ויאמר ב' פעמים, א"ר אבהו בתחלה היה מדבר על ידי תורגמן, כיון שאמרה לו משאול המלך אני, התחיל לדבר עמה פה אל פה: מי הוא זה ואי זה הוא. כלומר מה שמו של זה האיש, ובאיזה מקום הוא עתה האיש, אשר מלאו לבו לעשות כן. כסבור היה אחשורוש שאין זה המן:

[ו] **ותאמר** אסתר איש צר ואויב המן הרע הזה. ג' שמות קראה לו על שם שביקש להשמיד להרוג ולאבד: והמן נבעת. לפי שנפל עליו הדבר בפתע פתאום:

[ז] **והמלך** קם בחמתו ממשתה היין אל גינת הביתן. (ב) שנו חכמים מלמד שיצא אחשורוש אל גינת הביתן, וראה מלאכים קוצצים, כסבור היה שהם אנשים ואמר להם מה אתם עושין, אמרו לו המן צוה לנו: והמן עומד לבקש על נפשו מאסתר המלכה:

[ח] **והמלך** שב מגינת הביתן. מקיש (יציאה לישיבה) [שיבה לקימה], מה קימה בחימה, אף שיבה בחימה: והמן נופל על המטה. שהיה כורע ומשתחוה על המטה, (ד) א"ר אלעזר מלמד שבא מלאך והפילו על המטה: ויאמר המלך הגם לכבוש את המלכה עמי בבית, (ה) אמר ווי מבראי ווי מגוואי, כבר היה בדעתו ללבוש בגדי מלכות וכתר מלכות, שנאמר ואשר נתן כתר מלכות בראשו, עתה ביקש לכבוש את המלכה: ופני המן חפו. שלא היה פתחון פה להשיב:

(ט) **ויאמר** חרבונא גם הנה העץ. על כל הרעות שעשה, גם הנה העץ עומד בבית המן, מלמד שעשאו מקורות ביתו, ונעץ אותו לפני ביתו, גבוה ג' אמה, להראות לכל המדינה:

[י] **ויתלו** את המן על העץ אשר הכין למרדכי, ישוב עמלו בראשו ועל קדקדו חמסו ירד, כן יאבדו כל אויביך ה': והמת המלך שככה. (ו) שהיה ירא ממנו שלא ימרוד עליו, להלן אומר כשוך חמת המלך, ולא שככה, וכאן שככה שככה, (ז) שתי שכיכות הללו למה, אחת למלכו של עולם, ואחת לאחשורוש: אמרו אותו העץ שנתלו בו המן קוץ היה, (ח) אמרו ז"ל מאי זה עץ היה, בשעת שבקש להכינו שלח השם וקרא לכל עץ, ואמר להם מי נתן נפשו ויתלה רשע זה עליו, תאנה אמרה אני אתן את נפשי, שממני מביאין ישראל בכורים, ולא עוד אלא שנמשלו ישראל

הערות ותקונים

ר' יהודה. מגילה שם: (כה) אמרה אסתר. מדרש אבא גוריון ומובא במנות הלוי דף קס"ט ע"א בשם מדרש לקח טוב:

[ז] (א) מהו ויאמר ויאמר ב"פ א"ר אבהו. מגילה שם: (ב) שנו חכמים. מגילה שם: (ג) מקיש שיבה לקימה. כן תקנתי כמו שהוא במגילה שם: (ד) א"ר אלעזר. מגילה שם: (ה) אמר ווי מבראי ווי מגוואי. בגמרא שם ווי מביתא ווי מברא: (ו) שהיה ירא ממנו שלא ימרוד. מובא בס' מנות הלוי דף קנ"ד ע"א בשם מדרש לקח טוב: (ז) שתי שכיבות הללו למה. גמרא מגילה דף ט"ז ע"א: (ח) אמרו ז"ל מאי זה עץ היה. מדרש אבא גריון:

דעתן

למרדכי היהודי היושב בשער המלך ההיא סגי ליה בחדא דיסקרתא (יז) (פי' עיר שהיו באים שם לסחורה) או בחדא נהרא, אמר לו אל תפל דבר, באותה שעה קרא אהשורוש להתך ולחרבונא שילכו עמו, אמר להם הזהרו שלא יפול דבר מכל אשר דבר (יח) מיד הלכו, כיון שראה מרדכי שהמן בא והסוס בידו, אמר כמדומה אני שהרשע הזה למרמסני בא, אמר להם לתלמידיו ברחו לכם, אמרו לו לא נפרד סמך בין למות ובין לחיים, מיד נתעטף בטליתו ועמד להתפלל, בא אותו רשע וישב בין התלמידים, אמר להם במה אתה עוסקים, אמרו לו במצות העומר שהיו ישראל מקריבין בזמן שבית המקדש קיים, אמר להם מכה הוא זה העומר. של כסף או של זהב, אמרו לו של שעורים היה, וכמה היה שוה הרבה (הרבה) עשרה זוזים, אמר להם עשרה זוזים שלכם נצחו עשרת אלפים ככר כסף שלי, לאחר שסיים מרדכי תפלתו, אמר קום לבוש אלו הבגדים, ורכב על זה הסוס שהמלך רצה לכבדך, הבין מרדכי כי מה' יצא הדבר התחיל לאמר לו אין דרך ארץ ללבוש בגדי מלכות בלא רחיצה, הלך לבקש מרחץ ולא מצא, כי אסתר המלכה אסרה כל הבלנים וכל הספרים, כדי שיתעסק בו המן בעצמו, וכן היה המן חוגר חלציו וקשר זרועותיו והלך ונעשה לו בלן וספר, ולקה הוא מספרים ותקנו ורחצו וסכו, עד שהוא מגלחו התחיל המן להתאנח, אמר לו מרדכי מפני מה אתה מתאנח, אמר אוי לו לאותו איש, אדם שהיה גדול מן הפרתמים, וכסאו מעל לכסאותם, ולמעלה מכל השרים ועבדי המלך, נעשה בלן וספר וגולייר, אמר לו וכי איני מכיר את אביך, שהיה ספר של כפר קרינוס כ"ב שנה, לאחר שהלבישו אמר לו רכוב על זה הסוס, אמר לו זקן אני תשש כחי מפני התענית, אמר לו ומה אעשה לך, אמר לו גהון והכנע צוארך, גהן לו וכנע את צוארו ודרס עליו, ורכב עליו, כשרכב בעט בו, לקיים מה שנאמר ואתה על במותימו תדרוך, (דברים לג כט) והיה הולך לפניו ומכריז ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו, והאבוקות דולקות לפניו, ומרדכי היה מקלס ואומר, ארוממך ה' כי דליתני ולא שמחת אויבי לי, ה' אלהי שועתי וגו' ה' העלית מן שאול נפשי (תהלים ל, ב, ג ד), תלמידיו היו אומרים זמרו לה' חסידיו וגו' כי רגע באפו חיים וגו' (שם שם ה ו ד) ה' העלית וגו', אסתר אמרה אליך ה' אקרא, מה בצע בדמי, (שם שם ט י), ישראל היו אומרים שמע ה' וחנני וגו' הפכת מספדי למחול לי וגו' (שם שם יא יב):

[יא] **ויקח** המן את הלבוש ואת הסוס וילבש את מרדכי. הוא בעצמו: וירכיבהו ברחוב העיר וגו'. כיון מרדכי לעבור נגד בית המן, (יט) עלתה בתה של המן על הגג, כסבורה שמי שעל הסוס אביה הוא, וההולך לפניו מרדכי, נטלה עציץ של בית הכסא, ושפכה על ראש אביה, הרים ראשה והכירה בו שהוא אביה, נפלה מן הגג ומתה:

[יב] **וישב** מרדכי אל שער המלך. (כ) שב אל שקו ואל תעניתו, קסבר כל המתענה משלים, (כא) א"ר חלבו כל הנושא שק ומתענה, אינו מעבירו מעליו עד שתעשה בקשתו: והמן נדהף אל ביתו. (כב) אבל. מן בתו: וחפוי ראש. שנעשה בלנאי וכפר וגולייר וכרוזר:

[יג] **ויספר** המן לזרש אשתו. שהלך לאמר למלך לתלות את מרדכי, ונעשה לו בלנאי ספר וגולייר וכירוזר: ויאמרו לו חכמיו. (כג) א"ר יוחנן כל האומר דבר חכמה אפילו מן האומות נקרא חכם: אם מזרע היהודים מרדכי אשר החילות לינפול לפניו לא תוכל לו כי נפול תפול לפניו. (כד) דרש ר' יהודה ב"ר אלעאי שני נפילות הללו למה, אמרו אומה זו משולה כעפר, ומשולה ככוכבים, כשהן יורדין יורדין עד לעפר, וכשהן עולין עולין עד הכוכבים:

הערות ותקונים

לו המן. מגילה שם: (יז) פי' עיר שהיו באים שם לסחורה. הסגרתי, והוא פי' שמפרש רבינו מלת דיסקרתא: (יח) מיד הלכו. מדרש א"ג: (יט) עלתה בתה של המן. מגילה ט"ז ע"א (כ) שב אל שקו. מגילה שם ומדרש א"ג: (כא) א"ר חלבו. מדרש א"ג: (כב) אבל מן בתו. מדרש א"ג: והובא במנות הלוי דף קס"ז ע"ב בשם מדרש לקח טוב: (כג) א"ר יוחנן. מגילה ט"ז ע"א: (כד) דרש ר'

עוללים ויונקים יסדת עוז (תהלים ח ג), ואין עוז אלא תורה, שנאמר ה' עוז לעמו יתן (שם כט יא), (כט) וצריכין אנו לעסוק בדברי אגדה שייסדו הראשונים, מפני שהם נאים ומיישבים דעת האדם, ומושכין לבו של אדם בדברים שהדעת מקבלן:

[ו] [א] **בלילה** ההוא נדדה שנת המלך. (א) אמר רבא נפלה ליה לאחשורוש מילתא בדעתיה, מה דקמן דזמינתיה אסתר להמן בהדיי, דילמא עצה קא שקלי לעילויה דההוא גברא למקטליה הדר אמר (היכי לא מתודע לאינש) [אי הכי לא הוה גברא דרחים לי דהוה מודע לי], הדר אמר דילמא עביד ליה אינש טיביתא ולא פרעתיה להכי לא מגלו לי, מיד ויאמר להביא את ספר הזכרונות. (ב) ובמדרש אגדה כי ירד גבריאל אצל אחשורוש והיה מנדה שנתו מעיניו, והובטו בקרקע, ואמר לו כפוי טובה קום שלם טובה לבעליו, (ג) וכן אמרו ז"ל בתלמוד ורבנן אמרי נדדו עליונים נדדו תחתונים, המלאך היה מנדד אחשורוש, (ד) מיד גזר אחשורוש להרוג את הנחתומים, ואת הטבחים, ואת המשקים, אמר להם סם המות נתתם לי לאבדני מן העולם, אמרו לו אדונינו המלך ממה שאכלו אסתר והמן אכלת ושתיתה אתה, כי סבורים היו שאסתר אכלה, עתה ילכו ויראו השרים אם הם במדה זו הורגנו, ואם לאו למה אנו נהרגים, הלכו וראו את אסתר ואת המן ומצאום בלא צער, מיד ויאמר להביא את ספר הזכרונות: ויהיו נקראים לפני המלך. (ה) שהיו נקראין מאליהן:

ב] **וימצא** כתוב. (ו) נכתב מיבעיא ליה, מלמד שהיה שמשי מוחק וגבריאל כותב:

[ג] **ויאמר** המלך מה נעשה וגו'. (ז) כיון שהזכיר לפניו את מרדכי, בא עליו מעט שינה, וראה בחלומו את המן, והסייף בידו להורגו, מיד נבעת המלך, ויאמר מי בחצר, והמן בא לחצר בית המלך וגו': אשר הכין לו. (ח) לעצמו הכין:

[ה] **ויאמרו** נערי המלך אליו הנה המן עומד בחצר. שבא קודם קריאת שמע לתלות את מרדכי, אמר המלך (ט) כשאני רואה אותו חלום אמת הוא: ויאמר המלך יבא.

[ו] **ויבא** המן. (י) לא הספיק לדבר עד שאמר לו המלך מה לעשות באיש אשר המלך חפץ ביקרו, כסבור המן אין רצון המלך לכבד אלא אותו, אמר לו

[ח] **יביאו** לבוש מלכות אשר לבש בו המלך, והסוס אשר רכב עליו, (יא) לבוש שהביאו לדריוש ממדינת הים, וכלי ירוק שהביאו לכורש: ואשר נתן כתר מלכות בראשו. (יב) כיון שהזכיר הכתר מיד נשתנו פניו של מלך, אמר ודאי זה הוא החלום שהייתי רואה, אמר אין דעתו של זה כי אם למלוך תחתי:

[ט] **ונתון** הלבוש והסוס. (יג) כיון שראה המן שנשתנו פניו של מלך, לא הזכיר עוד הכתר:

[י] **ויאמר** המלך להמן. אמר לו לך טול ועשה כן למרדכי היהודי, והכרוז אתה בעצמך לפניו, ואמרת ככה יעשה לאיש וגו', (יד) אמר לו אדוני המלך הרבה מרדכי יש במלכותך, אמר לו היושב בשער המלך, (טו) אמר לו הלא אתה כתבת להשמיד אותו ואת כל עמו, אמר לו אל תפל דבר, (טז) אמר לו המן אם

הערות ותקונים

חלנו. מדרש א"ג שם: (כט) וצריכין אנו לעסוק: דברי רבינו מדנפשיה:

[ו] (א) אמר רבא. מגילה ט"ו ע"ב: (ב) ובמדרש אגדה, כוון למדרש א"ג: (ג) וכן אמרו חז"ל בתלמוד, מגילה ט"ו ע"ב, ומובא במנות הלוי דף קנ"ח ע"א בשם לקח טוב: (ד) מיד גזר. מדרש א"ג ומובא במנות הלוי שם בשם לקח טוב: (ה) שהיו נקראין מאליהן, גמרא מגילה ט"ו ע"א: (ו) נכתב מבעיא ליה, גמרא שם, ושם הגי' כתב מבעיא ליה, ועיין שם בפירש"י: (ז) כיון שהזכיר לפניו את מרדכי. מדרש א"ג: (ח) לעצמו הכין, מגילה ט"ז ע"א: (ט) כשאני רואה אותו. מדרש א"ג: (י) לא הספיק לדבר. מובא במנות הלוי דף ק"ס ע"ב בשם מדרש לקח טוב: (יא) לבוש שהביאו לדריוש, עיין שם במדרש א"ג בפרשה ו' ובהערה ט': (יב) כיון שהזכיר הכתר. מדרש א"ג: (יג) כיון שראה. מדרש א"ג: (יד) אמר לו אדוני המלך. גמרא מגילה ט"ז ע"א: (טו) אמר לו הלא אתה כתבת. מדרש א"ג: (טז) אמר לו

נצח) [ואם נזר] לדור ודור (משלי כז כד) כגללו לנצח יאבד רואיו יאמרו איו (איוב כ ז): ולא קם ולא זע ממנו. וכבר יצאו האגרות, ומה שהיה היה, ולא סלק דעתו מן המקום, כי ידע שרצון יריאיו יעשה:

[י] **ויתאפק** המן. שלא לשלוח בו יד:

[יא] **ויספר** להם המן את כבוד עשרו ורוב בניו. (יח) ור"ב כתיב, מלמד שהיו לו ר"ח בנים:

[יב] **אף** לא הביאה אסתר. (יט) כל שפתחו באף לא הצליחו, הנחש שאמר אף כי אמר אלהים וגו' (בראשית ג א), נתקלל ונתמעטו מזונותיו, שר האופים אמר אף אני בחלומי (שם מ טז), ונתלה, קרח אמר אף לא הביאותנו וגו' (במדבר טז יד), נשרף ונבלע, המן אמר אף לא הביאה, נאבד הוא וזרעו:

(יג) **וכל** זה איננו שוה לי. מלמד שהיו כל שמות אוצרותיו חקוקים בחגורתו, והיה מסתכל בהם, ואמר וכל זה איננו שוה לי:

[יד] **ותאמר** לו זרש אשתו. יעצתו לעשות עץ, אשתו בשרתו כי נפול תפול לפניו, מלמד שהיתה אשתו ערומה מכל חכמיו, (כ) שהרי היה לו להמן שס"ה יועצים, וכולם לא היו יודעים כזרש אשתו: יעצו שיעשה עץ גבוה חמשים אמה, כדי שיהא גבוה ונראה לכל למרחוק: ובא עם המלך אל המשתה שמח, וייטב הדבר לפני המן ויעש העץ. (כא) אמר ר' אלעזר אמר ר' חנינא כך אמרה לו, אדם זו שאתה אומר לא תוכל לו כי אם בעץ, שאם תשליכנו לתוך כבשן האש, כבר יצאו ממנו חנניה מישאל ועזריה, ואם לגוב אריות, כבר יצא ממנו דניאל, ואם לבית האסורים, כבר יצא ממנו יוסף, (כב) ואם במולי של נחשת תשימהו ותסיק תחתיו, כבר יצא ונצול ממנה מנשה בן חזקיהו, ואם תגלהו במדבר, הרי פרו ורבו שם ישראל, ואם תעור עיניו, הרי שמשון לאחר שעוורוהו הרג בפלשתים, אין טוב אלא צלוב אותו, שלא מצינו שניצל אחד מהם, מיד וייטב הדבר לפני המן ויעש העץ, מביתו נטלו, הרס אכסדרה שלו, ותקנו גבוה נ' אמה, כדי שכל בני המדינה רואים אותו. (כג) ויש אומרים שהלך וקיצץ ארז מגינת הביתן, ארכו נ' אמה, והביא י"ב אמות, (כד) ויש אומרים פרשנדתא בנו היה הגמון בקרדונייא, והביאו מתיבתו של נח. (כה) והוציאו בהלל ובזמר, והביט על פתח ביתו, והיה אומר למחר בשחרית בשעת קריאת שמע אני תולה מרדכי עליו. (כו) לאחר שהעמידו הביט והוא מדד עצמו עליו, ובת קול אומרת לו, לך נאה העץ, מתוקן היה מששת ימי בראשית, (כז) מיד הלך לבית המדרש, ומצא את מרדכי יושב ודורש, וראשי התינוקת מפולשין באפר, ושקים במתניהם, וסופדין ובוכין, וצוה המן ומצאום כ"ב אלף, ונתן קולרין בצואריהם ושלשלאות ברגליהם. והפקיד עליהם שומרים, ואמר הללו אני שוחט תחלה, ואח"כ אני תולה את מרדכי, ואמותם מביאות להם לחם ומים, ואומרים להם אכלו קודם שתמותו, הם מניחין ידיהם על ספריהם, ונשבעין בחיי מרדכי רבן לא נאכל ולא נשתה אלא בתעניתנו נמות עייפים, והיה כל אחד ואחד גולל ספרו ונותן לרבו, ואומרים סבורין היינו כי בם נאריך ימים ושנים, ועכשיו לא זכינו, טול ספרך, מיד צעקו צעקה צעקה גדולה ומרה, ואמותם גועות כפרות מבחוץ, ובניהם כעגלים מבפנים, ועלתה צעקתם בשתי שעות בלילה, באותה שעה נתגלגלו רחמי הקב"ה, והעביר החותמות, וקרע את האגרות, וגדע קרן רשע, והפך עצת המן הרע. (כח) אמר ר' חלבו אין העולם מתקיים אלא בשביל הבל פיהם של תינוקת של בית רבן, וכן הוא אומר מפי

הערות ותקונים

(יח) ור"ב כתיב מלמד שהיו לו ר"ח בנים. כי ור"ב בגימטריא ר"ח, גמרא מגילה ט"ו ע"א:
(יט) כל שפתחו באף. ב"ר פ"ט ומובא גם באסתר רבה ובעל מנות הלוי דף קנ"ד ע"ב הביא זה בשם מדרש לקח טוב: (כ) שהרי היו לו להמן שס"ה יועצים. מדרש א"ג: (כא) א"ר אליעזר א"ר חנינא. מדרש א"ג: (כב) ואם במולי של נחושת תשימהו. עיין במדרש אבא גוריון בהערה ו': (כג) ויש אומרים שהלך וקיצץ ארז. מדרש א"ג: (כד) וי"א פרשנדתא בני. מדרש א"ג: (כה) והוציאן בהלל ובזמר. במדרש א"ג בחליל ובזמר: (כו) לאחר שהעמידו מדרש א"ג שם: (כז) מיד הלך. מדרש א"ג שם: (כח) א"ר חלבו

כיון שראתה אסתר את המלך כועס , מיד תשש כחה ולא עצרה כח, והשליכה ראשה אל ראש שפחתה שבצדה, ונתעלפה, וכמעט שפרחה נשמתה, (ד) מיד נזדמנו ג' מלאכי השרת, אחד שהגביה את צוארה, ואחד שמשך עליה חוט של חסד, ואחד שמתח שרביטו, וכמה מתח, (ה) א"ר ירמיה בר אבא שתי אמות היה והעמידו על שתים עשרה, (ו) ר' יהושע בן לוי אמר עשרים וארבע,(ז) ואמרי לה עשרים ושמונה. (ח) רבה בר עפרון אמר (ט) משום ר' אליעזר מאתים אמה, (י) מיד רחם הקב"ה ושם עליה חוט של חסד, (יא) שנאמר ויהי כראות המלך את אסתר המלכה עומדת בחצר נשאה חן בעיניו:

[ד] **ותאמר** אסתר אם על המלך טוב יבא המלך והמן. (יב) ארז"ל על מה זימנה אסתר את המן, ר' אליעזר אומר פחים זימנה לו ללכדו, שנאמר יהי שלחנם לפניהם לפח ולשלומים למוקש (תהלים סט כג), ר' יהושע אומר מבית אביה למדה [שנאמר] אם רעב שונאך האכילהו לחם ואם צמא השקהו מים כי גחלים אתה חותה וגו' (משלי כה כא כב), ר' מאיר אומר כדי שלא יטול המן עצה וימרוד בו. ר' יהודה אומר כדי שלא יכירו בה שהיא יהודית, ויאמרו למלך היאך נכנסה זו בלא רשות לחצר הפנימית, ר' נחמיה אומר כדי שלא יאמרו ישראל אחות יש לנו בבית המלך ויסיחו דעתם מלבקש רחמים עליהם, ר' יוסי אומר כדי שיהא מצוי לה בכל עת, (יג) שאחשורוש מלך הפכפך היה. ר' שמעון בר מנסיא אומר אולי ירגיש המקום ויעשה לנו נס. ר' יהושע בן קרחה אומר אסביר לו פנים להמן, כדי שיהרוג הוא והיא, ר' אלעזר המודעי אומר קנאתו במלך קנאתו בשרים, (יד) רב אמר לפני שבר גאון (משלי טז יח), אביי ורבא דאמרי תרוייהו בחומם אשית את משתיהם וגו, (ירמיה נא לט), רבה בר אבהו אשכחיה לאליהו אמר ליה כמאן חזיא אסתר ועבדא, א"ל ככולהו תנאי, וככולהו אמוראי, (טו) כל אלה הדברים נתנה על לבה לזמנו, כדי לאבדו מן העולם, י' חכמים דברו על חכמות אסתר כנגד י' אלפים ככר כסף:

[ו] **ויאמר** המלך לאסתר במשתה היין מה שאלתך. (טז) ראה שהם היו אוכלים, והיא היתה יושבת כמו עגומה:

[ז] **ותען** אסתר ותאמר שאלתי ובקשתי אם מצאתי חן בעיני המלך ואם על המלך טוב לתת את שאלתי ולעשות את בקשתי. העלתה הדבר עד מאוד להראות בעיני המלך שהיא אוהבת את המן כנפשה, כדי שיתקנא בו המלך, ויאמר לא על חנם האהבה הגדולה הזאת לזמן אותו ב' ימים רצופים, ולפיכך נדדה שנת המלך: ומחר אעשה כדבר המלך. (יז) להגיד לו שאלתי ובקשתי:

[ט] **ויצא** המן ביום ההוא שמח וטוב לב. ולא היה יודע כי לא לעולם חוסן (ולא

הערות ותקונים

(ד) מיד נזדמנו ג' מלאכי השרת. מגילה ט"ו ע"ב בשם ר' יוחנן: (ה) א"ר ירמיה בר אבא. בגמרא נאמר א"ר ירמיה לבד, והמלות בר אבא ליתא שם: (ו) ר' יהושע בן לוי אמר עשרים וארבע. בגמרא שם ואמרי לה על עשרים וארבע, ושם האומר חסר: (ז) ואמרי לה עשרים ושמונה. זה ליתא בגמרא ושם נוסף במתניתא תנא של ששים: (ח) רבה בר עפרון. בגמרא שם בר עופרן: (ט) משום ר' אליעזר. בגמרא סיים שמע מרבו ורבו מרבו מאתים: (י) מיד רחם הקב"ה. זה סיים רבינו טוביה: (יא) שנאמר ויהי כראות המלך וגו'. בכ"י מינכען נוסף ויאמר לה המלך למה הנחת ראשך על ראש שפחתך, מה בקשתך כי באת אל החצר הפנימית עד חצי המלכות, אמר רבא עד חצי המלכות ולא דבר שחוצץ במלכות, זה בנין בית המקדש שנקרא טבור הארץ, שכשם שהטבור בחצי הגוף כך בית המקדש בחצי העולם" ע"כ. והנה המאמר למה הנחת ראשך על ראש שפחתך וכו' הוא מיוסיפון בן גוריון, והמאמר אמר רבא הוא מגמרא מגילה דף ט"ו ע"ב, ושם בגמרא חסר שם האומר, והסיום שנקרא טבור הארץ, הוא הוספת רבינו, ומובא בשמו בספר מנות הלוי דף קמ"ה ע"ב. ועיין ברש"י מגילה ט"ו ע"ב ולא דבר שחוצץ במלכות בנין הבית שהוא באמצע של עולם כו': (יב) ארז"ל מה ראתה אסתר. מגילה ט"ו ע"ב: (יג) שאחשורוש מלך הפכפך היה. זה מובא בגמרא שם בשם רבן גמליאל: (יד) רב אמר. בגמרא שם רבה אמר: (טו) שכל אלה הדברים. הוספת רבינו: (טז) ראה שהם היו אוכלים. מובא במנות הלוי דף ק"ל ע"ב בשם מדרש לקח טוב: (יז) להגיד לו שאלתי ובקשתי. זה מובא במנות הלוי דף קנ"ב ע"א בשם מדרש לקח טוב:

ור"ב

[ח] **ואת** פתשגן כתב הדת וגו' ולבקש מלפניו על עמה. עד עתה אין אסתר מגדת, מעתה נתן לה רשות להודיע שהיא יהודית, שנאמר על עמה, וכן אמרה אסתר כי נמכרנו אני ועמי:

[י] **ותאמר** אסתר להתך כל עבדי המלך וגו', ויגידו למרדכי את דברי אסתר. (ט) ואילו התך לא אזיל מכאן שאין מושיבין על הקלקלה,(י) וי"א מצאו המן ודהפו ומת:

[יג] **ויאמר** מרדכי להשיב אל אסתר, שיגד לה דברי תוכחות:

[יד] **כי** אם החרש תחרישי. לומר שלום עליך נפשי, ריוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר, למה לא נזכר השם במגלת אסתר, לפי שנכתבה במלכי מדי ופרס, ולא רצו להטיל בה השם הנכבד והנורא, וכתבו ממקום אחר: הגעת. תגיעי:

[טז] **ותאמר** אסתר להשיב אל מרדכי וגו', וצומו עלי, שאמצא חן בעיני המלך, שלא לסכן בעצמה: ואל תאכלו ואל תשתו. למרק עון אכילה ושתיה שאכלתם ושתיתם בסעודת אחשורוש, לפיכך לא נתחייבו שאר המדינות להתענות באותו הזמן כי אם בשושן, שהם בלבד נהנו מן הסעודה: ובכן אבא אל המלך אשר לא כדת, שדת המלך שלא לבא אל החצר הפנימי, כי אם לא יקרא ימות, ואני לא נקראתי: וכאשר אבדתי אבדתי. כשם שאבדתי ממך ונפרדתי מאצלך, אבדתי גם אני נפשי:

[יז] **ויעבור** מרדכי. (יא) אמר רב שהעביר יום ראשון של חג המצות בתענית, (יב) שהרי בי"ג בניסן נכתבו הכתבים, ובו ביום קרע מרדכי בגדיו, וקבעו ג' ימים תענית, אותו היום וב' ימים אחרים, הרי יום ראשון של חג המצות נתענו, הוא יום ג' לתענית אסתר, שנאמר ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות (אסתר ה א), הוא היום שנאמר בו יבא המלך והמן, מהרו את המן לעשות את דבר אסתר: מה שאלתך. מלמד שלא היתה אוכלת עד שאמר לה מה שאלתך, והוא אמר מהרו את המן, וביום י"ו בניסן נתלה המן, לא עמד גזירתו אלא ב' ימים, וביום ג' נצלב, כי נדדה שנת המלך בליל שמורים, ישועת ה' כהרף עין, יחיינו מיומים וביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו:

[ה] [א] **ויהי** ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות. זה יום הראשון של חג המצות: ותלבש אסתר מלכות (א) בגדי מלכות מבעיא ליה, א"ר אלעזר א"ר חנינא שלבשתה רוח הקודש, כתיב הכא ותלבש, וכתיב התם ורוח לבשה את עמשי (דה"א יב יט): ותעמוד בחצר בית המלך הפנימית, (ב) כתוב בס' יוסף בן גוריון שקורין אותו יוסיפוש, כי בלכת אסתר אל החצר הפנימית, לקחה עמה (ג) ג' נערות, אחת בימינה, ואחת בשמאלה, ואהת סובלת בגדיה מאחריה, מפני כובד אבנים טובות ומרגליות שבהן, כיון שהגיעו נוכח בית המלך, והמלך יושב על כסא מלכותו נוכח פתח הבית, הביטה אסתר וראה את פני המלך אדומים כדם, שעלתה המתו עליה, כי באה בלא קריאה,

---

הערות ותקונים

את כל אשר קרהו, בכ"י מינכען נוסף בלדו „את כל אשר קרהו על ידי גורר עמלק שנאמר בו אשר קרך בדרך ס"א את כל אשר קרהו" על עסק שלא כרע לע"ז: (ט) ואילו התך לא אזיל מכאן כו', מגילה ט"ו ע"א: (י) וי"א מצאו המן ודחפו ומת. מדרש א"ג: (יא) אמר רב שהעביר יום ראשון של חג המצות בתענית. מגילה ט"ו ע"א. ולדעתו ג' ימי תענית היינו י"ג י"ד ט"ו: (יב) שהרי בי"ג בניסן נכתבו הכתבים כו', הוספת רבינו, ולדעתו ג' ימי תענית היו ביום י"ג י"ד וט"ו, ורש"י במגילה שם כתב וז"ל שהרי בי"ג בניסן נכתבו האיגרות וניתן הדת בשושן וי"ד וט"ו וט"ז התענו, וכששה עשר נתלה המן בערב עכ"ל, ועיין גם ברש"י דף ט"ז ע"א, אם כן לדעתו ימי התענית היו בי"ד ט"ו וט"ז, ובעל מנות הלוי דף קל"ו ע"ב הביא דברי בעל לקח טוב, וע"ש מה שהאריך בזה, וגם במדרש אסתר רבה פ"ח אות ז' איתא ג' ימים הן י"ג י"ד וט"ו:

[ה] (א) בגדי מלכות מבעיא ליה, מגילה ט"ו ע"א: (ב) כתוב בס' יוסף בן גוריון שקורין אותו יוסיפוס, המאמר הזה הביא בעל מנות הלוי דף קמ"ד ע"א בשם מדרש לקח טוב והביא גם את דברי יוסף בן גוריון הכהן, וכל המאמר שהביא נמצא גם במדרש אסתר פ"ט אות א' אשר לקוח מן היוסיפון מלה במלה: (ג) ג' נערות, בכ"י מינכען וכן מובא במנות הלוי ג' שפחות:

מיד

מלחם וממים, והלביש שקים עליהם, והיו צועקים בבכיה וביללה, באותה שעה אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע כל זמן שאומות העולם עומדין עלי אין מבקשים ממני לא כסף ולא זהב, אלא לכלות אותי מן העולם, שנאמר ואכרות קומת ארזיו (ישעיה לז כד), ועמד עלי נבוכדנצר הרשע וביקש לכלות אותי מן העולם, שנאמר אכלני המממני (ירמיה נא לד), אימתי הממני, בשעה שהעמיד צלם בהיכל, קבץ עלי ע' מלכים ודן אותי לפניהם ואמר לי השתחוו לצלם, אמרו חנניה מישאל ועזריה אין אנו משתחוים, אמר להם מפני מה, אמרו לו מפני שגזירותיו של הקב"ה טובים מגזירותיך, שאמר לנו לא יהיה לך אלהים אחרים על פני (שמות כ ג), אמר להם ולמה מרדתם בו, אמרו לפיכך באנו לידך, ואומר להם ואין אתם מתיראין מכבשן זה שלי, אמרו לו וכי אש שלך קשה מאשו של הקב"ה שבשעה שירדו חנניה מישאל ועזריה לכבשן האש, ירד גבריאל וצינן את האש, ולא היה רשות לכבשן להבעיר, ויש אש שאוכלת ושותה, זה אשו של אליהו, שנאמר ואת המים אשר בתעלה לחכה (מ"א יח לח), ויש אש שותה ואינה אוכלת, זה אשו של חמה, ויש אש אוכלת ואינו שותה, זה אש שלנו, ויש אש לא אוכלת ולא שותה, זה אש של מלאכי השרת, ולא עוד אלא שהאש שלך אינו אלא לפי שעה, אבל אשו של הקב"ה אדם נכוה בה לעולמי עד, ועוד אין מניחין נשמתו לצאת, אלא מטרפת בתוכו, וכשהאדם מרחיק ממנו ארבע מאות ושלשים פרסאות נכוה בה, ועוד ז' מדורי אש יש בגיהנם, וכל מדור ומדור עמקו ק' רבוא פרסאית, ורחבו שבע רבוא פרסאות, והתחתון שבהם ארקא שמו, והוא הצי אש והצי ברד, וכשדנין בו את הרשע, מוציאין אותו מאש לברד, ומברד לאש, ועוד מדה אחרת יש בה, יש עקרב אחד ויש לו ט' מאות וצ"ט חליות, וכל חוליא וחוליא יש בה ט' מאות וצ"ט חביות של דם, וכל חבית וחבית יש בו ט' מאות וצ"ט לוגין, ואדם שכופר בשם ומשתחווה לצלם דנין אותו בכולם, ואנו האיך נשתחווה לצלם דדהבא, ואלמלא שקדשו את שמך כבר אבדו מן העולם, ועכשיו עמד עלי המן הרשע ובקש לעקור את הגפן ולא גזר להניח מחצה או שליש או רביעי אלא את הגפן כולה, שנאמר להשמיד להרוג ולאבד וגו', באותה שעה נתקיים אמרתי אפאיהם אשביתה מאנוש זכרם (דברים לב כו), נתחתם עליהם גזר דין, מיד בקשה תורה רחמים עליהם, ומלאכי שלום מר יבכיון, מיד ויקרע מרדכי את בגדיו, והלך וקבץ תינוקת של בית רבן, והלבישם שקים, ועינה אותם מלחם וממים, עד שנתמלא עליהם הקב"ה רחמים:

[ב] **ויבא** עד לפני שער המלך. כדי שיגיע הדבר לאסתר:

[ג] **ובכל** מדינה ומדינה, הכל עמדו בצום ובכי ובשק ואפר, ושאר העם הם בצום:

[ד] **ותבאנה** נערות אסתר [ויגידו לה] ותתחלחל. אחוזתה חלחלה, כענין שנאמר מלאו מתני חלחלה (ישעיה כא ג), (ד) ונצרכה לנקיות, (ה) וי"א בא לה דרך נשים:

[ה] **ותקרא** אסתר להתך. (ו) שכל דברי מלכות נחתכין על פיו: ותצוהו על מרדכי לדעת מה זה ועל מה זה, מה זה שלבשת שק, ועל מה זה אינך מקבל, (ז) ר' יצחק נפחא אמר שליהא שלחה ליה שמא עברו ישראל על התורה שנתנה בלוחות, שנאמר מזה ומזה הם כתובים (שמות לב טו):

[ו] **ויצא** התך אל מרדכי אל רחוב העיר. לא פנה לצורך אחרת:

[ז] (ח) **ויגד** לו מרדכי את כל אשר קרהו. על עסק שלא כרע לע"ז. ואת פרשת הכסף. כענין שנאמר והתמכרתם שם לאויביך לעבדים ולשפחות ואין קונה (דברים כח סח):

הערות ותקונים

היום המן יוצא, מדרש אבא גריון: (ד) ונצרכה לנקיות. מגילה ט"ו ע"א ור' ירמיה אמר שהוצרכה לנקביה: (ה) וי"א בא לה דרך נשים. בגמרא שם אמר רב שפירסה נדה: (ו) שכל דברי מלכות, מגילה שם בשם שמואל: (ז) ר' יצחק נפחא. בגמרא שם הסרה המלה נפחא: (ח) ויגד לו מרדכי את

[יג] **ונשלוח** ספרים ביד הרצים וגו' ביום אחד בי"ג לחדש שנים עשר. השהא גזירתו י"ב חודש עד שהשיב ה' גמולו בראשו, שאלולי כן לא נשאר פליטה לישראל:

[יד] **פתשגן** הכתב. העתקת הכתב:

[טו] **הרצים** יצאו דחופים. מזורזים: והעיר שושן נבוכה, כענין שנאמר ברבות צדיקים ישמח עם (משלי כט ב), וכתיב בטוב צדיקים תעלוץ קריה (משלי יא י), ובמשול רשע יאנח עם (שם כט ב):

[ד] [א] **ומרדכי** ידע את כל אשר נעשה. (א) אמר רב גבה המן מאחשורוש, (ב) שהרי הסיר את טבעתו מעל ידו ונתן הממשלה בידו, (ג) באותו היום המן יוצא מפלטרין של מלך, והאגרות בידו, וכל שרי המלך אחריו, ופגע בהם מרדכי, ראה ג' תינוקת יוצאין מבית רבן, אמר להם מרדכי פסוקו לי פסוקייכו, פתח הראשון ואמר אל תירא מפחד פתאום ומשואת רשעים כי תבא (משלי ג כה), והשני אומר עוצו עצה ותופר וגו' (ישעיה ח י), והשלישי אמר ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבול (שם מו ד), מיד שחק מרדכי, אמר לו המן מה אמרו לך תינוקת הללו ושחקת, אמר לו בשורות טובות בשרוני, מיד כעס המן בלבו, אמר איני שולח יד תחילה אלא באלו התינוקת, א"ר יצחק נפחא בעלילה גדולה בא המן לישראל, שנאמר ובמלאות הימים האלה עשה המלך לכל העם הנמצאים בשושן הבירה (אסתר א ה), אמר לו המן לאחשורוש אלהיהם של אלו שונא זימה הוא, העמד להם זונות ועשה להם משתה, וגזור עליהם שיבואו וישתו ויעשו כרצונם, שנאמר לעשות כרצון איש ואיש, ומי שירצה לבוא יבא, ומי שלא ירצה לבא לא יבא, כדי שלא יהיה להם פתחון פה לומר על כרחם הביאם, גזר המלך כן, מיד עמד מרדכי והעביר כרוז עליהם, בני הואיל והדבר תלוי ברצונכם, אל תלכו, שלא תתנו פתחון פה למדת הדין לקטרג עליכם, הניחו דברי מרדכי, והלכו לבית המשתה, מיד קטרגה מדת הדין לפני הקב"ה, ואמרה רבונו של עולם עד מתי תדבק באומה זו, שהם מכעיסין לפניך בארץ ובחוצה לארץ, אם רצונך אבד אותם, אמר לה הקב"ה ותורה מה תהא עליה, אמרה לפניו תסתפק בעליונים, באותה שעה אמר הקב"ה למה לי אומה זו שבשבילה רבו אנחותי בכל יום, שנאמר אמרתי אפאיהם אשביתה מאנוש זכרם (דברים לב כו), הביאו לי אגרת וכתבו עליהם כליה, מיד הלך השטן והביא מגלות וכתבו וחתמו, כיון שראתה תורה כן יצאה בבגדי אלמנותה, ונתנה קולה בבכי, ולקול בכיתה צעקו מלאכי השרת, ואמרו אם ישראל שמטיפין דם שמונה ימים כלים, אנו מה צריכין בעולם, שנאמר הן אראלם צעקו חוצה (ישעיה לג ז), [וכתיב] הבט לברית (תהלים עד כ), כיון ששמעו חמה ולבנה כך, חגרו שקים ונתנו קולם בבכי, שנאמר שמש וירח קדרו (יואל ב י), [שמים] וארץ נתאבלו, שנאמר אלביש שמים קדרות [וגו'] (ישעיה נ ג), מיד רץ אליהו בבהלה אצל אבות העולם וצדיקי עולם ונביאים הראשונים, ואמר להם שמים וארץ וצבא מרום בוכים במר נפש, וכל העולם כלו אחזתם חיל כיולדה, ואתם שוכבים במנוחה, אמרו לו על מה, אמר להם מפני שנגזר על שונאי ישראל כליה, למה מפני שנהנו מסעודתו של אחשורוש, כיון ששמע משה כך, אמר לאליהו כלום יש אדם כשר באותו הדור, אמר לו יש אדם אחד ומרדכי שמו, אמר לו לך והודיעו, ויעמוד הוא משם, ואנו מכאן, אמר לו רועה נאמן כבר כתבו כלייה על צאנך, וכבר התומה, אמר להם לאבות העולם, אם בטיט התומה והמים נשמעין, ואם בדם התומה, מה שהיה היה, בא אליהו אצל מרדכי והודיעו, שנאמר ומרדכי ידע את כל אשר נעשה, ועד עכשיו לא היה יודע, אלא דלא היה מתיירא, עד שבא אליהו ואמר שהסכימו למעלה, מיד ויקרע מרדכי את בגדיו, מה עשה, קבץ כל תינוקת של בית רבן, ועינה אותם,

---

הערות ותקונים

[ד] (א) אמר רב גבה המן מאחשורוש. מגילה ט"ו ע"א: (ב) שהרי הסיר את טבעתו כו' הוספת רבינו ליתן טעם בדבר, ורש"י כתב גבה המן מאחשורוש במלאו לבו לדבר מה שלא עלה על לב אחשורוש: (ג) באותו היום

הנאה מהם, מפוזר ומפורד נפרדין בין האומות, ודתיהם שונות מכל עם, דלא אכלו מינן, ולא שתו ולא נסבי מינן: ואת דתי המלך אינם עושים. (כה) שאינם נותנים דרונא למלכא: ולמלך אין שוה להניחם, (כו) שאפילו זבוב נופל בכוס של אחד כהם, זורק ושותהו, ואם המלך נוגע בכוס של אחד, חובטו בקרקע ואינו שותהו: (כז) באותה שעה עמד מיכאל לפני הקב"ה ולימד זכות אמר לפניו רבונו של עולם גלוי וידוע לפניך שאין מקטרגין עליהם לא על עסק ע"ז, ולא על גילוי עריות, ולא על שפיכות דמים, כי אם על ששומרים את תורתך, אמר לו הקב"ה לא עזבתים ולא אעזבם, שנאמר כי לא יטוש ה' את עמו (ש"א יב כב):

[ט] **אם** על המלך טוב יכתב לאבדם, אמר לו אחשורוש אף אני רציתי לאבדם, אלא שירא אני מפני אלהיהם, שהטביע פרעה וחילו בים, והרג את עמלק, ואיבד סיחון ועוג, ול"א מלכים, וסיסרא, ומדין ועמלק והרבה כמותם, וסנחריב וכל אגפיו, אלא נקרא לחכמים ולחרטומים, כיון שבאו אמר להם הטעמים האלה, וענה להם המן, הרי נבוכדנצר שרף את בית אלהיהם, והגלם בבלה, וכל מקדשו לקח, תדעו כי כבר הניחם אלהיהם, מיד קבלו ממנו, ואז אמר לו המן (כח) איני יודע עכשיו כמה הם אבל בצאתם ממצרים היו שש מאות אלף רגלי הריני נותן לך ק' דינר לכל אחד ואחד, שנאמר ועשרת אלפים ככר כסף אשקול, והוא לא ידע כי הקב"ה מגיד מראשית אחרית, (כט) והקדים שקליו לשקלי המן, כדתנן באחד באדר משמיעין על השקלים, ולא עוד אלא שנתינת עשר גירות עמדו נגד י' אלפים ככר כסף:

[י] **ויסר** המלך את טבעתו. מנהגו של עולם הקונה נותן עירבון וכאן המוכר נותן עירבון, מפני שראה הכסף רב: האגגי צורר היהודים. מעולם הם צוררים היהודים, וישטום עשו את יעקב (בראשית כז מא), בא עמלק ונלחם עם ישראל, וכאן בא המן בן המדתא:

[יא] **ויאמר** המלך להמן הכסף נתון לך וגו'. (ל) אמר לו טול הכסף, איני מבקש לא משכרן ולא מהפסדן, (לא) ורוח הקודש אומרת לו הכס"ף כחשבון הע"ץ, קס"ה נתון לך: (לב) א"ר אבא בר כהנא משל דאחשורוש והמן, לשני בני אדם, אחד היה חריץ בתוך שדהו, ואחד היה לו תל בתוך שדהו, בקש בעל החריץ את התל בדמים, כדי למלאות החריץ, אמר לו טול בחנם, כדי לפנות את המקום, כך הכסף נתון לך, והעם לעשות בו כטוב בעיניך:

[יב] **ויקראו** סופרי המלך, (לג) כתב בכתבים כל עממיא אומיא ולישניא שלמכון ישגא, תדעו כי אדם אחד בא לפנינו לא מארצנו ולא מאומתנו הוא, אלא מזרע עמלק, והמן שמו, ושאל מן המלך שאלה קטנה וקלה, להשמיד להרוג ולאבד עם בזוי מכל העמים אשר הרעו מאבותיהם מעשיהם, ומלכיהם אבדו כל אומה ולשון, ואינם מדבקים עם שאר האומות, ודתיהם שונות מכל עם, וכל העמים נבזים בעיניהם, ומקללים את כל העמים, וכיוצא בדברים האלו, (לד) וסוף הענין בזמן שהאגרות הללו באות לידכם השחיתו והשמידו דלא תשאר פליטה:

הערות ותקונים

(כה) שאינם נותנים דרונא למלכא, זה חסר בגמרא, ואין ספק שכן היתה הגי' לפני רש"י שכתב ואת דתי המלך אינם עושים אנגריות ומסים וגולגליות וארנונות אינן נותנין, וזה פי' רש"י על שאינם נותנים דרונא למלכא: (כו) שאפילו זבוב. מגילה שם: (כז) באותה שעה, מדרש א"ג: (כח) איני יודע עכשיו כמה הם. עיין מדרש אסתר רבה פ"ז אות י"ט אמר ליה השתא לית אנא ידע מנייניהון, כי נפקן ממצרים הוו להו שית מאה אלפין גברא ועל כל חד וחד יהיבנא לך מאה זוזי אחד דהייעו חמשים שקלים, וע"ש במ"כ מה שהביא החשבון בשם רבינו בחיי: (כט) והקדים שקליו, מגילה יג ע"ב: (ל) אמר לו טול הכסף איני מבקש, מדרש א"ג, ובעל מנות הלוי דף קי"ח ע"א הביא זה בשם מדרש לקח טוב: (לא) ורוח הקודש כו', גם זה הוא בא"ג, ובעל מנות הלוי דף קי"ח ע"ב הביא זה בשם לקח טוב: (לב) א"ר אבא בר כהנא. מגילה י"ג ע"ב, ושם חסרים המלות „בר כהנא": (לג) כתב בכתבים, מדרש א"ג והמחבר הביא בקצרה: (לד) וסוף הענין. פה קצר המחבר וסיים וסוף הענין ר"ל וסוף האגרת:

אמר

העליונים לתחתונים, ואת ישראל הבדלת מבין האומות, עקור רקיע ואחר כך כלה אותם: בא לפניו יום ג', גם הוא עלה לפני הקב"ה ואמר רבש"ע בי נבראו האילנות ופרי האדמה, ובניך משבחים אותך בהם, שנאמר ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וגו' (ויקרא כג מ), עקור אותם ואחר כך כלה אותם: בא יום ד' אמר בי נבראו שמש וירח וכוכבים, וישראל נמשלו בהם. שנאמר והנה השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחוים לי (בראשית לז ט), עקור המאורות ואחר כך כלה אותם: בא ליום ה' ואמר רבונו של עולם (יח) בי נבראו דגים ולויתן, והוא שמור לישראל, ועוד שבו נבראו בהמות ועופות, וישראל מקריבין לפניך קרבן, אבד אותם תחלה ואחר כך כלה אותם: בא ליום ו' אמר רבש"ע אדם הראשון בי נברא, וישראל נקראו אדם, שנאמר ואתנה צאני צאן מרעיתי אדם אתם (יחזקאל לד לא), אבד כל העולם כולו, ואחר כך כלה אותם: בא לשבת אמר לפניו רבונו של עולם אמר הכתוב ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם (שמות לא יז), עקור שבת, ואחר כך שומריה: וכיון שלא היה יכול בימים, בא לו לחדשים, שנאמר ומחדש לחדש (אסתר ג ז), עלה ניסן זכות הפסח: אייר זכות מן: לסיון זכות התורה: לתמוז זכות הארץ: לאב זכות והפכתי אבלם לששון (ירמיה לא יג): לאלול זכות החומה, שנאמר ותשלם החומה בעשרים וחמשה לאלול (נחמיה ו טו): בתשרי זכות הרגלים: למרחשוון זכות שרה: (יט) לכסליו טבת זכות חנוכה (כ) שהיתה עתידה: לשבט זכות אנשי כנסת הגדולה: באדר שמח, (כא) אמר השתא נפל פור בירח שמת משה רבן, והוא אינו יודע שבשבעה באדר מת משה ובשבעה באדר נולד משה: (כב) אמר אבדוק במזלות. טלה, ויקחו להם איש שה לבית אבות (שמות יב ג). שור, שור או כשב או עז כי יולד (ויקרא כב כז). תאומים, פרץ וזרח, שנאמר והנה תאומים בבטנה (בראשית לח כז). סרטן, זכות יונה. אריה, זכות דניאל. בתולה, זכות חנניה מישאל ועזריה. מאזנים, זכות איוב, שנאמר ישקלוני במאזני צדק (איוב לא ו). עקרב, זכות יחזקאל, שנאמר ואל עקרבים אתה יושב (יחזקאל ב ו). קשת, זכות יוסף, שנאמר ותשב באיתן קשתו (בראשית מט כד). גדי זכות יעקב, שנאמר ואת עורות גדיי העזים (שם כז טז). דלי, זכות משה, שנאמר וגם דלה דלה לנו (שמות ב יט). דגים לא מצא זכות, אמר כשם שהדגים נבלעים, כך שונאי ישראל נבלעים, תפושים הם בידם כהדין נונא, אמר ליה הקב"ה לית אינן בידך, אלא את בידיהון, מה הדג הזה פעמים בולע ופעמים נבלע, אף אתה נבלע בידיהון, וכן במזלות כיון שבא לדגים, אמר אבלעם כדגים שהם מכוסים במים, והוא לא ידע שהדגים פעמים נבלעים ופעמים בולעים:

[ח] **ויאמר** המן למלך אחשורוש ישנו עם אחד, התחיל לספר לשון הרע: ודתיהם שונות מכל עם. (כג) אומרים שבת הוא, יו"ט הוא, ואין עושין עבודת המלך, התחיל לחשב ימים טובים, חג המצות, שבועות, סוכות, ראש השנה, צום כיפור, אמר לו הקב"ה רשע לא בטוב חשבת, אבל למה לא תחשוב שני ימי הפורים, שעתידין לקבוע בישראל ימי משתה ושמחה על תלייתו ושחיקת עצמיו: (כד) אמר רבא ליכא דידע לאישתעויי לישנא בישא כהמן, אמר ליה תא ניכלינהו, אמר ליה איסתפינא מאלהיהן דלא ליעבד בי כדעבד לקדמאי, אמר לו ישנו מן המצות, א"ל אית להון רבנן, א"ל עם אחד הן שמא תאמר קרחה אתה עושה במלכותך, מפוזר הוא בכל העולם, ומפורד הוא כפרדה שאינה פרה ורבה, כך אין

הערות ותקונים

נוסף בגלדו „שנו רבותינו כשהפיל המן פור מיום ליום ומחדש לחדש עלה יום ראשון". והמאמר לקוח מן מדרש אבא גריון. ועיין במנות הלוי מה שהעיר בזה, ואחר שהביא מאמר גדול מן מדרש אסתר רבה כתב כי יש שנוי דברים רבים בילקוט רמז תתרנ"ג ובלקח טוב, ע"ש. אולם בעל לקח טוב העתיק כמו שהוא במדרש א"ג, והילקוט הביא כמו שהוא במדרש פנים אחרים: (יח) בי נבראו דגים ולויתן וכו'. עיין בא"ג בהערה ע"ב מה שהעירותי שם: (יט) לכסליו טבת זכות חנוכה. עיין בא"ג בהערה פ"ד: (כ) שהיתה עתידה. זה הוספת רבינו, ועיין בא"ג בהערה פ"ד: (כא) אמר השתא נפל פור. מגילה י"ג ע"ב, ובעל מנות הלוי דף ק"ה ע"ב הביא זה בשם מדרש לקח טוב ונעלם ממנו המקור: (כב) אמר אבדוק המזלות. הוא ג"כ במדרש א"ג: (כג) אומרים שבת היום. לקוח מא"ג בקצרה: (כד) אמר רבא. מגילה י"ג ע"ב:

שאינם

וכאן כתוב ונתון הלבוש והסוס וגו' ויקרא לפניו ככה יעשה לאיש וגו': ויאמרו עבדי המלך אשר בשער המלך, ויהי כאמרם אליו יום ויום (י) אמר להם מרדכי אין תורתינו להשתחוות לצלם, דכתיב ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה וגו' (דברים כז טו), וישעיה אמר חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא (ישעיה ב כב), ולא עוד אלא שכל בית אבא השתחוו לעשו הוץ מבנימין, דכתיב ואחר נגש יוסף ורחל וישתחוו (בראשית לג ז), ובנימין עדיין לא נולד:

[ה] **וירא** המן כי אין מרדכי כורע ומשתחוה לו. (יא) א"ר איבו אוי להם לרשעים שראיית עיניהם מוריד להם לגיהנם, שנאמר ויראו בני האלהים את בנות האדם (בראשית ו ב), וירא אותה שכם בן חמור (שם לד ב), וירא פרעה כי היתה הרוחה (שמות ח יא), וירא המן. תחשכנה עיניהם מראות (תהלים סט כד), יראו גוים ויבושו (מיכה ז טז), אבל צדיקים ראיית עיניהם מעלה אותם, שנאמר וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים (בראשית יח ב), וירא והנה באר בשדה (שם כט ב), וירא והנה הסנה בוער באש (שמות ג ב), וירא פנחס (במדבר כה ז), וירא יוסף (בראשית נ כג), ועליהם נאמר יראו צדיקים וישמחו (איוב כב יט): וימלא המן חימה. (יב) מה עשה המן, כשעבר ולא עמד מרדכי ממקומו, ולא שאל בשלומו, עשה המן עצמו כאילו שאל בשלומו והשיבו אמר לו מרדכי אין שלום אמר ה' לרשעים, מיד וימלא המן חימה:

[ו] **ויבז** בעיניו לשלוח יד במרדכי לבדו. (יג) [אמר רבא בתחלה במרדכי לבדו] ולבסוף בעם מרדכי, ומאי ניהו רבנן, ולבסוף בכל היהודים: (יד) א"ר לוי משל לעוף שקינן על שפת הים, ועלה הים והציף את קינו, מה עשה עמד והתחיל ממלא פיו מן הים, ומשליך לחול, וממלא פיו מן החול, ומשליך אל הים, בא עוף אחר ואמר לו מה אתה עושה ותיגע עצמך, אמר לו איני זז מכאן עד שאעשה את הים הזה חול, אמר לו שוטה שבעולם במה שתיגע לא תשיג, כך ויבקש המן להשמיד את כל היהודים, אמר הקב"ה שוטה שבעולם אני בקשתי להשמידם ולא יכלתי, שנאמר ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית (תהלים קו כג), שהעמדתי להם פרנס טוב ומושיע, ואתה סבור להשמידם, סוף שאתה נופל בידם של ישראל, שישראל נמשלו כצורים, שנאמר כי מראש צורים אראנו (במדבר כג ט), ואומות העולם נמשלו כחרש, שנאמר ושברה כשבר נבל יוצרים וגו' (ישעיה ל יד), נפל כיפא על קדירה ווי לקדירה, נפל קדירה על כיפא ווי לקדירה, כך אם ישראל מושלים על האומות ווי לאומות, ואם אומות מושלים על ישראל, ווי להם לאומות, שסופן נוטלין ממונם שלהן מתוך ידיהם של ישראל: (טו) עם מרדכי. כלומר כל מי שהוא מעם מרדכי לא ישתחוה לצלם כדרך שלא השתחוה מרדכי:

[ז] **בחודש** הראשון הוא חודש ניסן. חודש שנעשו בו נסים לאבותינו, במצרים, ועל הים, ועל הירדן: בשנת שתים עשרה למלך אחשורוש. בשנת שבע נשאת אסתר, ונתגדל המן, וי"ב הפיל פור, ובי"ג נתלה, נמצא המן מקבץ ממון ו' שנים למרדכי, לקיים מה שנאמר ולחוטא נתן ענין לאסוף ולכנוס לתת לטוב לפני האלהים (קהלת ב כו): הפיל פור הוא הגורל. בצווי המן, (טז) פור לשון פרסיי, הוא הגורל בלשון הקודש: לפני המן. צוה לקוסמים להפיל פור לפניו: מיום ליום ומחדש לחדש, (יז) עלה יום ראשון לפני הקב"ה, ואמר רבונו של עולם בי נבראו שמים וארץ, ואמרת אם ימודו השמים מלמעלה ויחקרו מוסדי ארץ מלמטה גם אני אמאס את זרע ישראל וגו' (ירמיה לא לו), ורשע זה מבקש לאבדם, עקור שמים וארץ, ואחר כך כלה אותם: בא לפניו יום ב' אמר לפניו רבש"ע בי נברא רקיע, והבדלת בין מים למים, בין מים

הערות ותקונים

ושם הגי' ר' ברכיה בשם ר' לוי ועיין במדרש א"ג הערה ל"ח, וגם בכ"י קאמברידש הגי' ר' יהודה בשם ר' סימון: (י) אמר להם מרדכי. מדרש א"ג: (יא) א"ר איבו. מדרש א"ג, ושם הגי' א"ר אבא: (יב) מה עשה המן. מדרש א"ג: (יג) אמר רבא. הוספתי כמו שהוא בגמרא מגילה דף י"ג ע"ב: (יד) א"ר לוי משל לעוף שקינן וכו'. מדרש א"ג: (טו) עם מרדכי. מובא בס' מנות הלוי דף ל"ו ע"א בשם המדרש לקח טוב: (טז) פור לשון פרסי. הוא הגורל בלשון הקודש. זה הביא גם הראב"ע: (יז) עלה יום ראשון. בכ"י מינכען

ניסן

[כג] **ויבקש** הדבר וימצא. שלא נמצא האחד במשמרתו. ד"א הקצף למה, על שראו שאסתר מצאה חן בעיניו, וקצפו על אודות המעשה הזה, כי היה להם קרובות בנות משפחתם, אשר נתקבצו בפלטין ולא מצאו חן, ולא דיי זה, אלא עוד היה מקבץ בתולות שנית, אמרו הסריסים למרדכי הראית כי כמה בתולות טובות מבנות משפחתם נלקחו לבית המלך, ולא בחר כי אם באסתר, אנחנו נהרוג אותו בסם, והם לא ידעו כי מרדכי קרוב לאסתר, ויגד לאסתר, ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי, כדי שיכתב בספר הזכרונות בשם מרדכי:

[ג] [א] **אחר** הדברים האלה. (א) אמר רבא אחר שברא השם רפואה למכה, שהרי נלקחה שטנו של המן אל בית אחשורוש, (ב) א"ר שמעון אין הקב"ה מכה את ישראל, אלא אם כן ברא להם רפואה תחלה, שנאמר כרפאי לישראל ונגלה (כבוד) [עון] אפרים (הושע ז א), אבל אומות העולם מכה אותם ואחר כך בורא להם רפואה, שנאמר ונגף ה' את מצרים נגוף ורפוא (ישעיה יט כב): גדל המלך אחשורוש את המן. מזרע עמלק היה, (ג) והוא נתן עצה בתחלה לבטל בנין בית המקדש, ואמר הקב"ה אגדל אותו ואחר כך אשפילו, לקיים מה שנאמר לפני שבר גאון ולפני כשלון גובה רוח (משלי טז יח): וישם את כסאו מעל כל השרים אשר אתו. יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות (משלי יד יב), זה המן: (ד) משל לאדם שהיה לו סייחא וחמורה וחזירה, כשהוא מאכיל את הסייחא והאתון היה מאכיל את החזירה בפלים, והיו תמהין הסייחא והאתון ואומרים אנחנו שעושין מלאכה אין אדונינו מאכיל אותנו כמו להזירה שהיא בטילה, כיון שהגיע נחירתה נחרו את החזירה, אמרו זה לזה הוי יודע כי לא המלאכה גורם, אלא הבטלה גורם, ויתלו את המן:

[ב] **וכל** עבדי המלך אשר בשער המלך. אלו שהיו יושבין בשער המלך עם מרדכי: כי כן צוה לו המלך, כי צוה בשבילו: ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה. לא דרך יהירות, אלא מפני שעשה עצמו ע"ז, ולא היה יכול להשתחוות לו: ס"א אחר הדברים האלה. אחר מאי, אחר שנתלו שני סריסי המלך בגתן ותרש, סמך לו גדולת המן, שסופו להתלות כמותן. (ה) ר' יהודה משתעי הדין עובדיא אריא עביד סעודתא לכל חיותא ובעירא, ועבד להון גנינא מן משכי דארייוותא, כיון דאכלי (ו) [אמרו מאן יימר לן זמירא, תלו עיניהם בתעלא, אמר להו עיינין אתון לי למאן דאימא, אמרו לו אין], דלי עינייהו כלפי משכי דעליהון אמרי מאן דמחמי לן בעלאי יחמי לן בתתאי, כך היו בגתן ותרש בקשו רעת אסתר, והמן בקש רעת אסתר, מי שהראה אותם בתליית בגתן ותרש יראה אותם גם בתליית המן: (ז) ס"א אחר הדברים האלה. אחר הרהורי דברים, אמר הקב"ה מרדכי זה צדיק גמור הוא, ורוצה לבנות בית המקדש, ואין לאל ידו, יבא המן ויטול גדולה ויסגל ממון, ויבא מרדכי ויתנו אליו ממונו, ויבנה בית המקדש: וכל עבדי המלך אשר בשער המלך כורעים. (ח) משל לחיה שפרשו לה מצודה על פי הבאר, אם ירדה לשתות הרי היא נצודת, ואם לא תרד, הרי היא מתה בצמא, כך מרדכי אם היה כורע להמן הרי הוא מתחייב, ואם אינו כורע הרי הוא מתקנא בו, בטח באלהיו ולא כרע ולא השתחוה:

[ד] **ויהי** באמרם אליו יום ויום. (ט) ר' יהודה בשם ר' סימון בניה של רחל ניסן שוה וגדולתן שוה, ניסן שוה דכתיב ויהי כדברה אל יוסף יום יום (בראשית לט י), אף כאן באמרם אליו יום יום, וגדולתן שוה, ביוסף כתיב ויסר המלך את טבעתו ויתן אותו על יד יוסף (שם מא מב), וכאן ויסר המלך את טבעתו אשר העביר מהמן וגו', ביוסף כתיב וילבש אותו בגדי שש (שם), וכאן כתיב ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות וגו', ביוסף כתיב וירכב אותו במרכבת המשנה אשר לו וגו' ויקראו לפניו אברך (שם שם מג),

---

הערות ותקונים

[ג] (א) אמר רבא. מגילה י"ג ע"א: (ב) א"ר שמעון. בגמרא שם אמר ר"ל, והוא ר"ת ריש לקיש, ולפני המחבר היה בוודאי הגי' ר' שמעון בן לקיש: (ג) והוא נתן עצה. מדרש א"ג: (ד) משל לאדם. מדרש א"ג: (ה) ר' יהודה. בכ"י מינכען ר' הונא והוא ג"כ ממדרש א"ג. ושם הגי' ר' פנחס, ע"ש בהערה י"א: (ו) אמרו מאן יימר לן. הוספתי עפ"י מדרש א"ג: (ז) ס"א אחר הדברים האלה אחר הרהורי דברים. מדרש א"ג: (ח) משל לחיה. מדרש א"ג ושם הגי' משל לזאב: (ט) ר' יהודה בשם ר' סימון. מדרש א"ג

[טז] **ותלקח** אסתר אל בית המלך. (כד) אמר רב הסדא הדש שהגוף נהנה מן הגוף, (כה) ועוד ירח שבו סמך מלך בבל על ירושלים, שנאמר (בעצם) [את עצם] היום הזה סמך מלך בבל אל ירושלים בעצם היום הזה (יחזקאל כד ב), וביום שבאה השמועה לגלות יהויכין, בו ביום עמד להם גואל מזרע אשר הגלה עם יהויכין מלך יהודה, בשנת שבע למלכותו ד׳ שנים בין ושתי לאסתר:

[יז] **ויאהב** המלך את אסתר. (כו) א״ר חלבו מלמד שאף הנשואות הביאו לפניו: וישם כתר מלכות בראשה. (כז) א״ר לוי איקונין של ושתי היה לו לאחשורוש על מטתו, וכשהנשים נכנסות היה מסתכל באיקונין של ושתי ולא היה כמו ושתי, וכשנכנסה אסתר הסיר איקונין של ושתי וצייר איקונין של אסתר:

[יח] **ויעש** המלך משתה גדול. שהכניסה לחופה: והנחה למדינות עשה. היקל להם מן המס: ויתן משאת כיד המלך. אלו מנות ומתנות שנתן לכל השרים:

[יט] **ובהקבץ** בתולות שנית. לאחר שנתקבצו הבתולות בראשונה ונשאת אסתר למלך, קיבצן עוד להגיד כל אחת ואחת מולדתה ועמה: ומרדכי יושב בשער המלך. מה ענין זה אצל זה, (כח) ר׳ שמעון אומר בשם ר׳ יהושע בן לוי מלמד שהיה אחשורוש שואל לאסתר בת מי את, והיא אומרת לו בן מי אתה, והוא אומר לה אני מלך בן מלך, והיא אומרת לו אני מלכה בת מלך, ומאיזה אומה, אמרה לו מתוך דבריך הרגת את ושתי ואתה מרבה דברים כדי למצא בי עלילה לא היו המלכים עושין כן, שהרי נבוכדנצר היה מכנים דניאל לפניו, שנאמר אדין אריוך הנעל לדניאל (דניאל ב כה), בלשצר כתיב ביה באדין דניאל העל קדם מלכא (שם ה יג), ואתה אין אתה מבקש מן חכמי ישראל, אמר לה ויש מזרעם בעולם, אמרה לו הרי מרדכי, לכך כתיב ומרדכי יושב בשער המלך, מתוך שאין אסתר מגדת מולדתה ואת עמה, באו אלו הדברים:

[כ] **ואת** מאמר מרדכי אסתר עושה. שהיתה מיחדת לבורא הכל, כאשר היתה באמנה אתו, נוהגת מנהג היהודים:

[כא] **בימים** ההם ומרדכי יושב בשער המלך. עד עכשיו היה מתהלך לפני חצר בית הנשים, כיון שאמרה אסתר למה אין אתה נוטל עצה מחכמי ישראל, אלא אתה מתייעץ משרי פרס, וגרמו לך להרוג את ושתי, מיד קיים את מרדכי ועשה לו קתדרא לישב בשער המלך, להיות שופט בשער המלך: בימים ההם ומרדכי יושב בשער המלך קצף בגתן ותרש. (כט) מה היה הקצף, אלא שנתקנאו על שהושיב המלך את מרדכי בשער: שני סריסי המלך משומרי הסף. (ל) א״ר חייא בר אבא [א״ר יוחנן] הקציף הקב״ה מלך על עבדיו לעשות רצון צדיק, ומי הוא יוסף, שנאמר ויקצוף פרעה על שני סריסיו (בראשית מ ב), וכאן הקציף עבדים על אדוניהם לעשות רצון צדיק, ומי הוא מרדכי, (לא) א״ר חייא בר אבא בגתן ותרש שני טרסיים היו, והיו מדברים בלשון טורסיים, ואומרים זה לזה מיום שבאה זו לא ראינו שינה בעינינו, בואו ונטיל ארס בספל, כדי שימות, והם אינם יודעים כי מרדכי מיושבי לשכת הגזית היה, והיה יודע בשבעים לשון, אמר לו הלא אין משמרתי ומשמרתך שוה, אמר לו אני אשמור משמרתי ומשמרתך, היינו דכתיב ויבוקש הדבר וימצא שלא נמצאו במשמרתן:

[כב] **ויגד** לאסתר המלכה. ע״י שליח: ותאמר אסתר למלך. פה אל פה: בשם מרדכי. כדי שימצא מרדכי חן בעיניו:

הערות ותקונים

(כד) אמר רב חסדא. מגילה שם, ובגמרא חסר שם האומר: (כה) ועוד ירח כו׳. הוא הוספת רבינו: (כו) א״ר חלבו. מדרש אבא גריון: (כז) א״ר לוי. מדרש א״ג, ובעל מנות הלוי דף ע״ח ע״ב הביא זה בשם מדרש לקח טוב: (כח) ר׳ שמעון אומר בשם ריב״ל. מדרש א״ג, ושם הגי׳ ר׳ יהודה בר סימון בשם ריב״ל, ומובא בס׳ מנות הלוי דף פ״א ע״ב בשם מדרש לקח טוב: (כט) מה היה הקצף. עיין במדרש א״ג ומה הקצפון היה שם מעמיד שניס ומושיב אחד ע״ש: (ל) א״ר חייא בר אבא. בגמרא מגילה דף י״ג ע״ב: (לא) א״ר חייא בר אבא בגתן ותרש שני טרסיים היו. בגמרא שם הגי׳ א״ר יוחנן, ונראה כי גי׳ המחבר נכונה, כי בגמרא מגילה ז׳ ע״א איתא והא דר׳ מאיר דילמא כרבי חייא בר אבא דאמר בגתן ותרש שני טרסיים היו, הרי כי היה הגי׳ ר׳ חייא בר אבא במקום ר׳ יוחנן.

אמר

מרדכי לו לבת, (טו) תנא משום ר' מאיר אל תקרא לבת אלא לבית: כי אין לה אב ואם. תבוא יתומה שאין לה אב ואם, (יז) ותהי גואלת לישראל שנאמר בהם יתומים היינו ואין אב (איכה ה ג):

[ח] **ויהי** בהשמע דבר המלך. דבר המלך זה צווי לבקש לו אשה, כענין שנאמר ונאמר פתגם המלך: ודתו. זה דין שעשה בושתי, שנאמר כדת מה לעשות במלכה ושתי: ד"א ודתו. להיות כל איש שורר בביתו:

[ט] **ותיטב** הנערה בעיניו וגו' ויבהל את תמרוקיה. כענין שנאמר ונתון תמרוקיהן (אסתר ב ג): ואת שבע הנערות. (יח) כדרך שיש למלך שבע שרים רואים פני המלך, כן למלכה שבע הנערות ראויות לתת לה, (יט) אמר רבה שהיתה מונה בהן ימי השבת: וישנה ואת נערותיה. שכל מה שהיו מבקשות היה נותן להם, ואסתר היתה אוכלת מאכל יהודי עם נערותיה, ואין אדם מרגיש בה שהיא יהודית:

[י] **לא** הגידה אסתר את עמה. אעפ"י שהיה מאכלה משונה ממאכל המלכות, לא הבינו בה כי היא יהודית, כי מרדכי צוה עליה אשר לא תגיד, שלא תתבזה בעיני המלך, וכדי להגיד הדבר בעתו, כענין שנאמר כי איככה אוכל וראיתי וגו':

[יא] **ובכל** יום ויום מרדכי מתהלך וגו'. מה יעשה בה במאכלה ובמשתה:

[יב] **ובהגיע** תור נערה. ערך עניין כל נערה: ששה חדשים בשמן המור. (כ) תניא ר' יהודה אומר אנפקונין שמן זית שלא הביא שליש, ולמה סכין אותה, שמשיר את השער, ומעדן את הבשר:

[יג] **ובזה** הנערה באה אל המלך. כדי שלא תבא בדאגה אל המלך, ושלא תהא עצובת רוח, וראיה לדבר שאמר המלך לאסתר מה לך אסתר המלכה: את כל אשר תאמר ינתן לה לבוא עמה, והדברים ניכרין את כל אשר תאמר ינתן לה לבוא עמה: ד"א את כל אשר תאמר ינתן לה. כל מלבוש ובגד שתאמר היו נותנין לה לבוא עמה, כל מה שהיתה שואלת שיבא עמה מבית הנשים עד בית המלך לא היו נמנעים ממנה: ד"א את כל אשר תאמר ינתן לה. שהיו השרים נותנים לה ממון כדי ללוותה, שנאמר ינתן לה לבא עמה:

[יד] **בערב** היא באה. (כא) למדנו צניעות המלך שלא שימש מטתו ביום, שנאמר ובבקר היא שבה אל בית הנשים, לא אל בית הנשים אל יד הגא אלא אלא על די שעשגז סרים המלך שומר הפלגשים, למעלה אמר אל יד הגא שומר הנשים, וכאן כתיב שומר הפילגשים, ללמדך שבתחלה ניתנו ע"י הגא, וכאשר באות אל המלך מקץ י"ב חודש, אם חפץ בה המלך היה נותן כתר מלכות בראשה, ואם לאו היתה ניתנת על יד שעשגז, והיתה נקראת מן הפלגשים, שתרי בא המלך אליהן, לא תבוא עוד אל המלך, כי אם חפץ בה המלך ונקראה בשם, אבל פלגש היתה נקראת:

[טו] **ובהגיע** תור אסתר. לא בקשה דבר כדרך כל הנשים שהיו מבקשות מי ומי יבא עמהן, והיו מבקשות מה לבוש ומה תכשיט ינתן להם, וזאת אסתר לא בקשה דבר, כי אם את אשר יאמר הגי סרים המלך: ותהי אסתר נושאת חן. (כב) א"ר אלעזר מלמד שכל אחת ואחת נדמתה לו כאומתו: (כג) ר' נחמיה אומר מדיות מכאן ופרסיות מכאן ואסתר באמצע והיתה יפה מכולן. ר' לוי אמר חוט של חסד משוך עליה, כענין שנאמר ביוסף הצדיק ויט אליו חסד ויתן חנו (בראשית לט כא):

הערות ותקונים

(טו) תנא משום ר' מאיר אל תקרא לבת. מגילה שם: (יז) ותהי גואלת לישראל וכו'. הוא ממדרש אבא גריון, ושם הגירסא נכונה, וז"ל המדרש שם: אמר הקב"ה לישראל אתם בכיתם יתומים היינו ואין אב (איכה ה' ג'), אף הגואל שאני עתיד להעמיד עליכם במדי אין לו אב ולא אם הדא הוא דכתיב כי אין לה אב ואם: (יח) כדרך שיש למלך. זה מובא במנות הלוי דף ע"ב ע"ב בשם מדרש לקח טוב: (יט) אמר רבה. מגילה י"ג ע"א: (כ) תניא ר' יהודה אומר. מגילה י"ג ע"א: (כא) למדנו לניעות המלך. עיין מגילה שם א"ר יוחנן כו': (כב) א"ר אלעזר. מגילה שם: (כג) ר' נחמיה אמר כו' ר' לוי אמר. מדרש א"ג: אמר

[ב][א] **אחר** הדברים האלה כשך חמת המלך. (א) לאחר שנתקרר מיינו, בקש אותה, אמרו לו הרגו אותה, אמר להם למה, אמרו לו על שאמרת שתבא ערומה לפניך ולפני השרים ולא באה, אמר להם יפה עשת שלא באה, ומי נתן העצה הזאת, אמרו לו ז' שרי פרס ומדי, מיד הרגם, לפיכך לא נזכרו עוד, ויש אומרים הם נתנו עצה לבטל בנין בית המקדש, לפיכך נגזרה עליהם גזירת הריגה: ואת אשר נגזר עליה. גזירת מלכו של עולם היתה לאבד את ושתי, שנאמר וקמתי עליהם נאום ה' צבאות והכרתי לבבל שם ושאר ונין ונכד נאום ה' (ישעיה יד כב), (ב) רז"ל אמרו שהיתה מביאה בנות ישראל ומפשיטן ערומות, ועשאו אצלה מלאכה ביום השבת, לפיכך נגזר עליה ליהרוג ביום השביעי:

[ב] **ויאמרו** נערי המלך. כיון שנהרגו יועציו הראשונים, התחיל ליטול עצה מן הנערים:

[ג] **ויפקד** המלך פקידים. (ג) א"ר נחמן אמר רב מאי דכתיב כל ערום יעשה בדעת (משלי יג טז), זה דוד ויאמרו לו עבדיו יבקשו לאדוני המלך נערה בתולה (מ"א א ד), (ד) יבקשו בצנעה ובסתר שלא להבריח הבתולות. וכסיל יפרוש אולת (שם), זה אחשורוש שכתוב בו ויפקד המלך פקידים וגו', מאן דאית ליה ברתא מיטמרא מיניה, שכל אחד ואחד אומר בדעתו שמא לא תיטב בעיניו ותתבזה על יד הסריסים:

[ה] **איש** יהודי. (ה) כל הכופר בע"ז נקרא יהודי, כענין שנאמר איתי גוברין יהודאין (דניאל ג יב): היה בשושן הבירה. מיום שהגלה היה לשם בית מדרשו: ושמו מרדכי. (ו) רובם של צדיקים שמם קודם להזכרתם, כענין שנאמר ושמו מנוח (שופטים יג ב), ושמו אלקנה (ש"א א א), ושמו ישי (שם יז יב), ושמו בועז (רות ב א), אבל רוב הרשעים שמם באחרונה, כענין שנאמר נבל שמו (ש"א כה כה), גלית שמו (שם יז ד), שבע בן בכרי שמו (ש"ב כ א), אבל יש צדיקים שכתוב בהם כזה העניין איוב שמו (איוב א א), והוא צדיק: בן יאיר בן שמעי בן קיש איש ימיני. (ז) מה נפשך אם ליחסיה קא אתיא ליחסיה וליזל עד בנימין, אלא מאי שנא הני תנא כולם על שמו נקראו, בן יאיר, בן שהאיר עיני ישראל בתפלתו, בן שמעי, בן ששמע אל תפלתו, בן קיש, שבקש על שערי רחמים ונפתחו לו. איש ימיני, שהיה משבט בנימין. יהודי, שכפר בע"ז:

[ו] **אשר** הגלה מירושלים. (ח) אמר רבא שגלה מעצמו, (ט) כדרך שגלה יהויכין מעצמו. אשר הגלה נבוכדנצר, על ידו גלו:

[ז] **ויהי** אומן את הדסה. קרי לה הדסה וקרי לה אסתר. (יא) תניא ר' מאיר אומר אסתר שמה למה נקרא שמה הדסה על שם הצדיקים [שנקראו הדסים], וכן הוא אומר והוא עומד בין ההדסים אשר במצולה (זכריה א ח), (יב) ר' יהודה אומר הדסה שמה למה נקרא שמה אסתר שהיתה מסתרת דבריה. וכן הוא אומר אין אסתר מגדת (את) מולדתה. (יג) בן עזאי אומר אסתר לא ארוכה ולא קצרה אלא בינונית כהדסה. (יד) רב ברכיה בשם רבנן דתמן אמרי, אמר הקב"ה לאברהם אתה יצאת מבית אביך בן ע"ה שנה, חייך אף אני מעמיד גואל לבניך במדי לא תהא אלא ע"ה, הדסה מניין ע"ה פחות א' הוסיף אסתר הרי ע"ה: כי אין לה אב ואם. וכתיב במות אביה ואמה, (טו) הא תו למה לי. אמר רב חסדא עיברתא מת אביה, ילדתה מתה אמה, לקחה

הערות ותקונים

[ב] (א) לאחר שנתקרר מיינו. מובא במדרש אבא גריון: (ב) רז"ל אמרו שהיתה מביאה כו'. בגמרא מגילה שם: (ג) א"ר נחמן אמר רב. בגמרא שם אמר רב, וחסרים המלות א"ר נחמן: (ד) יבקשו בצנעה ובסתר שלא להבריח הבתולות. זה ליתא בגמרא, ובמקום זה איתא שם מאן דהוה ליה ברתא אייתי ניהליה, וע"ש בפירש"י: (ה) כל הכופר בע"ז נקרא יהודי. מגילה י"ג ע"א: (ו) רובם של צדיקים. מדרש אבא גריון: (ז) מה נפשך. מגילה י"ב ע"ב: (ח) אמר רבא. מגילה י"ג ע"א ועיין שם בפירש"י: (ט) כדרך שגלו יהויכין מעצמו. הוא דברי רבינו ומובא בשמו בס' מנות הלוי דף כ"ד ע"ב: (י) קרי לה הדסה. מגילה י"ג ע"א: (יא) תניא רבי מאיר אומר אסתר שמה. בגמרא מגילה שם: (יב) ר' יהודה אומר הדסה שמה. מגילה שם: (יג) בן עזאי אומר אסתר לא ארוכה וכו'. בגמרא שם: (יד) ר' ברכיה בשם רבנן דתמן אמרי: מובא במדרש אבא גריון: (טו) הא תו למה לי. מגילה דף י"ג ע"א:

תנא

(פב) וכן הוא אומר אבדה עצה מבנים (ירמיה מט ז), זיל לגבי עמון ומואב דיתבי [בחכתייהו] (פג) כחמרא [דיתיב] אדרדוייא, שנאמר שאנן מואב מנעוריו וגו' (שם מח יא):

[יד] **והקרוב** אליו. הלך אצל שרי האומות. (פד) כרשנא מאפריקא, שתר מן אינדיקי, אדמתא מן אדום, תרשיש מן תרשיש, מרס מרסנא ממוכן מירושלים, (פה) ממקום שהיו ישראל מכינין שלחן לחם הפנים, למדנו שאלו היו מירושלים: שבעת שרי פרס ומדי. שבעת כמו שבעה שרי פרס ומדי:

[טו] **כדת** מה לעשות. כדת שעשתה, כך בא לה, (פו) על שלא היתה מנחת לאחשורוש לבנות בית המקדש, שהיתה אומרת לו מה שהחריבו אבותי אתה רוצה לבנות, וכן אתה מוצא ששמע לה אחשורוש על זאת, שנאמר ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה ירושלים (עזרא ד ו), (פז) א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן משל אומר מקום שהלסטים מקפח שם נתלה, ממעשיו נתפרע, על אשר לא עשתה את מאמר המלך אחשורוש ביד הסריסים, השוה מאמר המלך לכבוד הסריסים, היינו דאמרי אינשי עבדא דמלכא כמלכא:

[טז] **ויאמר** ממוכן. מומכן כתיב, (פח) שהיה מוכן לפורענות ממוכן הדיוט שבכולן, (פט) א"ר אבא בר כהנא מכאן שהדיוט קופץ בראש, (צ) שני אמוראין נחלקו בדבר, חד אמר מפני שלא זמנתו לסעודה, לכך למד עליה חובה, וחד אמר מפני שסטרתו על פניו:

[יז] **כי** יצא דבר המלכה. כל פרצה שאינה מן הגדולים אינה פרצה:

[יח] **והיום** הזה תאמרנה. זכר היום יהיה לדורות:

[יט] **אם** על המלך טוב. שתהיה עצתינו טובה לפניו ויכתב בדתי פרס ומדי, לפי שהיתה לפרס המלכות, לפיכך הקדים פרס למדי לכל דברי ממוכן: ומלכותה יתן המלך (צא) לרעותה הטובה ממנה. (צב) א"ר חנינא ב"ר אבהו מאי דכתיב כי הוא יכאיב ויחבש (איוב ה יח), בלשון שמכאיב בה יחבש, בלשון שניטלה המלכות משאול זקנו של אסתר, בו בלשון נתן לה, שנאמר ונתנה לרעך הטוב ממך (ש"א יא כח), וכאן נאמר לרעותה הטובה ממנה, לב אדם יחשוב דרכו וה' יכין צעדו (משלי טז ט), שהיה מחשב ממוכן להביא בתו למלכות, ונכנסה אסתר בת אביחיל:

[כ] **ונשמע** פתגם המלך. בלשון ארמית לשון משפחת ושתי: אשר יעשה בכל מלכותו. לפרסם הדבר:

[כא] **וייטב** הדבר בעיני המלך. פלגי מים לב מלך ביד ה' על כל אשר יחפוץ יטנו (משלי כא א):

[כב] **וישלח** ספרים אל כל מדינה ומדינה להיות כל איש שורר בביתו. (צג) אמר רבא אלמלא אגרות הראשונות לא נשתייר משונאיהן של ישראל שריד ופליט, אלא כיון ששלח להם להיות כל איש שורר בביתו, אמרו פשיטא אפילו קרחא בביתא פרדשכא ליהוי, כיון שבאו אגרות המן ברשיון המלך להשמיד ולאבד לא חששו עליהם כל כך:

הערות ותקונים

יודעין לדון דיני נפשות: (פב) וכן הוא אומר. ליתא בגמרא: (פג) כחמרא [דיתיב] אדרדוייה. פי' על שמריו, והמלה ערבית ותרגום של שמריה ימצאו דורדייהא ימגגון: (פד) כרשנא מאפריקא. מדרש א"ג: (פה) ממקום שהיו ישראל מכינים כו'. הוספת רביע, ובכ"י מינכען הגי' ממקום שהיו ישראל ממרסין בדם במנחות, כתיב לרוס את הסולת (יחזקאל מו יד), וכענין שמנינו כתנו לממרס. ואחר זה מתחיל ממוכן ממקום שהיו ישראל מכינין כו'. ואשר הביא ממקום שהיו ישראל ממרסין בדם במנחות, עיין מגילה י"ב ע"ב מרס כלום מירסו בדם מרסנא כלום מירסו במנחות, וע"ש בפירש"י: (פו) על שלא היתה מנחת. מדרש א"ג: (פז) א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן. מדרש א"ג בפ' להביא את ושתי המלכה: (פח) שהיה מוכן לפורענות. מגילה שם: (פט) א"ר אבא בר כהנא. בגמרא שם אמר רב כהנא: (צ) שני אמוראין נחלקו בדבר. מדרש א"ג: (צא) לרעותה הטובה ממנה. בכ"י מינכען נוסף „נראין הדברים כי בת היתה לממוכן והיה מבקש להשיאה למלך": (צב) א"ר חנינא בר אבהו. מדרש א"ג: (צג) אמר רבא. מגילה שם:

לאחר

נקרא שמם, מהומן, (נח) שנהיה מהומה, בזתא (נט) שנהיתה לבוז, חרבונא (ס) שנחרב ביתו, בגתא (סא) שנהיתה לבג לכלבים, ואבגתא (סב) שהיו התינוק משחקות עליה כאבגנתיים, זתר וכרכס לשון לעג וקלס, שכל מה שאתה יכול לומר על הרשעים הרשות בידך:

[יא] **להביא** את ושתי המלכה בכתר מלכות. (סג) שלא יהיה עליה אלא הכתר בלבד, כשם שבקשוה לבוא ערומה להראות העמים והשרים את יפיה, הגיד הכתוב שהיתה טובת מראה, אבל לא הגיע יופי שלה לחצי יופי של שרה ורבקה, שנאמר בהם טובת מראה מאוד (בראשית כד טז):

[יב] **ותמאן** המלכה ושתי. (סד) והלא פרוצה היתה, ומפני מה מיאנה לבוא, א"ר יוסי ב"ר חנינא מלמד שפרחה עליה צרעת. במתניתא תנא בא גבריאל ועשה לה זנב: ויקצוף המלך מאוד. מה היה הקצף, (סה) שלחה לו דברים הנוגעים בלב, ואמרה למה אבוא ערומה אם רואין בי דופי אתה מתגנה בי, ואם אני נאה בעיניהם, הרי הם נותנין עיניהם להרוג אותך, רמזתו ולא נרמז עקצתו ולא נעקץ, שלחה לו טיפש (סו) יצא יינך מלבך, (סז) בר אהורייריה דאבא, (סח) פי' שומר ארוות הסוסים, (סט) אבא לקביל אלפא גוברין חמרא שתי, ולא רוי, וההוא גברא (ע) אשתניי ליה בחמריה, (עא) והלא לא היה כדאי והגון להיות קומים אצטבלאות לבית אבא, (עב) פי' נגיד אצטבל מארוות הסוסים כנ"ל הלא היה קומים איצטבלאות של בית אבא, ונבוכדנצר זקני כתיב ביה, והוא במלכים יתקלס ורוזנים משחק לו (חבקוק א יא), והוא בקש להשליך בתוך כבשן האש את המחוייבים לו ולא השליכם ערומים, שנאמר באדין גבריא אילך כפתו בסרבליהון פטישיהון וכרבלתהון ולבושיהון (דניאל ג כא), [ואני אבוא ערומה, מיד והמתו בערה בו], (עג) אמר רב חנינא באותה שעה רמז הקב"ה למלאך הממונה על החימה, והבעיר בו חימה, ולא שככה עד שנצלב המן:

[יג] **ויאמר** המלך לחכמים. (עד) א"ר סימון זה שבטו של יששכר, שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים (דה"א יב לג), (עה) בתלמוד בבלי אמרו מאן חכמים רבנן: (עו) יודעי העתים. שיודעים לעבר שנים ולקבוע חדשים: כי כן דבר המלך. לספר משפטיו לפני כל יודעי דת ודין תורה ומשפטי הדעת:

[יד] **והקרוב** אליו. (עז) אמרו חז"ל כיון שבקש אחשורוש מן חכמי ישראל אמרו היכי נעביד, אי נימא ליה קטלה, למחר (עח) פתח ליה חמרא (עט) מדכר לן ובעי ליה מינן, אי נימא ליה שבקא, קא מזלזלנא במלכותא, (פ) מוטב לסלוקי נפשין מינה, אמרו לו מיום שחרב בית המקדש וגלינו מארצנו, (פא) נטלה עצה ממנו,

---

הערות ותקונים

מדרש א"ג: (נח) שנהיה מהומה. עיין בא"ג ובהערה ר"ג: (נט) בזתא שנהיתה לבוז. עיין בא"ג ובהערה ר"ג: (ס) שנחרב ביתו. עיין בא"ג ובהערה ר"ד: (סא) שנהיתה לבג לכלבים. זה ליתא במדרש א"ג, ודורש מלשון ונתתיך לבג (יחזקאל כה ז), והקרי לבז: (סב) שהיו התינוק משחקות עליה כאבגנתיים. הלשון משובש, והמלות שהיו התינוק משחקות עליה הם מאיזה מעתיק שרצה לתקן וקלקל, ומובא בא"ג אמר הקב"ה מצחק אני עליכם כאבגנתיים מאחורי הקוריום, וביארתי כוונת המאמר בא"ג שם הערה ר"ז ע"ש: (סג) שלא יהיה עליה אלא הכתר, מדרש א"ג: (סד) והלא פרוצה היתה. מגילה י"ב ע"ב: (סה) שלחה לו דברים הנוגעים בלב. מדרש א"ג: (סו) יצא יינך מלבך. במדרש א"ג הגי' יצא לבך מיינך: (סז) בר אהורייריה דאבא. בגמרא מגילה י"ב ע"ב: (סח) פי' שומר ארוות הסוסים. הוא הוספת רבינו טוביה ז"ל לבאר הוראת המלות בר אהורייריה, וגם רש"י פירש בגמרא מגילה שם בר אהורייריה פי' שומרי הסוסים: (סט) אבא לקביל אלפא גוברין המרא שתי. הוא לשון הכתוב דניאל ה' א', בלשאצר מלכא לקבל אלפא חמרא שתה, והמלה „גוברין" הוסיף המחבר וליתא גם בגמרא שם: (ע) אישתניי ליה בחמריה. בגמרא שם אשתטי בחמריה: (עא) והלא לא היה כדאי והגון להיות קומים אצטבלאות. הוא ממדרש א"ג: (עב) פי' נגוד אצטבל כו'. הוספת רבינו, ועיין לעיל בא"ג הערה רכ"ז: (עג) אמר רב חנינא, מדרש א"ג: (עד) א"ר סימון. מדרש א"ג: (עה) בתלמוד בבלי אמרו. מגילה י"ב ע"ב: (עו) יודעי העתים. מגילה שם: (עז) אמרו חז"ל. מגילה שם: (עח) פתח לה חמרא. בגמרא פסיק ליה חמרא פ רש"י יפיג יינו מעט מעליו: (עט) מדכר לן. ליתא בגמרא: (פ) מוטב לסלוקי נפשין מינה. ליתא בגמרא: (פא) נטלה עצה ממנו. בגמרא נוסף ואין אנו

יודעין

כוס אחר: (מא) ס"א שותים. הביא כליו וכלי עילם והיו כליו נאים מכלי עילם, כליו וכלי בית המקדש, והיו כלי בית המקדש נאים מכליו: **ויין מלכות רב** כיד המלך, (מב) אמר רב כל אחד ואחד השקהו יין שגדול ממנו:

[ח] **והשתיה** כדת אין אונס. (מג) א"ר חנין משום ר' מאיר כדת של תורה, שנאמר ויין לנסך רביעית ההין (במדבר טו ה), אף סעודתו של אותו רשע האכילה מרובה משתיה, (מד) שהרי על כבש בשר רביעית ההין, ועל הפר חצי ההין: **אין אונס**. (מה) אמר רבא מלמד שכל אחד ואחד השקהו מיין מדינתו, (מו) כדי שלא תטרוף דעתו: ד"א והשתיה כדת. (מז) כדת כל אומה ואומה. יש שאוהבין לשתות בתוך הסעודה, ויש אוהבין לשתות אחר הסעודה, יש אוהב לשתות כל הכוס, ויש שמחזיר חציו, יש שותה בכוס גדול, ויש שותה בכוס קטן, הכל לפי דתו היה משקהו: **אין אונס**. (מח) א"ר לוי כך היה מנהג הפרסיים, שהיו משקין בכוס גדול, (מט) מחזיק חמשה שמטות, (נ) ונקרא פיתקא, ואפילו הוא מת, או משתגע, לא היה מחזירו, אלא שותהו, ושרי המשקים היו מתעשרין מאותן המסובין, שהיו נותנין להם ממון שלא יצערנו. אבל אחשורוש לא הכנים אותו הכוס לתוך סעודתו שנאמר אין אונס: **כי כן יסד המלך**. כי כן תקן המלך: **לעשות כרצון איש ואיש**. כפי כחו וכפי מנהגו ישתה: **לעשות כרצון איש ואיש**. (נא) אמר לו הקב"ה יכול אתה לעשות כרצון איש ואיש, שני בני אדם מבקשין אשה אחת, כלום יכולה להנשא לשניהם, שתי ספינות אחת מבקשת לילך במזרח, ואחת לילך במערב, כלום אתה יכול להוליך את שתיהן כאחת, שני בני אדם באים אצלך, אחד איש יהודי, ואחד צר ואויב, כלום אתה יכול לצאת ידי שניהם, אלא לרומם אחד ולצלוב אחד, (נב) אמר הקב"ה מוצא ידי לכל, שנאמר אומר לצפון תני ולתימן אל תכלאי (ישעיה מג ו), אין הצפוני מעכב את הדרומי:

[ט] **גם** ושתי המלכה. (נג) א"ר אבא בר כהנא מלמד שגם היא פרוצה היתה, וגם מתכוונת לדבר עבירה: **עשתה משתה נשים**. (נד) מה ראה הכתוב לפרסם סעודת ושתי, א"ר יהושע בן קרחה להודיעך לאיזה שלוה נכנסת אסתר, (נה) למכעיסיו כך ק"ו לעושי רצונו: **בית המלכות אשר למלך אחשורוש**. (נו) מלמד שנתנה אותן בבתים מצויירים מקום שהמלך ישן. א"ר אבין רוצה אשה שתהא מבטת בצורות נאות מלאכול עגלות פטומות:

[י] **ביום** השביעי. זה יום אחרון לסעודה, שנאמר ובמלאת הימים האלה, אמר הקב"ה יצא רשע שמח וטוב לב מסעודתו, אלא אשגש אותו ביינו אחרי כל שתיתו, וזה היה ביום השביעי של משתה של שושן הבירה: **כטוב לב המלך ביין**, אמר למהומן. (נז) א"ר אבהו כשישראל אוכלין ושותין מדברים דברי תורה ובשירות ותשבחות לפני הקב"ה, אבל אומות העולם אוכלין ושותין ומתהילין בערוות ובדברי תיפלות, הללו אומרים המדיות נאות, והללו אומרים הפרסיות נאות, אמר להם אחשורוש כלי שאני משתמש בו לא מדי ולא פרסי, אלא כשדיי, ואין כיוצא בה בעולם, מבקשים אתם לראותה, אמרו לו הן, ובלבד ערומה, מיד אמר למהומן וגו', אע"פ שהן ז' הסריסים המשרתים את פני המלך אחשורוש, ועל שם המעשה

הערות ותקונים

(מא) ס"א שותים הביא כליו וכלי עילם. מדרש א"ג, וע"ש בהערה קמ"ד: (מב) אמר רב. מגילה שם: (מג) א"ר חנין, מגילה שם: (מד) שהרי על כבש בשר רביעית ההין. עיין רש"י מגילה שם כדת של תורה אכילת מזבח מרובה משתייה פר ושלשה עשרונים סולת לאכילה ונסך חצי ההין: (מה) אמר רבא. בכ"י מינכען אמר רבא, ובגמרא מגילה שם הגי' א"ר אלעזר: (מו) כדי שלא תטרוף דעתו, הוספת רבינו: (מז) כדת כל אומה ואומה. מובא בס' מנות הלוי דף ל"ב ע"ב בשם לקח טוב: (מח) א"ר לוי. הוא ממדרש א"ג: (מט) מחזיק חמשה שמטות, נ"ל שמיניות, וכן בכ"י מינכען כתוב לנכון שמיניות, ועיין לעיל במדרש א"ג הערה קס"ג: (נ) ונקרא פיתקא. עיין בא"ג הערה קס"ד: (נא) אמר לו הקב"ה. הוא ממדרש א"ג: (נב) אמר הקב"ה מוצא ידי לכל, עיין במדרש א"ג כי פה המאמר קטוע. (נג) א"ר אבא בר כהנא, בגמרא מגילה שם הגי' אמר רבא: (נד) מה ראה הכתוב. מדרש א"ג: (נה) אם למכעיסיו. במדרש א"ג הוא בשם ר' מאיר: (נו) מלמד שנתנה אותן. מדרש א"ג: (נז) א"ר אבהו.

הפך פרת מאליהן ומצאן, שנאמר ונתתי לך אוצרות חשך ומטמוני מסתרים (ישעיה מה ג), ולא הספיק כורש לחיות עד שבא אחשורוש ולקחן: ואת יקר תפארת גדולתו. (כה) א"ר יוסי ב"ר חנינא מלמד שלבש בגדי כהונה, כתיב כאן תפארת גדולתו, וכתיב התם לכבוד ולתפארת (שמות כח י): ימים רבים שמונים ומאת יום. מה שהיה מראה להם היום, לא היה מראה להם למחר, וכן כל ק"פ יום, כל ו' חדשים מניסן ועד תשרי, כיון שהגיע החורף פסקה המשתה:

[ה] **ובמלאת** הימים האלה. (כו) כיון שראו ישראל שנמצאו כלי בית ה', לא רצו להסב עם שאר שרי המדינות, ועשה להם מסיבה לעצמן, ומהו לכל העם הנמצאים בשושן הבירה, (כז) א"ר חנינא בר פפא מלמד שגדולי הדור ברחו להם ולא אכלו שם כי אם הנמצאים מפני בישולי נכרים, (כח) א"ר חנינא בר ממל אמר להם אחשורוש לישראל יכול אלהיכם לעשות לכם סעודה כזו לעתיד לבוא, אמרו לו הרי הוא אומר עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו (ישעיה סד ג), ואם עושה לנו כזה אנו אומרים לו הרי אכלנו כמותה בשלחנו של אחשורוש: משתה שבעת ימים. כנגד שבעת ימי החג: בחצר גינת ביתן המלך. (כט) רב ושמואל, חד אמר הראוי לחצר לחצר, והראוי לגינה לגינה, הראוי לביתן לביתן, וחד אמר הושיבן בחצר ולא החזיקתם, הושיבן בגינה ולא החזיקתם עד שהכניסן לביתן. במתניתא תני הושיבן בחצר ופתח להן שני פתחים אחת לגינה ואחת לביתן: (ל) ד"א בחצר גינת ביתן המלך. גינת הביתן היתה נטועה אילני פירות ובשמים, ועשויה כפים עד חצי האילנות, ורצופה אבנים טובות ומרגליות, והאילנות מצילין עליהן:

[ו] **חור** כרפס ותכלת. (לא) כאשר הושיבן בחצר גנת ביתן פרש להם יריעות של מיני צבעונין, חור יריעות לבנות (לב) כדאמר שמואל בתלמוד מלת לבנה (לג) לשון חיור, כדכתיב לבושיה כתלג חיור (דניאל ז ט), כרפס, (לד) כרים של פסים ירוק ככרתי. ותכלת, דומה לדמות הרקיע. אחוז, כל אחד ואחד מן הבגדים קצותיו בחבלי בוץ וארגמן בחבלי משי צבועים, ולכן נמשכין על גלילי אדני כסף. ועמודי שש, טבעות של כסף שהחבלים קשורים בהם ונמתחים על עמודי שש. מטות זהב וכסף, (לה) שהם של כסף ורגליהם של זהב, שהרגלים נראין מבחוץ, והמטות היו מכוסות באלו היריעות, כמו כילת חתנים, והעמודים הם היו רגלי הכילות מתוחות היריעות עליהן: על רצפת בהט. מיני מרגליות: דר וסוחרת. אלו מיני אבנים טובות (לו) שמאירות כצהרים, סמ"ך במקום צדי"ק: ד"א ודר. (לז) רב אמר דרי דרי, שורות שורות של מיני אבנים: סוחרת. לשון סוהר, שהיו מאירות כסהר:

[ז] **והשקות** בכלי זהב, היה משקה אותם בכלי קדש, (לח) אמר רבה יצאה בת קול ואמרה ראשונים כלו מפני כלים, (לט) כגון בלשצר, שנאמר ולמאניא די ביתה היתיו קדמך (דניאל ה כג), ואתם שונים בהם, מי גרם להרוג ושתי: שונים, כמו ועם שונים אל תתערב (משלי כד כא): (מ) ס"א וכלים מכלים שונים. מי שהיה שותה בכוס אחד לא היה שותה בו עוד, אלא מכניסין אותו לחדר ומוציאין לו

הערות ותקונים

תנחומא. מדרש א"ג: (כה) א"ר יוסי בר חנינא. מגילה י"ב ע"א: (כו) כיון שראו ישראל. מדרש א"ג ומובא בס' מנות הלוי דף כ"ט ע"א בשם מדרש לקח טוב: (כז) א"ר חנינא בר פפא. מדרש א"ג ומובא ג"כ בס' מנות הלוי דף כ"ט ע"א בשם לקח טוב: (כח) א"ר חנינא בר ממל, בכ"י מינכען א"ר חנינא בר עגיל, ובמדרש א"ג בר עיגול, ועיין לעיל במדרש א"ג הערה קמ"ב: (כט) רב ושמואל. מגילה י"ב ע"א: (ל) ד"א בחצר גינת. הוא נובע ג"כ ממדרש אבא גריון: (לא) כאשר הושיבן בחצר. מובא בספר מנות הלוי דף ל' ע"א בשם מדרש לקח טוב: (לב) כדאמר שמואל בתלמוד. הוא בגמרא מגילה דף י"ב ע"א: (לג) לשון חיור. וכן פירש"י שם בגמרא חור לשון חיור: (לד) כרים של פסים, מגילה שם: (לה) שהם של כסף. מגילה שם: (לו) שמאירות כצהרים, מגילה שם: (לז) רב אמר. מגילה שם: (לח) אמר רבה. מגילה שם, ובגמרא שם הגי' אמר רבא: (לט) כגון בלשצר שנאמר. הוספת המחבר, וגם רש"י בגמרא שם כתב הראשונים כלומר בלשצר וחבורתו: (מ) ס"א וכלים, הוא ממדרש אבא גריון:

ס"א

אמרפל (בראשית יד א), ויהי בימי אחז (ישעיה ז א). ויהי בימי יהויקים (ירמיה א ג), ויהי בימי שפוט השופטים (רות א א), (יד) ויהי בימי [אחשורוש, ויהי בימי אחז, מה צרה היתה שם], ארם מקדם ופלשתים מאחור (ישעיה ט יא), [ויהי בימי יהויקים, מה צרה היתה שם], ראיתי את הארץ והנה תהו ובהו וגו' (ירמיה ד כג), וכיון שמלך אחשורוש התחילו הכל צווחין ווי ווי, ישראל צווחין ווי, משום דכתיב ובמלכות אחשורוש לתחלת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלים (עזרא ד ו), האומות צווחין ווי משום דכתיב וישם המלך אחשורוש מס על הארץ ואיי הים (אסתר י א): אחשורוש. (טו) אמר רב אחיו של ראש, ובן גילו של ראש, אחיו של ראש זה נבוכדנצר [שנקרא ראש], שנאמר בו אנת הוא (רישא) [ראשה] (דדהבא) [די דהבא] (דניאל ב לח), ובן גילו של ראש, נבוכדנצר החריב בית המקדש, וזה ביטל עבודת בית אלהא, ושמואל אמר שהושחרו פניהם של ישראל בימיו כשולי קדירה: הוא אהשורוש. (טז) כל מקום שנאמר הוא, אם צדיק הוא, מתחלתו ועד סופו, ואם רשע הוא מתחלתו ועד סופו: הוא אהשורוש. בתחלת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלים, ובסוף מלכותו כתבו להשמיד להרוג את כל היהודים: המולך מהודו ועד כוש · (יז) רב ושמואל נחלקו בזה הדבר, חד אמר הודו בסוף העולם, וכוש בסוף העולם, וחד אמר הודו וכוש בהדי הדדי הוי קיימי, כשם שמלך עליהם כן מלך על כל העולם, (יח) והיאך אתה מקיים דבר שניהם, אלא כך פירוש הדבר, ביחד הם עומדים, אלא כאדם היוצא מהודו והולך למזרח אל כוש, הולך וסובב אל דרום עד שחוזר להודו אצל כוש, מלמד שהכל היה תחת ממשלתו: שבע ועשרים ומאה מדינה. ובשרה אמנו כתיב מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים (בראשית כג א), אלא זה לענינו, (יט) בת ק' כבת כ' ובת כ' כבת ז', (כ) והרי כתיב ושני חיי עמרם שבע ושלשים ומאת שנה (שמות ו כ), אבל כאן אמר רב חסדא בתחלה מלך על שבע, ובסוף על עשרים, ובסוף על מאה:

[ב] **בימים** ההם. אחרי שביטל עבודת בית המקדש: כשבת המלך אחשורוש · (כא) שישב והשב ע' שנה לגלות המלך יהויכין, ה' שנים של דריוש המדי וכורש הפרסי, וג' של עצמו הרי ח', חישב אלו ח' תחת ה' שמזמן שמלך נבוכדנצר עד גלות יהויכין, והנה מן גלות יהויכין עד שנת ג' למלכו ע' שנה: על כסא מלכותו אשר בשושן הבירה. (כב) מלמד שביקש לישב על כסא שלמה המלך ולא היה יכול, שלח והביא לו אומנים ממצרים ומאלכסנדריא, ועשה לו כסא לג' שנים וישב עליו:

[ג] **בשנת** שלש למלכו. (כג) למה עשה המשתה, לפי שיום גניסתו היה, ושלח איגרות לכל שרי המדינות אל שבע ועשרים ומאה מדינה, שיבואו עטופים לבנים, והושיבן במטות זהב וכסף:

[ד] **בהראותו** את עושר כבוד מלכותו. (כד) אמר רבי תנחומא מהיכן מצא אחשורוש כל העושר הזה, אלא נבוכדנצר עינו צרה היה בממונו, וכיון שנטה למות אמר כל הממון הזה איני מניהו לאויל מרודך בני, ועשה ספינות נחשת, ומלאן זהב, והטמינן בארץ, והעמיד עליהן נהר פרת, ובשרצה כורש לבנות את בית המקדש

הערות ותקונים

(יד) ויהי בימי אחשורוש. תקנתי בפנים, כי בלי תקון המאמר בלתי מובן, שהביא הכתוב ארם מקדם גם הכתוב ראיתי את הארץ, ועיין בפתיחתא דאסתר רבה אות י"א: (טו) אמר רב. מגילה י"א ע"א: (טז) כל מקום שנאמר הוא. עיין מגילה שם: (יז) רב ושמואל, מגילה שם: (יח) והאיך את מקיים דבר שניהם, מובא בס' מנות הלוי דף כ"ד ע"א בשם מדרש לקח טוב: (יט) בת ק' כבת כ'. עיין לקח טוב בראשית כ"ג א' ובהערה ו' שם: (כ) והרי כתיב ושני חיי עמרם וכו'. המאמר קטוע, ועיין מגילה י"א ע"א, שבע ועשרים ומאה מדינה אמר רב חסדא בתחלה מלך על שבע ולבסוף מלך על עשרים ולבסוף מלך על מאה, אלא מעתה ושני חיי עמרם שבע ושלשים ומאת שנה מאי דרשת ביה שאני הכא דקרא יתירא הוא מכדי כתוב מהודו ועד כוש שבע ועשרים ומאה מדינה למה לי ש"מ לדרשא: (כא) שישב וחשב ע' שנה לגלות המלך יהויכין, עיין מגילה דף י"א ע"ב ובפירש"י שם: (כב) מלמד שביקש לישב על כסא שלמה המלך, עיין מדרש אבא גוריון: (כג) למה עשה המשתה. מובא במדרש א"ג: (כד) אמר רבי תנחומא

מצפה וגו׳, והנה זה בא רכב איש צמד פרשים (שם כא ט), **הם מלכי מדי ופרס דריוש המדי וכורש ואחשורוש**, ודריוש המדי הוא אשר נבנה הבית בימיו, **כי בשנת אחת לכורש** העביר קול בכל מלכותו לאמר מי בכם מכל עמו יהי אלהיו עמו וגו׳ (עזרא א ג). לקיים מה שנאמר כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם (ירמיה כט י), ועלו ולא הניחום צרי יהודה, וכתיב בס׳ דניאל ויהי דניאל עד שנת אחת לכורש המלך (דניאל א כא), וכתיב בשנת שלוש לכורש מלך פרס דבר נגלה לדניאל וגו׳ (שם י א), מהו ויהי דניאל עד שנת אחת לכורש, מלמד שנזקן ונמנע מבית המלכות וישב לו בביתו, וכורש מלך ג׳ שנים מקוטעות, וכתיב במלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלים (עזרא ד ו), ובימי ארתחשסתא הראשון נבטלה מלאכת הבית, ככתוב בס׳ עזרא ובימי ארתחשסתא כתב בשלם מתרדת (עזרא ד ז), עד ובטילו המו (שם שם כג), למדנו שהוא אחשורוש הוא ארתחשסתא הרשע, כי משמתו שניהם בטילו עבודת הבית, ובימי דריוש מלך פרס שהוא נקרא ארתחשסתא הגדול, נתן להם רשות לבנות, שנאמר באדין בטלת עבידת בית אלהא די בירושלם והות בטלה עד שנת תרתין למלכות דריוש מלך פרס (שם ד כד), ונקרא דריוש הגדול כורש על שם שקיים דברי כורש מלך ראשון של פרס, שהעביר קול בכל מלכותו ואמר כל ממלכות הארץ נתן לי [ה׳] אלהי השמים (עזרא א ב), ודריוש היה שמו ארתחשסתא על שם המלכות, וארתחשסתא הראשון שביטל את מלאכת בית ה׳, והוא אחשורוש שכתוב בו בתחלת מלכותו כתבו שטנה על יהודה וירושלים (שם ד ו), ואין בדבר שום ספק, כי שלשה מלכים בלבד עמדו לפרס, ואם תחשוב ארתחשסתא הראשון, וארתחשסתא האחרון, הרי ה׳ מלכים לפרס, ובכל החזיונות אתה מוצא ג׳ מלכים לפרס, ומה שאמר הרביעי, רביעי לדריוש המדי, וכתיב ותלת עלעין (דניאל ז ה), זה דריוש הפרסי שהוא ארתחשסתא מלך ל"ב שנה, גם מיום אשר צוה אותי להיות פחם בארץ יהודה משנת עשרים ועד שנת שלשים ושתים לארתחשסתא המלך (נחמיה ה יד), הוא הוא דריוש שבשנה ראשונה למלכו ניתן רשות לישראל לבנות הבית, טול עתה משנהרג בלשצר עשרים שנה לדריוש המדי, וג׳ לכורש, וי"ד לאחשורוש, שנאמר בשנת שתים עשרה למלך אחשורוש הפיל פור הוא הגורל (אסתר ג ז), בי"ג שנה לאחשורוש לשנה הבאה נתלה המן. והמגלה נקבעה בשנת י"ד לאחשורוש, שנאמר לקיים את אגרת הפורים הזאת השנית (שם ט כט), בשנה שניה פשטה בכל העולם, הרי י"ט שנה שחסרו למלאות לחרבות ירושלים, כי ממלכות נבוכדנצר עד חרבות ירושלים י"ט שנה, מכיבוש יהויקים עד גלות יכניה, ועוד י"א שנה עד חורבן הבית בימי צדקיהו הכל י"ט שנה, והשלימום דריוש המדי ושלשה מלכים של פרס, כורש ואחשורוש ודריוש, הוא ארתחשסתא הגדול, ולפי שהיו שנים מקוטעות בין מלך למלך, הוצרכה עוד שנה אחת להשלמת הע׳ לחרבות ירושלים, עמד דריוש הגדול והשלימם, למדנו כי מגלת אסתר קדמה לבנין הבית שתי שנים, וכשם שהעמיד השם את המן כדי להחזיר את ישראל למוטב, כך יעמיד השם מלך שגזירותיו קשות כהמן ומחזירם למוטב לפני ביאת משיח בן דוד, והם הם חבלי משיח שיעמדו האומות על ישראל בעת מנין נפ"ץ, שהוא לקץ הימים שנים אלף לגלותינו, מקבץ נדחי ישראל עוד אקבץ עליו לנקבציו:

[**א**] [א] **ויהי** בימי אחשורוש. (יא) תניא בב"ר ר׳ שמעון בר אבא משום ר׳ יוחנן אמר, (יב) כל מקום שנאמר ויהי אם שמחה שמחה גדולה, ואם צרה צרה גדולה, וכאן צרה גדולה, שבקש המן להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים: ויהי בימי· (יג) חמשה הן וכולן לעת צרה וצוקה, והן מפורשין בעניין, ויהי בימי

הערות ותקונים

דף ג׳, ובמדרש אסתר רבה פ"א אות א׳ אחשורוש הוא ארתחשסתא, עיין שם: (יא) תניא בב"ר. הוא פמ"ב אות ג׳: (יב) כל מקום שנאמר ויהי כו׳. בב"ר שם בכל מקום שנאמר ויהי משמש צרה ושמחה: (יג) חמשה הן. מגילה י׳ ע"ב ומדרש פנים אחרים ב׳, ובהרחבה במדרש אסתר רבה בפתיחתא אות י"א:

ויהי

מרודך כ״ג, (ו) ובלשצר בן בנו מלך ב׳ שנים הכל ע׳, וכיון שנהרג בלשצר, ומלך דריוש בן אהשורוש המדי, התחיל דניאל לתמוה על העברת הזמן של ע׳ שנה, אלא כיון שהבין שלא היה זמן בנין ירושלים אלא עד מלאת לחרבן ירושלים ע׳ שנה, לכך נאמר אני דניאל בינותי בספרים מספר השנים אשר היה דבר ה׳ אל ירמיהו הנביא למלאות לחרבות ירושלים שבעים שנה (דניאל ט ב), ויש בין מלכות נבוכדנצר לזמן גלות צדקיהו י״ט שנה, ח׳ עד גלות יכניה, וי״א עד גלות צדקיהו, הכל י״ט שנים שקדמה מלכות נבוכדנצר, שהוא זמן כיבוש יהויקים לגלות צדקיהו שהוא חרבות ירושלים, שנאמר וישרוף את בית ה׳ ואת בית המלך ואת כל [בתי ירושלים ואת כל] הבית הגדול שרף באש (ירמיה נב יג), וזה אחשורוש היה אביו של דריוש המדי, לא היה אותו אחשורוש שנשא אסתר, כי זה פרסיי וזה מדיי, שנאמר ודריוש מדאה קבל מלכותא כבר שנין שתין ותרתין (דניאל ו א): (ז) תנא בסדר עולם למה נמנו שני דריוש המדי שהוא בן ס״ב שנה במלכו, לפי שכיון שהגלה נבוכדנצר את יהויכין בשנה ההוא נולד שטנה של בבל, שהרי מגלות יהויכין עד שנהרג בלשצר ס״ב שנה, כי ח׳ שנים מלך קודם לכן, וזהו שאמרו חז״ל (ח) במס׳ מגילה כ״ג דאויל מרודך גמירא, אבל הענין נראה כי כ״ג שנים מלך מכח הפסוק שאמר ועבדו אותו [כל הגוים] ואת בנו [ואת בן בנו] (ירמיה כז ז), והוא אויל מרודך ובלשצר, (ט) ומה שאמר דניאל לבלשצר נבוכדנצר אבוך (דניאל ה יא), הוא זקינו. ומה שכתב בשנת שלש למלכות בלשצר חזון נראה אלי אני דניאל אחרי הנראה אני בתחלה (שם ח א), החלום הראשון בשתא הדא לבלשצר וראה, וארו חיוה אחרי תנינה דמיה לדוב (שם ז ה), אלו הפרסיים שאוכלים ושותין כדוב, ומסורבלין בשר כדוב, ואין להם מנוחה כדוב, ותלת עלעין בפומא בין שינא, וכן אמרין לה קומי אוכלין בשר שגיא (שם), בשר שגיא זה עושר המלכות אשר היה לפניו כל מה שקבץ נבוכדנצר, ואויל מרודך ובלשצר ודריוש המדי, מצא אחשורוש, ותלת עלעין הם ג׳ מלכים שהיו עתידין למלוך מפרס, כענין החלום השני שראה בשנת ג׳ לבלשצר כשהיה בשושן הבירה אשר בעילם המדינה, על שם שהמלכות של כשדים היתה חוזרת למדי, לכך ראה שהיה בשושן אשר בעילם, וכן הוא אומר ושמתי כסאי בעילם (ירמיה מט לח), על שנשתעבדו ישראל תחת ידי מדי אחרי מלכות כשדים, והמלאך מגיד לדניאל, שנאמר האיל אשר ראית בעל הקרנים מלכי מדי ופרס (דניאל ח כ), אלא שהחלום הזה נאמר בו ואתה סתום החזון כי לימים רבים (שם שם טו), ולבסוף כתיב ואשתומם על המראה ואין (מגיד לי) [מבין] (שם ח כז), והקרנים של איל שפירש לו כי הם מלכי מדי ופרס, תחילה מלך דריוש המדי הוא הקרן הראשונה, ואחריה מלכות פרס כורש וארתחשסתא, ואחשורוש שנשא את אסתר ודריוש, ומלכות אלו הג׳ נקרא מלכות ארתחשסתא כי ארתחשסתא הוא שם למלכות פרס, כמו פרעה על שם מלכות מצרים, אבימלך על שם מלכות פלשתים, והכל אחד ואחד שמו, לכך אמרו רז״ל (י) במס׳ ר״ה הוא [כורש הוא] דריוש הוא ארתחשסתא, וראיה לדבריהם ותלת עלעין בפומא כורש ואחשורוש ודריוש, וארתחשסתא הוא שם המלכות, ועוד ראיה לדבריהם, שנאמר הנה עוד שלשה מלכים עומדים לפרס (דניאל יא ב), חוץ מדריוש המדי, והם כורש ואחשורוש ודריוש, והרביעי יעשיר עושר גדול (שם), זה דריוש שנקרא ארתחשסתא, והוא ג׳ לפרס, וד׳ למדי, וזה שנאמר על ידי ישעיה חזות (קשות) [קשה] הוגד לי, (ישעיה כא ב), כי ראה אורך הגלות אחרי מלאת למלכות בבל שבעים שנה, שנאמר עלי עילם צורי מדי (ישעיה שם), ואומר ערוך השלחן וגו׳ ויקרא אריה על

הערות ותקונים

במס׳ מגילה. הוא שם דף י״א ע״ב, ועיין שם בפירש״י: (ו) ובלשצר בן בנו, ר״ל בן בנו של נבוכדנצר, ועיין רש״י דניאל ה׳ א׳ בלשצר בנו היה (ר״ל של נבוכדנצר) למלך לאחר אויל מרודך שמלך תחת נבוכדנצר, וגם היה בנו של נבוכדנצר, ובפתיחתא דאסתר רבה אות י״ב והכרתי לבבל שם ושאר ונין ונכד, שם זה נבוכדנצר, ושאר זה אויל מרודך, ונין זה בלשצר, משמע ג״כ שהיה בלשצר בנו של אויל מרודך, לכן יש לתקן ברש״י וגם היה בן בנו של נבוכדנצר: (ז) תנא בסדר עולם, פרק כ״ח: (ח) במס׳ מגילה, דף י״א ע״ב: (ט) וזה שאמר דניאל לבלשצר נבוכדנצר אבוך הוא זקינו. עיין לעיל הערה ו׳: (י) במס׳ ר״ה

דבר מתוך דבר, נתחיל בדברי תורת משה איש האלהים, שנאמר ויאמר ה' אל משה כתוב זאת זכרון בספר וגו' (שמות יז יד), (א) ואמר ר' אליעזר המודעי כתוב זאת, מה שכתוב כאן ובמשנה תורה, זו מלחמות עמלק ובפרשת זכור שבמשנה תורה, (דברים כה יז), ששניהם כתבם משה רבינו. זכרון מה שכתוב בנביאים, ענין פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל (ש"א טו ב), פקידה וזכירה אחת היא, שנאמר כי פקד ה' את חנה (ש"א ב כא), וכתיב ויזכרה ה' (שם א יט). בספר מה שכתוב במגילת אסתר, שנאמר ותכתוב אסתר המלכה בת אביחיל (אסתר ט כט), וכתיב ונכתב בספר (שם שם לב), למדנו שהקב"ה מגיד מראשית אחרית, והוא קורא הדורות מראש בחכמתו, ועל שהשתחוו ישראל לצלם שהקים נבוכדנצר (ב) בבקעת דורא, שגלוי וידוע היה לפני כבודו שהם לא עשו אלא לפנים, לפיכך הפחידם השם על ידי המן לפנים, וחזר ונפרע ממנו, (ג) והחזיר את עצתו למוטב, ורבים מעמי הארץ מתיהדים ועל דברת דעת באי זה זמן היה המעשה הזה, דע כי רבותינו ז"ל אמרו ודברו על הפסוקים המתחלפין זה מזה, כענין שנאמר כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם (ירמיה כט י), ופסוק זה בספר ירמיהו אחר ענין בראשית ממלכת צדקיהו (שם כח א), ואלה דברי הספר אשר שלח ירמיה הנביא מירושלים (שם כט א), כי כה אמר ה' [כי] לפי מלאת לבבל וגו' (שם שם י), ובספר דניאל כתיב בשנת אחת לדריוש בן אחשורוש מזרע מדי אשר המלך על מלכות כשדים (דניאל ט א), זה דריוש שנאמר בו ודריוש מדאה קבל מלכותא כבר שנין שתין ותרתין (שם ו א), שמשמת בלשצר נפסקה מלכות ממשפחת נבוכדנצר, כענין שנאמר ע"י ירמיה ועתה אנכי נתתי את כל הארצות האלה ביד נבוכדנצר מלך בבל עבדי וגו' ועבדו אותו כל הגוים ואת בנו ואת בן בנו וגו' (ירמיה כז ו ז), ולמעלה מזה כתוב והיתה כל הארץ הזאת להרבה (ולשממה) [לשמה] ועבדו הגוים האלה את מלך בבל שבעים שנה (שם כה יא), ושבעים שנים הללו נחשבים משמלך נבוכדנצר עד שנהרג בלשצר. (ד) ותניא בסדר עולם שנה ראשונה כבש את נינוה, שנייה כבש את יהויקים, ויהויקים מלך י"א שנה, [שנאמר] בן עשרים וחמש שנה יהויקים במלכו ואחת עשרה שנה מלך בירושלים (מ"ב כג לו), ובשנה הרביעית למלכו עלה נבוכדנצר וכבשו לעבד, וכתיב ויהי לו יהויקים עבד שלש שנים וישב וימרוד בו (שם כד א), ובסוף ז' שנים לכיבוש יהויקים עלה והגלה את יהויכין שהוא שנת ח' למלכות נבוכדנצר, שהרי במלכים כתיב ויקח אותו מלך בבל בשנת שמונה למלכו (שם שם ג), ובסוף ספר ירמיהו כתוב זה העם אשר הגלה נבוכדנצר בשנת שבע (ירמיה נב כח), הא באי זה צד, ז' לכיבוש יהויקים שהוא ח' למלכות נבוכדנצר, ובין גלות יכניה לגלות צדקיהו י"א שנה, שהם י"ט למלכות נבוכדנצר, וי"ח לכיבוש יהויקים, וכן הוא אומר בס' ירמיה, היא השנה שמונה עשרה שנה לנבוכדנצר (שם לב א), ובמלכים כתיב היא שנת תשע עשרה שנה למלך נבוכדנצר (מ"ב כה ח), לכך (ה) אמרו רז"ל במס' מגילה, גלו בשבעה גלו בשמונה גלו בשמונה עשרה, גלו בתשע עשרה, גלו בז' לכיבוש יהויקים גלות יהויכין. שהיא שנת שמונה למלכות נבוכדנצר, וצדקיהו גלה בי"ח לכיבוש יהויקים, שהיא שנת תשע עשרה לנבוכדנצר, מצינו משמלך נבוכדנצר עד שגלה יהויכין שמונה שנה, ואהר שגלה יהויכין בסוף ל"ז מת נבוכדנצר, ונשא אויל מרודך את ראש יהויכין מבית הכלא, שכן משפט המלכים אחר שמתים ויעמוד בנו תחתיו מתיר כל האסורים, כ"ש בנבוכדנצר שכתוב בו אסיריו לא פתח ביתה (ישעיה יד יז), הרי לך ח' עד יהויכין, ול"ז עד שיצא יהויכין מבית הכלא, הכל מ"ה למלכות נבוכדנצר, ובלשצר מלך ב' שנים, נשארו מאויל מרודך כ"ג שנה שמלך הכל ע' שנה, שהרי לנבוכדנצר פסוק מלא, וכן לבלשצר פסוק מלא ג"כ, כאמור ועבדו אותו [כל הגוים] ואת בנו ואת בן בנו (ירמיה כז ז), ידענו שנשארו לאויל

הערות ותקונים

(א) ואמר ר' אליעזר המודעי. מגילה ז' ע"א, והביא זה גם בפ' שמות י"ז י"ד: (ב) בבקעת דורא. בכ"י מינכען נוסף בצדו „נתחייבו כלייה באותו הזמן אבל לא ענה מלבו": (ג) והחזיר את עצתו למוטב. בכ"י מינכען והחזיר את עמו למוטב: (ד) ותניא בסדר עולם. פרק כ"ד: (ה) אמרו רז"ל במס'

מדרש לקח טוב

על אסתר.

בתוב בטוב צדיקים תעלוץ קריה ובאבוד רשעים רנה (משלי יא י), אמר טוביהו ב״ר אלעזר ז״ל פסוק זה מתגלגל והולך משנברא העולם ועד סופו, ששקט וטוב לצדיקים הנאה להם והנאה לעולם, הנאה להם שיש להם פנות לעסוק בתורה ובמעשים טובים, והנאה לעולם שמתעסקין ביישובו של עולם, שמלמדים תורה ברבים, לכך נאמר בטוב צדיקים תעלוץ קריה, וכן בזמן שהצדיקים מתכנסין, הם מדברים בשבחו של השם, כענין שנאמר אז נדברו יראי ה׳ איש אל רעהו (מלאכי ג טז), אבל פיזור לצדיקים רע להם ורע לעולם, שאין מתעסקין בתורה ובשבחו של השם, שנאמר ברוב עם הדרת מלך ובאפס לאום מחתת רזון (משלי יד כח). ובאבוד רשעים רנה, כל זמן שהרשעים מכונסים רע להם ורע לעולם, רע להם שחוטאים בנפשותם, ורע לעולם שמחטיאים אחרים עמהם, שהשקט הרשעים היא מאבדת אותם, כענין שנאמר בדור המבול, בתיהם שלום מפחד ולא שבט אלוה עליהם (איוב כא ט), וכתיב ויאמרו לאל סור ממנו וגו׳ (שם שם יד), וכשנתקבצו בדור הפלגה, מה כתיב בהם, הן עם אחד ושפה אחת לכולם וגו׳ (בראשית יא ו), וכתיב ויפץ ה׳ אותם (שם שם ח), וכן אתה מוצא בפרעה, כל זמן שהיתה המכה באה עליו, היה אומר ה׳ הצדיק (שמות ט כז), וכל זמן שהמכה רפה מעליו, כתיב וירא פרעה כי היתה הרוחה והכבד את לבו (שם ח יא), למדנו ששקט לרשעים רע להם ורע לעולם. וכן אתה מוצא בכל הרשעים שעמדו על ישראל, מתוך שלוה עמדו עליהם, וכן הוא אומר היו צריה לראש אויביה שלו (איכה א ה), וכן המן הרשע לא קם לאבד את עם ה׳, אלא מתוך עושר והשקט ושלום, כדכתיב ויספר להם המן את כבוד עשרו ורוב בניו וגו׳ (אסתר ה יא), וכתיב וכל זה איננו שוה לי וגו׳ (שם שם יג), וכתיב ויבז בעיניו לשלוח יד במרדכי לבדו ויבקש המן להשמיד את כל היהודים וגו׳ (שם ג ו), וכן כשהפיר ה׳ את מחשבתו והניא את עצתו, ונמחה שמו עם כל אוהביו, מה כתוב ובכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר וגו׳ שמחה וששון ליהודים (שם ח יז), הרי ובאבוד רשעים רנה: בטוב צדיקים תעלוץ קריה, זה מרדכי, שנאמר ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וחור וגו׳ והעיר שושן צהלה ושמחה (שם שם טו), וכתיב ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר (שם שם טז), וזה היה בימי אחשורוש הפרסי, בן כורש הפרסי, שמלך אחרי דריוש המדי, הוא דריוש שאבד מלכות כשדים, כענין שנתנבא *) ירמיהו הנני מעיר עליהם את מדי אשר כסף לא יחשובו וזהב לא יחפצו בו (ישעיה יג יז), והוא נולד בשעה שהגלה יכניה, שנאמר ודריוש מדאה קבל מלכותא כבר שנין שתין ותרתין (דניאל ו א), טול שתין ותרתין ושבע לכיבוש יהויקים, שהיא שמינית לנבוכדנצר, הרי שבעים, מלמד שאז נולד שמנה של מלכות כשדים, דכתיב ועבדו אותו [כל הגוים] ואת בנו ואת בן בנו (ירמיה כז ז), וצריכין אנו לידע מדברי הנביאים, איך בא הדבר הזה לעמוד צורר על ישראל בימי אחשורוש בתוך גלותם, ובאיזה זמן מן הגלות היה, כדי לעמוד על העיקר, וללמוד

*) נ״ל ישעיה

דבר

מדרש לקח טוב

על אסתר

עם

הערות ותקונים

מאתי

שלמה באבער

עפר (ישעיה כו יט), א"ל שמא מתים יקומון נפלים בל יקומון, א"ל כבר כתיב נבלתי יקומון, הדומין לנבלות, א"ל אתה נצחת אותי, אתם אמת ותורתכם אמת, לכך נאמר יקדמוני ביום אידי:

(רח) ד"א איש יהודי היה. מלמד שהיה מרדכי שקול בדורו כמשה בדורו, מה משה עמד בפרץ, שנאמר משה [בחירו] עמד בפרץ (תהלים קו כג), אף מרדכי עמד בפרץ, שנאמר דורש טוב לעמו ודובר שלום לכל זרעו, ואין טוב אלא תורה, שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו (משלי ד ב), ומה משה היה יודע שבעים לשון ולמד לזקנים, שנאמר ויאצל מן הרוח אשר עליו ויתן על שבעים איש הזקנים (במדבר יא כה), אף מרדכי היה יודע שבעים לשון, שנאמר ומרדכי בלשן (נחמיה ז ז):

(רט) ד"א איש יהודי. מאי יהודי, שייחד שמו של הקב"ה לכל באי עולם, אימתי בזמן שלא כרע להמן, וכי מרדכי עובר על גזירת המלך, אלא כשצוה אחשורוש להשתחוות להמן, הלך אותו רשע וחקק ע"ז על לבו, אמר כדי שישתחוו ישראל לע"ז, וכדי שיתחייבו כלייה, וכשהיה עובר לפני מרדכי היה מתגאה על סוסו, והיה מרדכי מגביה ידו כלפי מעלה, אמר לו יש לנו אדון שמתגאה על גאים, היאך נעזוב אדון שהוא חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים, ונשתחווה לע"ז שעל לבך, שאין בו ממש, בשר ודם היום אתה כאן ומחר בקבר, מיד כעס המן כעס גדול:

(רי) ד"א איש יהודי היה בשושן הבירה. מלמד שהיה שקול כאברהם אבינו, באברהם כתיב היה יהיה (בראשית יח יח), במרדכי כתיב היה בשושן הבירה, אברהם מסר עצמו על קדושת השם, ומרדכי מסר עצמו על קדושת השם:

(ריא) ושמו מרדכי. ששמו מתקבל ונאה על הבריות: בן יאיר. בן שהאיר עיניהם של ישראל: בן שמעי. בן ששמע הקב"ה את תפילתו. בוא וראה כמה זכותה של אשת שמעי, בשעה שברחו צדוק ואביתר, שבקש אבשלום להורגן, מצאו דלת בית שמעי פתוחה, נכנסו לשם וירדו לתוך הבור, מיד באתה אשת שמעי ופרסה מסך על פי הבאר, ותשטח עליו הריפות, שנאמר ותקח האשה ותפרוש המסך על פני הבאר ותשטח עליו הריפות (ש"ב יז יט), ופרעה את ראשה וישבה על המסך שעל פי הבאר, כאשה הנפנית לצורכה, ובאו עבדי אבשלום ומצאוה שהייתה יושבת וראשה פרועה, אמרו עבדי אבשלום, איפשר שהצדיקים בתוך הבאר, וזאת יושבת עליה, מיד חזרו, אמר הקב"ה הואיל ועל ידה נמלטו שני הצדיקים, עתידה שיצאו ממנה שני צדיקים שיפדו את ישראל, ומאן נינהו מרדכי ואסתר: בן קיש. שהקיש על דלתי רחמים ונפתחו לו: איש ימיני. שהגביה ימינו של הקב"ה בשעה שעשה נקמה בהמן הרשע, כן יגביה הקב"ה ימינו שנאמר (ישעיה לה י) ופדויי ה' ישובון ובאו לציון ברנה שמחת עולם על ראשם, ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה אמן:

סליק מגילה ואבא גוריון, יושב בשמים עליון, יעזרני שלא אהיה עני ואביון, ויצילני מכל דביון, וגם מכל רוח רעיון, וירחיקני מן הביעור ומן הדומה לו ברמיון, לבל אכשל בזדון ובשגיון, ויערב תורתו בנו למען נהגה בה יומם ולילה בהגיון, ויתננו לחן ולחסד ולרצון בעיני כל רואי בראיון, וכן יהי רצון מלפני קונה הכל והיונה ליון, שיבנה במהרה עיר ציון, ואסובבה מזבח קודש בנקיון, ואקריב עליו העולה והראיון, חז"ק הסופ"ר וברוך השם עד כה עזרני, כן יוסף חסדו תמיד ליעצני, ובתורתו יחזקני אמן:

הערות ותקונים

נשמט איזה שורות וכצ"ל: אמר ר' מאיר כבר כתיב [יחיו מתיך נבלתי יקומון הקיצו ורננו שוכני עפר, א"ל שמא מתים יקומון, נפלים לא יקומון, א"ל כבר כתיב] נבלתי יקומון הדומין לנבלות: (רח) ד"א איש יהודי מלמד שהיה מרדכי שקול בדורו כמשה בדורו. מובא בבית המדרש שם לד כ"ב: (רט) ד"א איש יהודי שייחד שמו של הקב"ה. מובא ג"כ בביהמ"ד שם: (רי) ד"א איש יהודי מלמד שהיה שקול כאברהם. זה חסר בבית המדרש שנשמטו בכ"י שם איזה שורות, ונמצא בילקוט רמז תתרנ"ג: (ריא) ושמו מרדכי. גם זה נשמט בביהמ"ד ונמצא מובא בילקוט:

אחר הדברים האלה גדל המלך אחשורוש וגו' וכל עבדי המלך אשר בשער המלך כורעים ומשתחוים להמן, למה היו כורעים ומשתחוים לו, יש אומרים (ר) נ"תן אלהיו על לבו, וכך היה מהלך ומהרהר בלבו לומר אם ישתחוה לו מרדכי נמצא עובד ע"ז, לכך נאמר ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה: ד"א ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה. אלא אמרו חכמים מרדכי היה משבטו של בנימין, והוא אומר לבנימין אמר ידיד ה' ישכון לבטח עליו (דברים לג יב), הרי שהיתה השכינה שרויה אצלו, (רא) אמר מרדכי אני איני יכול להחניף לרשע, שאני טעון (רב) סגנום של מלך, ואיפשר לי להשתחוות לו, אלא שלא ייזל השכינה השרויה אצלי על כתפיי, לכך נאמר ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה, אמר הקב"ה הכתבתי כי לי תכרע כל ברך תשבע כל לשון (ישעיה מה כג), וכן כתיב לפניו יכרעו כל יורדי עפר ונפשו לא חיה (תהלים כב ל), ורשע זה רוצה שיהיו כורעין לפניו, לרעתו עושה את החטא הזה, והכתוב אמר חטאים תרדף רעה ואת צדיקים ישלם טוב (משלי יג כא), חטאים תירדף רעה, וכל כך למה, שהקב"ה דן לכל אדם לפי מעשיו, שנאמר אני ה' חוקר לב (ובוחן) [בוחן] כליות (לתת) [ולתת] לאיש כדרכיו (וכפרי) [כפרי] מעלליו (ירמיה יז י), וכן אמר אליהוא לכן אנשי לבב שמעו לי חלילה לאל מרשע ושדי מעול, למה כי פועל אדם ישלם לו (איוב לד יא), ולא להמן בלבד שלם הקב"ה, אלא לכל מסייעיו, שנאמר ביום אשר שברו אויבי היהודים לשלוט בהם ונהפוך הוא (אסתר ט א), ועליהם נאמר כעל גמולות כעל ישלם וגו' (ישעיה נט יח):

איש יהודי היה בשושן הבירה. (רג) זהו שנאמר ברוח הקודש על ידי דוד מלך ישראל, יקדמוני ביום אידי ויהי ה' למשען לי (תהלים יח יט), כנגד מי אמרו למקרא הזה, לא אמרו אלא כנגד כנסת ישראל, אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה, רבונו של עולם אלמלא רחמיך כבר הייתי נאבדה מן העולם, מהו ביום אידי, שאין אומות העולם מתגרות בישראל עד שמזכירין עונותיהם של ישראל שתי פעמים, אחת בימי עמלק, ואחת בימי המן, שנאמר כי מחה אמחה את זכר עמלק (שמות יז יד), מאי כי מחה אמחה, אחת של זרע עמלק, ואחת זכרו של המן, (רד) וזהו שאילה ששאל הגמון אחד את ר' מאיר, א"ל (רה) עם בזוי אתם, כשם שאמר לכם המן, א"ל ר' מאיר מפני מה, א"ל עבד אחד יש לי, ובייישתי אותו בושה גדולה, והוצאתי אותו מתוך ביתי, ואמרתי לו אין אני רוצה בך, הלך אותו העבד וקנה לו אדון אחר לעצמו, כך טרד אתכם קונכם, והגלה אתכם לבינינו במעשינו, ואתם מבקשים ללמוד או לאו, (רו) א"ל ר' מאיר יש לי בן אחד, ואני אוהב אותו ביותר, ומתוך מאכל ומשתה עבר בדרכים מכוערים, וטרדתי אותו והוצאתיו מביתי, וקבעתי לו זמן, ואמרתי לו אם אתה חוזר בתשובה אני מחזירך לביתי כל זמן, וכל אותן השנים שקבעתי לו זמן הוא יושב ובוכה וצועק, עד שאהום עליו, ואומר לו הלוך בדרכים הראשונים והזור בתשובה, אף אנו בניו של מקום, ומפני גיאות שהייתה בנו, כעסנו אותו ומרדנו לפניו, וטרדנו לביניכם, ונשבע לנו עד עת קין, עכשיו נעשה תשובה וירחם עלינו ויחזירנו לארצינו, ואם בדרכים מכוערים נלך לא יחזירנו לארצנו, א"ל ההגמון יש להם חזרה, א"ל ר' מאיר כתיב ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב נאום ה' (ישעיה נט כ), וכבר נשבע הקב"ה בשמו שיחזיר אותנו, אמר ליה ההגמון שמא לציון ולא לכם, א"ל וכבר כתיב ופדויי ה' ישובון ובאו (לציון) [ציון] ברנה (ישעיה לה י), א"ל שמא דור המדבר הוא מחזיר ותו לא, א"ל ר' מאיר כבר כתיב כולם נקבצו באו לך (שם מט יח), א"ל ההגמון שמא על החיים חוזר ועל המתים אינו חוזר, (רז) אמר לו ר' מאיר כבר כתיב יחיו מתיך נבלתי (בל) יקומון הקיצו ורננו שוכני

הערות ותקונים

וכל עבדי המלך, והוא ממדרש שלפנינו, ומובא במנות הלוי דף ל"ד ע"ב בשם הילקוט: (ר) נתן אלהיו אל לבו. בילקוט נתן אלהיו בכליו, וכן מובא בשם הילקוט במנות הלוי: (רא) אמר מרדכי. מובא בילקוט שם: (רב) סגנוס. פי' בלשון רומי signum נס ודגל: (רג) איש יהודי זה שנאמר ברוח הקודש, הוא בבית המדרש לד כ"א: (רד) וזהו שאילה כו'. מובא בבית המדרש שם: (רה) עם בזוי. בביהמ"ד במעות אם בזוי: (רו) אמר לו ר' מאיר יש לי בן אחד כו'. בביהמ"ד שם יש לך בן אחד ואתה אהב אותו ביותר, וכן הגי' שם ומרדתה אותו והוצאתה אותו: (רז) אמר ר' מאיר כבר כתיב יחיו מתיך נבלתי יקומון. בביהמ"ד שם

נשמם

כמו עשב (תהלים צב ח), מה העשב הזה כשהוא קטן אין אדם יודע מה הוא, אבל הקוצים מיד יודעים מה הוא, ומיד כשהוא מתגדל הקוצים נראין, כך אמר הקב"ה אני מכיר הרשעים ממעי אימותם, מה הם עתידין להרשיע, שנאמר זורו רשעים מרחם וגו' (תהלים נח ד), כן הקב"ה אומר לסנחריב וצאתך ובואך ידעתי ואת התרגזך עלי (ישעיה לז כח), אמר הקב"ה אם הורגן כשהם קטנים, נתתי פתחון פה לבאי עולם שהם אומרין אחרי מה שהוא רוצה לעשות עושה, ואין אחר שמוחה בידו, כשם שנאמר וכמצביה עביד בחיל שמיא (ובדירא) [ודארי] ארעא ולא (אינש) [איתי] (דימחה) [די ימחה] בידיה ויימר ליה מה (את עביד) [עבדת] (דניאל ד לב), אמר הקב"ה מכיר הייתי לנמרוד ותליתי לו עד שיפיל את אברהם לכבשן האש, מכיר הייתי לעשו ותליתי לו עד אשר יאמר יקרבו ימי אבל אבי (בראשית כז מא), מכיר הייתי ללבן ותליתי לו עד שאמר יש לאל ידי לעשות עמכם רע (שם לא כט), מכיר הייתי לפרעה ותליתי לו עד שאמר מי ה' אשר אשמע בקולו (שמות ה ב), מכיר הייתי לנבוכדנצר ותליתי לו עד שאמר אעלה על במתי עב אדמה לעליון (ישעיה יד יד), וכן הוא אומר (מאן) [מן] הוא (אלהא) [אלה] דישזבינכון מן ידי (דניאל ג טו), מכיר הייתי את המן והייתי יכול להורגו עד שהוא קטן, ותליתי לו וגידלתיו בעולם, להודיע לכל באי עולם מה רשעו, לקיים מה שנאמר בפרוח רשעים כמו עשב, ומי הודיעו גדולתם של אלו, ויציצו כל פועלי און להשמדם עדי עד ואתה מרום לעולם ה' (תהלים שם):

ד"א אחר הדברים האלה גידל המלך וגו'. זש"ה (דומו) [רומו] מעט ואיננו וגו' (איוב כד כד), ואומר (ועמל שפתימו ואינמו) [עמל שפתימו יכסימו (תהלים קמ י)], ואומר ימיטו עליהם גחלים באש (יפלו) [יפילם] במהמורות בל יקומו (שם שם יא):

ד"א אחר הדברים האלה גדל המלך אחשורוש את המן וגו'. עליו נאמר אם יעלה לשמים שיאו וראשו לעב יגיע כגללו לנצח יאבד, (איוב כ ז), אם יעלה לשמים שיאו וינשאהו, וראשו לעב יגיע, כסאו של רשע, ואין ראש אלא כסא, שנאמר ויעש המלך כסא שן גדול וגו' ושש מעלות לכסא וראש עגיל לכסא מאחריו (מ"א י יח יט): ד"א וראשו לעב יגיע, זה מרדכי שבתפילתו ובהשתחוו איבד המן הרשע, שנאמר גול (אל) [על] ה' דרכך ובטח עליו והוא יעשה והוציא כאור צדקך ומשפטך כצהרים (תהלים לז ה ו): ומרדכי יצא מלפני המלך, ליהודים היתה אורה ושמחה. כגללו לנצח יאבד, אלו אוהביו של המן וזרש אשתו, שנאמר ויבא את אהביו ואת זרש אשתו ויספר להם המן את כבוד עשרו וגו', אחר שאמר להם כבוד עשרו וגדולתו, מה אמרו לו, יעשו עץ גבוה חמישים אמה וגו':

בלילה ההוא נדדה. והכתוב צווה זמרו לה' חסידיו והודו לזכר קדשו, כי רגע באפו חיים ברצונו וגו' (תהלים ל ה ו), סוף הדבר נתפש בקלון, ואמר לו קח את הלבוש ואת הסוס וגו':

וישב מרדכי אל שער המלך. והכתוב צווח ברעתו ידחה רשע וחוסה במותו צדיק (משלי יד לב):

ויספר המן לזרש אשתו ולכל אוהביו. מה אמרו לו אם מזרע היהודים מרדכי, אמרו החכמים בראשונה אמרו אוהביו, ובאחרונה אמרו חכמיו, שאמרו דברי חכמה, כי נפול תפול לפניו, מפלתן של רשעים אין להם עמידה, שכן כתיב נפלה נפלה בבל (ישעיה כא ט), אבל הצדיקים אע"פ שנופלים הן עומדים, שנאמר כי שבע יפול צדיק וקם ורשעים (באחת יכשלו) [יכשלו ברעה] (משלי כד טז), וכן כי יפול לא יוטל כי ה' סומך ידו (תהלים לז כד), וכן אל תשמחי אויבתי כי נפלתי קמתי (מיכה ז ח), אבל הרשעים נופלים ואינן עומדים, שנאמר כי נפול תפול לפניו. אחר שאמרו לו הדבר הזה מיד נחטף, שנאמר עודם מדברים עמו וסריסי המלך הגיעו ויבהילו את המן וגו', לקיים מה שנאמר רואיו יאמרו איו (איוב כ ז), ואע"פ שנתגדל ונתנאה, זכות מרדכי הפילו, לקיים מה שנאמר אם יעלה לשמים שיאו וראשו לעב יגיע כגללו לנצח יאבד רואיו יאמרו איו: (קצט) כתיב

הערות ותקונים

בביהמ"ד א"ר אסי: (קצט) כתיב אחר הדברים האלה למה היו כורעים. מובא בילקוט רמז אלף נ"ד ד"ס וכל

וכתיב על פנקס שלו, ועכשיו השיב ה' (עליך) [עליך ה'] את כל דמי בית שאול (אדוניך) אשר מלכת תחתיו ויתן ה' את המלוכה ביד אבשלום בנך והנך ברעתך כי איש דמים אתה (שם שם ח), ולא די לו שדיבר וקילל, אלא ויסקל באבנים את דוד ואת אנשיו, בוא וראה צדקתו של דוד וענוותנותו, שא"ל אבישי למה יקלל הכלב המת את אדוני המלך אעברה נא ואסירה את ראשו (שם שם ט), א"ל דוד מי שנתפקד מן הקב"ה לכבדני הוא רודפני וזה לא יקללני, שנאמר הנה (זה) בני אשר יצא ממעי מבקש את נפשי (שם שם יא), למה שטר אני חייב להקב"ה, והוא גובה ממני, הניחו לו ויקלל כי אמר לו ה' (שם שם), כשנהרג אבשלום בא שמעי והיה מבקש ממנו מחילה, ינפל לפניו וא"ל אל יחשוב אדוני העון, כלום הקב"ה מבקש מבריותיו אלא שיאמרו חטאנו, שנאמר הנני נשפט אותך על אומרך לא חטאתי (ירמיה ב לה), אני מודה בי שחטאתי, והנה באת היום ראשון לכל בית יוסף (ש"ב יט כא), אמר לו אבישי התחת (כן) [זאת] לא יומת שמעי וגו' (שם שם כב), ויאמר דוד מה לי ולכם בני צרויה [כי תהיו לי היום לשטן] היום יומת איש בישראל (שם שם כג), כי עשה ה' תשועה גדולה בישראל, והוא ממשפחת בית שאול, לא יומת איש בישראל: (קצג) ד"א שאמר הנה באתי היום ראשון לכל בית יוסף (ש"ב יט כא), והוא אינו אלא מבנימין, ולמה אמר מיוסף, אלא מה יוסף גמלוהו אחיו רעה, והוא גמל להם טובה, שנאמר ועתה אל תיראו אנכי אכלכל אתכם ואת טפכם וגו' (בראשית נ כא), לכך אמר ראשון לכל בית יוסף: (קצד) ד"א היום יומת איש בישראל (ש"ב שם), אמר דוד ברוח הקודש איש אחד יעמוד ממנו, ועתיד הקב"ה לעשות תשועה גדולה על ידו ובזכותו, ונקרא איש יהודי, אמר הקב"ה לדוד, אתה הצלת לשמעי שלא ימות בשביל שיוולד הצדיק, על שבטך אני כותבו, שנאמר איש יהודי וגו', עליו נאמר זכר צדיק לברכה (משלי י ז), זה מרדכי, ושם רשעים ירקב (שם), זה המן:

(קצה) ד"א איש יהודי וגו'. זש"ה כאשר ימצא התירוש באשכול ואמר אל תשחיתהו כי ברכה בו (ישעיה סה ח), כשם שאמר דוד היום יומת איש בישראל, ולא הניחהו להשחית זרע ישראל, כן אעשה למען עבדי, לבלתי השחית הכל (שם שם):

(קצו) ד"א איש יהודי. עליו נאמר מה שהיה הוא שיהיה (קהלת א ט), מה הגאולה נעשית על ידי איש יהודי, כך עתיד לעשות, שנאמר כה אמר ה' [צבאות] בימים (ההם) [ההמה] אשר יחזיקו עשרה אנשים [מכל לשונות הגוים והחזיקו] בכנף איש יהודי וגו' (זכריה ח כג):

(קצז) ד"א איש יהודי. למה נקרא איש יהודי, (קצח) א"ר יוסי בשעה שעשה אחשורוש את המשתה, נכנסו כל היהודים עמהם, ואכלו תבשילי גוים, שנאמר ובמלאת הימים האלה עשה המלך וגו', ומרדכי לא אכל עמהם ולא שתה, לכך נקרא איש יהודי:

אחר הדברים האלה גדל המלך אחשורוש וגו'. זש"ה בפרוח רשעים כמו עשב (תהלים צב ח), לא נמשלו רשעים אלא כמו עשב, שנאמר אחריב הרים וגבעות וכל (עשבכם) [עשבם] אוביש (ישעיה מב טו), וכן הוא אומר גלה חציר (משלי כז כה), אלו רשעים, ונראה דשא (שם), אלו הצדיקים, וכל זמן שהרשעים בעולם, אין הצדיקים נראין, שנאמר בקום רשעים יסתר אדם (שם כח כח), אלו הצדיקים שנקראו אדם, שנאמר אדם אחד מאלף מצאתי (קהלת ז כח), ואומר ואתנה צאני צאן מרעיתי אדם אתם (יחזקאל לד לא), ונאספו עשבות הרים (משלי שם), אלו הגוים, אויביהם של ישראל, יפה אמר דוד בפרוח רשעים

הערות ותקונים

וגם בכיהמ"ד שם מובא לשון הכתוב בשעות: (קצג) ד"א שאמר הנה באתי. מובא בבית המדרש שם לד כ"א: (קצד) ד"א היום יומת. אמר דוד ברוח הקודש. מובא בבית המדרש שם, ובכיהמ"ד שם ולא הניח שתשחית צ"ל ולא הניחו להשחית, גם הפסוק כך אעשה בימי מרדכי שלא השחית זרע ישראל, צ"ל כן אעשה למען עבדי לבלתי השחית את הכל, והוא לשון הכתוב ישעיה ס"ה ח': (קצה) ד"א וזש"ה כאשר ימצא התירוש. מובא בבית המדרש שם: (קצו) ד"א עליו נאמר מה שהיה. מובא בילקוט רמז התרנ"ב ומובא בבית המדרש שם לד כ"ב: (קצז) ד"א איש יהודי למה נקרא איש יהודי. מובא בכיהמ"ד שם: (קצח) א"ר יוסי. בכיהמ"ד

(קפז) **איש** יהודי היה בשושן הבירה ושמו מרדכי. אמר ישעיה בטרם תחיל ילדה וגו' (ישעיה סו ז), אומנתו של הקב"ה אינו דומה לאומנות של בשר ודם, שהוא רואה את המכה (קפח) ומתקן את הרטיה, עד שלא הביא (קפט) את המבול התקין את נח, שנאמר נח איש צדיק תמים היה בדורותיו (בראשית ו ט), מה היה מתוקן לדבר, כיוצא בו אחד היה אברהם (יחזקאל לג כד), מתוקן היה לקנות שמים וארץ, שנאמר ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ (בראשית יד יט), כיוצא בו וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים (שמות ב כה), ומי מתוקן לגואלן, ומשה היה רועה (שם ג א), כיוצא בו ויגש הפלשתי השכם והערב (ש"א יז טז), ומי מתוקן להרגו, ודוד בן איש אפרתי היה (שם שם יב), ואומר רועה היה עבדך לאביו בצאן (שם שם לד), ואף כאן עד שלא עמד המן העמיד הקב"ה גואלם, שנאמר איש יהודי היה:

ויהי אומן את הדסה היא אסתר בת דודו וגו'. לקיים מה שנאמר בטרם תחיל ילדה וגו' (ישעיה סו ז), וכן לעתיד לבוא, את מוצא ביום שחרב בית המקדש נולד הגואל, הוא שכנסת ישראל אומרים אל תשמחי אויבתי לי כי נפלתי קמתי כי אשב בחושך ה' אור לי (עמוס ז ח), [כשחשבתי שאני יושב באפילה, שנאמר במחשכים הושיבני כמתי עולם (איכה ג ו), שם צוה לי אורה, שנאמר ה' אור לי], ושם במדינה הגואל והנגאל נתונים שם, שנאמר שם ירעה עגל ושם ירבץ וכלה סעפיה (ישעיה כז י), וכן הוא אומר משא דומה אלי קורא משעיר שומר מה מלילה שומר מה (מלילה) [מליל] (ישעיה כא יא), וכן הוא אומר מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה (ישעיה סג א), לקיים מה שנאמר איש יהודי:

[**ד"א** איש יהודי]. (קצ) וכי היה משבט יהודה ולא משבט בנימין היה, שנאמר איש ימיני, מה ראה הכתוב שקראו יהודי, אלא שירדו השבטים למצרים אצל יוסף, וראה בנימין עמהם, ונתן הגביע באמתחת בנימין, ונמצא באמתחתו, ואמר האיש אשר ימצא הגביע בידו הוא יהיה לי עבד (בראשית מד יז), א"ל בבקשה ממך כבר יש בידי רעה אחת, שאמרתי לאחיי לכו ונמכרנו לישמעאלים (בראשית לז כז), וזאת תביא לי ותחזור לאותה רעה, לאחי מכרתי, וזה נטלתי מאבי להחזירו אצלו, ואת נוטלו לעבד, אין לי עמידה לא לפני הקב"ה, ולא לפני אבי, חייב אני להיות עבד שמכרתי את יוסף אחי, בדין הוא שאעשה עבד תחתי, וכן הוא אומר ועתה ישב נא עבדך תחת הנער עבד לאדוני (שם מד לג), למה כי עבדך ערב את הנער מעם אבי וגו' (שם שם לב), ואמר שלמה בני אם ערבת לרעך תקעת לזר כפיך (משלי ו א), א"ל הקב"ה אתה מסרת נפשך לעבד תחת בנימין, חייך הגואל שעתיד לעמוד לישראל, לשמך אני כותבו, לכך נאמר איש יהודי:

ד"א איש יהודי. (קצא) וכי משבט יהודה היה, ומה ראה לתלות ביהודה, א"ר לוי כשמרד אבשלום על דוד, ויצא דוד בורח מלפניו, שנאמר ויאמר דוד אל העם קומו ונברחה (ש"ב טו יד), קדמו שמעי והיה אומר דברים של צרה, והיה מרגמו באבנים, שנאמר והנה משם (יצא איש) [איש יוצא] (קצב) ממשפחת (בנימין) [בית שאול] ושמו שמעי בן גרא יצא [יצוא] ומקלל (ש"ב טז ה), וכתיב כה אמר שמעי בקללו צא צא איש הדמים ואיש הבליעל (שם שם ז), ראה דברים קשים שהשמיעו באותה שעה איש הדמים ואיש הבליעל, מה היית אומר, אין חטא נתבע ליפרע ממך, יעבור אדם עבירה,

---

הערות ותקונים

שהחריב אכסדרה שלו ונטל את הקוץ מלד נפשו עליו, השיב לו גבריאל ואמר נאה לך העץ מוכן לך מששת ימי בראשית. ע"כ. ועיין גם במדרש אסתר פ"ט אות ב': (קפז) איש יהודי. פה מתחיל עוד הפעם דרשה על איש יהודי (בפרשה ב') וגרסה בכ"י „פנים אחרים", והמאמר הזה מובא בבית המדרש לד י"ם והוא ממדרש שלפנינו ואינו מובא בילקוט: (קפח) ומתקן את הרטיה. בבית המדרש שם בטעות את הטרייה: (קפט) את המבול. בביהמ"ד שם בטעות את המכה: (קצ) ד"א איש יהודי. וכי היה משבט יהודה. מובא בילקוט רמז תתרנ"ב ד"ה ד"א איש יהודי, וכן הוא במדרש אחר בביהמ"ד שם: (קצא) ד"א איש יהודי וכי משבט יהודה היה. מובא במדרש אחר בביהמ"ד שם לד כ"ז: (קצב) ממשפחת בנימן. תקנתי ממשפחת בית שאול,

וגם

זייתה חמתו בוערת בו, והיה המן עומד ומתחנן לפני אסתר המלכה ומבקש על נפשו, אמר המלך זיווג אותו עם אסתר שיהרג אותי, עד שהמלך נכנס בא המלאך ודחפו על מיטתה של אסתר, שהיתה יושבת עליה, שכן הוא אומר הגם לכבוש את המלכה עמי בבית, ועל אותה שעה נאמר ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו (משלי טז ז):

(קפד) **ויאמר** חרבונה. חרבונה שונאו של מרדכי היה ומחייב להמן, עליו נאמר (קפה) נפל שור רבו שוחטיו, אמר חרבונא וכי רעה זו בלבד עשה לך, הוא היה עם בגתן ותרש באותו עצה, תדע לך שכן היה שכשהודיעך מרדכי הדבר שטמון היה הנחש בקיטון, מיד שוטמו והכין לו צליב, והרי הוא בביתו של המן, מיד אמר המלך תלוהו עליו, הה"ד ישוב עמלו בראשו ועל קדקדו חמסו ירד (תהלים ז יז), וכתיב וגולל אבן אליו תשוב (משלי כו כז), גולל אבן זה ביתו של יעקב, שנמשל כאבן, שנאמר ונאספו שמה כל העדרים וגללו את האבן (בראשית כט ג), אליו תשוב, זה המן, שזעזע את האבן ושבה אליו: (קפו) אמרו הכמים שהעץ של המן של ארז היה, שהשליך המן גורלות על הגפן ולא השלימה בידו, אמר ישראל נמשלו בו, שנאמר גפן ממצרים תסיע (תהלים פ ט), השליך על הזית ולא עלתה בידו שישראל נמשלו בו, שנאמר זית רענן יפה פרי תואר (ירמיה יא טז), השליך על התפוח ולא עלתה בידו, שסיני נמשלה בו, שנאמר תחת התפוח עוררתיך (שה"ש ח ה), השליך על הרימון ולא עלתה בידו, לפי שהחכמים נמשלו בו, שנאמר הנצו הרימונים (שה"ש ו יא), השליך על התמרה ולא עלתה בידו, שבו נמשלו חנניה מישאל ועזריה, שנאמר אעלה בתמר (שה"ש ז ט), השליך על האגוז ולא עלתה בידו, שבו נמשלו כנסת ישראל, שנאמר אל גנת אגוז ירדתי (שה"ש ו יא), השליך על הערבה ועל ההדס ועל האתרוג, ולא עלתה בידו, שהם פרקליטין לישראל, שנאמר ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וכפות תמרים וגו' (ויקרא כג מ), השליך על הקנה, א"ל הקב"ה שוטה נמשלו ישראל כקנה, שהוא עומד במים והולך עם כל רוח ורוח, ואעפ"י שהמים קשים, הקנה עומדת במקומה, כך ישראל הולכין עם כל אומה ואומה, שנאמר כאשר ינוד הקנה במים (מ"א יד טו), והוא במקומו עומד, ובני אשור נמשלו כארז שהרוח שוברתו, שנאמר אשור ארז בלבנון (יחזקאל לא ג), הרי קורה של ארז מוכנת לך ולבניך מששת ימי בראשית, שנאמר ויתלו את המן על העץ אשר הכין למרדכי, וחמת המלך שככה חמת של מלך מלכי המלכים ואין צריך לומר וחמת המלך שככה:

הערות ותקונים

(קפד) ויאמר חרבונה. מובא בילקוט שם ובס' מנות הלוי דף קע"ג ע"א בשם הילקוט, והמאמר שלפניו בילקוט שם וי"א באותה שעה בא אליהו, הוא מפדר"א פ"נ: (קפה) נפל שור רבו שוחטיו. בילקוט שם נפל שור הבא שוחטין, אולי צ"ל הכל שוחטים או כמו שהוא לפנינו רבו שוחטיו: (קפו) אמרו חכמים. המאמר הזה מובא בילקוט ברמז אלף נ"ד בפ' הפיל פור הוא הגורל, והוא ממדרש שלפנינו, ועוד הפעם מובא זה המאמר בילקוט ברמז אלף נ"ט ד"ה ויתלו את המן, בסגנון אחר, והוא ממדרש אבא גריון בקצת שינויים, והנני להעתיק פה את דברי הילקוט וז"ל: ויתלו את המן קרא הקב"ה לעצים אמר מי רוצה מכם שיתלה המן עליו, התאנה אמר ממני היו מביאים ביכורים ונמשלו בי ישראל שנאמר כביכורה בתאנה וגו', גפן אמר גפן ממצרים, רמון כפלח הרמון, אגוז אל גנת אגוז, אתרוג וכל ד' מינים ולקחתם לכם, תפוח כתפוח בעצי היער, ארז כארז בלבנון ישגה, באותה שעה קפץ קוץ לפני הקב"ה אמר רבון העולמים כל מה שבראת בעולמך לכבודך בראת ואלו כלם כבר מצאו להם זכות שלא לחנם נבראו, ואני למה אני בעולמך, אלא יתלה קוצץ בן קוצץ על הקוץ, יבא מין אצל מינו, דכתיב והיו עמים משרפות סיד, וכתיב ובליעל כקוץ מונד כולהם, מיד קבל ממנו הקב"ה ותלאוהו עליו ובניו עמו, באותה שעה קרא אותו רשע לעבדיו לפתגר הנגר ולבעל גור ואמר להם בחרו לי עץ גבוה חמשים אמה כדי שיראה בכל המדינה, אמרו לו היכן נמצא עץ של חמשים אמה, אלא בבירה שלך, מיד עמד והחריב הכסדרה שלו ונטלו קוץ מונד משם והביאוהו. ומפני מה חמשים אמה, כדי שיתלה הוא ועשרה בניו עליו. בא וראה היכן היו תולבים בו, תן לכל אחד ואחד ג' אמות וזרת, הרי לעשרה בניו ל"ה אמות, וג' אמות וזרת להמן עצמו, ובין נבלה לנבלה זרת ואצבע, הרי מ"ג אמות וזרת, וג' אמות שנטמן תחת הארץ, ושתי אמות וזרת שהגביהו מן הארץ כנגד הנבלה שלא יבא הכלב או חיה ויאכל מהם, הרי מ"ט אמות, ואמה אחת הניחו על ראשו של המן הרשע שלא יבא העוף ויאכל ממנו הרי חמשים אמה, וכיון שהחריב

יהיה משתבח, באותה שעה אמר מרדכי איה חסדיך הראשונים (ה') [אדני] נשבעת לדוד באמונתך (תהלים פט נ), ואחר כך אמר תהא מיתתי כפרה על כל עוונותי, כיון שקרב המן אצלו, אמר לו אתה יושב וריבונך ומרך הורג אותי, שנצחו שקליך לעשרת אלפים ככר כסף דילי, אמר לו מרדכי אתה בקשת לבטל מה שאמר דוד הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שמחה (תהלים ל יב), אמר לו המן הסר את שקך ולבוש את הלבוש הזה, ורכוב את הסוס הזה, אמר לו שוטה שבעולם אני יושב על האפר וגופי מנוול, ואני לובש לבוש מלכות, איני לובש עד שתרחיצני ותספרני, . הלך ובקש ספר ולא מצא, התחיל עומד והיה מגלחו, שכן הוא אומר ויספר המן, ביקש להרחיצו (קעה) ולא היה שם פרביטים, ושטף המן את המרחץ, אמר רבי לוי איפשר לדברים הללו, כל חכם שדורש שלא כהוגן כנביא מתנבא שקר, וכן הוא אומר ונשאו את עונם כעון הדורש כעון הנביא יהיה (יחזקאל יד י), ואמר לו מרדכי כתיב בתורה שקץ תשקצנו (דברים ז כו), משהרחיצו, א"ל רכוב על הסוס, א"ל מרדכי ברכי כשלו מצום, ובשרי כחוש משמן (תהלים קט כד), שהתעניתי עליך ועל ביתיך, ואין בי כח לישב על הסוס, השפל במותיך, ואדרוך עליהן, ואבוא על הסוס, מיד כרע המן לפני מרדכי, ונתן מרדכי רגלו על צוארו של המן, ונגע פיו של המן לארץ, אמר מרדכי הבטיחנו הקב"ה כשאנו עושין רצונו כתיב אשריך ישראל מי כמוך וגו' ואתה על במותימו תדרוך (דברים לג כט), כשעלה מרדכי על הסוס, היו הכל מקלסין לפניו, ואבוקות דולקות כנגדו, והוא אומר הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו (תהלים קיח א), עד שהוא גומר כל הפרשה כולה, והן עונין אחריו, א"ר לוי המן קרא ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו, וישראל עונין לא המלך שבארץ, אלא המלך שבשמים, בתו של המן הציצה בעד החלון, וראתה אותו באותו קלון ונפלה ומתה:

וישב מרדכי אל שער המלך. (קעו) א"ר לוי כל שהוא עוטה השק ומתענה, אינו מעביר את השק מבשרו עד שיעשה לו הקב"ה מה שהוא מבקש: וישב מרדכי אל שער המלך. (קעז) לשקו ולתעניתו, והמן נדחף אל ביתו אבל וחפוי ראש, (קעח) ובידו ארבע מלאכות בלן וספר וגולייר וכרוז:

[**אם** מזרע היהודים]. (קעט) אמרו אין אומה עולה במעלה שנייה, או עליונים או תחתונים, התחיל לעלות אין אתה יכול לעמוד מפניו, אמרו לו אוהביו כשאמרנו לך בראשונה לעשות צלוב, היינו סבורים שהוא מבני אדם (קפ) שאינם מזכירים להקב"ה, עכשיו אם מזרע היהודים מרדכי, אם מאותה אומה שנפלו לכבשן, ומאותן שנפלו לבור, ומאותן שנמלטו מן האומות, לא תוכל לו כי נפול תפול לפניו:

(קפא) **עודם** מדברים עמו. אמרה אסתר יודעת אני (קפב) שהוא דוכסין ובניו איפייטון בכל העולם, אלא עד שלא יכתוב להון אינרות וימרדו על המלך, עד שלבו מטורף: עודם מדברים עמו וגו' ויאמר המלך גם ביום השני וגו', ובשביל שלא הגידה לו את עמה ואת מולדתה כעס עליה:

מי הוא זה ואי זה הוא. אמרה לו אדוני המלך אינו אדם אחר, אלא איש צר ואויב, (קפג) צר לעליונים ואויב לתחתונים, צר לאומות ואויב לבניהם, באותה שעה עלתה חמתו של מלך, והיה השטן מבער בו, וירד לגינת הביתן, והיה נדמה לו כאילו בניו של המן מקצצין את האילנות, וכיון שראה המלך שהיו מקצצין את האילנות,

---

הערות ותקונים

מיתה למלכות: (קעה) ולא היה שם פרביטים. מלשון עדין לא בנה לה פריבטאות, עיין ערוך: (קעו) א"ר לוי כל שהוא שטה השק וכו'. המאמר הזה מובא גם לעיל במדרש אבא גריון: (קעז) לשק ולתעניתו. לעיל בא"ג שם: (קעח) ובידו ארבע מלאכות. לעיל בא"ג: (קעט) אם מזרע היהודים. מובא בילקוט רמז אלף נ"ח, ובעל מנות הלוי דף קס"ח ע"ב הביא זה בשם הילקוט: (קפ) שאינם מזכירים להקב"ה. בילקוט מן המיחדים להקב"ה: (קפא) עודם מדברים עמו. מובא בילקוט שם: (קפב) שהוא דוכסין ובניו איפייטון. בילקוט שהוא ובניו דוכסין ואיפיפין, נ"ל ואסטרטלטין: (קפג) צר לעליונים. מובא בילקוט שם, והמאמר שלפניו בילקוט שם כי אין הצר שוה בנזק המלך אמר לו צר זה כו' הוא מגמרא מגילה ט"ז ע"א:

ויאמר

והיו קוראים לא נאמר, אלא ויהיו נקראים, היה הכתב נקרא מעצמו, (קע) ויש אומרים אליהו בא וכתבן, מפני מה שכן כתיב וימצא כתוב, ואין אומר וימצא, אלא למה שאבד, וכיון שאבד, והיו מזכירין לפניו מרדכי, היתה שנתו באה, התחיל לומר מה כבוד נעשה לאיש הזה, שכן כתיב ויאמר המלך מה נעשה יקר וגדולה למרדכי על זה, אמרו לו לא נעשה עמו דבר, אף ישראל כשהיו מזכירין לפניו היה ישן, כיון שהתחיל לישן לעיתותי בקר, המן דופק על פתחו, אמר המלך מי הוא זה לא יבא בשלום לפני, כשישן המלך היה רואה בחלומו המן עומד והסייף בידו, והיה מבקש להרוג את המלך, והיה המן נכנס שלא ברשות, נבעת המלך משנתו, אמר המלך מי בחצר, והלא כל היום הזה מי אמר מי בחצר, (קעא) אלא שראה בחלומו שהיה המן מבקש להרגו, אמרו לו הנה המן עומד בחצר, אמר אינו חלום אלא אמת הוא, ויאמר המלך יבא, כיון שבא א"ל המלך מה לעשות לאיש אשר המלך חפץ ביקרו, ויאמר המן בלבו, למודים הם הרשעים לומר בלבן, וכן הוא אומר ויאמר עשו בלבו (בראשית כז מא), וכתיב האומרה (בלבה) [בלבבה] אני ואפסי עוד (ישעיה מז ח), וכתיב ויאמר המן בלבו, התחיל מתגאה למי יחפוץ המלך, מי גדול ממני, מי מכובד ממני, כל מה שאני שואל לעצמי אני שואל, א"ל אדוני המלך איש אשר המלך חפץ ביקרו יביאו לבוש מלכות אשר לבש בו המלך, ביום שמלך, וסוס אשר רכב עליו המלך ביום שמלך, וכתר מלכות שניתן בראשו ביום שמלך, כיון ששאל הכתר נשתנו פניו של מלך, אמר זו היא שראיתי בחלומי, שהוא היה מבקש להרגני, כיון שראה המן כן, לא הזכיר את הכתר, חזר ואמר ונתון הלבוש והסוס וגו', א"ל המלך לך ועשה כן למרדכי היהודי, אותה שעה נבהל המן, וגרם לו מיתה, עליו אמר שלמה עוונתיו (ילכדו) [ילכדנו] את הרשע ובחבלי (חטאתיו יתמוך) [חטאתו יתמך] (משלי ה כב), היה סבר שהיה שואל לעצמו ולנפשו, ולא שאל אלא למרדכי, על המן אמר דוד חטאת פימו דבר שפתימו וגו' (תהלים נט יג), ועל מרדכי כתיב ימלא ה' כל משאלותיך (שם כ ו), א"ל אדוני המלך (קעב) הרבה מרדכי יש בגוים, א"ל היושב בשער המלך, א"ל הרבה מרדכי ישנו בעולם, א"ל מרדכי היהודי, א"ל בבקשה ממך אל תעשה אותי שחוק בכל המדינות, האיש הזה שאתה רוצה לכבדו שונאי הוא (קעג) שירדתי עמו בפרוזביטים, ואינו ראוי לכבדו בכבוד הזה, והצליב התקנתי, ובאתי ונכנסתי לשאול אותו ממך, ושלחתי כתב לכל האהשדרפנים והפחות. ואת מבקש לגדל את מרדכי עלי, א"ל המלך עד מתי אתה מרבה שיחה לפני, אותה שעה הלך המן לבית גנזי המלך, ונטל הלבוש וגדולי המלכות עמו, ומשך את הסוס עמו, ובא מבשר את מרדכי, א"ל מה אתה יושב, הרי נכנס המן לשאול אותך מן המלך לתלות אותך, אותה שעה הלך מרדכי וחילק את החכמים לצד אחד, והתלמידים לצד אחד, יונקים הלוצי שדים, תלמידים קרועי בגדים, נשים שערן סתור, בניהם כבני צאן שמנעו מהן הלב, והיו בוכין ומספידין על מרדכי ועל נפשותיהן, והן היו אומרים עד מתי אלהים יחרף צר (תהלים עד י), הוא ששמואל אמר לשאול שראה בנבואה מספד הזה, ויאמר שמואל ומה קול הצאן הזה באזני (ש"א טו יד), ושמע הקב"ה את תפילתן ואת תפלת מרדכי, ועליהם אמר דוד כי רגע באפו חיים ברצונו וגו' (תהלים ל ו), א"ר לוי ישראה מרדכי את המן שהיה מושך הסוס היה מתיירא, אמר כך שאלני למרמסני בסוס, ראה אותו כך (קעד) וספקלטור עמו, ואמר מרדכי לפני הקב"ה רבונו של עולם אתה כתבת בתורתך ישראל אשר בך אתפאר (ישעיה מט ג), מה מועיל לפניך אם יהרגני זה הרשע, והוא

הערות ותקונים

המלה הרומית Notarii שפי' סופר: (קע) וי"א אליהו בא וכתבן. זה מובא בילקוט ומובא במנות הלוי דף קנ"ט ע"א בשם הילקוט, וע"ש מה שכתב בזה: (קעא) אלא שראה בחלומו. מובא בילקוט שם: (קעב) הרבה מרדכי יש בגוים. לדעתי המאמר מסורס ויש לתקן כצ"ל. א"ל אדוני המלך הרבה מרדכי יש בגוים, א"ל למרדכי היהודי, א"ל הרבה מרדכי יש בעולם [בין היהודים], א"ל היושב בשער המלך. ועיין לעיל במדרש אבא גריון פרשה ו' הערה י"ב הוספה דומה לזו בכ"י פלרמא: (קעג) שירדתי עמו בפרוזביטים, פי' בל"י בלוחים: (קעד) וספקלטור עמו. פי' בל"ר Spictator ממונה להרוג מחוייבי מיתה

הקב"ה לאברהם אבינו, שכן הוא אומר ויוצא אותו החוצה (בראשית טו ה) : (קסב) **ד"א** בלילה ההוא הוא הלילה שנעשה מלחמה על סיסרא שנאמר הכוכבים ממסילותם נלחמו עם סיסרא (שופטים ה כ) : (קסג) ד"א בלילה ההוא נדדה שנת אבות העולם ממערת המכפלה, שכן כתיב הילל ברוש כי נפל ארז (זכריה יא ב) , (קסד) ואין ברוש אלא אברהם, שהוא ראש לאבות, בו בלילה נדדה שנת משה ואהרן, שנאמר קול יללת הרועים כי שודדה אדרתם (שם שם ג) , בו בלילה נדדה שנת כל ישראל , והיו בוכין ומספידין שנמכרו להמן לטבח , בו בלילה נדדה שנת מרדכי שהיה מתיירא מפני המן , שאמר למחר אני צולבו : ד"א בלילה ההוא . נדדה שנת מלאכי השרת , שנאמר הן אראלם צעקו חוצה (ישעיה לג ז) , לא נאמר שנתו של אחשורוש , אלא נדדה שנת המלך , (קסה) שנת של מלך מלכי המלכים הקב"ה , וכי יש שינה במרום , אלא כשישראל חוטאים כביכול עושה עצמו כישן , שנאמר עורה למה תישן וגו' (תהלים מד כד) וכשישראל עושין רצונו של מקום , הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל (שם קכא ד) : (קסו) [ר' חמא בר גריון אמר כל בעלי שינה לא טעמו שינה כל אותו הלילה , אסתר היתה עסוקה בסעודתו של המן , מרדכי עסוק בשקו ובתעניתו , המן היה עסוק בקורתו , אמרו ישראל רבש"ע כתבת בתורה איש כי ימות ובן אין לו (במדבר כז ח),ואני להשמיד להרוג ולאבד , **אמר** כל הדין ממונא למאן הוא תרעא ליפתח וליעול וליסב כל מאן דבעי, באותה שעה אמר הקב"ה למלאך שממונה על השינה בני בצרה והרשע הזה ישן על מטתו , לך ונדוד את שנתו] : (קסז) ד"א בלילה ההוא . נדדה שנת גבריאל, שהיה מטרף לבו של אחשורוש, מפני תפלתו של מרדכי, אמר כפוי טובה , לך ושלם טובה לבעליה למרדכי, התחיל אומר מי עשה לי טובה , שלא עשיתי לו טובה, שכן הוא אומר להביא את ספר הזכרונות דברי הימים וגו' , (קסח) א"ר לוי בנו של המן היה (קסט) נוטרו של מלך , והיה עומד וקורא לפניו , ופתח את הספר וקרא את הכתב לפניו , וימצא כתוב, התחיל גל את הספר, וקפץ לפניו אשר הגיד מרדכי על בגתנא ותרש, וגל את הכפר, אמר לו המלך עד מתי אתה גל את הספר, קרא מה שלפניך, אמר איני יכול לקרות, גל הספר ונמצא כתוב אשר הגיד מרדכי על בגתנא ותרש , ויש אומרים לא נמצא כתוב אשר הגיד מרדכי , אלא הכתובים נקראין מעצמן , שכן הוא אומר ויהיו נקראים לפני המלך ,

---

הערות ותקונים

(קסב) ד"א בלילה ההוא הוא הלילה שנעשה מלחמה, מובא בילקוט שם:(קסג) ד"א בלילה ההוא נדדה שנת אבות העולם.מובא בילקוט שם רמז אלף נ"ז ומובא בשם הילקוט בס' מנות הלוי דף קנ"ז ע"ב:(קסד) ואין ברוש אלא אברהם , דרש ברוש כמו בראש : (קסה) שנת של מלך מלכי המלכים הקב"ה , וכי יש שינה במרום . מובא בילקוט שם , ובשם הילקוט מובא בס' מנות הלוי דף קנ"ז ע"ב , ועיין שם שמבאר כוונת הענין : (קסו) ר' חמא בר גריון אמר כל בעלי שינה . המאמר שהסגרתי הוספתי ע"פ הילקוט שבתחילה הביא המאמר שהוא במדרש פנים אחרים שלפנינו ואח"כ הביא המאמר מר' חמא בר גריון , ואין ספק שהיה כן לפניו במדרש שלפנינו והמעתיק השמיטו, ועיין גם בת"ש שהאב ממדרש הזה, ובעל מנות הלוי דף קנ"ז הביאו בשם הילקוט : (קסז) ד"א בלילה ההוא נדדה שנת גבריאל שהיה מטריף לבו . במדרש אבא גריון באותה שעה ירד המלאך וגדד שנתו של אחשורוש והבטו בקרקע שס"ה פעמים והיה המלאך עומד על גבו ואומר כפוי טובה עמוד ועשה טובה למי שעשה עמך טובה, וזה מובא גם בילקוט שם והוא ממדרש אבא גריון : (קסח) א"ר לוי בנו של המן היה נוטרו של מלך, בילקוט רמז תתרנ"ז אחר שהביא מאמר אחד מן מדרש אבא גריון באותה שעה ירד המלאך , כמו שהבאתי בהערה שלפניה, הביא עוד מאמר אחר וז"ל: מיד ויאמר להביא את ספר הזכרונות , עשרת בני המן היו סניקדרין [נ"ל סנקתדרון] של אחשורוש כיון שבאו לזכיתו של מרדכי היו מדלגים והיו הכתבים פורחים מקנטרא לקנטרא [אולי נ"ל מקמאנטרים לקמאנטרים] ובאים ונותנים לתוך חיקו של אחשורוש , והיו קורין אין כתיב כאן, אלא ויהיו נקראים, מאליהם היו נקראים, ר' יעקב בשם ר' חנינא אומר אל תתמה ומה להפיל פלוס בין שבט לשבט היה הגורל מדבר, דכתיב ע"פ הגורל תחלק נחלתו, ליתן חיים לאומה שלימה על אחת כמה וכמה, וי"א אליהו זכור לטוב בא וכתבן שימלא , ואין אומרים וימלא אלא לדבר האבוד שנאמר או מלא אבידה . א"ר יהושע בן אלעזר כל אותה הלילה היה אחשורוש רואה המן על גביו וחרבו שלופה בידו ומעביר פורפרון מעליו ועטרה מעל ראשו ומבקש להורגו הוה מתער ואמר דין בחילמא או חיזותא הוא . ע"כ : (קסט) נוטרו של מלך . היא

המלכ

בקרדוניא, ונטל נסר אחד מתיבתו של נח, שהיה ארכו של נסר נ' אמה, שעשה הקב"ה אותו זכרון לעולם, שידעו דורות עולם שהביא מבול לעולם, שכן כתיב זכר עשה לנפלאותיו (תהלים קיא ד), ואף כשהפך את סדום הניח זכרון, ותבט אשתו מאחריו ותהי נציב מלח (בראשית יט כו), ועד עכשיו הוא עומד נציב מלח, למה זכר עשה לנפלאותיו, שהיו הדורות (קנט) מרננין שבחו של בורא עולם, ועמד דריוש וקילל להמן, ונגע בו קללתו, שכן הוא אומר (ואינש די ישנא) [די כל אנש די יהשנא] פתגמא דנא יתנסח אע מן ביתיה (עזרא ו יא), ועמד בלעם והסכים ואמר לו הקורה שהוא סותר מביתיה לעצמו הוא עומד, שכן הוא אומר ההוא אמר ולא יעשה (במדבר כג יט), *לכך נאמר ובבקר אמור למלך ויתלו את מרדכי עליו, ואחר כך אתה נכנס עם המלך לסעודה ואוכל ושותה וערב לך, וראה את שנאך צלוב כנגדך, ולבך שמח, וייטב הדבר בעיני המן ויעש העץ,כן הוא עושה צלוב לו ולבניו,לקיים מה שנאמר חופר גומץ בו יפול (קהלת י ח),ומרדכי מכל צרה ומכל צוקה נחלץ,לקיים מה שנאמר צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו(משלי יא ח):

פרשה ו

בלילה ההוא נדדה שנת המלך, זש"ה בערב ילין בכי ולבקר רנה (תהלים ל ו), אין הקב"ה משהה את ישראל בצרה, אלא בשעה שהן קוראין אותו הוא עונה אותם, ובשביל שהיו ישראל מתייראין, מה עשה הקב"ה, נדד שנתו של אחשורוש, ובשביל כך עשה כל אותה הטובה למרדכי, והיו ישראל מצירין בערב, והשכימו בבקר מזמרין להקב"ה, לכך נאמר בערב ילין בכי ולבקר רנה : ד"א בלילה ההוא נדדה שנת המלך, (קס) א"ר הלבו בד' מקומות נאמר בלילה ההוא, וארבעתן היו בלילי פסחים, שנים משל רחל, ושנים משל לאה, לקיים מה שנאמר וללבן שתי בנות (בראשית כט טז), שתיהן שקולות זו כזו,מה שעמד מזו עמד מזו, מזו עמדו מלכים, ומזו עמדו מלכים. מזו עמדו נביאים,ומזו עמדו נביאים, ובשתי לילות של פסח נעשו נסים ע"י בניה של זו,שנאמר ויהיה בחצי הלילה (שמות יב כט), זה היה ליל פסח, ונעשו נסים על ידי משה, שהיה מבני בניה של לאה, ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור וגו' (מ"ב יט לה), ואותו לילה ליל פסח היה; שעלה סנחריב והיה רבשקה שם הלך והציץ על פתח החומה של ירושלים ושמע אותן קוראין הלל, ואמר לסנחריב לך וחזור לאחוריך, למה אלהיה של אומה זו עסוק הוא להיות עושה להם נסים בלילה הזאת, והיה מבזה על ירושלים, כשראה אותה אמר בשביל העיר הזאת הקטנה הייתי מייגע כל הצבא הזה, היה מבזה עליה, שנאמר ינופף ידו הר בת ציון (ישעיה י לב), ואמר לחיילותיו לינו הלילה, ובשחרית אנו נוטלין אותה אבן אבן והולכין, כנף משלי ממלאה כל ארץ ישראל, שנאמר והיה מוטות כנפיו מלא רוחב ארצך עמנו אל (ישעיה ח ח), ושלשה עשר מסעות הלך בו ביום לבא לירושלים, שכן הוא אומר בא אל עית עבר במגרון וגו' (ישעיה י כח), עוד היום בנוב לעמוד (שם שם לב), אמר לחיילותיו מחר נשכים ונוטלין אותה אבן אבן, א"ל הקב"ה אין מבקשים ישנים אלא עוררין, לכך נאמר עליהם לעת ערב והנה בלהה (שם יז יד), מה עשה הקב"ה, ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור וגו' (שם לז לו), ואותו הלילה ליל הפסח היה, ונעשה הנס הזה ע"י חזקיה מבני בניה של לאה. ושנים ע"י בניה של רחל, שנאמר ויהי בלילה ההוא ויאמר ה' אל גדעון קום רד במחנה (שופטים ז ט), ליל הפסח היה, שכך כתוב והנה צליל לחם שעורים (שם שם יג), זהו העומר שהוא קרב בפסח, ואחת בימי מרדכי, שהוא מבני בניה של רחל, לכך נאמר בלילה ההוא נדדה שנת המלך: ד"א בלילה ההוא. (קסא) הוא הלילה שנגלה

הערות ותקונים

בקרדוניא. הרי אררט. תרגום הרי דקרדו, ועיין במדרש א"ג פרשה ה' הערה י"ג : (קנט) מרננין שבחו של בורא עולם. בילקוט מתגים בשבחו של בורא עולם :

[ו] (קס) אמר ר' חלבו בד' מקומות נאמר בלילה ההוא וארבעתן היו בלילי פסחים, המאמר הזה מובא בילקוט רמז אלף נ"ח : (קסא) ד"א הוא הלילה שנגלה הקב"ה. מובא בילקוט שם :

ד"א

צולבו, (קנה) ללמד בו אדם דיסקיא פלניא, (קנו) ומה ראה לצולבו, אלא אמר הרי שעה שמכל דבר יכול הקב"ה להצילו, הציל אברהם מן האש, שנאמר (אני ה' אשר הוציאתיך מאור כשדים) [אתה הוא ה' האלהים וגו' והוצאתו מאור כשדים] (נחמיה ט ז), ליצחק מן השחיטה, שכן הוא אומר אל תשלח ידך אל הנער (בראשית כב יב), ליעקב מן המלאך, שנאמר המלאך הגואל אותי מכל רע (שם מח טז), משה מחרב, שנאמר ויצלני מחרב פרעה (שמות יח ד), ישראל מן הים, שכן הוא אומר (בוקעים לפני משה) [בקע ים ויעבירם] (תהלים עח יג), וכן מכל דבר, ומן הצליבה אינו יכול:

ויתאפק המן ויבא אל ביתו. ביוסף כתיב ולא יכול יוסף להתאפק (בראשית מה א):

ויבא את אהביו וגו'. מיד הביאה את אוהביה, והוא היה בבית אהובתו, אמר המשל יצא בעלך ליקרע פוק לקוטו, שכל עובדי אלילים בני זימה ובני זנות כעגלות גומלות זו את זו, אבל בנות ישראל משולות כרחל, שנאמר כי אם כבשה אחת קטנה וגו' (ש"ב יב ג), ובנות עובדי אלילים משולות כעגלה, אחד אומר לחבירו מנמלת העגלה, שלי עמך היום, ושלך עמי למחר, וכן אמר שמשון לפלשתים, לולא חרשתם בעגלתי (שופטים יד יח), אף אשת המן היתה חוזרת אחר אוהביה, שכן הוא אומר ויבא את אוהביו ואת זרש אשתו, ובת קול יוצאת וצווחה מה בידך הגדולה הזאת, למחר אותו האיש יהיה נצלב, שכן הוא אומר אף לא הביאה אסתר המלכה עם המלך וגו', וכן הוא אומר באותו האופה אף אני בחלומי (בראשית מ טז), ונצלב:

וכל זה איננו שוה לי וגו'. איני ערב לי מה שאני אוכל ושותה, למודים הם הרשעים שאוכלים ואינן שביען. וצדיקים אוכלים מעדנים ונפשם שביעות וכן הוא אומר צדיק אוכל לשובע נפשו ובטן רשעים תחסר (משלי יג כה), אמרה לו זרש אשתו מה מלכו של זה, אמר לה יהודי הוא, אמרה לו לך ולא לן, הרבה היו עסוקין שהן משולין כאבן נפלה עליה אדם נשבר, נפלה על האדם מוציאה מוחו, א"ל אף אילו מאבד אני את כל אשר לי מאבד אני אותו, אמר לאוהביו מה אתם אומרים, אמרו לו אוהביו אל תשמעו לזו, אלא (*קנו) יעשו עץ גבוה המשים אמה, והקב"ה צווה לו לא יהא קילוסין לו, ומה אני עושה לאברהם, והוא עומד עליהם תחת העץ, (בראשית יח ח) ומה אני מפייס למשה, ויורהו ה' עץ (שמות טו כה), והוא אומר לי לצלוב למרדכי, ואני מביא לך עץ (להמן) [להגן] תחתיו, ולקח הכהן עץ ארז (במדבר יט ו), וכן הוא אומר ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ (ויקרא כג מ), עמד המן והסכים על דבריו של משה, א"ל הקב"ה אילו לקחתם האנשים ולא הנשים, או הנשים ולא האנשים, היתה אומרת מה איכפת לעולם, והרי קנה רחמים, אלא לקחת האנשים עם הנשים, הקטנים עם התינוקות, אין מלאכתך מצליח, זממו אל תפק הסוררים אל ירומו למו סלה (תהלים קמ ט), הלא מלפניך היה יעקב מתיירא, ואמרת לו אל תירא [עבדי] יעקב (ישעיה מד ב), כשבאו למדי נמסרו להריגה, וקשרו מספד, והוא אומר אל תיראו שבשעה שנשבעתי ליעקב שאיני עושה כלייה מבניו, שנאמר גם בימים ההמה נאם ה' לא אעשה אתכם כלה (ירמיה ה יח), אני למוד להיות אומר לך ולא אעשה לך, ומוכר אותך וחוזר בי, שכן הוא אומר ההוא אמר ולא יעשה ודבר ולא יקימנו (במדבר כג יט), (קנז) והיה המן חוזר ומבקש קורה של נ' אמה ולא מצא, אלא שלח לבנו פרשנדתא (קנח) שהיה הגמון

הערות ותקונים

(קנה) ללמד בו אדם דיסקיא פלניא. זה לא נמצא בילקוט שם, ומתחיל בסוף רמז תתרנ"ו ומה ראה לצולבו במאמר שאחר זה, והמאמר אין לו שחר, כי מה הכוונה ללמוד בו אדם דיסקיא פלניא בעבור זה צלבו, אבל ברור לדעתי כי המלות נשתבשו ונחלקת לשתים ויש להחבירה ולעשותה מלה אחת דיסקפלינא, והיא המלה המובאת בערוך ערך דסקופלן בשם ילמדנו הפולח הזה יודע נימוסי ודיסקפלינא שלי פי' תורתי ומוסרי, וכתב המוספי בלשון רומי disciplina מוסר ולימוד, וגם בכאן הכוונה ללמד בו אדם דיסקפלינא תורתי ומוסרי: (קנו) ומה ראה לצולבו, מובא בילקוט שם: (*קנו) יעשו עץ גבוה נ' אמה, בילקוט בשלח רמז רנ"ו הביא וז"ל כתיב יעשו עץ גבוה כו' והקב"ה צווה לא יהיה קלווסן כו'. ומציין „מדרש אסתר" וכוון אל מדרש פנים אחרים ב' וחסר בילקוט שם מן והוא אומר לי לצלוב למרדכי עד והיה המן חוזר ומבקש, ובילקוט אסתר רמז אלף נ"ו הביא זה בשם „מדרש" וכוון ג"כ למדרש פנים אחרים: (קנז) והיה המן חוזר ומבקש קורה של נ' אמה. מובא בילקוט סוף רמז תתרנ"ו, ומובא בס' מנות הלוי דף קנ"ו ע"א בשם הילקוט: (קנח) שהיה הגמון

ואע"פ שאני מתה עליהם הם עמי, וכדיי שאהרג עליהם בעולם הזה ויהיה לי חלק לעוה"ב:

וכאשר אבדתי אבדתי. (קמז) נענה מרדכי ואמר לאסתר הרי אמרת לגזור תענית, ואיני יכול (קמח) לבטל מגילת תענית, שכתוב בהן, מן יום ראשון ניסן ועד יומין שמונה עשר קרב התמיד, דלא למספד בהון, ודלא להתענא בהון, ואת אמרת גזור תענית, (קמט) שיצומו ג' ימים, בי"ד יום ששוחטין בו את הפסח, ובט"ו בו מועד, ובט"ז בו קרב עומר התנופה, שלחה ואמרה לו (קנ) את זקינן של ישראל, אם אין ישראל בעולם מה המועדות יפים, אם אין ישראל למה תורה, מוטב לבטל מצוה אחת, אולי ירחמו עלינו מן השמים, אלא עמוד וגזור התענית:

פרשה ה

(קנא) **ויהי** ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות. נערה מאפרה והפשיטה השק, והלבישה הקב"ה מעין מלכות של מעלה, שכן הוא אומר מלכותך מלכות כל עולמים (תהלים קמה יג): (קנב) ותעמוד בחצר בית המלך הפנימית וגו' ויהי כראות המלך את אסתר המלכה. כיון שראה המלך את אסתר, הפך את פניו שלא יראה אותה והיו מלאכי השרת [תולים את פניו שלא בטובתו], והוא צווח ווי, ויהי כראות המלך שהיה סנוורין על עיניו, כשראה אותה האירו עיניו, והושיט לה את השרביט אשר בידו, ולא היה לאסתר כח ליגע בראש השרביט, ויש אומרים מיכאל משכה והגיעה בראש השרביט, אמר לה המלך, מה שאני רואה גדולה היא שאלתך, ששמת נפשך עליך למות, אם היא עד חצי המלכות ותעש, אמרה לו אסתר אם על המלך טוב לתת את שאלתי ולעשות את בקשתי יבא המלך והמן היום אל המשתה וגו'. (קנג) מה ראתה אסתר לומר ומחר אעשה כדבר המלך, אלא שכל זרעו של עמלק למודים הם ליפול במחר, וכן הוא אומר מחר אנכי נצב על ראש הגבעה (שמות יז ט), וכן בשאול כעת מחר אשלח לך איש וגו' (ש"א ט טז), וזו כאן ומחר אעשה כדבר המלך, מחר הוא שאעשה כדבר המלך, ויש אומרים שלא היתה שומעת לו, ואותה שעה אמרה לו אני עושה למחר (קנד) קולווסין של מלך, לכך נאמר ומחר אעשה כדבר המלך:

ויאמר המלך מהרו את המן. אמר דוד ירבו עצבותם אחר מהרו (תהלים טז ד), מהרו את המן לעשות את דבר אסתר:

ויבא המלך והמן אל המשתה אשר עשתה אסתר, כיון שנכנס המן לסעודה, נתנה אסתר כתרין שלה אצל כתרין של המן, שאמרה אסתר אם איני כונסת קנאה בין המלך והמן, שהוא חביב עלי, ואם לאו היאך אני שולטת בו, והיה הכוס מזוג למלך, והמלך היה רואה ורע לו, והיה אומר לא היה מוטב שאוכל עסיקין של אסתר, ולשתות כוסה ולא המן, ואסתר היתה דורשת אם רעב שונאך האכילהו לחם וגו' (משלי כה כא):

ויצא המן ביום ההוא שמח וטוב לב, אמר המן שמא יזוז מרדכי מלפני, ולא זז, מיד וימלא המן על מרדכי חימה, אמר יכול אני לבעטו וימות, אלא הריני

הערות ותקונים

מובא בילקוט שם: (קמז) נענה מרדכי ואמר לאסתר. מובא בילקוט שם, ומובא במנות הלוי דף קל"ז ע"א: (קמח) לבטל מגילת תענית, הוא מס' מגילת תענית פ"א: (קמט) שיצומו ג' ימים בי"ד ובט"ו ובט"ז. עיין פדר"א פ"נ ואסתר רבה פ"ח אות ז' שמבואר ג' ימים היו בי"ג וי"ד וט"ו בניסן, ורש"י מגילה ט"ו ע"א וט"ז ע"א הביא כמו שהוא במדרש לפנינו, ועיין במנות הלוי דף קל"ו ע"ב וקל"ז ע"א ובפי' הרד"ל בפדר"א שם: (קנ) את זקינן של ישראל אם אין ישראל בעולם מה המועדות יפים. בפדר"א אתה ראש לסנהדרין ואתה אומר דבר זה ואם אין ישראל למי הפסח. ובמדרש אסתר שם זקן שבישראל למה הוא פסח, יש לתקן זקן שבישראל [אם אין ישראל] למי הוא פסח:

[ה] (קנא) ויהי ביום השלישי. מובא בילקוט שם, ובעל מנות הלוי דף קמ"ד ע"א הביא זה בשם הילקוט, והמאמר שלפני זה בילקוט שם וגומו עלי וכי יש אדם לם, הוא ממדרש שו"ט מזמור כ"ב וחסר הגליון: (קנב) ותעמוד בחצר. מובא בילקוט שם: (קנג) מה ראתה אסתר. מובא בילקוט שם ומובא במנות הלוי דף קנ"ב ע"א בשם הילקוט: (קנד) קולויסין. פי' ליווי:

ללמד

שהיה צווח, וכי אין הקב"ה שומע לחישות, אלא צווחות, חנה הרהרה בלבה ושמע הקב"ה את לחישתה, שכן הוא אומר והנה היא מדברת על לבה וגו' (ש"א א יג), ומה כתיב שם ואלהי ישראל יתן את שאלתך (שם שם יז), אלא היה מרדכי צווח ואמר יצחק אבי מה עשית לי, הצווחה שצווח עשו לפניך, שמעת קולו וברכת אותו, והרי אנו מכורין להרינת חרב, לכך נאמר ויזעק זעקה גדולה ומרה :

ובכל מדינה ומדינה וגו', כל העם היו ישינים על השק, שכן הוא אומר שק ואפר יוצע לרבים :

ותבאנה נערות אסתר וסריסיה ויגידו לה ותתחלחל המלכה מאד. (קלט) יש אומרים מעוברת היתה והפילה, ואל תתמה לומר וכי תינוקת בת י"ב שנה היתה שמתחלחלת, הרי ישעיה גיבור שבעולם, ובשביל שראה בחזון נתחלחל, שנאמר על כן מלאו מתני חלחלה (ישעיה כא ג) :

ותשלח בגדים להלביש את מרדכי ולהסיר שקו מעליו ולא קיבל. (קמ) אמר איני זז מכאן עד שיעשה לי הקב"ה ניסים, כשם שעשה לראשונים, ביעקב כתיב וישם שק במתניו (בראשית לז לד), (קמא) ובאחאב לא תלה לו שלש שנים, (קמב) וכן ביורם לא כלה שקו רעב משומרון, ואף אני איני זז משקי עד שיעשה לי הקב"ה ניסים, לכך נאמר ולא קיבל :

ותקרא אסתר להתך [וגו'] לדעת מה זה ועל מה זה ויגד לו מרדכי את כל אשר קרהו. (קמג) ברוח הקודש היו משיבין זה את זה, שאמר לו שעמד אחד מזרע עמלק ולקח את ישראל, שאין קרהו אלא עמלק, שנאמר אשר קרך בדרך (דברים כה יח) :

ואת פרשת הכסף, להראות את אסתר שתבקש מן המלך ותתחנן לו על עמה, והוא אומר לא היית אומר לאסתר לא תגידי שהם עמך :

ותאמר אסתר להתך כל עבדי המלך ועם מדינות המלך יודעים. (קמד) כשראה המן להתך נכנס ויוצא בעטו והרגו, למה שאין אתה מוצא אותו שוב, אמר הקב"ה והואיל והרגו תהא משמשת ברוח הקודש :

ויאמר מרדכי להשיב אל אסתר [וגו'] כי אם החרש תחרישי בעת הזאת ריוח והצלה יעמוד ליהודים וגו'. (קמה) אם שותקת את עכשיו, סופך שהקב"ה שותק לעתיד לבא, ואל תאמרי ואל תהי סוברת שהקב"ה מניחן, שמא את ובית אביך הייתם להם במצרים, ששחט נפשות בכוריהם, וטבע שונאיהם בים, וכשבא עליהם עמלק, ויחלוש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב, ואף עכשיו ריוח והצלה יעמוד ליהודים :

ותאמר אסתר להשיב אל מרדכי, מהו להשיב דברי ניחומים. ד"א דברים טובים שנאמר ונפש אדוניו ישיב (משלי כה יג) :

לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן. (קמו) מהו הנמצאים, אותם שאכלו הסעודה יצומו, וגם אני ונערותי אצום כן ובכן אבא אל המלך אשר לא כדת,

---

הערות ותקונים

שלפנינו, ומובא בס' מטת הלוי דף ק"י ע"א בשם הילקוט, וכתב כמה מעלות טובות למאמרים האלה וכמה למודים נפלאים נלמוד מהם ע"ש : (קלט) יש אומרים מעוברת היתה והפילה, ובמדרש אסתר פ"ח אות ג' ותתחלחל המלכה רבנן דתמן אמרין שפרסה נדה, ורבנן דהכא אמרין הפילה עוברה, וכוונתם לרבנן דתמן לגמרא בבלי מגילה ט"ו, ורבנן דהכא כוונתם למאמר שלפנינו, וכ"ה באבא גריון : (קמ) ותשלח בגדים אמר איני זז כו' מובא בילקוט שם והוא ממדרש שלפנינו : (קמא) ובאחאב לא תלה לו שלש שנים. באחאב כתיב וישם שק על בשרו (מ"א כא כז), והכוונה לא תלה לו שלש שנים שלא תלה את השק שלש שנים כדכתיב וישבו שלש שנים (מ"א כב א) : (קמב) וכן ביורם לא כלה שקו רעב משומרון. וכ"ה בילקוט שם. ולדעתי צ"ל לא זז שקו עד שכלה רעב משומרון, ובגמרא תענית י"ד ע"ב אין אדם חשוב רשאי להגור שק אלא אם כן נענה כיהורם בן אחאב שנאמר וירא העם והנה השק על בשרו (מ"ב ו ל) : (קמג) ברוח הקודש היו משיבין. מובא בילקוט שם : (קמד) כשראה המן להתך. מובא בתרגום ראשון, וכן בילקוט שם : (קמה) אם שותקת את עכשיו. מובא בילקוט שם : (קמו) מהו הנמצאים. מובא

ומקדשו, הוא כעוס עליהם, א"ל אני סוכם לך חשבון ס' ריבוא כשיצאו ממצרים, נתנו ס' ריבוא בקע לגלגולת, והרי עולה (פירוש שלך) מבקע לגלגולת עשרת אלפים ככר כסף, ובשקל שהם שוקלין להקב"ה אני שוקל לך, לכך נאמר ועשרת אלפים ככר כסף, א"ל המלך אם אתה מבקש ליקח אותם, אני מוכר לך, אלא בשביל כבודך, בוא אני ואתה ונפיל גורלות, אם עלו הן בידך והכסף בידי, אני מוכרן לך, אבל אם יעלו הם בידי והכסף בידך, איני מוכר לך, שהם פקדון בידי, הפילו שניהם גורלות, ורוח הקדש צווחת על עמי ידו גורל (יואל ד ג), ועל עוונותיו של המן עלה העם בידו, וא"ל אני שוקל לך את הכסף, והיצר להמן צרה גדולה על הכסף, ראה המלך שהצר לו על הכסף, אמר לו הכסף נתון לך, איני מבקש לא משכרן ולא מהפסידן:

והעם לעשות בו כטוב בעיניך. היה צריך לומר והעם לעשות בהן כטוב בעיניך, למה אמר כן, א"ל אחשורוש אין אתה נזקק להם אלא להקב"ה, שנאמר בכל צרתם לו צר (ישעיה סג ט), וכתיב עמו אנכי בצרה (תהלים צא טו):

ויקראו סופרי המלך, אוי לו להמן שעוונותיו מסכסכין אותו, שבו ביום שישראל שוחטין את הפסח בירושלים, בו ביום גזר עליהם שיהרגו, וכן היה כתוב באגרת מודיעין אנו לכם על עם היהודים שהן בעלי דבבין של אומות, ושונאים לכל הלשונות, ומבררין לכל האומות, שתהיו עתידים ליום י"ג לחדש אדר להרוג ולכלות את כל היהודים, שבכל מדינות המלך אחשורוש, ונכסיהן לביזה קלווסין שנכתבו הסיעו אותה לכל האינרות בשביל שיפרשו אותה בכל המדינות:

פתשגן הכתב להנתן דת וגו' הרצים יצאו דחופים. והקב"ה צווח לישראל ואמר להם הרי נפרעו מכם עוונותיכם, (קלה) שמתוך מאכל ומשתה נמכרו בניכם, לכך נאמר והמלך והמן ישבו לשתות [והעיר שושן נבוכה], (קלו) והפיל הקב"ה בכיה וערבוביא בתוך שושן, אשה הולכת לשטוח פירות ונפלה מן הגג ומתה, אדם הולך לשאוב מים מן הבור ונופל בו ומת, שנאמר והעיר שושן נבוכה:

פרשה ד

ומרדכי ידע את כל אשר נעשה. (קלז) מהו ידע את כל אשר נעשה, אמר מרדכי יודע אני שנגזר עליהם כלייה מיום שהשתחוו לצלם של נבוכדנצר, שנאמר זובח לאלהים יחרם (שמות כב יט), לכך נאמר ידע:

ויקרע מרדכי את בגדיו. זה אחד שקרעו בגדיהם בחנם, יעקב שנאמר ויקרע יעקב שמלותיו (בראשית לז לד), א"ל הקב"ה על חנם קרעת בגדיך, למחר אתה אוכל ושותה עמו, שנאמר ויוסף ישית ידו על עיניך (בראשית מו ד), שבטים, ויקרעו שמלותם ויעמוס וגו' (בראשית מד יג), אמר הקב"ה אתם קרעתם בגדיכם, למחר אתם אוכלים ושותים עמו, ויקרע מרדכי את בגדיו, א"ל הקב"ה לחנם קרעת את בגדיך, למחר המן נצלב:

ויזעק זעקה גדולה ומרה, אותו שעה נתן אפר על ראשו, והלך לשער פלטרין של מלך והזר בו, כי אין לבוא אל שער המלך וגו', (קלח) וכי הדיוט היה מרדכי

הערות ותקונים

עם כל חיה ועם כל בהמה. בילקוט בשעות שניתן עם כל בהמה וחיה: (קלה) שמתוך מאכל ומשתה נמכרו בניכם, לעיל במדרש פנים אחרים נוסח א' איתא אמר הקב"ה לשבטים אתם מכרתם אחיכם מתוך מאכל ומשתה שנאמר וישבו לאכול לחם, הרי המן בא ולוקח אתכם מתוך מאכל ומשתה, הה"ד והמלך והמן ישבו לשתות, ועיין אסתר רבה פ"ז אות כ"ה: (קלו) הפיל הקב"ה בכיה. מובא בילקוט שם, ואחר סיום המאמר שנאמר והעיר שושן נבוכה נמצא בילקוט הוספה „פי' היו תמהים היאך יכול לעשות דבר גדול כזה והוא לא היה חושש כלל כי היה יודע לעשותו בקל כך מרדכי ידע רפואה להשיא ע"י תשובה ותעניות". והמאמר מהמדרש שלפנינו מובא במנות הלוי דף ק"ו ע"ב בשם הילקוט, ועיין שם מה שהתעורר בזה:

[ד] (קלז) מהו ידע, מובא בילקוט שם: (קלח) וכי הדיוט היה מרדכי. מובא בילקוט שם והוא ממדרש שלפנינו

(קכו) מרחשון נבנה הבית בירח בול, (קכז) כסלו חנוכה, (קכח) ונגמר מלאכת המשכן, (קכט) טבת מזלו גדי, ונזכר ואת עורות גדי העזים (בראשית כז טז), שבט מזל דלי, זכות משה וגם דלה דלה לנו (שמות ב יט), אדר דגים לבלעם כדגים]:

ויאמר המן למלך אחשורוש ישנו עם אחד, מהו ישנו עתיקים. וכה"א ואכלתם ישן נושן (ויקרא כו י): ד"א ישנו יש להם להחריב בבל מדי ויון: (קל) ודתיהם שונות מכל עם., א"ל מרי בוא וראה כמה הם משונין, ומעוותין מכל האומות, אחת לשבעה ימים עושין (קלא) ארניא, וקורין אותו שבת, ופותחין בתי כנסיות, וקורין דברים שאפשר להשמע, והן אומרים שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, ואח"כ הן עומדין ומתפללין, והן אומרים בתפלה ומכניע זדים, והם אמרו שאנו הם הזדים, ואח"כ אומרים אוהב צדקה ומשפט, ומקוים הם שיעשה הקב"ה בנו דין, ואחר כך הן נוטלין ספר תורה ומקללין אותנו בעלילה, ואומרים ויכחשו אויביך לך:

ישנו עם אחד. (קלב) ישן לו אותו שכתוב בו ה' אלהינו ה' אחד (דברים ו ד), [אמר ר' ברכיה בשם ר' אלעזר א"ל הקב"ה רשע אני אין לפני שינה, דכתיב הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל (תהלים קכא ד), ואתה אמרת שיש לפני שינה, חייך שמתוך שינה אני מתעורר על אותו האיש ומפסגו מן העולם, שנאמר ויקץ כישן ה' (תהלים עח סה): ד"א ישנו עם אחד, ישנים הם מן המצות, אמר לו אחשורוש ישנים הם ואתה מבקש לעוררם עליך, א"ל לית אנא יכיל להון אנא ערק א"ל להיכן את ערק אי את נתון בחדרי חדרים, יש להם כמה נביאים, שהם באים על מטמוניות שלך, כמו שעשו לבבל, שנאמר באו לה מקץ פתחו מאבוסיה (ירמיה נ כו), א"ל מפוזר ומפוזרים הם, י' הכי וי' הכא, אמר ליה כ"ש שהם מתכנשים ובאים עליך, א"ל מפורד מה פרדה זו אינה קולטת זרע, כך אין אחד מהם קולט וזוכה לאומות העולם, שכן כתב להם משה רבם בתורה לא תתחתן בהם (דברים ז ג), ויש להם חג ששמו פסח, ושמחים בו על מיתת פרעה שעשה להם כמה טובות, ומבערין חמץ מביתם, ואומרים כך יבער הקב"ה כל אויביהם]:

אם על המלך טוב יכתב לאבדם ועשרת אלפים ככר כסף. אם רצונך (קלג) מן הגרוטאות שבביתי אני מביא, ושוקל על ידי האומנים, והם טבעו המטבע על שמך, להביא אל גנזי המלך, אמר לו אחשורוש הואיל ואתה מבקש לקחתם ממני, אם אותם היהודים שהם משכימים ואומרים ה' אלהינו ה' אחד, איני מוכרן לך, שהם פקדון בידי, ומתיירא אני שלא יעשה לי כשם שעשה לפרעה ולסיחון ולעוג ולשלשים ואחד מלכים ולסיסרא וליבין ולסנחריב, זכור אני מה שעשה לנבוכדנצר שהחריב את ביתו, (קלד) שנתענה עם כל חיה ועם כל בהמה, וכן לבלשצר, ועליהם הכתוב אומר משגיא לגוים ויאבדם (איוב יב כג), אף אני קשה לי, אמר לו המן אמת הן כל הדברים שאמרת, שהיו בזמן שהקב"ה רצוי להם, אבל עכשיו שנחרב ביתו

הערות ותקונים

ממדרש שלפנינו בהרחבת דברים: (קכו) מרחשון נבנה הבית בירח בול, כוונתו להכתוב בירח בול הוא החדש השמיני כלה הבית (מ"א ו לח), ובמדרש א"ג ובאסתר רבה מובא במרחשון זכות שרה, ועיין במדרש א"ג שם בהערה פ"ג: (קכז) כסלו חנוכה. עיין בחדושי הרד"ל והרש"ש במדרש אסתר שם: (קכח) ונגמר מלאכת המשכן, עיין פסיקתא רבתי פ' ותשלם כל המלאכה א"ר חנינא בעשרים בכסליו נגמרה מלאכת המשכן: (קכט) טבת מזלו גדי. נראה כי חסר פה וסיים במזלות, ועיין באבא גריון ובמדרש אסתר פ"ז אות י"א, אמר אבדוק המזלות, וסיים שם גדי זה יעקב שנאמר ואת עורות גדיי העזים, וכן מובא שם דלי זכות משה שנאמר בו וגם דלה דלה לנו: (קל) ודתיהם שונות מכל עם. א"ל מרי עד ופותחין בתי כנסיות נשמט בילקוט, ומתחיל שם ולמלך אין שוה להניחם פותחים בתי כנסיות: (קלא) ארניא. פתרונה נעלם ממני: (קלב) ישן לו אותו שכתוב כו'. התחלת המאמר נמצא בילקוט, ופה חסר מאמר שלם המובא בילקוט שם ואף כי נמצא במדרש פנים אחרים נוסח א', אבל הילקוט הביא רק מאמרים מפנים אחרים נוסח ב', לכן הוספתי בפנים את החסר פה, ואין ספק כי המעתיק השמיט אותו, גם מבואר קצת מנוסח א', וכמו כן הסיום המובא בילקוט ויש להם חג ליתא בנוסח א': (קלג) הגרוטאות. פי' כל מיני מתכות בין כסף בין זהב, ועיין ערוך השלם ערך גרס: (קלד) שנת

עם

בא לו המן ועשה כאילו שואל בשלום מרדכי, ואמר לו שלום עליך מרדכי, אמר לו מרדכי אין שלום אמר ה' לרשעים (ישעיה מח כב):

(קיד) **וימלא** המן חימה, ורוח הקודש צווחת (אין לי חימה) [חימה אין לי] (ישעיה כז ד):

(קטו) **ויבז** בעיניו לשלוח יד במרדכי לבדו, א"ל הקב"ה בוזה בן בוזה, כתיב ויבז עשו את הבכורה (בראשית כה לד), וכתיב הבא ויבז בעיניו:

ויבקש המן להשמיד את כל היהודים, התחיל מפיל גורלות, שנאמר הפיל פור הוא הגורל: (קטז) [הפיל פור הוא הגורל. א"ר חמא בר חנינא אתה הוא גורלן של בני, הפיל גורלות ולא עלתה בידו, והפיל מזלות ועלתה בידו (קיז) מזל דגים, אמר תפושים הם בידי כהדין נונא, א"ל רשע הם אינם בידיך אתה בידיהם, מה הדג הזה פעם הוא בולע פעם נבלע, כך אתה נבלע בידיהם, ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם, הפיל פור ביום ראשון ולא עלה בידו, (קיח) דכתיב אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי (ירמיה לג כה), (קיט) ביום שני המשכילים יזהירו [כזהר הרקיע] (דניאל יב ג), (קכ) בשלישי נברא גן עדן, (קכא) ברביעי שמש בגבעון דום (יהושע י יב), (קכב) בחמישי נברא זיז שדי (תהלים פ יד), (קכג) בששי בהמות בהררי אלף (תהלים נ י), בשבת ישראל שומרי שבת: ונסה לחדשים, בניסן טלה לפסח, באייר ירד המן, בסיון נתנה תורה, (קכד) בתמוז לא תקום פעמים צרה (נחום א ט), וכן אב, (קכה) באלול מעשר בהמה, תשרי חגים.

הערות ותקונים

שלפנינו, ומובא במגלת הנוי דף ל"ה ע"ב בשם הילקוט, וע"ש שמבאר טובת הדורש: (קיד) וימלא המן חימה. מובא בילקוט שם: (קטו) ויבז בעיניו. מובא ג"כ בילקוט שם ומובא במגלת הנוי דף ל"ו ע"א בשם הילקוט, ומה שסיים שם הילקוט ויבז בעיניו הנה קטון נתתיך, הוא התחלת המאמר ממדרש אבא גוריון המובא בילקוט שם: (קטז) הפיל פור א"ר חמא בר חנינא. כל המאמר הזה הוספתי בפנים ע"פ הילקוט, ואין ספק אצלי שהיה לפניו במדרש פנים אחרים שלפנינו, רק המעתיק השמיטו כדרכו להשמיט מאמרים שלמים ולהניח „וכו' כדאיתא לעיל", וקצת דומה לזה המאמר נמצא באמת באבא גוריון אבל בסגנון אחר, ואחר סיום המאמר הזה בילקוט שם אדר דגים נבלעים כדגים הביא מאמר אחר אמרו חכמים שהעץ של ארז היה עד על העץ אשר הכין לו, הוא לקוח ג"כ מן מדרש פנים אחרים כמו שתראה להלן וגם על זה חסר הציון: (קיז) מזל דגים אמר. דמזל חדש אדר הוא דגים: (קיח) דכתיב אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי. הביא הכתוב כי ביום הראשון נבראו שמים וארץ, ועיין במדרש אבא גוריון עלה יום א' לפני הקב"ה ואמר לפניו בי נבראו שמים וארץ, ועיין זה בארוכות במדרש אסתר פ"ז אות י"א וכן בת"ש: (קיט) ביום שני המשכילים יזהירו כזהר הרקיע. כי ביום שני נברא הרקיע. ובא"ג שם בא יום ב' ואמר רבש"ע בי נברא רקיע: (קכ) בשלישי נברא גן עדן. ובא"ג בא לו יום ג' עלה לרקיע אמר לפניו רבש"ע בי נבראו אילנות ובניך מקלסין אותך בהן שנאמר ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וגו'. ועיין שם בהערה ע"א: (קכא) ברביעי שמש בגבעון דום. ביום הרביעי נבראו המאורות, ובעל מגלת הנוי דף ל"ט ע"א הביא זה בשם הילקוט וסיים וזה דבר נאות כי נתקדש שם שמים שם. ומה שסיים וטוב ממנו במדרש לקח טוב אמר לפניו רבש"ע בי נבראו שמש וירח וכוכבים, וישראל נמשלו בהם שנאמר והנה השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחוים לי עכ"ל. ונעלם ממנו כי דברי הלקח טוב נובעים ממדרש אבא גוריון: (קכב) בחמישי זיז שדי. הביא לשון הכתוב כי בחמישי נבראו, ובמדרש א"ג בי נבראו בהמות ועופות, וע"ש בהערה ע"ב שהבאתי בנוסח כ"י פארמא ופ"י אקספארד בי נבראו לויתן ובהמות וזיז שדי שישראל עתידין לשמוח בהן. ובת"ש הביא ג"כ די ביה איתבריאו לויתן ותרנגול ברא דאתעתדו לכנשתא דישראל לסעודת יומא רבא: (קכג) בששי בהמות בהררי אלף. בהמות בששי נבראו, לכן יש למחוק מלת בהמות המובא ביום החמישי. ובא"ג הגי' בי נבראו אדם וחוה, וכן בת"ש די ביה אתבריאו אדם וחוה: (קכד) בתמוז לא תקום פעמים צרה. הביא לשון הכתוב, והכוונה כי בתמוז אירע צרות, ועיין מדרש אסתר פ"ז אות י"א ועוד למה לא עלה הגורל בתמוז ואב שאמרו לפני הקב"ה רבש"ע דיינו פורענות שאירעו בנו לבניך בתמוז חמשה ובאב חמשה, ועיין לעיל בא"ג הערה ע"ט: (קכה) באלול מעשר בהמה. במדרש אסתר שם אחר שהביא אלול זכות השלמת החומה כמו שהוא במדרש א"ג סיים עוד וגם זכות מעשר בהמה כההיא דתנינן תמן באחד באלול ראש השנה למעשר בהמה, והוא

ממדרש

לאסתר המלכה: (קג) ולמה אמרה אסתר למלך בשם מרדכי, **אלא אמרה יודע אני** שמרדכי צדיק, ומה שהוא מבקש מהקב"ה הוא עושה, לכך נאמר ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי. ואמרו חכמים כל שאינו אומר דבר בשם אומרו הורג נפשות, ובשביל שאמרה למלך בשם מרדכי נמלט:

ויבקש הדבר וימצא, יש אומרים שמעו בגתן ותרש שנאמר למלך, והעבירו הנחש מתוך הקיתון, וברא הקב"ה נחש אחר לתוך הקיתון, בשביל מרדכי, לכך נאמר ויבוקש הדבר וימצא, אין אומרים וימצא אלא לדבר האבוד ונמצא, שנאמר או **מצא** אבידה (ויקרא ה כב), ויש אומרים ביקשו לחנקו ומצא אותן, לכך נאמר וימצא:

פרשה ג

אחר הדברים האלה גדל המלך וגו'. (קד) זש"ה בפרוח רשעים כמו עשב [ויציצו כל פועלי און להשמדם] (תהלים צב ח) לא נתגדל המן הרשע אלא לרעתו: ד"א גדל, למה גידלו, (קה) א"ר לוי לגולייר שקילל בנו של מלך, [אמר המלך אם אהרוג אותו הכל יאמרו גולייר הרג, עשה אותו (קו) ארטיגוס, ואח"כ עשה אותו הגמון, ואח"כ אמר טולו את ראשו], כך אמר הקב"ה, אילו נהרג המן [קז] כשירד לבטל בנין בית המקדש, מי יודע שהיה (קח) פגן, לכך נתגדל שידעו הכל, לכך נאמר בפרוח רשעים כמו עשב: ד"א גדל, אמר ישעיה אוי לרשע רע (כגמול) [כי גמול] ידיו יעשה לו (ישעיה ג יא), אחר הדברים האלה הרגו, לכך נאמר גדל: וישם את כסאו, (קט) עשה לו בימה למעלה מבימתו ושמו ראש מעל כל השרים אשר אתו: וכל עבדי המלך אשר בשער המלך, (קי) אלו הדיינין, שכן הוא אומר ועלתה יבמתו השערה (דברים כה ז):

(קיא) **ומרדכי** לא יכרע ולא ישתחוה. אמר לו הוי יודע שאתה מפילנו בחרב, **מה** ראית שאתה מבטל (קיב) (קילוותו) [קלווסין] של מלך, א"ל **שאני** יהודי, א"ל והלא מצינו שאבותיך השתחוו לאבותינו, שנאמר וישתחוו ארצה **שבע** פעמים (בראשית לג יג), א"ל בנימין אבי במעי אמו היה ולא השתחווה, ואני **בן בנו**, שנאמר איש מיני, וכשם שלא כרע אבי, כך לא אכרע לך, לכך נאמר ומרדכי **לא** יכרע ולא ישתחווה:

ויהי כאמרם אליו יום ויום. למודים היו בניה של רחל להיות מדברים עמהם **יום יום**, ביוסף כתיב ויהי כדברה אל יוסף יום יום ולא שמע אליה (בראשית לט י), **כשראה** מרדכי את המן לא עמד כנגדו, (קיג) עבר המן ולא זז מרדכי, ולא שאל בשלומו,

---

הערות ותקונים

אמר שלא יהו אומרים. מובא בילקוט שם: (קג) ולמה אמרה אסתר בשם מרדכי אלא אמרה יודע אני כו'. מובא בילקוט שם, ובילקוט הלשון משובש וכך איתא שם, אמרה יודעת אני שהוא צדיק, ואע"פ כן שלא היה מבקש הדבר מפי הקב"ה והוא עושה לכך נאמר ויבוקש הדבר וימצא, ויש לתקן כמו שהוא לפנינו, וגם המאמר מקוטע שם וצ"ל לכך נאמר ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי, ואח"כ מתחיל מאמר חדש ויבוקש הדבר וימצא. אולם הרב בעל מנות הלוי דף פ"ז ע"ב הביא דברי הילקוט כמו שנדפס בטעות וכתב כי דבריו בלתי מובנים, ועיין שם שדחק לפרשם, אולם כאשר הוא לפנינו עולה הכל יפה:

[ג] (קד) זש"ה בפרוח רשעים כמו עשב. עיין לעיל במדרש אבא גוריון פ"ג הערה א' מה שהעירותי שם:

(קה) א"ר לוי לגולייר שקילל בנו של מלך. פה כתוב בכ"י „וכו' כדלעיל עד כך אמר הקב"ה" כי קצר המעתיק וכוון למדרש אבא גוריון, אולם באשר יש שינויים מאשר הביא הילקוט ממדרש שלפנינו, לכן הוספתי בפנים המאמר בשלימות כמו שהוא בילקוט: (קו) ארטיגוס. צ"ל אסטרטיגוס: (קז) כשירד לבטל. בילקוט בטעות כשירד לגבול צ"ל כשירד לבטל: (קח) פגן. ידוע פי' בן כפרי, עיין ערוך: (קט) עשה לו בימה. מובא בילקוט שם: (קי) אלו הדיינים. מובא בילקוט שם: (קיא) ומרדכי לא יכרע. מובא בילקוט והוא ממדרש שלפנינו. ובעל מנות הלוי דף נ"ג ע"ב ודף נ"ה ע"א הביא זה בשם הילקוט, וע"ש: (קיב) קילוותו. תקנתי קלווסין, ומובא נכון בילקוט, ופי' בל"י ציווי: (קיג) עבר המן, מובא בילקוט שם והוא ממדרש שלפנינו

שהיו בחצר היו מקשטות אותה, שכל מי שהיה רואה אותה היה אומר זו נישאת למלך, כדי שתהא מכבדת אותנו:

ותלקח אסתר וגו'. (צג) כולהון לא נכתב עליהון אלא אימתי היו נכנסות, ולא אימתי היו יוצאות, ואסתר נכתב עליה זמן חדש ושנים במה למלך, לכך נאמר ותלקח אסתר וגו', מיכן אתה למד שארבע שנים היו מכניסין לו בתולות:

ויאהב המלך את אסתר מכל הנשים. (צד) א"ר הלבו מהו מכל הנשים, אף נשי אנשים היו מביאים, לכך נאמר מכל הנשים ומכל הבתולות:

וימליכה תחת ושתי. (צה) א"ר לוי איקונין של ושתי לא היו נאות כמותן בכל העולם, כיון שנכנסה אסתר היתה נאה מאיקונין של ושתי, והעמיד אותה והעביר איקונין של ושתי, לכך נאמר תחת ושתי: התחיל היתה מגדת לו יתומה הייתי ואחרים גידלו אותי, מה עשה אמר הריני מכנים בתולות כבראשונה, והייתה מתייראה שהנשים קנאות אותה קנאותיהן, והיא מגדת לי, כיון שראה שהבתולות מתקבצות, לא זז משער, אלא שואל ואומר אוי לי שמא יהרוג את אסתר כשם שהרג את ושתי, ואעפ"כ אין אסתר מגדת את מולדתה ואת עמה, והיה מרדכי מצוה עליה אל תכנסי למלכות ואל תגידי שאני בן אחי אביך, לכך נאמר כאשר היתה באמנה אתו:

(צו) **בימים** ההם ומרדכי יושב בשער המלך קצף בגתן ותרש. א"ר לוי למה קצף בגתן ותרש אלא כשנכנסה אסתר למלכות אמרה לאהשורוש, למה אין אתה עושה כשם שהיו המלכים הראשונים עושים, שהיו מושיבין אדם צדיק יהודי יושב בשער המלך, נבוכדנצר הושיב דניאל על פתחו, שאם יגיע לו דבר היה אומר לו, שנאמר ודניאל בתרע מלכא (דניאל ב מט), אמר לה מכיר את יהודי בשער, אמרה לו יש כאן אדם צדיק וכשר, ושמו מרדכי יהודי: בגתן ותרש היו יושבין בשער, כיון שהעבירן המלך והושיב את מרדכי שם קצפו, שנאמר קצף בגתן ותרש, מה עשו, אמרו הואיל והעבירנו המלך ממקומינו, נלך ונהרוג את המלך בצנעה, ויהיו הכל אומרין כשהיו בגתן ותרש משמרין את המלך היו משמרין אותו יפה, עכשיו שהושיב שם יהודי נהרג, והיו עומדין ומשיחין, ולא היו יודעים שמרדכי מיושבי לשכת הגזית היה, והיה יודע בשבעים לשון, ושמע אותם שהיו אומרים (צז) נטמון נחש בקיתון המלך, ויעמוד וישתה וימות, ושמע מרדכי הדבר, שנאמר ויודע הדבר למרדכי ויגד לאסתר המלכה, (צח) ויש אומרים ברוח הקודש נאמר לו, ויש אומרים שנכנס בלילה ולא ידעו בו השוערים ולא הכלים ולא הזיקו אדם, שנאמר אני לפניך אלך והדורים אישר ודלתות נחושה אשבר וגו' (ישעיה מה ב), לפיכך ויגד לאסתר המלכה, (צט) ולמה אמר לה מרדכי שתאמר למלך, ולא כתיב לא תכרות להם ולאלהיהם ברית (שמות כג לב), אלא אמר מרדכי מוטב שיחיה זה, (ק) ויתן לי רשות לבנות בית המקדש: (קא) ד"א למה אמר לה שתאמר למלך, אמר מרדכי מוטב זה שהוא מכירני, שאם יבא דבר על ישראל אומר לו והוא עושה: (קב) ד"א למה אמר שתגיד לו, שלא יהו אומרים כל אותן הימים ששומרים אותו גוים היה שמור, ועכשיו ששמרו מרדכי נהרג, לכך נאמר ויגד

הערות ותקונים

(צג) כולהון לא נכתב עליהון אלא אימתי היו נכנסות. מובא בילקוט, והגיון פסיקתא שם הוא על המאמר משל למלך, והוא מפסיקתא פסקא החודש, והמאמר שהביא הילקוט לפני זה ותלקח אסתר א"ר חסדא הוא מן גמרא מגילה דף י"ג ע"א, ובגמרא נמצא שם האומר וכן המאמר ויאהב אסתר אמר רבא ביקש לטעום כו' הוא מגמרא מגילה שם: (צד) א"ר הלבו, מובא בילקוט שם והוא ממדרש שלפנינו: (צה) א"ר לוי. מובא בילקוט שם וכן במנות הלוי דף ע"א ע"ב בשם הילקוט: (צו) בימים ההם. מובא בילקוט שם והוא ממדרש שלפנינו, ומובא במנות הלוי דף פ"ג ע"ב בשם הילקוט: (צט) ולמה אמר לה מרדכי שתאמר למלך. מובא בילקוט שם ובמנות הלוי דף פ"ה ע"א בשם הילקוט, וע"ש מה שהתעורר בזה: (צז) נטמון נחש בקיתון המלך ויעמוד וישתה וימות. ובפדר"א פ"נ איתא ניתן לו סם המות בקיתון של זהב, ובת"ש תרגם ויהבון עלה ביניהון דשויאו חיויא הורמנא בכוזא די דהבא דהוה שתי בה אחשורוש כו': (צח) וי"א ברוח הקודש, מזה טבע דברי הת"ש בכן אתחוי פתגמא ברוח קודשא למרדכי: (ק) ויתן לי רשות לבנות בית המקדש, בילקוט שנתן לי רשות לבנות בית המקדש: (קא) ד"א למה אמר. מובא בילקוט שם: (קב) ד"א למה

אמר

מטמנת עצמה, ולא נראית לכל אדם ארבע שנים, משנת ש״ש למלכו עד שנת שבע למלכותו, והיו הסריסים מביאין כל הבתולות לפני המלך, והיה המלך טורפן, שלא היו מוצאות חסד לפניו, עד שמצא את אסתר בשושן טמונה מפני הסריסים, והקב״ה אמר לה את מטמנת עצמך, אין נכנסת למלכות אלא את, ותלקח אסתר אל המלך אחשורוש, וכן היה תכסיס של נשים, שכל אחת היתה עושה י״ב חדש בבית המלך, כשהיו באות אצל המלך, שהיו מתעדנות ומתפנקות ששה חדשים בשמן המור וששה חדשים בבשמים: א״ר יצחק כך היו עושות, נותנות להם סריסים מבית המלך, (פו) והיה נמסר לכל אחת ואחת ו׳ נערות, כמו שהיתה רוצה היא, והיו נכנסות עמה, אם היתה שחורה, אמרה שיבאו עמה שחורות, ואם היתה קצרה אמרה שיבאו עמה קצרות, שכן הוא אומר ובזה הנערה באה וגו׳:

(פז) **בערב** היא באה ובבוקר היא שבה. אמר ר׳ לוי אפילו שהיה גוי היה בו דרך צניעות, שלא היה מכניסן ביום אלא בלילה, שכן הוא אומר בערב היא באה ובבוקר היא שבה:

אל בית הנשים שני. א״ר יהודה בן פזי מהו שנית, אחר כל אותן הכבוד מתקשטות י״ב חודש (פח) ליכנס אל בית המלך לילה אחת, ובצפרא שינה עלה עידניה, לא תבא עוד אל המלך כי אם חפץ בה המלך ונקראה בשם:

ובהגיע תור אסתר וגו׳ לא בקשה דבר. לא היתה מבקשת דבר, והיה הגי אומר לה ולמה אין את מתקשטות ככל הנשים. ואומר שלא ידע בו המלך ויהרגהו:

ויבהל את תמרוקיה ואת מנותיה לתת לה. והביא לה תכשיטין ומאכל משלחנו של מלך: ואת שבע הנערות הראויות לתת לה מבית המלך, וישנה ואת נערותיה, ושינה לה מכל הנשים, ומתנות נתן לה כשם שנטל בנימין אבי אביה מן יוסף אחיו משאות יותר מכל אחיו, כך נשתנה לה, שנאמר וישנה ואת נערותיה לטוב בית הנשים, ואעפ״כ לא טעמה כלום, אלא משלה, ולא משלחנו של מלך, כשם שלא טעם חנניה מישאל ועזריה מפת בג המלך נבוכדנצר:

(פט) **לא** הגידה אסתר את עמה ואת מולדתה. ולמה אמר לה מרדכי שלא תגיד, שהיה בורח מן השררה ומן הגדולה, אמר מרדכי שאם תאמר זהו שגידל אותי, ויתן לי שררה, א״ל הקב״ה אתה בורח מן השררה, חייך שאני מגדלך, שהיה המלך אומר לה בת מי את, ואצל מי גידלת, ואעשה אותם שרים, ושלטונים ומלכים אעמיד מהם, ולא הגידה אסתר: ד״א חשב מרדכי בלבו מיום שגלו ישראל מירושלים אינם מכובדים על העמים, שלא אעשה דבר ויעמדו על עמו של הקב״ה, וידעו שאסתר קרובתי היא, וילכו ויאמרו למלך אשתך יהודית היא, ויכרתו את בית אביה ואת עמה, לכך ציוה עליה אשר לא תגיד, אעפ״כ לא זז המלך ומביט עליה כל היום, שהיו אומרים יהרגנו אותה כאשר הרגנו את ושתי, ד״א ובהגיע תר אסתר, (צ) [מהו תור, אלא תור וגוזל הראה לאברהם אבינו בין הבתרים, היא אסתר], שביתר אותה בתוך, אלא שהפיל עליה גורלות המן הרשע, שכה״א ובהגיע תר אסתר:

ותהי אסתר נושאת חן בעיני כל רואיה. (צא) א״ר לוי מהו חן, שהטתה חן והסד לפניו יותר מיוסף, ביוסף כתיב ויט אליו הסד (בראשית לט כא), טיפה של הסד היה עליו, וזאת היתה טעונה חן והסד, שנאמר ותשא חן והסד: (צב) ועוד כל הנשים

הערות ותקונים

צ״ל דיסנמאות של מלך, והמלה יונית, ופי׳ כתבי המלך: (פו) והיה נמסר לכל אחת ו׳ נערות צ״ל ז׳ נערות, וכן בילקוט שבע נערות, וגם בת״ש וית שבעתא עולימתא די חזין למיתן לה מן בייתא דמלכא, והמאמר מובא במנות הלוי דף ע״א ע״א בשם הילקוט: (פז) בערב היא באה. מובא בילקוט שם וכן בבית המדרש לד כ״ד: (פח) ליכנס לילה אחת אצל המלך. בכאן נשלם מדרש אחר הנדפס בבית המדרש שם, כי לא נמצא יותר בכ״י האמבורג: (פט) לא הגידה אסתר ולמה אמר לה מרדכי שלא תגיד. מובא בילקוט והסר הגיון: (צ) מהו תור. הוספתי כמו שמובא בילקוט, ובילקוט שם נוסף באמצע „פי׳ שלפ״ם שבאברהם כתיב ואת הצפור לא בתר היה מרדכי מתיירא שמא יגרום החטא והגיע התור וזכר הקב״ה הברית״: (צא) א״ר לוי. מובא בילקוט שם והוא ממדרש שלפנינו: (צב) ועוד כל הנשים, מובא ג״כ בילקוט שם:

עליון

אביחיל, בן צרור, בן בכורת, בן אפיח, (עא) בן שחריה, בן עזריה, בן שוקק, בן מיכאל, בן אליאל, בן עמיהוד, בן שפטיא, בן פתיאל, בן פיתון, (עב) בן מלכי, בן ירובעל, בן חנניה, בן זבדי, בן אלפעל, בן שמריה, (עג) בן עובדיה, (עד) בן מרימות, בן חושם, בן שחריה, (עה) בן אבינון, בן עזריה, (עו) בן גדא, בן בלע, בן בנימין, בן יעקב, (עז) וכשקילל שמעי את דוד נסתכל שמרדכי עומד ממנו, וצוה לשלמה בנו, ויאמר לו, כשיפסוק שמעי מלהוליד בנים תהרוג אותו, כדי שיבא נקי לעולם הבא, לכך נאמר בן יאיר בן שמעי:

(עח) **אשר** הגלה מירושלים עם הגולה אשר הגלתה עם יכניה מלך יהודה וגו׳. גלה עם גלות יכניה וחזר לירושלים, והגלה אותו שנית נבוכדנצר עם הגולה האחרונה, לפיכך כתוב שני פעמים אשר הגלה:

ויהי אומן את הדסה היא אסתר בת דודו. (עט) מנין הדס"ה ע"ד שהיתה בת ע"ד, לכך נאמר ויהי אומן את הדסה: (פ) ד"א למה נקרא שמה הדסה כשם שהדס ריחו טוב, כך היו מעשיה טובים: (פא) ד"א אנו מוצאים שנקראו הצדיקים הדסים, ואלו הן חנניה מישאל ועזריה שהיו מבבל, שכן הוא אומר והוא עומד בין ההדסים אשר במצולה (זכריה א ח), וכתיב האומר לצולה חרבי (ישעיה מד כז), לכך נקראת אסתר הדסה: (פב) ד"א כשם שהדס אינו יבש, לא בקיץ ולא בחורף, כן הצדיקים אינן מתייבשין לא בעולם הזה ולא בעולם הבא:

היא אסתר. (פג) היא בנערותה והיא בזקנותה, היא אסתר כשנכנסה למלכות, והיא עד שלא נכנסת למלכות, וכשמת אביה ואמה היה מרדכי מגדלה. (פד) וכיון שנתפרסו (פה) דיוגמוטאות של מלך במדינה, היו נכללות הרבה, ומתקבצות בכל מקום, שנאמר ויהי בהשמע דבר המלך ודתו ובהקבץ נערות רבות וגו׳, היו בנות הגוים לובשות ומתקשטות, ונראות לשלוחי המלך, בשביל שהיו מבקשות לינשא למלך, והיתה אסתר

הערות ותקונים

ושם הגי׳ יותר מבוארת, וכי בנו של קיש היה והלא כמה דורות היו ביניהם: (עא) בן שחריה. בילקוט בן שחר יה, נפרדה המלה לשתים וצ"ל בן שחריה: (עב) בן מלכי, בביהמ"ד ובילקוט בן מלוך: (עג) בן עובדיה. בביהמ"ד ובילקוט ובת"ש בן זכריה: (עד) בן מרימות. וכן הוא בבי"מ, ובילקוט בן מדימות: (עה) בן אבינון. בבי"מ ובילקוט בן אלגשון: (עו) בן גדא. בבי"מ ובילקוט בן גרא וכן בת"ש בר גרא, והנה כל זה הביא הת"ש ונובע ממדרש שלפנינו, ובתרגום שם יוסף בר שמידע בר מיכא בר ירוחם בר גזה בר עזה, ולעומת זה הסר בתרגום בן מולא, ונתחלף בתרגום והביא בר אביאל במקום אביחיל, וכן בר אפיה במקום בן אפיח, בר עזיא במקום בן עזריה, בר מליך, במקום בן מלכי (ובביהמ"ד ובילקוט בן מלוך אולי צ"ל בן מלוך), בר זכריה במקום בן עובדיה, בר שהורה במקום בן שחריה, גרא במקום גדא, וגם הסיום בתרגום שם ומה הוא מרדכי די אתקרי בר שמעי אלא אקיל שמעי לדוד מלכא דישראל כו׳ הוא לקוח מן המדרש שלפנינו: (עז) וכשקלל שמעי את דוד נסתכל שמרדכי עומד ממנו וצוה לשלמה בנו. בביהמ"ד בשעת ויאל לשלמה בנו, והסיום הזה נשמט בילקוט ע"י שגגת המעתיקים, ומה שסיים שם אלא שהקיש על דלתי תפלה יפתחו לו הוא המאמר שדרש על בן קיש בן שהקיש על דלתי תפלה ופתח לו הקב"ה: (עח) אשר הגלה. מובא בילקוט שם והסר הציון, והמלות בילקוט „אמר רבא שגלה מעצמו" הוא מגמרא מגילה י"ג ע"א, וכן מובא זה בביהמ"ד שם דף כ"ד, וגם מזה נובע דברי הת"ש שתרגם מרדכי ואסתר הוון מירושלים בגלותא דגלא עם יכניה כו׳: (עט) מנין הדסה ע"ד. המאמר הזה ליתא בביהמ"ד שם, ובילקוט ערב יחד מאמר שלפנינו עם המאמר ממדרש אבא גריון: (פ) ד"א למה נקרא שמה הדסה כשם שהדס ריחו טוב. מזה שאב התרגום שני והדסה הוא שמה כמה דאמא הכי מטול דבסים ריחיה דהדס בגו עלמא אף היא אסתר כדין הות עבדא עובדין טבין בגו עלמא: (פא) ד"א אנו מוצאים שנקראו הצדיקים הדסים, מזה שאב הת"ש שתרגם והדסה אתקריאת בשם צדיקיא וכן אמר על חנניה מישאל ועזריה והוא דקאים בין הדסיא די בגלותא, ומלה היא בבבל דכן כתיב האומר לצולה חרבי: (פב) ד"א כשם שהדס אינו יבש. מזה שאב הת"ש שתרגם ואסתר איתקרי שמה בשם אסא הדין דלא יבש קייטא וסיתוא אוף צדיקיא אית להון חולקא בעלמא הדין ולעלמא דאתי ע"כ. וכן מובא המאמר הזה בילקוט שם ונובע ממדרש פנים אחרים שלפנינו: (פג) היא בנערותה והיא בזקנותה. מובא בילקוט ברמז תתרנ"ג ומובא בס׳ מנות הלוי דף ס"ה ע"ב בשם הילקוט, ומזה שאב הת"ש שתרגם היא אסתר בטליותה והיא בסביותה כו׳: (פד) וכיון שנתפרסה. צ"ל וכיון שנתפרסמה. ומן וכיון שנתפרסמה עד והיתה אסתר מסתרת עצמה נשמט בילקוט ע"י שגגת המעתיקים או המדפיסים: (פה) דיוגמוטאות של מלך,

צ"ל

(סג) **ויפקד** המלך פקידים ויקבצו את כל נערה בתולה. כמה טרחות נתן זה בעולם, (סד) וכמה אינגריות של נשים מכל מקום באו לדרשו, וכמה בני אדם היו נותנין את ממונן להוליך את בנותיהן לשם שישאו למלך, וכמה בני אדם היו נותנין את ממונן להטמין את בנותיהן, והיתה אסתר מתוקנת מלפני הקב"ה, שכן הוא אומר והנערה אשר תיטב בעיני המלך, בעיני אחשורוש אין כתיב כאן, אלא בעיני המלך, זה מלכו של עולם, וייטב הדבר בעיני המלך ויעש כן:

איש יהודי היה בשושן הבירה. (סה) זש"ה אח לצרה יולד (משלי יז יז), כשבאו ישראל לאותה הצרה החזקה, ביקש מרדכי עליהם רחמים, ועל ידו נעשו נסים:

ד"א איש יהודי. (סו) וכי לא היה שם יהודי אחר אלא הוא, והלא היו שם יהודים הרבה, אלא שהוא היה ירא חטא, לפיכך כתבו בו יהודי. א"ר יצחק למה נקרא שמו יהודי, שבולם אכלו מסעודתו של אחשורוש, והוא לא אכל: ושמו מרדכי בן יאיר בן שמעי בן קיש איש ימיני. (סז) בן יאיר, שהאיר עיני ישראל בתפלתו, בן שמעי, ששמע הקב"ה את תפלתו, (סח) בן קיש, שהקיש ופתח לו הקב"ה: איש ימיני, משהוא קורא אותו איש יהודי, הוזר וקורא אותו איש ימיני, אם משבט יהודה הוא, היאך היה משבטו של בנימין, אלא משבטו של בנימין היה, וכשיצא שמעי וקילל את דוד, שכן אמר שמעי, וכה אמר שמעי בקללו צא צא איש הדמים ואיש הבליעל (ש"ב טז ז), א"ל אבישי בן צרויה למה יקלל הכלב [המת] הזה את אדוני [המלך], אעברה נא ואסירה את ראשו (שם שם ט), (סט) צפה דוד שעתיד מרדכי לצאת ממנו, שכן אמר דוד היום יומת איש בישראל (שם יט כג), זה איש יהודי. אמר ר' לוי מה הוא איש יהודי איש ימיני, אלולי דוד שהיה משבטו של יהודה, לא היה איש ימיני:

(ע) **ד"א** ושמו מרדכי בן יאיר בן שמעי. וכי בן בנו של שמעי היה, והלא כמה דורות היה בין שמעי למרדכי, ובין קיש למרדכי, שכן הוא אומר בן יאיר בן שמעי, בן בענא, בן מוצא, בן אלה, בן מפיבושת, בן יהונתן, בן שאול, בן קיש, בן

הערות ותקונים

וחשב כי גם מאמר הזה הוא מן מדרש אסתר, ואינו כן רק הוא מן מדרש שלפנינו, וגם הציון בילקוט במאמר שלפניו „מדרש אסתר", הוא טעות מגיה, כי המאמר שהביא שם הוא מן מגילה י"ב ע"ב, ובעל הילקוט לא הביא את המדרש רבתי כלל: (סג) ויפקד המלך פקידים כמה טרחות. מובא בילקוט שם ונרשם בלא מדרש, והוא מן מדרש שלפנינו, ובעל מנות הלוי דף כ"ח ע"א הביא וז"ל: אמרו במדרש רבתי ויפקד המלך פקידים כמה טרחות כו' והביא כל המאמר כמו שמצא בילקוט, וחשב שהוא במדרש רבתי, והילקוט כוון למדרש שלפנינו: (סד) וכמה אינגריות של נשים. וכן בילקוט כמה אנגריות של נשים, נ"ל אגריות מלשון אגר, וכן בלשון התלמוד אנגריאות של גוים גיטין פ"ח ע"ב: (סה) איש יהודי זש"ה אח לצרה יולד. מכאן מתחיל מדרש אחר על מגילת אסתר הנדפס בבית המדרש ה"א לד י"ט, והוא ע"פ כ"י הנמצא באוצר הספרים בהאמבורג, והכ"י נלקה בחסר, ולא נמצא יותר: (סו) ד"א איש יהודי וכי לא היה שם יהודי אחר. זה חסר בבית המדרש שם, ובעל הילקוט רמז אלף נ"ב הביא מאמר אחד על פסוק והנערה אשר תיטב בעיני המלך, ומצויין מדרש, והוא מן מדרש שמואל פי"ג, ואח"כ מתחיל ר' שמעון אומר וכי לא היה יהודי אחר בשושן הבירה והלא כתיב והיהודים אשר בשושן אלא לפי שהיה בן אבות מזרע המלוכה, והיה עוסק בתורה כל ימיו ולא נטמא בפיו מכל מאכל טמא ולא נהנה מסעודתו של אותו רשע נקרא שמו יהודי ע"כ. וזה לקוח מפרקי דר' אליעזר פ"נ והסר הציון, ובפדר"א שם בטעות ר' שמעיה אומר, וצ"ל ר' שמעון אומר: (סז) בן יאיר שהאיר עיני ישראל, הוא בבית המדרש דף כ"ג, ושם הגי' בן יאיר שהאיר לישראל בשעת תפלה, ובגמרא מגילה י"ב ע"ב הוא כמו לפנינו: (סח) בן קיש שהקיש ופתח לו הקב"ה, בגמרא שם שהקיש על שערי רחמים ונפתחו לו: (סט) צפה דוד שעתיד מרדכי לצאת ממנו, מובא בילקוט בהתחלת רמז תתרנ"ג ויש לתקן שם במקום היוצ"לא יומת איש מישראל צ"ל היום יומת איש מישראל, והוא לשון הכתוב ש"ב י"ט כ"ג. ומדרש שלפנינו נובע דברי התרגום שני למגילת אסתר שתרגם איש יהודי ולמה אתקרי שמיה דגברא יהודאי אלא דהוה דחיל מן חטאה דעלוי איתגבי דוד ואמר יומא הדין ימות גברא מישראל, ומן האי גברא דין הוא גברא מרדכי ע"כ. ומה שתרגם אלא דהוה דחיל מן חטאה הוא במדרש שלפנינו בהתחלת המאמר אלא שהוא היה ירא חטא: (ע) ד"א ושמו מרדכי וכי בן בנו של שמעי היה. זה הוא במדרש אחר (בית המדרש דף כ"ג), ושם בטעות וכי בנו של שמעי צ"ל וכי בן בנו של שמעי ומובא בילקוט ברמז תתרנ"ג והסר הציון,

ושם

מאחר שנוטל מדי את המלכות אחר כך מולך פרס, והיה דריוש מדי, וכורש פרסי שכן הוא אומר ודריוש מדאה (קיבל) [קבל] מלכותא (דניאל ו א), ויש אומרים אביו היה מדי ואמו היתה פרסית, וכשהמליכו את דריוש אותו הלילה היה מיסב במקום שהיה בלטשאצר מיסב, ונפל עירבוביא בביתו של בלטשאצר, שהיו אלו הורגין, ואלו היו בוזזין, ושתי הייתה בתו, והיתה נערה, והיתה ראתה הבית מעורבבת, ורצתה לבין המסובין, שהיתה סבורה שאביה קיים, (נח) ובאתה לחיקו של דריוש, סבורה שהוא אביה, והטל עליה, והשיאה לאחשורוש בנו, והקב"ה אמר והכרתי לבבל שם ושאר נין ונכד (ישעיה יד כב), לפיכך נעשה לה כך, כדי לקיים דיבורו של הקב"ה, וכשאמר לה ליכנס, אמרה איני נכנסת, ותמאן המלכה ושתי, התחיל המלך אומר מה אתון אמרין שיעשה לה :

והקרוב אליו כרשנא. (נט) מן אפריקי, (ס) שתר מן אנדיקי, אדמתא מן אדום, תרשיש מן תרסוס, מרס מרסנא ממוכן מירושלים :

שבעת שרי פרס ומדי רואי פני המלך. הן היו רואי פני המלך, אמר להם מה אתם אומרים שאעשה במלכה ושתי, כדת מה לעשות במלכה ושתי, מכולם לא השיב אלא ממוכן, והוא היה אחרון שבהן, והשיב תחילה, שכן הוא אומר ויאמר ממוכן, [זה דניאל], (סא) ולמה נקרא שמו ממוכן, אלא כשגלה שבט יהודה לבבל, גלו חנניה מישאל ועזריה עמהן, ונעשו אותן הניסים על ידיהם, ועל ידי דניאל נעשה שתיהרג ושתי המלכה, לכך נקרא שמו ממוכן, אמר לא על המלך לבדו עותה ושתי המלכה, אמר ר' יצחק אמר לו אין אדם יכול לדבר בתוך ביתו דבר, בכל העולם אם אדם יאמר לאשתו עשי את הדבר הזה, היא אומרת לו, ושתי המלכה לא שמעה למלך אחשורוש, ואני אשמע לך, והן מבזות בעליהן, שנאמר כי יצא דבר המלכה על כל הנשים להבזות בעליהן בעיניהן, ונתן לו עצה והרגה, ושלח וכתב לכל הארצות ולכל המדינות ולכל האיפרכיות להיות כל איש שורר בביתו ומדבר כלשון עמו :

פרשה ב

(סב) **אחר** הדברים האלה כשוך חמת המלך אחשורוש. כשהפיג את יינו ביקש את ושתי, אמרו לו הרגת אותה, אמר להם ומי נתן לי את העצה להרוג אותה, אמרו לו שבעת שרי פרס ומדי, יש אומרים טורדן, שכן אתה מוצא שאין מזכיר אותן עוד, אלא ויאמרו נערי המלך משרתיו וגו', ויש אמרו שנתנו עצה לבטל בנין הבית, לפיכך נגזר עליהם הריגה ונהרגו. והיו מפתין אותו ולא היה מתפתה, עד שאמרו לו יבקשו למלך נערות בתולות, באותה שעה קיבל עליו :

הערות ותקונים

על המאמר אמר לו כורש „רמז התר"ג" ובאמת הוא מאמר אחד עם מה שלפניו : (נח) ובאת לחיקו של דריוש. בילקוט לחלקו של דריוש, וצ"ל לחיקו, וכן במנות הלוי מובא נכון בשם הילקוט לחיקו של דריוש : (נט) מן אפריקי. כן הוא גם במדרש אבא גריון : (ס) שתר מן אנדיקי. וכן הוא בתרגום שני. עיין לעיל במדרש א"ג הערה רמ"ג : (סא) ולמה נקרא שמו ממוכן אלא כשגלה שבט יהודה לבבל, מזה טעם דברי הת"ש ואמר ממוכן הוא דניאל ולמה אתקרו שמיה ממוכן מסול דכד גלון שבטא דבית יהודה לבבל גלון עמהון חנניה מישאל ועזריה, והוה דניאל בגלותא ואתעביד על ידוי ניסין וגבורן ותוב על ידוי דדניאל אתגזר מן מרומא דתתקטיל ושתי מלכתא בכן אתקרי שמיה ממוכן, ועיין תוס' מגילה דף י"ב ע"ב ד"ה ממוכן שהביאו יש במדרש שהיה דניאל, והסיום שהביאו שם חכמי התוס' ליתא במדרש שלפנינו, ומובא גם בת"ש, ובפמ"ס מן פדר"א נמצא רק דניאל שהיה ממוכן :

[ב] (סב) אחר הדברים האלה. מובא בילקוט רמז אלף נ"א וחסר הציון „מדרש", ובמאמר שלפניו עד ויאמר ממוכן רשום בגלוי מדרש אסתר בטעות, כי הוא במגילה י"ב ע"ב, ויש לתקן בילקוט שם כשהפג יינו במקום כשהפך את יינו, והמאמר הזה מובא במנות הלוי דף נ"ז ע"א, והביא זה בשם מדרש רבתי ואינו כן, כי לא נמצא במדרש רבתי, רק ראה שמובא כן בילקוט ובמאמר שלפניו כתוב רשום מדרש אסתר,

והשב

שהנשים מבקשות לידע הכל, הכניסה אותן למקום שהמלך ישן, והיתה אומרת להן כאן מסיבה של מלך, כאן הוא אוכל, כאן הוא שותה, כאן הוא ישן: ד״א בית המלכות. כיון שראו הנשים שהיו משתמשין בכלי בית המקדש לא רצו לאכול עמהם:

(מז) **ביום** השביעי כטוב לב המלך ביין. כיון שנשתכרו לא עשו כמות ישראל, ישראל כשהם אוכלים ושותים, מי שיודע לומר הלכה או פסוק או משנה או אגדה אומר, אבל אומות העולם אינן כן, כשאוכלים ושותים יין, כיון שנכנס בהן היין, התחילו להזכיר עריות, אלו אומרים הפרסיות נאות, ואלו אומרים המדיות נאות, (מח) אחשורוש שהיה טיפש אמר להם אין נאה כושתי המלכה, (א״ל אל) [ולא] תאמרו שהיא נאה מפני שהיא לובשת בגדי מלכות ומקושטת, אינו כן אלא היא מבפנים כבחוץ, א״ל אם כן תבא ערומה לפנינו, שכן הוא אומר להביא את ושתי המלכה, ולא יהיה עליה כלום אלא כתר מלכות, מי נתן לו עצה זו, אלו שהיו מסובין אצלו, שנאמר אמר למהומן בזתא חרבונא והקרוב אליו כרשנא שתר אדמתא תרשיש וגו׳, כיון שבאו הסריסים אצלה אמרו לה כך אמר המלך (מט), אמרה להם אמרו לו שוטה טיפש אם ביינך יצא לבך, אני ושתי המלכה (נ) בתו של בלטשאצר בנו של נבוכדנצר, שהיה מתקלס במלכים ורוזנים נעשו (נא) מומסים לפניו, שכן הוא אומר והוא במלכים יתקלס ורוזנים משחק לו (חבקוק א י), (נב) ולא היה בקורסור לרוין לפני מרכבתו של אבי, ואילו היה אבי קיים, לא היה נותן אותך לי, ואתה מבקש להכניסני ערומה, ובשביל כבודך אני אעשה, שלא תיעשה שקרן בפני הגדולים, שאם אני נכנסת ואיני נאה, הן אומרים זו ראויה למלך, כמה שקרן הוא המלך, ואם נמצאתי נאה, הן יאמרו הטיפש הזה משתמש בנאה הזו, והן הורגין אותך, כדי ליטול אותי:

ותמאן המלכה ושתי. למה עשה לה הקב״ה כך, (נג) בשביל שלא הניחה לאחשורוש ליתן רשות לבנות בית המקדש, אמרה לו מה שהחריבו אבותי אתה מבקש לבנות, ולא הניחה לו: (נד) ד״א למה עשה לה הקב״ה כך, היא בת בלטשאצר, והיאך נשלה אחשורוש לאשה, אמר רב אותו הלילה שנהרג בלטשאצר, והמליכו לדריוש (נה) כשנפלה המנורה והוציאה מוחו של בלטשאצר, והיו מסובין שם כורש ודריוש, אמר לו דריוש לכורש עמוד וטול מלכות שאתה ראוי למלכות, שהיה דניאל אומר לך שאתה נוטל את המלכות, שהיה כורש (נו) באאפיקון של נבוכדנצר, והיה דניאל שואל בשלומו בכל יום, עד שאמר לו כורש לדניאל היצית לי, ולמה אתה שואל בשלומי, שאם ישמע המלך ויהרגך, א״ל עתיד הקב״ה ליתן לך מלכות, שכבר נתנבא ישעיה עליך שתמלוך ותתן רשות לבנות בית המקדש, שכן הוא אומר כה אמר ה׳ למשיחו לכורש וגו׳ (ישעיה מה א), (נז) מפני זה אמר דריוש לכורש עמוד וטול מלכותך, א״ל כורש לא כך אמר דניאל [פרס] פריסת מלכותך ויהבת למדי ופרס (דניאל ה כח),

---

הערות ותקונים

לכא אכ״ל ולכא שתי ולכא דמיך: (מז) ביום השביעי. מובא בילקוט שם והוא ממדרש שלפנינו, וכן מובא במנות הלוי דף ל״ט ע״ג בשם הילקוט ע״ש שמבאר הענין: (מח) אחשורוש שהיה טיפש אמר אין נאה כושתי, גם זה מובא במנות הלוי שם בשם הילקוט, ע״ש מה שכתב על זה: (מט) אמרה להם אמרו לו שוטה טיפש. מובא בילקוט ורשום בצדו „מדרש" וכוון למדרש שלפנינו, וכל המאמר הזה הביא בעל מנות הלוי דף כ׳ ע״ב בשם הילקוט: (נ) בתו של בלטשאצר בנו של נבוכדנצר וכן הוא לעיל בא״ג, וכן מבואר גם בגמרא מגילה י״ב ע״ב שהיתה בתו של בלשצר שלחה ליה בר אהורייריה דהבא לקבל אלפא חמרא שתי כו׳, וזה נאמר (בדניאל ה א) בבלשאצר, ובתרגום ראשון בשתלתו ברתיה דאויל מרודך בר נבוכדנצר: (נא) מומסים לפניו, צ״ל מרמס. ובא״ג ובילקוט ובמנות הלוי שם הגי׳ מאומה לפניו, ויש לתקן מרמס: (נב) ולא היה בקורסור. בילקוט ובמנות הלוי כקסדור. ועיין לעיל בא״ג הערה רכ״ח: (נג) בשביל שלא הניחה לאחשורוש ליתן רשות לבנות ב״ה המקדש. מזה נובע דברי התרגום הראשון ריש אסתר ועל דלא שבקת למבני ית בית מקדשא אתגזר עלה לאתקטלא ערטילאה: (נד) ד״א למה עשה לה הקב״ה כך. מובא ג״כ בילקוט שם ובס׳ מנות הלוי שם בשם הילקוט: (נה) כשנפלה המנורה והוציאה מוחו של בלטשאצר. בילקוט ומובא גם במנות הלוי א״ל דריוש לכורש כשו את המנורה והוציאו מוחו של בלשצר: (נו) באאפיקון. בילקוט ומובא גם בס׳ מנות הלוי הגי׳ באפיקין, ופתרון המלה נעלם ממני: (נז) מפני זה אמר דריוש לכורש. מובא בילקוט שם, והמדפיסים טיינו

על

חור כרפס ותכלת אחוז בחבלי בוץ וארגמן. (לז) מן החבלין שהיו מושכין הלולאות את יודע מה היו המצעות, שהיו החבלים של בוץ וארגמן, והיו טבעות של כסף מקושרין מאינך, וארגמן היה פרוס תחת רגלי השמשים, והיו מרקדין על רצפת אבנים טובות ומרגליות לפני המסובין:

(לח) **והשקות** בכלי זהב. לא היה משקה אותם אלא בכוסות של זהב, ומי שהיה שותה בכוס, לא שנה ושתה בו, אלא מיד כששתה מכניסין אותו לקיום, ומביאין אחרים, והיו שם כוסות ודוסקות משונים אלו מאלו, לכך נאמר וכלים מכלים שונים: (לט) ד"א וכלים מכלים שונים. כשהביאו כלי בית המקדש ראו אותן כלים שהיו משתמשין בהם ונשתנו, לכך נאמר וכלים מכלים שונים:

ויין מלכות רב כיד המלך. (מ) היין היה גדול משותיו, אם היה אדם גדול, אומרים לו בן כמה שנים אתה, א"ל בן ארבעים שנה אני, היו נותנין לו יין בן חמשים שנה, לכך נאמר ויין מלכות רב כיד המלך:

והשתיה כדת אין אונס. (מא) א"ר לוי כך היה טכסיס של [אנשי] פרס שהיה להם כוס גדול (מב) מחזיק ש"שים שמיניות, (מג) והוא נקרא פתקא, (מד) (וכו' כדלעיל) [והם משקים בו לכל אחד ואחד, אפילו הוא מת אפילו הוא משתגע הוא שותה, ומי שהוא שר המשקים היו גדולי פרס מעשרין אותו, שהגדולים של מסובין רומזים לו ונותנין לו כמה דינרין של זהב שלא להשקותו בו, אבל אחשורוש לא הכניס אותו הכוס בסעודתו, אמר מי שהוא רוצה לשתות ישתה לכך נאמר והשתיה כדת אין אונס]:

גם ושתי המלכה עשתה משתה נשים בית המלכות. (מה) א"ר יצחק שהיתה מוסכת להדין שחור: (מו) בית המלכות. למה עשתה בבית המלכות, כאן אתה מוצא

הערות ותקונים

ע"ש: (לז) חור כרפס מן החבלין. מובא בילקוט שם והוא ממדרש שלפנינו והסר הגיון: (לח) והשקות לא היה משקה אותם. מובא בילקוט שם, ומובא במנות הלוי דף ל"ג ע"ב בשם הילקוט, ומזה נובע דברי הת"ש ודהות שתי בכסא לא הוה תני ושתי ביה תוב כו': (לט) ד"א וכלים מכלים שונים כשהביא כלי בית המקדש. מובא בילקוט שם, ובעל הילקוט הוסיף „משניס מיבעי ליה" והוא מגמרא מגילה י"ב ע"א, גם אחר הסיום מהמאמר שלפנינו הביא הילקוט רבא אמר יצאת בת קול כו' הוא מגמרא שם, ואחר כך הביא והשקות בכלי זהב מי שהיה שותה בכוס וכו' הוא מן מדרש אבא גריון: (מ) היין היה גדול משותיו אם היה אדם גדול. הילקוט שם הביא ויין מלכות רב כיד המלך אמר רב מלמד שכל אחד השקהו יין שגדול ממנו בשנים, זה הוא מגמרא מגילה י"ב ע"א, ואחר זה הביא אם היה אדם [גדול] אומרים לו בן כמה שנים את אומר להם בן ארבעים שנה היה משקה אותו יין בן חמשים שנה לכך נאמר רב כיד המלך, הוא ממדרש שלפנינו, ומזה נובע דברי הת"ש .וה משאיל ליה לגברא בר כמה שנין אנת והוא אמר ליה בר ארבעין שנין, והוה משקי ליה חמרא בר ארבעין שנין ודכוותיה לכל גברא וגברא, ומשול כן כתיב ויין מלכות רב כיד המלך, ויש לתקן והוה משקי ליה חמרא בר חמשין שנין: (מא) א"ר לוי כך היה טכסים. מובא בילקוט רמז אלף מ"ח והוא ממדרש שלפנינו, ומובא במנות הלוי דף ל"ד ע"ב בשם הילקוט: (מב) מחזיק שלשים שמינות. עיין לעיל בא"ג הערה קס"ג: (מג) והוא נקרא פתקא. עיין לעיל בא"ג הערה קס"ד: (מד) וכו' כדלעיל. פה קצר המעתיק בלשונו וסיים וכו' כדלעיל, כוונתו לעיל במדרש אבא גריון, אבל ראיתי כי נמצא המאמר בשלימותו בילקוט שהביא ממדרש שלפנינו, ויש קצת שינוי בלשון ממדרש א"ג, לכן העתקתיו בפנים כמו שהביאו בעל הילקוט: (מה) א"ר יצחק שהיתה מוסכת להדין שחור, בילקוט רמז אלף מ"ם הביא המאמר הזה א"ר יצחק לפי שהיתה נשאת להדין שחור, וגירס „נשאת" במקום „מוסכת", אח"כ הביא מאמר מגמרא מגילה י"ב ע"א, ובסוף הביא עוד מאמר אחד גם ושתי המלכה א"ר יוחנן שהיתה מוזגת (להם) [להן] יין שחור, והמאמר האחרון לקוח מן מדרש אבא גריון, ואולי נשתבש המאמר במדרש אבא גריון כי המעתיק ראה שהיה כתוב שהיתה מוסכת והגיה מוזגת כי מסך ומזג נרדפים הם, ובמקום להדין נעשית „להם יין", ובאמת מלת מוסכת נשתבשה וצ"ל מוסבת כי תרגום של לקיחה הוא סב, והכוונה גם ושתי עשתה משתה יען כי נלקחה להדין מלך, ובתרגום שני תרגום לחוד ושתי מלכתא עבדת משקיא לנשי והוה מזגא להון חמרא אוכמא, היתה גם לפניו הנוסחא שהיתה מוזגת להן יין שחור, רק טעה בתרגום שתרגם שחור אוכמא, רק הכוונה יין שחור יין מלכות: (מו) בית המלכות למה עשתה בית המלכות. מובא בילקוט שם. וממדרש שלפנינו נובעים דברי הת"ש והויין משאלין ליה היך דמיך מלכא והוות מחווה להון, למה נשי בשן דידעין כל מידי והוות אמרה להון מנגיא דמלכא נכא

שם, והכישו הארי ונפל ממנו, וכה"א איך נפלת משמים, וכי משמים נפל, אלא שבקש לישב על הכסא של מי שנתנה לו חכמה מן השמים. וכשמלך דריוש, וההריב את בבל, נטל את הכסא והביאו למדי, ולא ישב אדם עליו, וכשמלך אחשורוש שלח והביא חכמים ממצרים לעשות כדמות הכסא, ולא יכלו לעשות, ועשו לשמו כסא אחר, לכך נאמר כשבת המלך אחשורוש על כסא וגו']:

בשנת שלש למלכו עשה משתה. (כו) יש אומרים שעמדו עליו איפרכיות, וכבשן ועשה משתה, ויש אומרים (כז) יום נינוסיא היה, ושלח אגרות לכל המדינות ולכל עיר ועיר, ורצים לכל שרי המדינות, לבוא ולעשות לפניו שמחה, באו לפניו קכ"ז גדולים בני מלכים מן קכ"ז ארצות, שהיה שליט בהן, (כח) וכולם עטופים איסטלאות של לבן, ובאו והיו מסובין על מטות של זהב, (כט) ויש מטות של כסף ושל זהב, אלא כפתון שהיו תחתיהן של כסף, ושל ראשיהון של זהב היו, לפניהם רצוף אבנים טובות ומרגליות, (ל) ושיריים לבנים למעלה מהם, מקושרים בחבלים של בוץ, ונמשכין בלולאות של תכלת ושל ארגמן:

(לא) **הפרתמים** ושרי המדינות לפניו. ומישראל היה שם, ובשביל שראו בגדים של בית המקדש היו בוכין ומספדין שם:

בהראותו את עושר כבוד מלכותו. (לב) עשרו לא נאמר, אלא את עושר, אמר הקב"ה יש עושר של בשר ודם, אלא שלי הוא, שנאמר לי הכסף ולי הזהב נאום ה' צבאות (חגי ב ח): ד"א בהראותו את עושר כבוד מלכותו. (לג) ששה (לד) תיסבריות היה מראה להם בכל יום ק"פ יום, שכן הוא אומר את עושר כבוד מלכותו ואת יקר תפארת גדולתו ימים רבים שמנים ומאת יום: ד"א בהראותו, כשראו ישראל כלי בית המקדש לא רצו להסב לפניו, אמרו לו אין היהודים רוצים להסב, שהם רואים כלי בית המקדש, ועשו להם מסובה לעצמן, ובשביל שהיו ישראל מצירין, לפיכך קראן הכתוב ימים רבים [ימים של צער]:

ובמלאת הימים האלה. (לה) כשהשלימו הימים שעשה משתות לכל המדינות, אמר אעשה משתה לבני מקומי, הביאן לחצר גינת ביתן, (לו) והיתה נטועה אילנות של מאכל ושל בשמים, ועושן כיפין, ומקיף עד הצי האילנות, ורצופין אבנים טובות ומרגליות, והאילנות מצילות עליהם:

הערות ותקונים

מלה רומית Crystalluis (קריסטאלו): (כו) י"א שעמדו עליו איפרכיות. נשנה גם במדרש אבא גריון קצת בסגנון אחר, ומובא בילקוט, רק הילקוט הביא כלשון המדרש שלפנינו, ובעל מנות הלוי להרב הגדול ר' שלמה בן אלקבץ ז"ל דף כ"ו ע"א הביא דברי הילקוט, וכן תרגם המתרגם הראשון לאסתר, ומטול מה עבד משקיא אית דאמרין דמרדין עלוהי אפרכיא ואזל וכבשנון ובתר דאכבשנון אתא ועבד משקיא, ואית דאמרין יומא דאידא הוה ליה כו': (כז) וי"א יום גינוסיא היה. שם: (כח) וכולם עטופים איסטלאות של לבן, עיין לעיל במדרש א"ג פ"א הערה קכ"ז: (כט) ויש מטות של כסף ושל זהב. כן מובא בילקוט, וליתא במדרש א"ג, וזה לעד כי הילקוט הביא המאמר הזה מתוך מדרש פנים אחרים שלפנינו: (ל) ושיריין לבנים למעלה מהם. פי' של שיריין מלשון הכתוב והשרות והרעלות. (ישעיה ג יט), (קעטטען, ריגען), וחחים תרגום שירין, ובילקוט בטעות ושדרון לבנים נ"ל ושירין: (לא) הפרתמים. מובא בילקוט שם, ולקוח ממדרש שלפנינו, וכן מזה לקח התרגום ראשון למגלת אסתר שתרגם ומן רברבני ישראל הוו תמן מטול דחזו תמן מאני בית מקדשא, הוון בכין ומספדין תמן: (לב) בהראותו עשרו לא נאמר, כל המאמר הזה הביא בעל ה"ש: (לג) ששה תסבריות. מזה נובע דברי הת"ש שם, ומובא מאמר זה גם בילקוט, והוא לקוח ממדרש שלפנינו, כי לשון הילקוט הוא כלשון המדרש הזה, ובמדרש א"ג הוא קצת בסגנון אחר, והסיום שלפנינו ליתא שם. ולפני זה הביא הילקוט שם חיל פרס וכתיב למלכי מדי, הוא מגמרא מגילה י"ב ע"א, וכן בהראותו אמר מר זוטי הוא ג"כ מגמרא שם והסר הגיון: (לד) תסבריות. עיין לעיל בא"ג הערה קל"ה: (לה) כשהשלימו הימים. מזה נובע דברי הת"ש ע"ש, ומובא בילקוט שם אחר שהביא מאמר בשם מדרש א"ג סיים ובמלאות הימים בהשלימו הימים שעשה משתה, והוא ממדרש שלפנינו, ומובא במנות הלוי דף ל"א ע"ב בשם הילקוט, וע"ש שמבאר כוונת הדורש: (לו) והיתה נטועה אילנות. עיין לעיל בא"ג פ"א הערה קמ"ז, ומזה נובע דברי הת"ש פ"ש

ויעקב נתן את המלכות ליהודה, ויהודה נתן לבנו לפרץ, עד שהגיע לצדקיהו, כיון שגלה צדקיהו נטל נבוכדנצר המלכות ממנו, אמר הקב"ה כל ימים שהיה המלכות ביד בניי, הייתי מגלגל עמהם, זה עומד רשע, וזה עומד צדיק, זה לווה וזה פורע, עכשיו שניטלה מלכות מבניי, תחזור לבית אביה, עילם היה בכורו של שם, ובשביל ישראל (כג) נטלה מלכות מארפכשד שהן מבני בניו, ותחזור מלכות לעילם שהיתה שלו, שנאמר כשבת המלך אחשורוש על כסא מלכותו אשר בשושן הבירה, ואין שושן אלא עילם, שנאמר ואני בשושן הבירה אשר בעילם המדינה (דניאל ח ב): (כד) ד"א בימים ההם. כשעלה נבוכדנצר והחריב את בית המקדש, והגלה את צדקיהו ואת ישראל לבבל, העלה הכסא שעשה שלמה המלך בחכמתו, שנאמר ויעש המלך כסא שן גדול וגו' (מ"א י יח), מכובש באבנים טובות ומרגליות, ושש מעלות היו לכסא, וכל מעלה ומעלה (וכו' כדלעיל) [מכובשת באבנים טובות ומרגליות (והם) [מהם] לבנות ירקרקות ואדמדמות, ויש בהם בזכוכית טובה (כה) קריסטאלי, ואילני תמרים היו מקיפין לכסא, מכוסין בבגדי שש לבן, ועל ראשיהם טווסין של שן מכוונים כנגד נפי נשרים, ושני אריות של זהב היו עומדים על מעלה ראשונה, ושני עמודים של שיש היו עומדים על ראש האריות, ושני גפנים של זהב עומדות משני צדי הכסא, ומצילות על ראשי העמודים, ושני אריות של זהב הלולים היו עומדות כנגד הראשון, והיו מלאים כל מיני בשמים, שהיו זולפים בשמים, כשהיה המלך שלמה עולה, ושני קתדראות של זהב היו משני צדדי הכסא, אחד לכהן גדול ואחד לסגן, (נ"א אחד לגד החוזה ואחד לנתן הנביא), ושבעים קתדראות מקיפין לכסא של שבעים זקנים סנהדרי ישראל, וכשהיה המלך שלמה עולה לכסא, היה נותן רגלו על מעלה חוזר גלגל של מנגנון, ארי פושט ידו על ימין, הנשר פושט ידו על שמאל, והמלך נשען עליהם ועולה, כך היה עושה על כל מעלה ומעלה, וכשהיה עולה לראש הכסא, הנשרים פורשים נפיהם, ועולים במנגנין, והיו מכסין למעלה על ראשו של מלך, ויונה של זהב יורדת מן העמוד במנגנין, ופותחת הארון ולוקחת ס"ת, ונותנת לתוך ידו של מלך, לקיים מה שנאמר והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו, וכשהיה הכהן גדול והזקנים שואלים בשלום המלך, יושבים מימינו ומשמאלו, ודנין עמו הדין, וכשמעלים את העד לפני שלמה, היו מנגנות פוקעים, גלגלות חוזרים, אריות נוהמין, נשרים פורחין, טווסין רצין, ולמה, לחטוף לבם של עדים, בשביל שיעידו אמת, וכשהגלוהו נבוכדנצר רצה לישב עליו ולדון את צדקיהו ברבלתה, באותה שעה אמרו ישראל נתקיים עלינו מה שנאמר ואויבינו פלילים, ולא היה יודע מנגנון, פרש רגלו פקע תנין של כסף, שהיה חוזר בתוך המנגנון, והכה אותו על ירכו של שמאל, והיה מצטער ממנה עד יום מותו: [וי"א פרעה נכה שבה אותו מירושלים והביאו למצרים ובקש לעלות ולישב עליו והכה אותו הארי על ירכו, והיה צולע, לפיכך נקרא פרעה נכה]. וכשהחריב נבוכדנצר הרשע את ירושלים ובא לכבוש את מצרים, מצא הכסא שם, ונטלו והוליכו לבבל לישב

הערות ותקונים

(כג) נטלה מלכות מארפכשד. בילקוט הגי' נתנה מלכות לארפכשד: (כד) ד"א בימים ההם כשעלה נבוכדנצר. המאמר הזה הביא הילקוט ורשם בצדו „מדרש", ולפנינו קצר המעתיק וסיים „וכו' כדלעיל", באשר כי נמצא גם במדרש אבא גריון המאמר הזה, אם כי הוא קצת בשנוי אחר, ובאשר כי בעל הילקוט העתיק כל המאמר ממדרש פנים אחרים, אמרתי להשלים פה את החסר אשר לא העתיק המעתיק לפנינו, עפ"י הילקוט. ואחרי המלות וכל מעלה ומעלה נמצא בילקוט הסיום מכובשת באבנים טובות עד סופו, כמו שיראה הקורא מן ההוספה אשר הוספתי בפנים. ופה המקום להעיר כי במאמר הזה שהביא הילקוט ממדרש שלפנינו נמצא באמצע „נ"א אחד לגד החוזה ואחד לנתן הנביא", וזה הוסיף בעל הילקוט על המאמר „אחד לכהן גדול ואחד לסגן", ועל זה הביא נסחא אחרת אחד לגד וכו', וכוונתו למדרש א"ג, כי שם הוא בנוסחא אחרת שהביא, גם נמצא בילקוט באמצע המאמר „וי"א פרעה נכה שבה אותו מירושלים והביאו למצרים ובקש לעלות ולישב עליה והכה אותו הארי על ירכו והיה צולע לפיכך נקרא פרעה נכה" גם זה הוסיף ממדרש א"ג וכוון במה שהביא „יש אומרים" למדרש א"ג. גם בסיום המאמר הזה נמצא בילקוט „באבא גריון ובתרגום מוסיף מעט" כוונתו במדרש אבא גריון וגם בתרגום כל אחד מוסיף מעט על המאמר בעניני הכסא: (כה) קריסטאלי

סלה

הוא אחשורוש. שעל אשה אחת נטל עצה, ועל אומה שלימה לא נטל עצה: (י) ד"א הוא אחשורוש, שהרג אשתו מפני אוהבו, והרג אוהבו מפני אשתו: (יא) ד"א הוא אחשירוש. אחיו של ראש, אחיו של נבוכדנצר, שנקרא ראש, שנאמר אנת הוא רישה דדהבא (דניאל ב לח): ד"א הוא אחשורוש. רישיהון דכל יהודאי: ד"א הוא אחשורוש. דבימיו נתקיים ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם וגו' (ויקרא כו מד):

המולך מהודו ועד כוש. (יב) קרובים הם, אלא כשם שהיה שליט בהודו וכוש שהן קרובים זו לזו, כך היה שליט על שבע ועשרים ומאה מדינה, (יג) כיוצא בו אתה אומר (שלמה היה) [כי הוא] רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה (מ"א ה ד), והלא תפסח ועזה קרובות זו לזו, אלא כשם ששלט מתפסח ועד עזה שהן קרובות זו לזו, כך היה שליט על כל העולם כולו. (יד) א"ר לוי ארבעה הן ששלטו מסוף העולם ועד סופו, שנים מישראל ושנים גוים, שלמה ואחאב, (טו) שכתיב באחאב אם יש גוי וממלכה אשר לא שלח אדוני שם לבקשך וגו' (מ"א יח י), (טז) ונבוכדנצר ואחשורוש, (יז) ויש אומרים כורש, שנאמר כה אמר כורש מלך פרס כל ממלכות הארץ נתן לי ה' אלהי השמים (עזרא א ב), (יח) אלא כורש הוא העיד על עצמו, והכתוב לא העיד עליו, אלא אחשורוש נתקצרה מלכותו, ולא היה שליט אלא על שבע ועשרים ומאה מדינה, (יט) אמר ר' יהודה בן פזי משום אביו שאמר משום ר' שמואל בר נחמן מה ראה לשלוט על שבע ועשרים ומאה מדינה, אלא אמר הקב"ה הוא יטול את אסתר (כ) שהיא מבנות בנותיה של שרה שהייתה שבע ועשרים ומאה שנה, ותמלוך על שבע ועשרים ומאה מדינה:

בימים ההם כשבת המלך אחשורוש. (כא) זש"ה והוא מהשניא עידניא וזימניא (דניאל ב כא), מתחילתו של בריאת העולם הבכורות היו מקריבין, והן היו נוטלין את הגדולה, וכן את מוצא כשהרג קין את הבל, לא נבנה העולם מהם, וניתנה הגדולה לשת, שנאמר כי שת לי אלהים זרע אחר (בראשית ד כה), ונתן שת לאנוש, ואנוש לקינן עד נח, ונח נתן את הגדולה לשם, (כב) ושם היה לו שני בנים, ולא נתן את הגדולה לא ראשון ולא לשני, שכן הוא אומר בני שם עילם ואשור ((בראשית י כב), ונתן את הגדולה לארפכשד, שהיה עומד אברהם ממנו, ונתן אברהם ליצחק, ויצחק ליעקב,

---

הערות ותקונים

ילקוט שם: (י) ד"א שהרג אשתו. מובא בילקוט שם, וכן במדרש אסתר פ"א אות א', ובמדרש מובא בשם ר' יהודה ור' נחמיה: (יא) ד"א אחיו של ראש. דורש נוטריקון, ומובא במדרש אסתר שם, ושם מובא בשם ר' תחליפא בר בר חנה, ובמדרש שם סיים וכי אחיו היה כו' ע"ש, ועיין גמרא מגילה י"א ע"א, אמר רב אחיו של ראש ובן גילו של ראש: (יב) קרובים הם. עיין מגילה י"א ע"א פלוגתא דרב ושמואל, ועיין במנות הלוי מה שהביא בשם מדרש לקח טוב לאסתר: (יג) כיוצא בו אתה אומר. עיין סנהדרין דף כ' ע"ב: (יד) א"ר לוי ארבעה שמלכו מסוף העולם. עיין גמרא מגילה י"א סע"א, ג' מלכו בכיפה והוסב אחאב נבוכדנצר ואחשורוש: (טו) שכתוב באחאב אם יש גוי. וסיפא דקרא ואמרו אין והשביע את הגוי ואת הממלכה, וסיים בגמרא שם ואי לא דהוה מליך עלייהו היכי מצי משבע להו: (טז) ונבוכדנצר. בגמרא שם מובא הכתוב דכתיב והיה הגוי והממלכה אשר לא [יעבדו אותו את נבוכדנצר מלך בבל ואת אשר לא] יתן את צוארו בעול מלך בבל (ירמיה כז ח): (יז) וי"א כורש. עיין בגמרא שם והא איכא כורש: (יח) אלא כורש הוא העיד על עצמו. עיין בגמרא שם התם אשתבועי הוא דקא משתבח בנפשיה: (יט) א"ר יהודה בן פזי. מובא בילקוט שם, והסר הציון „מדרש" והוא ממדרש שלפנינו: (כ) שהיא מבנות בנותיה של שרה כו'. וכן בתרגום ראשון לאסתר בהתחלתו ועתיד הוא למיסב ית אסתר דהיא מבנת שרה דחיית מאה ועשרין ושבע שנין, וכן במדרש ב"ר פנ"ח אות ג' ואסתר רבה פ"א אות ה', מה זכתה אסתר למלוך על קכ"ז מדינה אלא תבא אסתר בתה של שרה וכו': (כא) זש"ה והוא מהשנא עידניא. מובא בילקוט שם, וגרסם שלו אנא גריון בפשות, וצ"ל „מדרש" והוא המאמר שלפנינו וליתא בא"נ. רק במדרש א"ג כ"י פארמא וכ"י אקספארד נמצא הוספה יתרה על שאר הכתבי יד, וכך היא הנוסחא: בימים ההם כשבת המלך אחשורוש על כסא מלכותו, למה כתב כאן כסא מלכותו מה שלא נאמר כן בכל המלכות, שבתחלה היתה עבודה בבכורות, אמר הקב"ה עד עכשיו הייתי מגלגל עם בני מצדיק לרשע ומרשע לצדיק, ועכשיו שלא זכו בני תחזור המלכות לראויה לה, ואחשורוש מבני הבכירה היה דכתיב בני שם עילם ואשור, לכך נאמר על כסא מלכותו, ע"כ. והיא הוספה ממדרש פנים אחרים שלפנינו: (כב) ושם היו לו שני בנים, בילקוט הגי' שמנה בנים, ובאמת היה לו חמשה בנים (בראשית י כב):

נטלה

מדרש פנים אחרים
נוסח ב.

ויהי בימי אחשורוש. (א) וש"ה כאשר ינוס איש מפי הארי ופגעו הדוב (עמוס ה יט), הארי זה בבל, שנמסרו ישראל לה, שנאמר קדמיתא כאריא וגפין (דנשר) [די נשר] לה (דניאל ז ד), ופגעו הדוב, ששיעבדו אותן מדי שנמשלו לדוב, שנאמר וארו (חיי) [חיוה] אחרי תנייא דמייא לדוב (דניאל ז ה), ובא הבית וסמך ידו (אל) [על] הקיר (עמוס שם), באו לבנות בית המקדש, ועמד עליהם המן הרשע, (ב) הוא ספרא שמשאי בן המן, ומשם ירד (ג) פרוזבוטים כנגדו, מרדכי ירד בשביל שיבנה בית המקדש, אמרו ישראל מרדכי היה משבטו של בנימין, וכתיב בו ידיד ה' ישכון לבטח עליו וגו' (דברים לג יב), לפיכך ירד פרוזבוטים כנגדו, מרדכי ירד בשביל שיבנה בית המקדש בימיו, והמן ירד בשביל שיבטל בנין בית המקדש, שכך כתיב ובמלכות אחשורוש בתחילת מלכותו כתבו שטנה (על היהודים) [על יושבי יהודה וירושלים] (עזרא ד ו), לפיכך צווחו ווי ויהיה בימי אחשורוש: [ויהי בימי אחשורוש]. (ד) א"ר לוי כל מקום שכתוב ויהי בימי, ימים של צרה הם, ויהי בימי אמרפל (בראשית יד א), ויהי בימי שפוט השופטים (רות א א), ויהי בימי אחז (ישעיה ז א), ויהי בימי יהויקים (ירמיה א ג), ויהי בימי אחשורוש:

הוא אחשורוש. (ה) חמשה שכתוב בהן הוא, והן צדיקים, אברם הוא אברהם (דה"א א כז), הוא משה ואהרן (שמות ו כו), הוא אהרן ומשה (שמות ו כז), הוא יחזקיהו (דה"ב לב יב), הוא עזרא (שעלה) [עלה] מבבל (עזרא ז ו): וחמשה שכתוב בהן הוא והן רשעים, הוא היה גבור ציד (בראשית י ט), הוא עשו אבי אדום (שם לו מג), הוא דתן ואבירם (במדבר טז ט), הוא המלך אחז (דה"ב כח כב), הוא אחשורוש, (ו) אשר בימיו נאמר חנם נמכרתם (ישעיה נב ג): (ז) ד"א שבימיו היו דומין ישראל ליונה (ה) שעוברת על פי השובך, ולא היתה יכולה ליכנס מפני הנחש שהיה בפנים, ולצאת אינה יכולה, מפני שהנץ עומד מבחוץ, כך היו ישראל אומרים אם נברח למדינות רחוקות, כבר כתב עלינו המן לארבע רוחות העולם, להשמיד להרוג ולאבד אם נהיה בשושן הבירה, כבר אנו מסורין בידם, לקיים מה שאמר משה והיו חייך תלאים לך מנגד (דברים כח סו): (ט) ד"א

הערות ותקונים

(א) וש"ה כאשר ינוס. מובא בילקוט אסתר רמז אלף נ"ה וחסר הציון ודבריו לקוחים מן מדרש פנים אחרים נוסח שני שלפנינו, וכן מובא בילקוט עמוס רמז תקמ"ה ד"ה כאשר ינס מפי הארי זה בבל: (ב) הוא ספרא שמשאי בן המן. בילקוט אסתר שם הביא וז"ל הוא שמשי הסופר, כלומר שמשי בנו של המן עשה כן, וזה הוסיף בעל הילקוט ולא נמצא בילקוט עמוס שם. ולדעתי הסריס המלות וגבכו הגהה (עמוס שם) ועל זה ועמד עליהם המן הרשע: (ג) פרוזבוטים. בילקוט פרוזבוט, ובילקוט עמוס פרווטים, יש לתקן פרוזבוטים, והוראת המלה ביוני שלוחים עיין ערוך: (ד) א"ר לוי כל מקום כו'. עיין מדרש אסתר רבה בפתיחתא, וב"ר פמ"ב, וי"ר פי"א, מגילה י' ע"ב, ותרגום ראשון לאסתר, והלקח טוב שם, וחסר ויהי בימי יהויקים ויהי בימי אחשורוש, ויש להשלימו לפני המלות וכן אתה למד כולהון: (ה) חמשה שכתוב בהן הוא. עיין מגילה י"א ע"ב, מדרש אסתר פ"א אות ג', ב"ר פל"ו, וכן מובא בתרגום שני: (ו) אשר בימיו נאמר חנם נמכרתם, מובא בילקוט שם וגרסת בלדו „מדרש" והוא מן מדרש שלפנינו: (ז) ד"א שבימיו היו ישראל דומין ליונה, מובא בילקוט שם: (ח) שעוברת על פי השובך. בילקוט משומטת: (ט) ד"א בעל אשה. מובא

בילקוט

מדרש פנים אחרים

נוסח ב׳

עם

הערות ותקונים

מאתי

שלמה באבער

נחשולא, אנא מקריב לי חד עגל, כיון דקם ליה נחשולא, אמר לא אמרית ולא כלום, כן הן נבואתן של עובדי אלילים, להיות עתידים ליום הזה ואינן יודעין אם להרוג אם ליהרג, אבל ישראל נבואתן מפורסמות, להיות עתידים ליום הזה להנקם מאויביהם:

הרצים יצאו דחופים. (סו) א"ר חנין מאן דאמר הקב"ה וותרן יוותרון בני מיעיה, אלא מאריך רוחיה וגבי דיליה, א"ל הקב"ה לשבטים, אתם מכרתם את אחיכם מתוך מאכל ומתוך משתה, [שנאמר וישבו לאכול לחם] (בראשית לז כה), חייכם שאחשורוש מוכר בניכם מתוך מאכל ומשתה, הה"ד והמלך והמן ישבו לשתות, והיה אחד מישראל יוצא לשוק, ומבקש ליקח ליטרא של בשר או אגודה של ירק, והיה פרסי בא לחנקו, ואמר למחר אני הונקך ומבזבז את ממונך. (סז) א"ר יששכר דכפר מנדי ומה אם מי שמחל ואמר לא אתם שלחתם אותי הנה וגו' (בראשית מה ח), ראה עד היכן היא מתוקנת, (סח) מי שאינו מוחל עאכו"כ:

ומרדכי ידע את כל אשר נעשה. (סט) ידע לרפאות את המכה, ידע מאיזה חטא לקו, על שאכלו בישולי גוים, (ע) ללבדיון (עא) שריקם איקונין של מלך, והיו הכל מתבנשין [ומסתכלין] בו, והוא יושב ומפליא את כליו:

ויקרע מרדכי את בגדיו. (עב) ר' פנחס בשם ר' אושעיא אמר שבטים גרמו לאביהם ליקרע, שנאמר (עג) ויקרע יעקב שמלותיו (בראשית לז לד), והיכן נפרע להן, ויקרעו שמלותם (בראשית מד יג), מנשה גרם לשבטים ליקרע, לפיכך נקרעה נחלתו, חציה בעבר הירדן, וחציה בארץ כנען, בנימין גרם לשבטים ליקרע, עמד בן בנו ופרע לו, שנאמר ויקרע מרדכי וגו':

ויזעק זעקה גדולה ומרה. (עד) אמר ר' חנינא רבה בייא למלכא דמיעבד בייא לעלובייא, צעקה אחת צעק עשו מפני יעקב, שנאמר כשמוע עשו את דברי אביו ויצעק צעקה גדולה ומרה (בראשית כז לד), והיכן פרע לבניו, כאן, ויזעק זעקה גדולה ומרה:

ותתחלחל המלכה מאד. (עה) רבנן דתמן אמרי פירסה נדה, ורבנן דהכא אמרי שהפילה עוברה, ומשעה שהפילה שוב לא ילדה, (עו) ר' יהודה ב"ר סימון אומר במוך היתה משמשת, (עז) אמר ר' יהודה ב"ר סימון דריוש האחרון היה טהור מאמו וטמא מאביו:

הערות ותקונים

(סו) א"ר חנין. מובא בילקוט שם, וכן נמצא במדרש אסתר: (סז) אמר ר' יששכר דכפר מנדי. וכ"ה במדרש אסתר שם, אולם בילקוט א"ר יצחק דכפר עכו מכדי, יש לתקן של"ל מנדי במקום מכדי, ומלת „עכו" יש למחוק: (סח) מי שאינו מוחל על אחת כמה וכמה. בילקוט שם נמצא אחר זה מאמר אחד על והעיר שושן נבוכה הפיל הקב"ה בכיה וערבוביה הוא ממדרש פנים אחרים נוסח שני כמו שהראה להלאה, ומן המלות פי' היו תמהים על ע"י תשובה ותענית הם דברי בעל הילקוט מדנפשיה, או היא הוספה: (סט) ידע לרפאות את המכה. מובא גם בילקוט שם. ולדעתי ברור שהיה כתוב בתחילה ידע לרפאות את הקירוס, ובא מעתיק אחד ולא ידע הוראת מלת קירוס, וחשב שהיא המלה קירוס במ"ס והגיה תחתיה מלת „המכה", עיין מה שהערותי בזה בפסיקתא פסקא ויהי ביום כלות משה הערה קנ"ז: (ע) ללבדיון. בילקוט ללבריון, וצ"ל לבריין, והלמ"ד הראשונה היא מיותרת, וכן המלה במ"ר פ"ל משל לבריון כו' רגם איקונין של מלך, ועיין בערוך השלם ערך בריון: (עא) שריקם. צ"ל שרינס, וכ"ה לנכון בילקוט שם: (עב) ר' פנחס בשם ר' אושעיא. מובא בילקוט שם והוא מן מדרש שלפנינו, ובילקוט שם מובא לפני זה „ד"א ומרדכי ידע את כל אשר נעשה אמר יודע אני שנגזר עליהם כליה מיום שכרעו לצלמו של נבוכדנצר שנאמר זובח לאלהים יחרם", והוא מן מדרש פנים אחרים נוסח ב': (עג) ויקרע יעקב שמלותיו. בילקוט שם מובא בטעות ויקרע יעקב את בגדיו, ואין זה לשון הכתוב: (עד) א"ר חנינא. מובא בילקוט שם, ובסוף המאמר הביא הילקוט מאי אמר רב אמר גבה מן המן עד ממלכא תתאה, הוא מן גמרא מגילה ט"ו ע"א והסר הציון, ובגמרא הגי' ושמואל אמר במקום גירסת הילקוט ורב שימא בר חייא אמר, והמאמר בילקוט שם וכי הדיוט היה מרדכי, הוא ממדרש פנים אחרים נוסח ב': (עה) רבנן דתמן אמרי. כוונתו לגמרא מגילה ט"ו ע"א, ורבנן דהכא אמרי, כוונתו למדרש אבא גריון, וכן מובא גם כן במדרש אסתר, ובעל הילקוט הביא מאמרם ממגילה דף ט"ו ע"א, ואח"כ הביא ויש אומרים מעוברת היתה, כוונתו למאמרם במדרש אבא גריון: (עו) ר' יהודה בר' סימון אמר במוך היתה משמשת. עיין תוס' מגילה י"ג ע"ב ד"ה ומובלת: (עז) א"ר יהודה בר' סימון דריוש האחרון היה טהור מאמו. בוי"ר פי"ג אות ה' ובאסתר רבה נוסף „בנה של אסתר היה":

(נד) **ד"א** ישנו עם אחד. ישנים הם מן המצות, א"ל אחשורוש ישנים הם ואתה מבקש לעוררן עליך, א"ל לית אנא יכיל להון ערק אנא, א"ל להיכן את ערק, אם את נתון בחדרי חדרים יש להם כמה נביאים שהם מביאין על המטמונות שלך, כמו שעשו לבבל, הה"ד באו לה מקץ פתחו אבוסיה (ירמיה נ כו), א"ל מפוזר ומפורד הן:
(נה) ה' הכא וו' הבא, והא כל שכן דאינון מתכנשין ואתיין עלך, א"ל מפורד, מה פרדה זו אינה קולטת זרע, כך אין אחד מהם קולט וזוכה לאומות העולם, שכן כתב להן משה לא תתחתן בם (דברים ז ג):

ד"א ישנו עם אחד. (נו) א"ל שיניהון דרבנן, שהן מכניסין פיקה בממונו של עולם, הדא לשבתא יומא דשבתא (נז) וכו' כדלעיל:

ולמלך אין שוה להניחם. (נח) אמר ר' לוי כל מה שהיה המן מקטרג מלמטה, היה מיכאל מלמד עליהם סניגוריא מלמעלה, (נט) וכו' כדלעיל עד הכסף נתון לך, העץ נתון לך, הושבנא דדין כחושבנא דדין:

ויקראו סופרי המלך. [ויכתב ככל אשר צוה המן]. (ס) כתיב ויצו פרעה (שמות א כב), פרעה צוה והקב"ה לא צוה, פרעה צוה כל הבן הילוד (שם), והקב"ה לא צוה, המן צוה להשמיד להרוג ולאבד, וה' לא צוה, מה בידך, מי זה אמר ותהי ה' לא צוה, ומה צוה ישוב מחשבתו הרעה וגו', וכן הות ליה, ותלו אותו ואת בניו על העץ, (סא) אמר ר' לוי ארורין הן הרשעים שהן (סב) מתעמקין עצות רעות על ישראל, כל אחד אומר עצתי יפה מעצתך, עשו אמר שוטה היה קין שהרג הבל בחיי אביו, ולא היה יודע שאביו פרה ורבה, שהוא נכנס אצל אמו והוליד שת, אני אין עושה כן, אלא יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי. פרעה אמר שוטה היה עשו שאמר יקרבו ימי אבל אבי (בראשית כז מא), ולא היה יודע שאחיו פרה ורבה בחיי אביו, אבל אני אין עושה כן, אלא עד דאינון דקוקין תחות איממתהון אנא (סג) משנק להון, הדא הוא דכתיב כל הבן הילוד וגו' (שמות א כב), המן אמר שוטה היה פרעה שאמר כל הבן הילוד, ולא היה יודע שהבנות נושאות ופרות ורבות, אני אין עושה כן, אלא להשמיד להרוג ולאבד, א"ר לוי אף גוג ומגוג עתיד לומר כן, שוטים היו הראשונים שהיו מתעמקים בעצה על ישראל, ולא היו יודעין שיש להן פטרון בשמים, אני אין עושה כן, אלא הריני מזדווג על פטרונם תחילה, ואחר כך אני חוזר ועושה עמהם מלחמה, הה"ד יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד על ה' ועל משיחו (תהלים ב ב), אמר הקב"ה לי באת להזדווג ולעשות עמי מלחמה, כמה גדודים יש לפני, כמה שרפים יש לפני, כמה מלאכים יש לפני, וכמה ברקים יש לפני, אלא אני בעצמי ארד ועושה עמך מלחמה, שנאמר ויצא ה' ונלחם בגוים ההם (זכריה יד ג), וכתיב ה' כגיבור יצא (ישעיה מב יג), מה כתיב תמן, והיה ה' למלך על כל הארץ (זכריה יד ט):

פתשגן הכתב. (סד) אנטיגרפון דאיגרתא: להנתן דת בכל מדינה ומדינה, א"ר לוי אומות העולם נביאתן סתומה, ואינן יודעין אם להרוג ואם ליהרג. (סה) משל לאחד שהיה מהלך בדרך מן דוהקא [דאורהא] איתסבע (קם ליה)[קרטוליה], אמר הלואי הוי לי חד חמר, עבר עלוי חד רומאי דילדית חמרתיה, א"ל סב ארכיב הדין [עולאי], א"ל הא לא צלו דאישתמעית ברם אנא לא שאילת כהוגן או למרכב או למרכבה בך, משל לאדם שהיה מפרש לים הגדול, עבר עליו סער גדול ובקש לטבעו בים, אמר אי קם ליה הדין

הערות ותקונים

(נג) ישנו עם אחד מהם. מובא בילקוט רמז אלף נ"ד במאמר המתחיל ולמלך אין שוה להניחם, ותחלת המאמר בילקוט שם הוא מגמרא מגילה י"ג ע"ב, ומן ד"א ישנו עם אחד הוא ממדרש שלפנינו: (נד) ד"א ישנו עם אחד ישנים הן מן המצות. מובא בילקוט שם ונרשם בצדו „מדרש" והוא במדרש שלפנינו: (נה) ה' הכא וו' הכא. בילקוט שם י' הכא וו' הכא: (נו) א"ל שיניהון דרבנן. הוא ממדרש א"ג: (נז) וכו' כדלעיל. הטונה בא"ג שם: (נח) א"ר לוי הוא ג"כ בא"ג שם: (נט) וכו' כדלעיל. היינו בא"ג שם: (ס) כתיב ויצו פרעה. מובא בילקוט רמז אלף נ"ה בפ' ויכתב ככל אשר צוה המן: (סא) א"ר לוי. מובא בילקוט שם, וגם במדרש אסתר בפ' ויקראו ספרי המלך, ובפסיקתא פסקא שור או כשב (דף ע"ה ע"ב): (סב) מתעמקין. בילקוט מעמיקים, ובפסיקתא מתחכמים, ועיין שם הערה נ"ג: (סג) משנק. בפסיקתא ובילקוט מחנק: (סד) אנטיגרפין דאיגרתא. וכן הוא במדרש אסתר, וכן העתיקו תרגום השבעים ἀντίγραφα פי' משנה הכתב (קאפיע): (סה) משל לאחד. זה ליתא במדרש שם ומובא בילקוט שם:

הרשע בימים ההם ובזמן הזה וקלקל את מחשבתו, והשיב גמולו בראשו, והראנו מפלתו, הוא יפרע מכל שונאינו, ויראנו מפלתם, וישחית וישפיל ויכניע את כל הקמים עלינו, ויראנו מהם כנקמת המן, כמו שאמר הארי להיות, מה עשה הארי, קיבץ כל טרפו, וזימן כל החיות, ועשה להם סעודה, ועשה להם סוכות מעור הטרף, כשהן יושבין אוכלין, אמרו לארי לישרי לן מר, עמד עליהם ואמר כד חמיתי בעילאי אחמי בתתאי, כך יעשה הקב"ה הוא יחמי לן בקדמאי, יחמי לן בבתראי, ויקיים לנו מקרא שכתוב והלכו אליך שחוח בני מעניך וגו' (ישעיה ס יד), ויקבץ נפוצותינו מארבע כנפות הארץ, ויגאלנו מהרה, ויוליכנו לבית עולמים, כמו שהבטיחנו על ידי חוזיו, ועתיד הקב"ה לפייס את ישראל, לעתיד לבא ישגר הקב"ה את אברהם לפייס את ישראל עמו, ואומר להם בתי קבלי פיוסין מלפני המקום, אומרת לו ממך אקבל פיוסין שלא הכתה על בנך יחידך, ועוד ישגר לה יצחק, אומר לה בתי קבלי פיוסין מלפני המקום, אמרה לו ממך אקבל פיוסין שברכת את עשו הרשע, שהחריב את ביתו ושרף את היכלו, והגלה את בניו לבין אומות העולם, ועוד ישגר לה יעקב ואומר לה בתי קבלי פיוסין מלפני המקום, אמרה לו ממך אפיים שנשאת שתי אחיות ועברת על מה שכתוב בתורה ואשה אל אחותה לא תקח לצרור (ויקרא יח יח), וישגר לה הקב"ה כל הנביאים, והיא משיבה להם תוכחות, מיד ילך הקב"ה אצלה, ויאמר לה בתי כל כעס זה למה, אמרה לו לא יפה אבעוס, שקיללתני והגליתני לבין האומות, עד שנעשה פני כשולי קדירה, ולא זכרת מעשה סיני, שהקדמתי נעשה לנשמע, ולא עוד אלא שאני מתיירא שלא תחזירני לבושתי הראשון, א"ל הקב"ה בתי מעשה סיני זכות הוא לך, הובה הוא לך, כתבתי בתורתי לא תרצח לא תנאף לא תגנוב, ומה כתיב בך (הגנוב ורצוה) [ורצח וגנוב] ונאוף (הושע ד ב), כתיב בתורה כבד את אביך ואת אמך, ומה כתיב בך אב ואם הקלו בך (יחזקאל כב ז), כתיב בתורה זכור את יום השבת לקדשו, ומה כתיב בך ואת שבתותי חללת (שם שם ח), אבל תנחומין לפיוסין שלא תהיה גאולה זו כגאולה ראשונה, זו לא תהיה לה הפסק עולמית, שנאמר אל תיראי כי לא תבושי (ולא) [ואל] תכלמי כי לא תחפירי [כי] בושת עלומיך תשכחי וחרפת אלמנותיך לא תזכרי עוד (ישעיה נד ד):

ויהי באמרם אליו יום ויום. (מו) אמר ר' יודן בשם ר' בנימין בניה של רחל ניסן שוה וגדולתן שוה, (מז) וכו' כדלעיל, (מח) ר' לוי אמר בשם ר' חמא בר חנינא, א"ל משה הזהירנו בתורתו ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה (דברים כז טו), ר' יהושע אמר אמר להן ישעיה הזהירנו בנבואתו חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא (ישעיה ב כב), אמרין להון תאמר לזה להשמיד להרוג ולאבד, אמר להון והגידו ליה, ולא עוד (מט) איסגינטירין של הקב"ה הוא בנימין, וכי איסגינטירין של מלך משתחוה להדיוט, (נ) [הה"ד] ותגשן השפחות הנה וילדיהן ותשתחוין ותגש גם לאה וילדיה וישתחוו ואחר נגש (גם) יוסף ורחל וישתחוו (בראשית לג ז), אמר זקיני לא השתחוה לזקנך ועדיין לא נולד בנימין, ואמרין ליה ואמר להון, אמר להון ואמרין ליה והגידו ליה:

וירא המן כי אין מרדכי. (נא) אמר ר' איבו תחשכנה עיניהם מראות (תהלים סט כד), לפי שראיית עינים של רשעים מורידן לגיהנם (נב) וכו' כדלעיל:

ויאמר המן למלך אחשורוש ישנו עם אחד. (נג) ישן לו אחד מהם, אותו שכתוב בו ה' אחד, אמר ר' ברכיה בש"ר אלעזר אמר לו הקב"ה אני אין לפני לא שינה ולא תנומה, דכתיב הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל (תהלים קכא ד), ואתה שנית אותי, ואמרת יש שינה לפני, הייך שמתוך שינה אני אעורר על אותו האיש ומפסגו מן העולם שנאמר וייקץ כישן ה' (שם עח סה):

הערות ותקונים

סיום הדורש מהנפסים: (מו) אמר ר' יודן בשם ר' בנימין. עיין לעיל במדרש אבא גריון פרשה ג' הערה ל"ח נוסחאות שונות: (מז) וכו' כדלעיל. כוונתו למדרש אבא גריון: (מח) ר' לוי אמר בש"ר חמא בר חנינא. אבא גריון שם: (מט) איסגנטירין. עיין בא"ג שם הערה מ"ה: (נ) הה"ד ותגשן השפחות. עיין לעיל בא"ג הערה מ"ו: (נא) א"ר איבו. א"ג שם, ועיין שם בהערה מ"ז: (נב) וכו' כדלעיל. היינו בא"ג שם:

ישן

מביאין ביכורים ישראל לבית המקדש, ולא עוד שבי נמשלו ישראל, שנאמר כביכורה בתאינה בראשיתה וגו' (הושע ט י), גפן אמר אני אתן את נפשי, שממני מנסכין יין בבית המקדש, ולא עוד אלא שבי נמשלו ישראל, שנאמר גפן בוקק ישראל (הושע י א), (כח) וכו' כדלעיל, וכיון שקיבל עליו קוץ השתיק הקב"ה כל עצי בראשית, ואמר הואיל ונתת נפשך לתלות עליך רשע זה, שרצה לאבד בני ישראל בניי, יתלה עליך, באותה שעה קרא אותו רשע לחכמיו ואמר להם, עשו לי עץ גבוה חמשים אמה לתלות מרדכי עליו, כדי שיראו אותו כל המדינות, אמרו לו אין נמצא עץ גבוה חמשים אמה (כט) אלא בדירה שלך, מה עשה אותו רשע, סתר כל אכסדרה שלו, (ל) ונטל קוץ מביתו והכינו ונפל עליו מודדו, מיד השיבו גבריאל ואמר לו לך נאה העץ ולעצמך מששת ימי בראשית מתוקן: (לא) ורבנן אמרו נדדו עליונים ונדדו תחתונים, (לב) ורבא אמר שנת אחשורוש ממש, נפלה מילתא בדעתיה ואמר מאי האי דזמינתה אסתר להמן בהדאי, דילמא עצה קא מיעצי עלויה דההוא גברא למיקטליה, הדר אמר אי הוי הכי לא הוי איניש דרחים עלי דהוה מודע לי, הדר ואמר דילמא איכא איניש דעביד לי טובו ולא פרעתיה, משום הכי מימנעי אינשי ולא אתו ומגלי לי, (לג) ועוד אמרו חכמים, (לד) ירד מיכאל אצל אחשורוש, ונדד שנתו כל הלילה וחבטו בקרקע שס"ו פעמים, (לה) כו' כדלעיל עד והמן נדחף אל ביתו, אבל מבתו וחפוי ראש ממה שאירע לו:

(לו) **וישב** מרדכי. מלמד ששב לשקו ולתעניתו: ויספר המן לזרש אשתו, ויאמרו לו חכמיו וזרש אשתו אם מזרע היהודים מרדכי וגו'. (לז) א"ר יוחנן כל האומר דבר חכמה אפילו מאומות העולם נקרא חכם, אמרו לו אם משאר שבטים קאת יכלית ליה, ואם משבט יהודה [ובנימין] אפרים ומנשה לא יכלת ליה, יהודה כתיב ידך בעורף אויביך (בראשית מט ח), באפרים ובנימין ומנשה כתיב לפני אפרים ובנימין ומנשה עוררה [את] גבורתך (תהלים פ ג):

כי נפול תפול לפניו. (לח) דרש ר' יהודה בר' אלעאי שתי נפילות הללו למה, אמרו לו אומה זו משולה כעפר, ומשולה ככוכבים, כשהן יורדין יורדין עד לעפר, וכשהן עולין עולין עד לשמים:

עודם מדברים עמו. (לט) וכו' עד ויתלו את המן:

וחמת המלך שככה. (מ) שתי שכיכות הללו למה, אחת של מלכו של עולם, ואחת של אחשורוש:

ליהודים היתה אורה ושמחה. (מא) ר' יצחק פתח לה פיתחא להאי פרשתא מהכא, שיר המעלות לולי ה' שהיה לנו בקום עלינו אדם (תהלים קכד א ב), אדם ולא מלך, (מב) ושמואל אמר לא מאסתים [ולא געלתים לכלותם (ויקרא כו מד), לא מאסתים] בימי יונים, לא געלתים (מג) בימי אספסיינוס קיסר, לכלותם בימי המן, להפר בריתי אתם (מד) בימי רומיים, כי אני ה' אלהיכם בימי גוג ומגוג, (מה) מי שפרע מהמן

הערות ותקונים

אצל נ"ש ויש קצת שינויים: (כח) וכו' כדעיל. הוא בא"נ שם: (כט) אלא בדירה שלך. עיין לעיל בא"נ פ"ז הערה א' הבאתי יש נוסחאות בבירה שלך: (ל) ונטל קוץ מביתו והכינו ונפל עליו ומודדו. עיין בילקוט רמז אצל נ"ש והביא שם מאמר אחד ומפני מה חמישים אמה כו' בוא וראה היכן היו גלובים בו כו', וזה לא נמצא לא במדרש א"נ ולא במדרש פנים אחרים ב' ובוודאי נשמט שם, ועיין ת"ש: (לא) ורבנן אמרו נדדו עליונים. מגילה י"ד ע"ב: (לב) רבא אמר. מגילה שם: (לג) ועוד אמרו חכמים. הוא בא"נ פ' בלילה ההוא: (לד) ירד מיכאל. בא"נ ירד גבריאל, וע"ש בהערה א': (לה) כו' כדלעיל עד והמן נדחף אל ביתו. הוא בא"נ שם: (לו) וישב מרדכי מלמד ששב לשקו ולתעניתו. א"נ ובבלי מגילה ט"ו ע"ב: (לז) א"ר יוחנן. מגילה ט"ז ע"א: (לח) דרש ר' יהודה בר' אלעאי. מגילה שם: (לט) וכו' עד ויתלו את המן. כוונתו למאמרם מגילה שם: (מ) שתי שכיכות הללו למה. מגילה שם: (מא) ר' יצחק פתח. מגילה י"א ע"א, ושם תני' רב נחמן בר יצחק: (מב) ושמואל אמר. מגילה שם: (מג) בימי אספסיינוס קיסר. הוא Vespasianus קיסר רומי. ובגמרא בבלי שם נוסחא אחרת לא געלתים בימי נבוכדנצר: (מד) בימי רומיים. בגמרא השמיטו המלות בימי רומיים והגינו בימי פרסיים: (מה) מי שפרע מהמן הרשע. הוא סיום

קדירה אוכלין והשליך בה מלוא קומצו חול, מקהה שיניו של אוכלו, וכן כל הנוגע בישראל תקהינה שיניו, שנאמר כל אוכליו יאשמו (ירמיה ב ג):

ויקראו סופרי המלך. ויכתב ככל אשר צוה המן. (כב) וזוהי אגרת שכתב המן האגגי ושלח לכל ממלכות הארץ, ולכל גדולי אומות העולם, להרוג ולאבד כל ישראל: כתבתי אני גדול המלך ושני לו, ראש לסגנים ושביעי לכריסים, ומובחר שבגדולי המלכות, הסכמתי אני וכל (אפריסין) [אפרכין] וכל שרי המלך ופחות וסגנים, וכל מלכי בני קדם והאחשדרפנים, הוסכמנו כולנו בעצה אחת, בפה אחד ובדבור אחד ולשון אחד, כתבנו מרשות המלך אחשורוש, והתמנו בטבעתו, שלא להשיב על עסק הנשר הגדול, שהיה כנפיו פרושים על כל העולם כולו, ולא היה עוף בהמה וחיה יכולין לעמוד בפניו, עד שבא הארי הגדול והכה את הנשר מכה גדולה, ונשברו כנפיה, וגמרטו אגפיה, ונתקצצו רגליה, ונעשה כל העולם כולו בנחת בשלוה והשקט, מיום שנדדה מקינה עד היום הזה, ועכשיו אנו רואים שהיא רוצה לגדל ולפרוח נוצה ואגפיה, ורוצה לכסות אותנו ואת כל העולם כולו, כדרך שכיסה ושיסה את אבותינו הראשונים שהיו לפנינו, לכן נקבצו כל גדולי מלכי מדי ופרס מרשות המלך אחשורוש, וכתבנו לכם להיות כולנו בעצה אחת, להכין פחים לנשר זו ללוכדה קודם שיגדל כחה, ותחזור אל קינה, וראינו למרט אגפיה, ולשבור כנפיה, ולהאכיל בשרה לעוף השמים, ולבקע ביציה, ולפצוע אפרוחיה, ולעקור זכרה מן העולם, ולא תהא עצתינו בעצת פרעה, שגזר על הזכרים, והניח את הנקיבות, ולא כעשו שאמר יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי (בראשית כז מא), ואניח את בניו להיות לי לעבדים, ולא כעמלק שרדף אחר ישראל, והרג נחשלים שבהם, והניח גיבוריהם, ולא כנבוכדנצר שהגלם והניחם והושיבם בכסא מלכותו, ולא כסנחריב שהגלם אל ארץ כארצם, אלא הסכמנו ברוח ברורה, להרג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן, ולא יהיה להם לא זכר ולא שם ולא זרע בעולם, שלא יעשו בנו כדרך שעשו בזקינינו ובאבותינו ובגדולינו שהיו לפנינו, שכל מי שעשה עמהם טובה, לא גמלוהו אלא רעה, וראוי לנו ללמוד מפרעה העני שעשה עמהם כמה טובות (כג) כדלעיל עד וייטב הדבר לפני המן ויעש העץ:

פתשגן הכתב וגו'. (כד) א"ר נפחא בעלילה וכו' (כה) כדלעיל עד מיד נתגלגלו רחמיו של הקב"ה עליהם, ושיבר את החותמות, וקרע את האגרות, והפר עצתו של המן ומחשבותיו, והצמיח ישועה לישראל ולמרדכי ולאסתר, לקיים מה שנאמר כל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק (תהלים עה יא):

בלילה ההוא נדדה שנת המלך. (כו) א"ר יוחנן נדדה שנת מלכו של עולם, וקרא לאבות העולם, ואמר להם בניכם נתחייבו כלייה, אמרו לפניו רבש"ע מפני מה, אמר להם מפני שלא קידשו את שמי בימי נבוכדנצר הרשע, ועשאוני כמו שאין בי כח להציל, אמרו לפניו רבונו של עולם כל מה שתרצה עשה מהם, כיון שראה הקב"ה שגברה מידת הדין, עמד מכסא דין, וישב על כסא רחמים, ואמרה כל פמליא שלו לפניו, רבונו של עולם לא בראת העולם אלא בשביל תורה שנתת לישראל, והכל עומד בזכותן של ישראל, שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי (ירמיה לג כה), אם אומה זו אתה מאבד, אנו מה תהא עלינו, אמר להם לא יפה עשו לפני, אמרו לפניו רבש"ע גלוי וידוע לפניך שמיראה עשו את הדבר הזה, מיד נתמלא הקב"ה רחמים על ישראל, (כז) שלח וקרא לכל עצי בראשית, אמר להן מי יתן נפשו לתלות עליו רשע, תאינה אמרה אני אתן את נפשי לתלותו עלי, וממני

הערות ותקונים

ממדרש א"ע בפ' ויבז בעיניו בקלת שינויים: (כב) וזהי אגרת שכתב המן. זה לא נמצא במדרש אבא גוריון: (כג) כדלעיל עד וייטב הדבר. כוונתי במדרש א"ע בפ' ויקראו סופרי המלך: (כד) א"ר נפחא. במדרש א"ג ובאסתר רבתי א"ר יצחק בר נפחא: (כה) וכו' כדלעיל עד מיד נתגלגלו. הוא בא"ג פ' וייטב הדבר לפני המן: (כו) א"ר יוחנן נדדה שנת מלכו של עולם. בגמרא מגילה ט"ו סע"ב א"ר תנחום נדדה שנת מלכו של עולם: (כז) שלח וקרא לכל עצי בראשית. הוא במדרש א"ג פ"ז, ואסתר רבה וילקוט רמז

אלף

כתיב ויבז בעיניו לשלוח יד במרדכי לבדו, מה ראה המן שנתקנא במרדכי, (יא) א"ר פנחס שני עשירים עמדו בעולם, אחד מישראל, ואחד מאומות העולם, קרח מישראל שמצא אחד מאוצרותיו של יוסף, ואחד מאומות העולם זה המן, שמצא אחד מאוצרותיו של מלכי יהודה, ראה המלך שהיה עשיר, ובניו היו גיבורים, וגידלו ורוממו על כל שריו ועבדיו, וצוה שיהיו כורעים ומשתחוים לפניו, מה עשה אותו רשע, הלך ועשה לו צלם מרוקם בבגדו, (יב) כנגד לבו, והיו משתחוים לו, וכל מי שהיה משתחוה לו היה משתחוה לע"ז, ראהו מרדכי ולא קבל עליו לעבוד ע"ז, שנאמר ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה, וראה המן שאין מרדכי משתחוה לו, ונתמלא עליו חימה, אמר היך היהודים שונאים אבותי מעולם, אומר למלך ויאבדם מן העולם:

כתיב הפיל פור הוא הגורל. (יג) ר' יוסי אמר (יד) (איסטרוגלוס) [איסטרולוגוס] היה המן (טו) וכתב פיתקין והפיל גורל על המזלות לידע בין יום ליום ובין חדש לחדש ובין מזל למזל. (טז) תנו רבנן כיון שאמר המן הרשע להפיל גורלות על ישראל, בא לו יום ראשון והפיל גורלות, ורוח הקודש צווחת ואומרת על עמי ידו גורל (יואל ד ג), חזר הגורל לפניו, יצתה בת קול ואמרה לו רשע גורלך שלך הוא להצלב על העץ, חזר אותו הרשע והפיל גורלות על שבעת ימי בראשית, באותה שעה הלך יום ראשון לפני הקב"ה ואמר רבונו של עולם בי בראת שמים וארץ, ואמרת אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי (ירמיה לג כה), (יז) (כדלעיל עד לדגים לא מצא כלום, שמח המן הרשע בלבו ואמר כשם שדגים נבלעים כך שונאי ישראל נבלעים בידי, יצתה בת קול ואמרה רשע דגים שאמרת פעמים בולעין ופעמים נבלעים, והמן הרשע נבלע ושורפין אותו ואת בניו בגיהנם בכל שנה ושנה, שנאמר תשיתמו כתנור אש לעת פניך ה' באפו יבלעם ותאכלם אש (תהלים כא י): (יח) א"ר שמעון בשעה שאמר המן לאחשורוש נאבד את ישראל, אמר אין אנו יכולים להם, לפי שאלהיהם אינו עוזבן כל עיקר, ויש לנו ללמוד מפרעה, וממלכים הראשונים, שהיו גיבורים ממני, ועמדו עליהם ונפלו תחתיהם, ובטלו מן העולם, והיו לחרפה ולקלון לכל הדורות, הדל לך מן הרעה הזאת, (יט) משל אחשורוש והמן לשני בני אדם, לאחד שהיה לו תל בתוך שדהו וכו', (כ) (כדלעיל עד הכסף נתון לך):

[**ויבז** בעיניו]. (כא) משל למה הדבר דומה, לעוף שקינן על שפת הים, עמד הים וצף את הקן, בא העוף לקינו ולא מצאו, מה עשה התחיל ומילא פיהו מים והקיאו ליבשה, והיבשה לים, א"ל כו' סוף כמה תוסיף לעולם לא תחמי, ולא עוד אלא שישראל משולין לעפר, מלמד שאם אין עפר אין תבואה, ואם אין ישראל אין העולם מתקיים, שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה וגו' (ירמיה לג כה), ועוד נמשלו ישראל לחול, שאם מילא אדם

הערות ותקונים

בגמרא מובא דאמר ריש לקיש: (יא) א"ר פנחס שני עשירים. פדר"א פ"ג ומובא באסתר רבה פ"ז אות ה': (יב) כנגד לבו. באסתר רבה שם על בגדיו ועל לבו. ובתרגום ראשון וכל עבדי מלכא די בתרע בית מלכא גחנין לאנדרטא די הקים בהדיה, צ"ל בחדיה, פי' בחזה שלו: (יג) ר' יוסי אמר, פדר"א פ"ג: (יד) איסטרוגלוס. כן הוא בטעות גם בפדר"א, ותקנתי בפנים שצ"ל ואיסטרולוגוס, והיא המלה היונית ἀστρολόγος פי' חוזה בכוכבים: (טו) וכתב פתקין. היא מלה רומית pttiacia עיין מוספי ספי' כתב קטן, ובפדר"א שם וכתב אגרות פתקין, המלה „אגרות" היא הוספה מאיזה מפרש: (טז) תנו רבנן. הוא באבא גריון פ' מיום ליום: (יז) כדלעיל עד לדגים לא מצא כלום. גם פה קצר המעתיק. וכוונתו כמו שהוא לעיל במדרש אבא גריון: (יח) א"ר שמעון בשעה שאמר המן. הוא ממדרש אבא גריון ושם נשמט שם האומר, וגם קצת הוא בסגנון אחר, ובמדרש אסתר פ"ז אות י"ג מתחיל אמר ר"ל, ואין ספק שהיה לפניו במדרש א"ג ר' שמעון בן לקיש, ובעל המסדר הליג ריש לקיש, ובמדרש אסתר שם הוא ברחבה, ובילקוט רמז תתרנ"ז ד"ה בלילה ההוא אח"כ שהביא מאמר מגמרא מגילה הביא א"ר שמעון, והמסדר מן מדרש שלפנינו הביא כמאמר בקצרה, ודברי הילקוט נובעים מן מדרש א"ג, וגם לפניו היה מתחיל אמר ר' שמעון: (יט) משל אחשורוש והמן לשני בני אדם. הוא מגמרא מגילה י"ד רע"א, וקצר בלשונו וסיים „וכו'": (כ) כדלעיל עד הכסף נתון לך. זה הוא לשון המעתיק, ומקומו לפני המלות משל אחשורוש והמן, ועל הסיום הדל לך מן הרעה הזאת סיים כדלעיל עד הכסף נתון לך: (כא) משל למה הדבר דומה לעוף שקינן. הוא

ממד

מדרש פנים אחרים

נוסח א׳.

יתברך שמו של הקב"ה שהוא יחיד בעולמו ואין שני לו. כתיב ויהי בימי אחשורוש, (א) רב אמר ווי היה, (ב) ושמואל אמר אהשורוש שהושחרו פני ישראל כשולי קדירה, ונעשו הכל רשין בימיו, שנאמר וישם המלך אחשורוש מס על הארץ (אסתר י א):

הוא אחשורוש. (ג) הוא ברשעתו מתחלתו ועד סופו:

המולך. (ד) אמר רבא שמלך מעצמו, (ה) אמרי לה לשבח, ואמרי לה לגנאי, אמרי לה לשבח, דלא הוה איניש דחשיב למלכותא כוותיה, ואמרי לה לגנאי, דלא הוה חשיב למלכותא, אלא דיהיב ממונא יתירא וקם:

המולך מהודו ועד כוש. (ו) רב ושמואל, חד אמר הודו בסוף העולם וכוש בסוף העולם, וחד אמר הודו וכוש בהדי הדדי קיימו, כשם שמלך עלייהו, כך מלך על כל העולם כולו:

בימים ההם כשבת המלך אחשורוש על כסא מלכותו, (ז) אמרו חכמים כשמלך אחשורוש בקש לישב על כסא שלמה, דכתיב בה וישב שלמה על כסא ה׳ (דה"א כט כג), אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע כסא שכתוב בו כסא ה׳, ישב עליו אותו רשע, עשה למען שמך, ואל תנבל כסא כבודך, והיאך נמצא כסא זה במדי, לאחר מיתתו של שלמה עלה שישק מלך מצרים ונטלו בכתובת בתו, הה"ד ויהי בשנה החמישית עלה שושק מלך מצרים על ירושלים (דה"ב יב ב) (ח) (כדלעיל עד בשנה השלישית ישב עליו ועשה משתה לכל שריו ועבדיו, הה"ד בשנת שלש למלכו וגו׳):

כתיב אחר הדברים האלה גדל המלך וגו׳. (ט) מאי אחר הדברים האלה, אחר שברא הקב"ה רפואה למכתן של ישראל, (י) דא"ר שמעון אין הקב"ה מכה את ישראל אלא א"כ ברא להם רפואה למכה, שנאמר כרפאי לישראל (הושע ז א), אבל לאומות העולם אינו כן, אלא מכה אותם תחלה, ואחר כך בורא להם רפואה, שנאמר ונגף ה׳ את מצרים נגוף ורפוא (ישעיה יט כב), איזה רפואה ברא להם, מה כתיב למעלה מן הענין, בימים ההם ומרדכי יושב וגו׳:

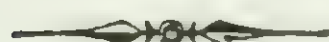
הערות ותקונים

(א) רב אמר ווי היה. גמרא מגילה י"א ע"א אמר רב ווי והי: (ב) ושמואל אמר כו׳ ונעשו הכל רשין בימיו, בגמרא שם ושמואל אמר שהושחרו פניהם של ישראל בימיו כשולי קדירה, ור׳ חנינא אמר שהכל נעשו רשין בימיו, ופה ערב ב׳ מאמרים יחד: (ג) הוא ברשעתו. מגילה שם: (ד) אמר רבא. בגמרא אמר רב: (ה) אמרי לה לשבח. גמ׳ שם: (ו) רב ושמואל. מגילה שם: (ז) אמרו חכמים. כוונתו למדרש אבא גריון: (ח) כדלעיל עד בשנה השלישית. פה קצר המעתיק וליין כדלעיל עד .... כוונתו כמו שכתוב למעלה במדרש אבא גריון עד סוף המאמר המסיים בשנה השלישית ישב עליו: (ט) מאי אחר הדברים האלה. מגילה י"ג ע"ב: (י) דא"ר שמעון. בגמרא שם, דאמר ר"ל, אין ספק שהיתה הגי׳ דאמר ר׳ שמעון בן לקיש,

בגמרא

מדרש פנים אחרים

נוסח א׳

עם

הערות ותקונים

ממני

שלמה באבער

תאינה אמרה אני אתן את נפשי שממני מביאין ביכורים, ולא עוד אלא שבי נמשלה ישראל, שנאמר כביכורה בתאנה בראשיתה ראיתי אבותיכם (הושע ט י), (ד) גפן אמר אני אתן נפשי שבי נמשלה ישראל, שנאמר גפן ממצרים תסיע (תהלים פ ט), רימון אמר אני אתן נפשי שבי נמשלה ישראל, שנאמר כפלח הרמון רקתך (שה"ש ו ז), אגוז אמר אני אתן נפשי שבי נמשלה ישראל, שנאמר אל גנת אגוז ירדתי (שם ו יא), אתרוג אמר אני אתן נפשי (ה) שממני נוטלין ישראל למצוה, שנאמר פרי עץ הדר (ויקרא כג מ), הדס אמר אני אתן את נפשי, שבי נמשלה ישראל, שנאמר והוא עומד בין ההדסים (זכריה א ח), זית אמר אני אתן את נפשי שבי נמשלה ישראל, שנאמר זית רענן יפה פרי תואר (ירמיה יא י), תפוח אמר אני אתן את נפשי שבי נמשלה ישראל, שנאמר (ו) תחת התפוח עוררתיך (שה"ש ח ה), דקל אמר אני אתן את נפשי שבי נמשלה ישראל, שנאמר זאת קומתך דמתה לתמר (שם ז ח), ערבה אמר אני אתן את נפשי שבי נמשלה ישראל, שנאמר כערבים על יבלי מים (ישעיה מד ד), ארז אמר אני אתן את נפשי שבי נמשלה ישראל, שנאמר כארז בלבנון ישגה, (תהלים צב יג), באותה שעה בא קוץ לפני הקב"ה ואמר לפניו רבש"ע אין לפניך (ז) לא משא פנים ולא מקח שוחד אני שאין בי זכות להתלות אני אתן את נפשי ויתלה טמא זה עלי, מיד קבל ממנו, באותה שעה גזר אותו רשע לעבדיו לעשות עץ גבוה חמשים אמה, אמר כדי שיראה בכל המדינה, אמרו לו והיכן נמצא כזה (ח) אלא בדירה שלך, (ט) יש אומרים החריב אכסדרה שלו ונטלו משם והכינו, והשיב הקב"ה גמולו בראשו, ונתלה הוא ובניו, כן יקלקל הקב"ה מחשבות אויבינו מעלינו ושלום על כל ישראל אמן:

(י) **אמר** ר' יהושע בן לוי בא וראה כמה גדולים נמוכי רוח שבזמן שבית המקדש קיים אדם מקריב עולה שכר עולה בידו, מנחה שכר מנחה בידו, ועכשיו כל מי שדעתו שפלה כאילו הקריב כל קרבנות שבעולם שנאמר זבחי אלהים רוח נשברה (תהלים נא יט), ולא עוד אלא שתפלתו אינה נמאסת שנאמר לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה (שם), וכתיב קרוב ה' לנשברי לב ואת דכאי רוח יושיע (שם לד יט):

הערות ותקונים

ובכ"י פ' מי ראוי בכה שיתלה אותו רשע עליו, ובנדפס מי יתן עצמו: (ד) גפן אמר. בכ"י פ' גפן אמרה שממני מנסכין יין לבית המקדש ובי נמשלו ישראל שנאמר גפן בוקק ישראל (הושע י א) וכתיב גפן ממצרים תסיע: (ה) שממני נוטלין ישראל למצוה. בכ"י פ' אתרוג אמר בי מקלסין ישראל להקב"ה שנאמר ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר, גם הדס שם תמר אומר כפות תמרים ובי נמשלו ישראל שנאמר זאת קומתך דמתה לתמר: (ו) שנאמר תחת התפוח עוררתיך. בכ"י ק' מובא הכתוב וריח אפך כתפוחים (שה"ש ז ט): (ז) לא משוא פנים ולא מקח שוחד. בכ"י א' וכ"י פ' נוסף וכל מה שבראת בעולמך לכבודך בראת ואלו כולן מצאו להם זכות שלא לתלות נבראו, ואני למה אני בעולמך שאין לי זכות ולא פתחון פה לפניך אלא אם כשר הדבר בעיניך מלך עולם, יתלה קוץ בן קוץ יבא מין אצל מינו דכתיב והיו עמים משרפות שיד קוצים כסוחים וגו' (ישעיה ל"ג י"ב), ואומר ובליעל כקוץ מונד כולהם (ש"ב כ"ג ו'), מיד קיבל הקב"ה ממנו ונתלה עליו הוא ובניו, וקיים בו הקב"ה חופר גומץ בו יפול (קהלת י' ח'), ואומר בור כרה ויחפרהו ויפל בשחת יפעל (תהלים ז ט"ז), ומי שפרע מן הראשונים יפרע לנו מן האחרונים ושלום על ישראל, וזה נמצא ג"כ בילקוט אסתר רמז אלף נ"ט בפ' בשלשה עשר לחדש: (ח) אלא בדירה שלך. בכ"י א' וכ"י פ' לא נמצא המאמר „באותה שעה גזר אותו רשע וכו'". וגם בכ"י ק' הגי' בדירה שלך, ובנדפס ובילקוט הגי' אלא בבירה שלך: (ט) ויש אומרים החריב אכסדרה שלו ונטלו. בנדפס הגי' מיד החריב אכסדרא שלו, וכן הוא בילקוט, וגם במדרש פנים אחרים אמרו לו אין נמצא עץ גבוה חמשים אמה אלא בדירה שלך, מה עשה אותו רשע סתר כל האכסדרה שלו כו': (י) אמר ר' יהושע בן לוי. עי' סוטה ה' ע"ב וסנהדרין מ"ג ע"ב, ילקוט תהלים רמז תשס"ו:

דידיה, א"ל קום רכוב על הדין סוסיא, (לב) א"ל לית בי כח, דאנא גבר סיב, א"ל ואנא נמי גבר סיב, א"ל את גרמית לנפשך, א"ל קום רכיב, (לג) ואנא מימיך קדלי ודרוס עלי וסליק ורכוב, לקיים מה שנאמר ואתה על במותימו תדרוך (דברים לג כט), כיון שרכב על הסוס היו מקלסין לפניו, ואבוקות דולקות לפניו, והוא משבח להקב"ה ארוממך ה' כי דליתני ולא שמחת אויבי לי, ה' אלהי שועתי אליך ותרפאני ה' העלית מן שאול נפשי חייתני מירדי בור (תהלים ל, ב ג ד), תלמידיו אמרו זמרו לה' חסידיו והודו לזכר קדשו, כי רגע באפו חיים ברצונו, בערב ילין בכי ולבוקר רנה (שם שם ה ו), (לד) אותו רשע מה אומר ואני אמרתי בשלוי בל אמוט לעולם, ה' ברצונך העמדתה להררי עוז הסתרת פניך הייתי נבהל (שם שם ז ח), אסתר אומרת אליך ה' אקרא ואל ה' אתחנן, מה בצע בדמי ברדתי אל שחת היודך עפר היגיד אמתך (שם שם ט י), ישראל אמרו שמע ה' וחנני ה' היה עוזר לי, הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שמחה (שם שם יא יב), ר' פנחס אמר (לה) בקריאת שמע היה עסוק, (לו) ולא הספיק לגמור, (לז) למען יזמרך כבוד ולא ידום ה' אלהי לעולם אודך (שם שם יג):

(לח) **וישב** מרדכי אל שער המלך. (לט) מלמד ששב לשקו ולתעניתו. (מ) אמר ר' חלבו כל מי שלובש שק ומתענה אינו מעבירו מעליו עד שנעשה בקשתו:

והמן נדחף אל ביתו. ובידו ארבע מלאכות בלנאי וספר גליור וכורז:

עודם מדברים עמו וסריסי המלך הגיעו, אמרה אסתר (מא) דיבורין הוא ובניו איפרכון במדינות שמא ימרדו:

פרשה ז

(א) **ויתלו** את המן על העץ. מה עץ היה, אמרו חכמים (ב) בשעה שבא להכינו, קרא הקב"ה לעצים ואמר להם (ג) מי יתן נפשו ויתלה רשע זה עליו,

---

הערות ותקונים

הוה מאני ספרא דידיה, בפסיקתא ואת משכח מאני ספרא דידיה: (לב) א"ל לית בי כח. עיין בפסיקתא הערה ע"ג: (לג) ואנא מימיך קדלי, פי' אשפיל ערפי, עיין בפסיקתא הערה ע"ד: (לד) אותו רשע מה אומר, עיין בפסיקתא הערה ע"ה: (לה) בק"ש היה עסוק. עיין בפסיקתא הערה ע"ו: (לו) ולא הספיק לגמור. כ"ה בכ"י א', אולם בכ"י ב"מ וכ"י פ' ובוי"ר ובפסיקתא הנ' ולא הפסיק: (לז) למען יזמרך. עיין בפסיקתא ע"ז ובמדרש אסתר גוסה אחרת רוח הקודש מה היתה אומרת למען יזמרך כבוד ולא ידום ה' אלהי לעולם אודך: (לח) וישב מרדכי אל שער המלך. לפני זה נמצא בנדפס גם בכ"י ב"מ וכ"י ל' וכ"י ק' כי הוה אזיל בשבילא דבי המן חזייה ברתיה כו' כמו שהוא בגמרא מגילה ס"ז ע"א, אבל בכ"י א' וכ"י פ' ליתא כי היא הוספת המעתיק. ובמדרש אסתר איתא כך בתו של המן נשקפה מן החלון לראות בגליבא וכיון שראתה מרדכי רוכב ואביה מכריז לפניו ככה יעשה לאיש השליכה עצמה לארץ ומתה: (לט) מלמד ששב לשקו ולתעניתו. בגמרא שם המלות „והיינו דכתיב" הם מיותרות, או נ"ל היינו דכתיב אבל וחפוי ראש, גם בגמרא שם מובא זה בשם רב ששת: (מ) א"ר חלבו כ"ה גם במדרש אסתר, וזה חסר בגמרא שם: (מא) דיבורין הוא ובנין איפרכין. בנדפס אמרה אסתר המן דוכס הוא ובניו איפרכיא, בכ"י ב"מ המן הכס הוא ובניו איפרוכיסים קודם שיגבר להם וימרדו נמלך, ובכ"י ק' המן זה כדוכיין הוא ובניו היפרכין, ובכ"י א' וכ"י פ' הוא כמו לפנינו, ובילקוט והוא מן מדרש פנים אחרים, אמרה אסתר יודעת אני שהוא ובניו דוכסין ואיסייפין [נ"ל ואסטרטליסין]:

[ז] (א) ויתלו את המן. לפני זה נמצא הוספה בכ"י ק' ויאמר המלך לאסתר גם ביום השני והמלך קם בחמתו והמלך שב מגנת הביתן ירד מלאך והיה חותך את האילנות והנטיעות ונדמה בעיניו כאחד מבני המן וכשילא משם היה המן משתחוה לאסתר המלכה כדי להעביר החימה מן המלך ובא מלאך והשליכו על המטה אשר אסתר עליה שב המלך מן הביתן וראה אותו אמר לו הגם לכבוש את המלכה עמי בבית ווי מבחוץ ווי מבפנים, בשך הותך הנטיעות בתוך הגן ואתה נופל במטה של אסתר ראוי לך שתעשה כך, הדבר יצא מפי המלך ופני המן חפו, אז ענה חרבונה אחד מהסריסים ואמר למלך גם הנה העץ אשר הכין המן למרדכי וגו' ע"כ. וזה לקוח מגמרא מגילה ס"ז ע"א: (ב) בשעה שבא להכינו. בכ"י א' וכ"י פ' בשעת מפלת אותו רשע: (ג) מי יתן נפשו. בכ"י ב"מ בכ"י ק' אמר להם על מי יתלה רשע זה, ובכ"י א' ובכ"י

תפל דבר מכל אשר דברת, (יג) באותה שעה קרא אחשורוש לחרבונא ולשרים אחרים שילכו עמו, אמר להם הזהרו שלא יפיל דבר מכל אשר דבר, וילכו עמו, (יד) כיון שראהו מרדכי חשב ואמר כמדומה אני שרשע זה בא (טו) לרומסני בסוסו, אמר לתלמידיו ברחו שלא תכוה בנחלתי, אמרו לו (טז) בין לחיים בין למות עמך אנו. (יז) מה עשה נתעטף בטליתו ועמד בתפלה, אדהכי קרב אותו רשע ויתיב ליה גבי תלמידיו, אמר במה אתן עסוקין, (יח) אמרו לו במצות העומר, (יט) שהיו ישראל מקריבין, אמר להם (כ) במה הוה דכספא או דדהבא, א"ל דשערין, א"ל (כא) בכמה הוא טימיה דידיה, בעשרה או בעשרים קונטירין, א"ל סגין סגין (כב) בעשרה מעי, א"ל קומו דנצחן עשרה מעי דידכון לעשרת אלפא ככרא כסף דידי, (כג) מן דמצלי א"ל סך לבוש הדין לבושא דמלכותא, א"ל מה את מבזה מלכותא, אית בר נש לביש לבושא דמלכותא (כד) ולא סחי, אזיל בעי (כה) בלנא ולא אשכח, מה עביד (כו) אסר זירתיה ואסחיה, כיון דעל א"ל לבוש הדין כלילא, א"ל ואית בר נש דלביש כלילא ולא מספר, אזיל בעי ספרא ולא אשכחיה, מה עביד אזיל לביתיה ואייתי מאני דספרא וספר ליה, (כז) שרי מתנח, א"ל מרדכי מאי האי, א"ל חוי לההוא גברא מדעביד (כח) קומים פגטון קוזמוקלטור איתעבד בלן וספר, א"ל (כט) ולית אנא חכים לאבוי דהאי גברא, דהוה בלן וספר (ל) בכפר קורינוס כמה שנין, (לא) ואילין הוה מאני ספרא

הערות ותקונים

אמרו לו אדוני המלך לא אני וכל גדוליך וצריך כתבנו בהסכמה אחת להשמידו ואת כל עמו, וזהו נוסף מהמעתיק ע"פ מאמרם מגילה ט"ז ע"א, ובכ"י ק' נוסף כלשון הגמרא: (יג) באותה שעה קרא אחשורוש. עד כיון שראה מרדכי חסר בנדפס, ושם כתוב במקומו: „נפשת לפניו בבכיה ואמר בבקשה ממך אדוני אל תעשני שחוק במדינה, מיד שאג עליו המלך כאריה ואמר אל תפל דבר". וכ"ה בכ"י ק' כיון שנתגברת גזירת המלך עליו מיד נשתטח לפניו בבכיה גדולה ואמר למלך בבקשה ממך אל תעשני שחוק במדינה מיד שאג עליו כאריה ואמר לו אל תפל דבר, וכ"ה גם בכ"י ב"מ: (יד) כיון שראהו מרדכי שבא והסוס בידו. נשנה בוי"ר פכ"ח ופסיקתא פסקא העומר דף ע"ה ע"א, ובפסיקתא רבתי ומדרש אסתר פסוק מהר קח ובילקוט אסתר רמז אלף נ"ח, ועיין מגילה ט"ז ע"א: (טו) לרומסני בסוסו. בפסיקתא שאין רשע זה בא אלא להרגני, ובכ"י ב"מ לרומסני ולהרגני עם הסוס בא: (טז) בין לחיים בין למות עמך אנו. במדרש אסתר אם תמות נמות עמך, ובפסיקתא בין למות בין לחיים לא נשבוק יתיך: (יז) מה עשה נתעטף בטליתו. במדרש אסתר שם אמר להם אם כן נעמוד בתפלה ונפטר מתוך התפלה: (יח) א"ל במצות העומר. ובגמרא מגילה ט"ז ע"א אזל אשכחיה דיתבי רבנן קמי ומחוי להו הלכות קמיצה לרבנן, ובמדרש אסתר בפ' מהר קח את הלבוש הסגון נלותהון יתבון ועסקין בהלכות מצות העומר שהרי אותו היום ששה עשר בניסן היה ובאותו היום היו מקריבין עומר בזמן שבית המקדש קיים, אתא המן לגביהון, אמר לון במה אתון עסקין, אמרו לו במצות העומר הה"ד ואם תקריב וגו', תמן אמרי הלכות קמיצה אתו (ליה) [להו]. והאי תמן אמרין כוונתו לגמרא בבלי מגילה שם, וע"פ הפסיקתא יסד הפייטן (מעריב ליל שני פסח) ליל שמורים קומץ השביע לשנה, פי' מרדכי השביע והספיק לשנן הלכות קמיצה בליל פסח: (יט) שהיו ישראל מקריבין. בפסיקתא שהיו ישראל מקריבין ביום זה בבית המקדש: (כ) במה הוה. בפסיקתא ומה הדין עומרא: (כא) בכמה טימיה. היא מלה יונית מְחִיר ועניני מחיר וערך הדבר: (כב) בעשרה מעי, בוי"ר ובפסיקתא בעשרה מנין, ובנדפס במטות בעשרה מיני', ובכ"י והני' בעשרה פולרין: (כג) מן דמצלי. בפסיקתא כיון דהשל מן מצלי. ובוי"ר פכ"ח וכן בילקוט אמור ואסתר שם יש הוספה „כיון דשמעת אסתר כן אפקת כרוז : כל מדינתא ואמרה לא יפתח בר נש חנות בגו שוקא, כל עמא יפקון להון פרשי דיהודאי בעי למצלבא". ובילקוט אסתר להדין אנבשי, אולי צ"ל אפנשי ור"ל כל עמא יפקון לאפנשי, לקראת פניו, כי המלה יונית, והמ"כ פי' פרשי המושל והשלים, והוא דחוק: (כד) ולא סחי. פי' ולא רחץ בשרו במים: (כה) בלנא. פי' ביוני בעל המרחץ: (כו) אסר זירתיה ואסחיה. בכ"י ק' אסר צוזתיה ואזיל ואתחיתיה, בכ"י ב"מ אסר חרציה ועל וסחי ליה, ובכ"י א' וכ"י פ' הוא כמו לפנינו, ובנדפס השמיט המעתיק והגיה רק מה עבד על אסחיה, ובפסיקתא הוא כמו לפנינו, ועיין מה שהעירותי שם בהערה ס"ז שצ"ל זונסתיה ופי' חגורה: (כז) שרי מתנח. פי' החל להתאנח: (כח) קומים פגטון קוזמוקלטור. עיין בפסיקתא שם הערה ע': (כט) ולית אנא חכים לאבוי דהאי גברא. פי' וכי אין אני מכיר לאביו של אותו האיש שהיה בעל מרחץ ומגלח: (ל) בכפר קורינוס. בגמרא מגילה דף ט"ז ע"א ולא ספר של כפר קרצום היית תנא המן כפר של כפר קרצום היה כ"ב שנה, ויש לתקן שם שצ"ל קרינוס, עיין בפסיקתא שם הערה ע"ב: (לא) ואילין

סוה

אנו נהרגין, הלכו וראו אסתר והמן שאין להם צער, חזר המלך ואמר מי עשה לי טובה ולא שלמתי לו: מיד

ויאמר להביא את ספר הזכרונות. (ה) אמר ר' יוחנן שמשיי בן המן היה קורא, וכשהיה מגיע לזכות מרדכי היה גולל והדפין נגללין מאליהן. (ו) ויש אומרים האותיות זעקו מעצמן ואמרו אשר הגיד מרדכי על בגתנא ותרש, שנאמר ויהיו נקראים לפני המלך: מיד

ויאמר המלך מה נעשה יקר וגדולה למרדכי על זה [ויאמרו נערי המלך משרתיו לא נעשה עמו דבר]. כיון שהזכירו לפניו מרדכי בא עליו מעט שינה, וראה בחלומו המן עומד (ז) והסייף בידו להורגו, ונבעת המלך, ונדדה שנתו, ויאמר מי בחצר:

ויאמרו נערי המלך אליו הנה המן עומד בחצר. אמר כל מה שראיתי בחלומי אמת הוא:

ויאמר המלך יבא. א"ל יודע אני בך שבעל עצה אתה וכל היועץ בך אינו נכשל, מה לעשות באיש אשר המלך חפץ ביקרו, מיד ויאמר המן בלבו למי יחפוץ המלך לעשות יקר יותר ממני, כסבור היה המן שאין המלך רוצה לכבד יותר ממנו, לכן אמר לו יביאו לבוש מלכות:

יביאו לבוש מלכות. (ח) שארגתו לברק לילות, (ט) [ועוד אחר איצטבינג שמו שהביאו לדריוש ממדינת הים], (י) ועוד כלי אחר שהביאו לכורש ירוק שמו, (יא) ואחר שתרוג שמו שפירא וקורין לו ונחש טוב יכידיני:

ואשר נתן כתר מלכות בראשו, ואחד מגדולי מלכות יכריז לפניו ויאמר כל מי שאינו כורע ומשתחוה לזה, הוא להריגה וביתו ינתן לו, כיון שהזכיר לפניו הכתר, נשתנו פניו של אחשורוש, אמר זה הוא חלומי, כיון שראה המן שנשתנה פניו של אחשורוש, שוב לא הזכיר הכתר, אלא ונתון הלבוש והסוס וגו':

ויאמר המלך להמן מהר קח את הלבוש וגו', (יב) ועשה כן למרדכי היהודי, א"ל אדוני המלך הלא אני ואתה כתבני להשמיד ולהרוג לו ולכל זרעו, א"ל אל

הערות ותקונים

לאסתר והמן אם הם במדה זו הורגינו, ובנדפס ילכו לאסתר והמן אם חיים במדה זו הרגינו, נ"ל אם הם במדה זו: (ה) א"ר יוחנן שמשי בן המן היה קורא. בכ"י א' וכ"י פ' וכ"י ק' שמשי בן המן סופר המלך היה וכשהיה מגיע לזכות של מרדכי היה גוללו, ובכ"י ק' נוסף ומזייף האותיות, והמלות והדפין נגללין מאליהן ליתא שם. וגם בת"ש מתרגם ואמר לשמשי ספרא. ובגמרא מגילה ט"ז ע"א מלמד ששמשי מוחק וגבריאל כותב, וע"ש ברש"י שמשי סופר המלך שונא ישראל היה ומימות כורש היה כו'. ובנדפס הגי' פרשנדתא בן המן היה סופר: (ו) וי"א האותיות זעקו מעצמן. הוא במאמרם מגילה ט"ז ע"ב ויהיו נקראים מלמד שנקראים מאליהן, ובא"נ הנדפס הלשון משובש: (ז) והסייף בידו להורגו. בכ"י פ' נוסף וגבריאל היה שנדמה לו כדמות המן ונבעת משנתו: (ח) שארגתו לברק לילות. בכ"י ב"מ שארגתו לאדם הראשון לילות בחשך, ובכ"י ל' ובכ"י פ' ובכ"י א' ובנדפס שארגתו לברק לילית בחשך, וכ"י ק' שארגתו לילות לברק בחשך: (ט) ועוד אחר איצטבינג שמו. כ"ה בכ"י פ' וכ"ה בנדפס, ובכ"י ב"מ הגי' איצטמא שמו, ובכ"י א' איצטבי שמו, ועיין במכ"ע לידידי הרב הגדול מהר"ן בריל שנה ראשונה צד קל"ז שצ"ל איספכין או איצטברג פי' בגד משי: (י) ועוד כלי אחר שהביאו לכירש ירוק שמו. בכ"י א' וכ"י ק' ועוד כלי אחר ירוק שמו שהביאו לכורש, ובכ"י ב"מ וכ"י פ' ובנדפס ועוד אחר כלי ירוק שמו שהביאו לכורש (בנדפס במקום לדריוש נ"ל לכורש כמו שהוא בכל הכתבי יד), ואולי כלי ירוק יש להחבירה ולעשותה מלה אחת. ולדעת ידידי הרה"ג הנ"ל במ"ע שלו שם יש לתקן כלינידין, והיא המלה χλουιδιος: (יא) ואחר שתרוג שמו ספירא וקורין לו ונחש טוב יכידיני. בנדפס ואחר שנירגו שמו ספירא קוראין לו נחש טוב זכרינו, בכ"י ק' ואחד שתרגז ספירא קורין לו ונחש טוב זכרונו, בכ"י ב"מ ואחר שמרגן שמו ספירא ונחש טוב יברינו, בכ"י פ' ואחר שמרגז שמו וספירה קורין ונחש טוב זכרונו, ובכ"י א' ואחד שמרגי שמו וספירא קורין לו ונחש טוב מכותו, ולכל הנוסחאות המאמר מוקשה וקשה לבארו, וגם הרב בריל במכ"ע שלו לא עלה בידו למצוא פתרון, ועי' בת"ש: (יב) ועשה כן למרדכי היהודי. בכ"י פ' נוסף וכך איתא שם ועשה כן למרדכי אמר לאיזה מרדכי, אמר לו היהודי, אמר לו טובא מרדכי איכא ביהודאי, אמר לו היושב בשער המלך. ואח"כ מתחיל כמו לפנינו

אמרו

כולם (כז) צעקה גדולה ומרה, ואמותיהן נועות כפרות מבחוץ, (כח) ובניהם כעגלים מבפנים, עד שעלתה צעקתם וצעקת אבות העולם למרום, (כט) בסוף ג' שעות בלילה נשמעה בכייתם לפני הקב"ה, (ל) אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע קול גדיים וכבשים אנו שומעין, (לא) באותה שעה עמד משה רבינו בבכיה לפני הקב"ה ואמר, רבש"ע (לב) גלוי וידוע לפניך שלא קול גדיים וכבשים הם, אלא קול קטני עמך ישראל (לג) ששרויין בתענית היום ג' ימים, (לד) ואסורין בקולרין ובשלשלת של ברזל, (לה) ולמחר עומדין בשחיטה (לו) כגדיים וכבשים, ולב אויב שמח עליהם, באותה שעה נתגלגלו רחמים של הקב"ה, ושיבר החותמות וקרע האיגרות, (לז) וגידע קרן רשע, והשיב (לח) מחשבתו הרעה בראשו, (לט) והרים קרן ישראל והצמיח להם ישועה. (מ) אמר ר' חלבו אין העולם מתקיים אלא בהבל פיהם של תינוקת של בית רבן, ואף מחשבתו של המן הרשע לא ביטלה אלא בשבילם, שנאמר מפי עוללים ויונקים יסדת עוז (תהלים ח ג), (מא) ועליהם נתנבא שמואל ומה קול הצאן הזה באזני (ש"א טו יד), ואין עוז אלא תורה, שנאמר ה' עוז לעמו יתן (תהלים כט יא), ואומר סורו ממני כל פועלי און כי שמע ה' קול בכיי (שם ו ט), וששו עליונים ושמחו תחתונים, והודו ושבחו למי שאמר והיה העולם, (מב) שנאמר יודוך עמים אלהים יודוך עמים כולם (שם סג ו):

פרשה ו

בלילה ההוא נדדה שנת המלך. (א) באותה שעה ירד גבריאל אצל אחשורוש והיה מנדד שנתו מעיניו, וחובטו בקרקע (ב) שס"ו פעמים, ואמר לו כפוי טובה שלם טובה לבעליו, מיד גזר להרוג כיתות של חתומים ושל טבחים ושל משקים, ואמר להם סם מות נתתם לי לאבדני מן העולם, (ג) אמרו לו אדונינו המלך ממאכל אסתר והמן אכלת וממשקה ששתו שתית, (ד) אם הם במדה זו הרגנו, ואם לאו למה

הערות ותקונים

(כז) צעקה גדולה ומרה. בנדפס חסר מלת גדולה, ובכ"י ב"מ מיד צעקו כלם במר נפש: (כח) ובניהם כעגלים מבפנים. בכ"י א ובכ"י פ' הגי' ובניהם כגדיים מבפנים: (כט) בסוף ג' שעות בכ"י ב"מ וכ"י ל' בכ"י ק' ובנדפס ובמדרש אסתר הגי' בשתי שעות בלילה, ובכ"י א' וכ"י פ' עד שעלת צעקתם וצעקת אבות העולם למרום בב' שעות בלילה, באותה שעה אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה כקול גדיים וכבשים אנו שומעין: (ל) אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע קול גדיים וכבשים. בנדפס אמר למלאכי השרת קול גדיים אני שומע: (לא) באותה שעה עמד משה. בכ"י ק' וכ"י ב"מ השיב משה: (לב) גלוי וידוע לפניך שלא קול גדיים וכבשים הם אלא. זה חסר בכ"י ב"מ וכ"י ק', ונמצא גם בכ"י ל' ובנדפס, וכ"י א' ובכ"י פ' גלוי וידוע לפניך שאינן לא גדיים ולא כבשים אלא קטני עמך בית ישראל שפדית על ידי בגדלך: (לג) ששרויין בתענית היום ג' ימים. ובכ"י א' וכ"י פ' ובנדפס ובמדרש אסתר נוסף וג' לילות, בכ"י ב"מ בכ"י ק' שלא אכלו ושתו ג' ימים וג' לילות: (לד) ואסורין בקולרין ובשלשלות של ברזל. בכ"י א' ובכ"י פ' ובנדפס חסרים המלות של ברזל, ובכ"י ק' ואסורין בזיקים ובכבלי ברזל, וכ"י ב"מ ואסורים בזיקים ובכבלים, ובמדרש אסתר חסר זה: (לה) ולמחר עומדין בשחיטה. כ"י א' ובכ"י פ' ובנדפס לשחיטה, ובכ"י ב"מ וכ"י ק' וכ"י ל' ועומדין להשחט: (לו) כגדיים וכבשים. ובכ"י ק' כעגלים וכגדיים, ובכ"י פ' וכ"י א' כגדיים וטלאים: (לז) וגדע קרן רשע. בכ"י ב"מ בכ"י ק' וכ"י ל' נוסף והפר עצתו, ובנדפס והפר עצת המן הרשע, ובכ"י א' וכ"י פ' ליתא: (לח) מחשבתו הרעה. בנדפס ובכ"י ק' וכ"י ב"מ וכ"י ל' חסר מלת הרעה: (לט) והרים קרן ישראל. בנדפס בהרים קרן ישראל: (מ) א"ר חלבו. בגמרא שבת קי"ט ע"ב מובא בשם ריש לקיש שאמר משום ר' יהודה נשיאה: (מא) ועליהם נתנבא שמואל, עד באזני. חסר בכ"י ק': (מב) שנאמר יודוך עמים אלהים. בכ"י ב"מ הגי' שנאמר יודוך ה' כל מלאכי ארץ ואומר יודוך עמים אלהים יודוך עמים כולם. ובכ"י ק' חסר הסיום כולו מהכתוב, ובכ"י א' וכ"י פ' הגי' ועליהן אמר שמואל ומה קול הצאן הזה באזני, באותה שעה נתרווח העולם ושמח ועל אותה שעה נאמר יודוך ה' כל מלכי ארץ ע"כ:

[ו] (א) באותה שעה ירד גבריאל. בתרגום הוא מלאך מיכאל, וכן במדרש פנים אחרים הגי' ירד מיכאל, ובילקוט רמז אלף כ"ז באותה שעה ירד המלאך צ"ל ירד המלאך גבריאל: (ב) שס"ו פעמים. בילקוט שם שס"ה פעמים: (ג) אמרו לו אדונינו המלך כו'. בכ"י ב"מ אמרו לו אדונינו המלך אתה והמן ואסתר אכלתם ביחד, שלא אכלם והיו יושבים כדרכם בלא צער: (ד) אם הם במדה זו הורגינו. בכ"י ק' הגי' ילכו ויראו לאסתר

ורבו בו, ואם תעויר עיניו, (ט) סגיאן דקטל שמשון כד עויר, אלא צלוב יתיה על צליבא דלא אשכחן (י) דשיזיב מניה. מיד וייטב הדבר לפני המן ויעש העץ. (יא) נטל ארז מגינת הביתן ארכו חמשים אמה ורחבו שתים עשרה אמה, (יב) ויש אומרים פרשנדתא בנו היה (יג) הגמון בקרדוניא והביא מתיבתו של נח. (יד) והוציאו בהלל וזמר והבינו על פתח ביתו, ואמר למחר בשעת קריאת שמע של שחרית אתלה מרדכי עליו, וכיון שהבינו מדד עצמו עליו, השיבתו בת קול ואמרה נאה לך העץ, (טו) מתוקן לך העץ מששת ימי בראשית, (טז) מיד הלך לבית המדרש ומצאו לו למרדכי יושב, (יז) וראשי התינוקת מפולשין באפר ושקים במתניהם (יח) וסופדים ובוכים, וציוה ומנה אותם ומצאם (יט) כ"ב אלף, ונתן קולרין בצואריהן (כ) ושלשלות ברגליהן, (כא) והפקיד עליהם שומרים, ואמר הללו (כב) אני שוחט תחלה, (כג) ואחר כך אני תולה את מרדכי, ואמותן היו מביאות להם לחם ומים, ואומרות להם בנינו אכלו ושתו קודם שתמותו, ומניחים ידיהם על ספריהם, ונשבעים בחיי מרדכי רבינו, לא נאכל ולא נשתה, אלא בתעניתינו נמות עייפים, והיה כל אחד נוטל ספרו (כד) ונותנו לרבו, ואומרים סבורים היינו שבזכות התורה נאריך ימים, שנאמר (כה) כי היא חייך ואורך ימיך (דברים ל כ), (כו) ועכשיו שלא זכינו טול ספרך מידינו, מיד צעקו

הערות ותקונים

וגילגו: (ט) סגיאן דקטל שמשון כד עויר. במדרש אסתר ואם עיניו תעויר הרי שמשון דקטל כמה וכמה נפשתא מפלשתאי כד עויר. ובכ"י ק' נוסף „יותר משהיה פקח", וכן בכ"י ב"מ נוסף „ממה דקטיל בחזיוהי": (י) דשיזיב. במדרש ובכ"י ק' דאשתזיב, ובנדפס דלא אשכחין דשיזיב ית אדם מיניה. יש לתקן שצ"ל דלא אשכחין ית אדם דשיזיב מיניה. ובמדרש אסתר דלא אשכחינן חד מן עמוי דאישתזיב מניה. ובכ"י פ' וכ"י א' הגי' דלא אשכחן ביה ניסין: (יא) נטל ארז מגינת הביתן. בכ"י ב"מ ובכ"י ק' מתחיל מה עשה הלך וקצץ ארז, וכן בנדפס, בכ"י א' וכ"י פ' הגי' הלך וקצץ ארז, רק המלות „מה עשה" חסרים: (יב) ויש אומרים פרשנדתא בנו הביאו. בכ"י ב"מ הגי' וי"א אחד מבניו היה הגמון, והמאמר הזה הביא גם הילקוט סוף רמז אלף נ"ו וגרסה בלדו „מדרש", וז"ל: יעשה עץ גבוה חמשים אמה והיה המן הוזר מבקש קורה של נ' אמה ולא מצא הלא קורה שהיתה בתוך ביתו לפי שהיה בנו פרשנדתא הגמון בקרדוניא ונטל נסר אחד מתיבותא של נח שהיה ארכו של נסר חמישים אמה כו'. והלשון „מדרש" כוונתו למדרש פנים אחרים: (יג) הגמון בקרדוניא. וכ"ה בכ"י א' וכ"י פ' וכ"י ל', ובכ"י ב"מ בטעות היה הגמון בקרדוס צ"ל בקרדו, ותרגום ותנח התיבה על הרי אררט על טורי קרדו ובתיב"ע על טוורי דקדרון צ"ל דקרדון, ובב"ר פל"ג טורי קרדינאי: (יד) והוציאו בהלל וזמר והבינו על פתח ביתו. בכ"י א' וכ"י פ' הוציאו בשמחה והעמידו על פתח ביתו. ומזה בתרגום אסתר ובנוי דהמן דיוצין וחדיין וזרש איתתיה מנגנא בכנרין: (טו) מתוקן לך העץ מששת ימי בראשית, בכ"י ק' נוסף שנאמר המן העץ אשר צויתיך אל תיקרי המן העץ אלא המן העץ, והוא נובע מגמרא חולין דף קל"ט, וכן במדרש אסתר פ"ט אות ב' איתא כיון שהביאו לבנין הכינו על פתח ביתו ומדד עצמו עליו, להראות עבדיו היאך יתלה מרדכי עליו השבתו בת קול נאה לך העץ מתוקן לך העץ מששת ימי בראשית רבנן דתמן אמרין מגיין להמן מן התורה שנאמר המן העץ דריש ליה המן העץ. וכוונתם בהמלות רבנן דתמן למאמרם בבבלי חולין שהבאתי, וכן בתרגום קם המן רשיעא למגסיא לניבא בקומתיה נפקת בת קול משמי מרומא ואמרת ליה לך יאי המן רשיעא ולך שפר בר המדתא: (טז) מיד הלך לבית המדרש. בכ"י ק' הגי' בבקר השכים המן למדרשו של מרדכי מצאו יושב, והמאמר הזה נשנה במדרש אסתר פ"ט אות ד' לאחר שעשה עץ הלך אצל מרדכי ומצאו שהיה יושב בבית המדרש: (יז) וראשי התינוקות מפולשין באפר. בנדפס בכ"י ב"מ ומרדכי יושב בראש, ובילקוט ומצאו מרדכי שהיה יושב בראש התינוקת, ובמדרש אסתר והתינוקת יושבת לפניו, ובכ"י פ' וכ"י א' ומצא למרדכי יושב ודורש והתינוקת מפולשין באפר: (יח) וסופדים ובוכים. בכ"י א' וצווחין ובוכין: (יט) כ"ב אלף. בכ"י ב"מ ארבעים אלף, ובכ"י ל' וכ"י א' וכ"י פ' הגי' כמו לפנינו כ"ב אלף, וגם במדרש אסתר שם כ"ב אלף: (כ) ושלשלות ברגליהון. בכ"י ק' וכבלי ברזל ברגליהם. ובמדרש אסתר השליך עליהם שלשלת של ברזל: (כא) והפקיד עליהם שומרים. בכ"י ק' ומסרם לשומרים: (כב) אני שוחט תחילה. בכ"י ק' אהרוג תחלה וכ"ה במדרש אסתר: (כג) ואח"כ אני תולה את מרדכי. בכ"י ק' ואח"כ למרדכי: (כד) ונותנן לרבו. בכ"י ב"מ ובנדפס ומחזירו לרבו, ובכ"י ק' ומחזירים אותם לרבם: (כה) כי היא חייך ואורך ימיך. בכ"י ב"מ נוסף ואומר כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים, ובכ"י ל' חסר ג"כ ובכ"י ק' נוסף ואומר אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד: (כו) ועכשיו שלא זכינו טול ספרך מידינו, זה חסר בכ"י ק':

צעקו

ויגד לו מרדכי את כל אשר קרהו. (נו) ברמז דבר לה על המן שהוא מגזע עמלק, שכתוב בו אשר קרך בדרך (דברים כה יח):

ויבא התך. (נז) כשראהו המן להתך נכנס ויוצא בעצו והרגו, לפיכך אין מזכירו עוד, אמר הקב"ה הואיל וכך נהיה, (נח) רוח הקודש תהא משמשת בהם, שנאמר ויאמר מרדכי להשיב אל אסתר:

פרשה ה

ותאמר לו זרש אשתו. (א) אמר ר' אלעזר אמר ר' חנינא (ב) שלש מאות וששים בעלי עצה היו לו לאותו רשע, וכולם לא היו יודעים כזרש אשתו, אמרה לו אדם זה שאתה אומר אם מזרע היהודים הוא לא תוכל לו, אלא בחכמה, אם תפילהו לכבשן האש, (ג) כבר עלו מתוכו חנניה מישאל ועזריה, (ד) ואם לבית האסורים תאסרהו, (ה) כבר יצא מתוכו יוסף, (ו) ואם במולא תסיק תחתיו, כבר התחנן מנשה ונעתר לו הקב"ה (ז) ונפק ממנה, ואם במדברא תגליניה, (ח) כבר פרו

הערות ותקונים

רבנן דתמן אמרין התך זה דניאל ולפי שחתכוהו מגדולתו נקרא התך חתך, ורבנן דהכא אמרין שחתך את הדברים. וגם פה כוונתם רבנן דתמן על מאמרם בבלי מגילה ט"ו ע"א, אולם המלות רבנן דהכא הוא בטעות, מלבד כן אין זכר מזה במדרש אבא גריון, הלא הם דברי שמואל בגמרא שם, ושמואל אמר שכל דברי מלכות נחתכין על פיו, רק יש לתקן שצ"ל ואיכא דאמר שחתך את הדברים, והוא המאמר משמואל. וראיתי בילקוט אסתר רמז אלף נ"ו שהביא דברי הגמרא מגילה, ובמקום ושמואל אמר הביא שוא איכא דאמרי שכל דברי מלכות נחתכין על פיו: (נו) ברמז דבר לה. בכ"י ב"מ הגירסא רמז לה על המן, ובכ"י ק' בו בדבר דבר לה על המן, ובמדרש אסתר פ"ח סי' ה' ויגד לו מרדכי כל אשר קרהו אמר להתך לך אמור לה בן בנו של קרהו בא עליכם, הה"ד אשר קרך בדרך, ע"כ. על זה כתב המ"כ בן בנו של קרהו הוא עמלק ובמסכת מגילה הגירסא יותר מתוקנת וכן הביאו הילקוט עכ"ל. אולם טעה במה שכתב במס' מגילה הגי' יותר מתוקנת, כי לא נמצא שמץ דבר מזה בגמרא מגילה ט"ו ע"א, רק חשב כי הגיון בילקוט „מגילה ט"ו" על המאמר ותקרא להתך מוסב גם על זה, ובאמת על המאמר אשר הביא בעל הילקוט על הכתוב את כל אשר קרהו מצויין בצדו מדרש, והוא ממדרש פנים אחרים. עיין להלן: (נז) כשראהו המן להתך נכנס ויוצא. מובא בילקוט שם במאמר ויש אומרים כשראה המן להתך, וכוונתו למדרש פנים אחרים: (נח) רוח הקודש תהא משמשת בהם. בכ"י ק' הגי' אמר הקב"ה הואיל וכן היה הדבר אם כן רוח הקודש יהיו משתמשין בו. ובכ"י א' וכ"י פ' אמר הקב"ה הואיל וכן הוא תהא רוח הקודש משמשת ביניהם דכתיב ויאמר מרדכי להשיב אל אסתר. גם נוסף בכ"י א' וכ"י פ' ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות וכה"א ורוח לבשה את עמשא:

[א] (א) א"ר אלעזר א"ר חנינא. במדרש אסתר פ"ם אות ב' בקצת שינויים והסר שם האומר, ומובא בילקוט רמז אלף נ"ז במאמר המתחיל ותאמר לו זרש אשתו, והסר הגיון אבא גריון, והגי' שם א"ר אלעזר א"ר יהושע בן לוי: (ב) שלש מאות וששים. וכן הוא בכ"י ל' בכ"י א' בכ"י פ' ש"ס בעלי עצה, ובנדפס ג' מאות וששים וששה, ובכ"י ב"מ שלש מאות, ובכ"י ק' ובמדרש ובילקוט שלש מאות וששים וחמשה, ובמדרש שם נוסף כמנין ימות החמה: (ג) כבר עלו מתוכו. כ"ה בילקוט ובנדפס, וכ"י ק' וכ"י א' וכ"י פ' כבר יצאו מתוכה, ובמדרש אסתר כבר הוצלו חנניה וחביריו, ובכ"י פ' כבר יצאו הימנו אברהם חנניה מישאל ועזריה: (ד) ואם לבית האסורים. בכ"י ק' וכ"י ב"מ ובכ"י א' ובכ"י פ' ובנדפס במדרש אסתר ובילקוט נמצא לפני זה ואם לגוב האריות תפילהו כבר יצא דניאל, ויש נוסחאות כבר ניצל הימנו דניאל, ובכ"י ל' חסר ג"כ: (ה) כבר יצא מתוכו יוסף. בכ"י ק' נוסף ואם ליס כבר עלו ישראל מתוכו, ובכ"י פ' וכ"י א' הגי' ואם בחרב משה ואם לבית האסורין יוסף ואם למדבר תגלוהו כבר פרו ורבו בו: (ו) ואם במילא הסיק תחתיו. בילקוט חסר זה עד ואם במדברא תגליניה, ונמצא ג"כ במדרש אסתר שם, ואם במולי תסיק תחתיו. והכוונה ע"פ מאמרם בפסיקתא פסקא דשובה (דף קס"ב ע"א) ויאסרוהו בנחושתים מה בנחושתים א"ר לוי עשה לו כמין מולי של נחושת ועשה אותו נקבים נקבים ונתנו לתוכו והתחיל מסיק תחתיו, ועי"ש בהערה מה שהעירותי. ובכ"י ב"מ הוא ואם בכבלא דנחושתא ובתרגום אסתר אם בסירה דנחשא נרמי יתיה כבר בזעיה מנשה ונפק מניה: (ז) ונפק ממנה. בנדפס ונסה מיניה צ"ל ונפק מיניה: (ח) כבר פרו ירד בו. כ"ה בילקוט ובמדרש אסתר נוסף כבר פרו ורבו אבותיו במדבר וכמה נסיונות נתנסו ובכולן עמדי וגלגו

ועוד מדה אחרת יש בו, יש עקרב אחד שיש בו תשע מאות ותשעים ותשע הליות, ועל כל חוליא וחוליא יש לו תשע מאות וצ"ט חביות (מח) של דם, וכל חבית וחבית יש בו תשע מאות וצ"ט לוגין, ואדם שכופר בהקב"ה ומשתחווה לצלם דנין אותו בכולם, (מט) ואנו היאך נשתחוה לצלמא דדהבא, (נ) ואילולי אותן צדיקים שקדשו את שמך, (נא) כבר אבדנו (נב) מהעולם, ועכשיו עמד עלינו המן הרשע, (נג) וביקש לעקור את הגפן, ולא גזר להניח מחצה או שליש או רביע, אלא את הגפן כולה, שנאמר להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן:

(נד) **ותבאנה** נערות אסתר וסריסיה ויגידו לה ותתחלחל המלכה מאד. (נה) יש אומרים מעוברת היתה והפילה, וכן הוא אומר על כן מלאו מתני חלחלה צירים אחזוני כצירי יולדה (ישעיה כא ג):

הערות ותקונים

וכן נוסף שם ורחבו ז' ריבוא פרסאות. ובמדרש א"ב דר' עקיבא (נדפס בביהמ"ד ח"ג) הביא בצד 28 מלמד שכל ניהנם וניהנם שלש מאות ארכו ושלש מאות רחבו ועביו אלף פרסה ועמקו אלף פרסה. ובכ"י ב"מ הגי' ורחבו ז' פרסאות, נ"ל ז' ריבוא פרסאות, וכן מובא במדרש לקח טוב: (מח) של דם. בכ"י ק' הגי' מחמת תניניס, ובנדפס הסר שורה שלימה וכנ"ל וכל חוליא וחוליא יש בה תשע מאות ותשעים ותשע [חביות של דם וכל חבית וחבית יש בו תשע מאות ותשעים ותשע] לוגין, והשמיט המעתיק מן ותשע עד ותשע. ובכ"י ק' ובכ"י א' הגי' לוגין של מרה: (מט) ואנו היך נשתחוה לצלמא דדהבא. בכ"י א' וכ"י פ' הגי' איך נשתחוה לצלמך, ובכ"י ב"מ לצלמא דדהבא דידך. גם נוסף בכ"י ב"מ מאמר אחד ורשום עליו „תוספת בלשון מה"ר אלעזר ז"ל" ואין ספק שהוא תוספות מהרוקח, ואמרתי להעתיק את הדברים אשר נוספו בגוף הכ"י, וכך הוא: „אמר אלעזר ועוד 1) ד' מדורין יש לגהנם, כוונתו בזה כי יש גן עדן למעלה והוא השכל וכל אשר הולך לו ולמטה ממנו יולך הוא מעדן ויורד לגיהנם, וד' מדורים למטה ממנו התחתון הוא עכור מן העליון, וכל מדור ומדור עומקו מאה ריבוא פרסאות, ליסנא דקרא נקט, אלף אלפין ישמשוניה (נהר דינור) (דניאל ז י): ורחבו 2) ז' פרסאות, הכוונה ז' גלגלים והתחתון שבהם ארקא שמו, והוא הגיו ברד והגיו אש, וכשדנין לרשע כו' הכוונה בזה ארקא היא הארץ שנאמר (כדינא) [כדנה] תימרון להון אלהא (דשמיא) [די שמיא] וארקא לא עבדו (ירמיה י יא), חציו אש וחציו ברד היא כלולה מן העפר אשר טבעה קר ויבש והוא מיחס לאש מצד קשור היובש הרוכב עליו, ועוד דמהו מצד אד הלח הנדבק בו אשר הוא מימיי קר ולח, והרשע נדון בזה ובזה כאמרו באנו באש ובמים (תהלים סו יב): ועוד יש מדה אחרת, יש עקרב אחד וכו' הכוונה בזה העקרב הוא המליץ הרעה, הוא הקטיגור, ואמרו בפרק במה מדליקין (שבת ל"ב ע"א) אפילו יש לאדם תתקצ"ט מלמדי חובה ואחד מלמד זכות ניצול שנאמר אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו ויחננו ויאמר פדעהו מרדת שחת מצאתי כופר (איוב לג כג כד), הרי תתקצ"ט חוליות, ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר אפילו התקצ"ט באותו מלאך רעה ואחד מליץ זכות ניצול שנאמר מליץ אחד מני אלף, הרי תתקצ"ט החבות, ובהיות ע"ז החמורה משאר העבירות החמור בעונש לתת תקצ"ט לוגים בכל חבית, הנה פירשנו כפי השגתינו את המאמר הזה למען יקובל בעיני הנבונים ולא חסרנו מכל הכתוב בספר מלה אחת. ונשוב לענייננו, עוד נאמר, שלש מספרים הם, אחדים עשרות מאות, ט' סוף לאחדים, צ' סוף לעשרות, תת"ק סוף למאות, הרי תתקצ"ט כלל כל החשבונות, והאלף ראש לכולם, והוא מליץ אחד מני אלף שבקול כנגד כולם, והסימן של"ק, ע"כ לשון תוספת": (נ) ואילולי אותן צדיקים שקידשו את שמך. בכ"י ב"מ ואלו חנניה מישאל ועזריה לא קדשו את שמך: (נא) כבר אבדנו מהעולם. וכ"י ק' כבר היינו נאבדין מן העולם. ובנדפס בטעות כבר אבדהו נ"ל אבדנו: (נב) מהעולם, בכ"י ק' כבר היינו נאבדין מן העולם הזה ומן העולם הבא: (נג) ובקש לעקור את הגפן כולה. והמלות „ולא גזר להניח מחצה או שליש או רביע אלא את הגפן כולה" ליתא בכ"י א' וכ"י פ' גם לא בנדפס: (נד) ותבאנה נערות אסתר. בנדפס ותבאנה נערות אסתר וכו' ותתחלחל המלכה מאד. במקום „וכו'" נ"ל וגו': (נה) יש אומרים עיברת היתה והפילה. במדרש אסתר פ"ח אות ג' איתא ותתחלחל המלכה רבנן דהמן אמרין שפרסה נדה, ורבנן דהכא אמרין הפילה עוברה, לדעתי כוונת המדרש „רבנן דהמן" על מאמרם מגילה ס"ו ע"א נדה ע"א ע"א. והכוונה „רבנן דהכא" על דברי המדרש אבא גריון, ועוד יש להעיר במדרש אסתר שם פ"ו סוף אות י"ג המלות „מהו ותתחלחל מלמד שפרסה נדה" הוא הוספה חיצונית שהוסיף אחד אחר הסיום מיד ותתחלחל המלכה מאד, הוסיף מהו ותתחלחל אשר אין שם מקומו, ושכח או לא ראה דברי המדרש בסמוך בפ"ח אות ג' שהבאתי ובדרך אגב אעיר כי במדרש שם אות ד' ותקרא אסתר להתך רבנן

---

1) הניא כגוסחת כ"י ב"מ ד' מדורין:

2) גם פה הניא כנוסח כ"י ב"מ ז' פרסאות במקום לפנינו בנדפס ורחבו ז' ריבוא פרסאות, עיין לעיל פרשה מ"א:

מיד ויקרע מרדכי את בגדיו, מה עשה קבץ כל תינוקות של בית רבן, (לב) ועינה אותם מלחם וממים, (לג) והלביש שקים עליהם, (לד) והיו צועקים בבכיה וביללה, באותה שעה אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע כל זמן שאומות העולם עומדים עלי, אינם מבקשים ממני לא כסף ולא זהב, אלא לכלותינו מן העולם, שנאמר ואכרות קומת ארזיו (ישעיה לז כד), (לה) עמד עלי נבוכדנצר מלך בבל ובקש לכלותי מן העולם, (לו) שנאמר אכלני המסני נבוכדנצר מלך בבל (ירמיה נא לד), (לז) אימתי המסני בשעה שהעמיד צלם בהיכל, קיבץ עלי שבעים מלכים ודן אותי לפניהם, (לח) ואמר לי השתחוו לצלם, א"ל חנניה מישאל ועזריה אין אנו משתחוים, אמר להם מפני מה, אמרו לו מפני שגזירותיו של הקב"ה (לט) קשים מגזירותיך, שאמר לנו לא יהיה לך אלהים אחרים על פני (שמות כ ג), אמר להם ולמה מרדתם בו, אמרו לו לכך באנו לידיך, אמר להם אין אתם מתייראין מכבשן האש שלי, (מ) אמרו לו וכי אש שלך קשה מאשו של הקב"ה, והלא שש אשות יש לו להקב"ה, יש אש אוכלת אש, זה אשו של הקב"ה, שהיא אוכלת אש של מלאכי השרת, (מא) ויש אש שמתיירא מאשו של הקב"ה, שבשעה (מב) שהפיל חנניה מישאל ועזריה לכבשן האש ירד גבריאל וצינן את האש, (מג) ולא היה לכבשן האש רשות להבעיר, ויש אש שאוכלת ושותה, זה אשו של אליהו, שנאמר ואת המים אשר בתעלה לחכה (מ"א יח לח), ויש אש שותה ואינה אוכלת, זה אישו של חמה, ויש אש אוכלת ואינו שותה זה אש שלנו, ויש אש לא אוכלת ולא שותה, זה אש של מלאכי השרת, ולא עוד אלא שאש שלך אינה אלא לפי שעה, אבל אשו של הקב"ה אדם נכוה בה לעולמי עולמים, ולא עוד שאין מניחין נשמתו לצאת (מד) אלא מטרפת בתוכו, (מה) וכשאדם מרחיק ממנו ארבע מאות ושלשים פרסאות הוא נכוה בה, (מו) ועוד ז' מדורים יש בגיהנם, (מז) וכל מדור ומדור עומקו מאה ריבוא פרסאות, והתחתון שבהם ארקא שמו, והוא חציו אש וחציו ברד, וכשדנים בו הרשע, מוציאין אותו מאש לברד ומברד לאש,

---

הערות ותקונים

למעלה להשמיד כל ישראל, ובכ"י ב"מ והגיד לו שהסכימו למעלה, ובנדפס ואמר הסכימו מלמעלה: (לב) ועינה אותם מלחם וממים, בנדפס בלחם ובמים, ובכ"י ק' ומנען מלאכול ומלשתות, ובכ"י א' וכ"י פ' וטינן בתענית: (לג) והלביש שקים עליהם, בכ"י א' וכ"י פ' והלבישן שקים על האפר, ובנדפס והלבישן שקים והושיבן על האפר: (לד) והיו צועקים בבכיה וביללה, כ"ה גם בנדפס, ובכ"י א' וכ"י פ' והיו צועקין בבכיה כל אותו הלילה: (לה) עמד עלי נבוכדנצר. בכ"י ק' נוסף בתחלה עמד עלי פרעה הרשע והכביד עלי עולו כשהייתי בקטנותי ולא הם עלי כמו שנאמר רבת צררוני מנעורי (תהלים קכט א), כשהייתי נער, כמו שאמר כי נער ישראל ואהבהו (הושע יא א), ועוד קם נבוכדנצר הרשע וביקש לכלות אותי ובא עלי בכל עקימא וערמה כו': (לו) שנאמר אכלני המסני, בנדפס חסר זה, והובא הכתוב בא נבוכדנצר מלך בבל (מ"ב כה א), וכאשר הוא לפנינו ובכל כתבי יד הוא נכון: (לז) אימתי המסני, המלות האלה חסרים בנדפס ובכ"י ב"מ: (לח) ואמר לי השתחוו לצלם. בכ"י ק' נוסף תגר בי דינים משונים ושפטים גדולים: (לט) קשים מגזרותיך. וכ"ה בכ"י ב"מ וכ"י א' וכ"י פ', אבל בכ"י ק' הגי' גדולים מגזרותיך: (מ) אמרו לו וכי אש שלך קשה מאשו של הקב"ה והלא שש אשות יש להקב"ה יש אש אוכלת אש וכו'. בכ"י א' וכ"י פ' הוא בסגנון אחר, אמרו לו אשו של הקב"ה משלך, ולא עוד אלא ששה אשות הן, יש אוכלין לחין ויבשין, כגון אשו דאליהו, ויש שותה ואינו אוכלת דחולים, יש לא אוכלת ולא שותה דמלאכי השרת, יש אוכלת ולא שותה אש שלנו, יש אש דותה אש דמיכאל, ויש אש אוכלת אש של הקב"ה, ואש שלך אינה אלא לשעה קלה, אבל של הקב"ה אדם הנכווה בה נידון לעולם ולעולמי עולמים, ולא עוד כשאדם מתחייב הוא מתחייב נפשו כגופו ומטרפין בתוכו וכשאדם רחוק ממנה ת"ל פרסאות הוא נכווה בה, עי' יומא דף כ"א ע"ב וילקוט מלכים רמז רס"ז:(מא) ויש אש שמתייראה מאשו של הקב"ה.בכ"י ק' הגי' מאשו של מלאכי השרת:(מב) שבשעה שהפיל. בכ"י ק' ובכ"י ב"מ ובכ"י ל' ובנדפס הגי' שירדו: (מג) ולא היה לכבשן האש רשות להבעיר. בכ"י ק' ולא היתה יכולה להבעיר: (מד) אלא מטרפת בתוכו. בנדפס מצטרפת בתוכו, ובכ"י ב"מ נשרפת בתוכו: (מה) וכשאדם מרחיק ממנה ארבע מאות ושלשים פרסאות. כ"ה בכל כתבי יד, ובנדפס בטעות ארבע אמות, צ"ל ארבע מאות: (מו) ועוד ז' מדורין יש בגיהנם. בכ"י ב"מ בטעות ארבעה מדורין, ובכל כתבי יד נאמר נכון שבעה, ולפני המעתיק היה כתוב ז' מדורין, וחשב שהיא אות ד' והלך ארבעה מדורין: (מז) וכל מדור ומדור עומקו מאה ריבוא פרסאות. כ"ה בכל כתבי יד. ובנדפס הגי' ארכו במקום עומקו,

וכן

מה תהא עליה, (יב) אמר לפניו תסתפק בעליונים, (יג) אף הקב"ה השוה דעתו לכך, באותה שעה אמר הקב"ה למה לי אומה זו (יד) שבשבילה רבו אנחותיי בכל יום, שנאמר אמרתי אפאיהם אשביתה מאנוש זכרם (דברים לב כו), הביאו לי אגרות וכתבו עליהם כלייה, מיד הביא השטן איגרות וכתב וחתם, כיון שראתה תורה כך, יצאה בבגדי אלמנותיה, (טו) ונתנה קולה בבכי, (טז) ולקול בכייתה צעקו מלאכי השרת, שנאמר הן אראלם צעקו חוצה וגו' (ישעיה לג ז), ואמרו אם אין ישראל שמעטיפין דם לשמונה אנו מה צריכים לעולם, דכתיב אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי (ירמיה לג כה), וכתיב הבט (יז) לברית כי מלאו מחשכי ארץ וגו' (תהלים עד כ), כיון ששמעה חמה ולבנה כך, (יח) חגרו שקים ונתנו קולם בבכי, (יט) שנאמר שמש וירח קדרו וכוכבים אספו נגהם (יואל ב י), ושמים וארץ נתאבלו, שנאמר אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם (ישעיה נ ג), (כ) מיד רץ אליהו בבהלה אצל אבות העולם וצדיקי עולם ונביאים הראשונים, (כא) ואמר להם שמים וארץ וצבא מרום בוכים במר נפש, וכל העולם אחזתו חיל כיולדה, ואתם שוכבים במנוחה, אמרו לו על מה, אמר להם (כב) מפני שנגזר על שונאי ישראל כלייה, למה, מפני שנהנו בסעודה של אחשורוש, (כג) כיון ששמע משה כך אמר לאליהו כלום יש אדם כשר באותו הדור, א"ל יש אדם אחד ושמו מרדכי, א"ל לך והודיעו, (כד) ויעמוד הוא משם ואנו מכאן, א"ל רועה נאמן (כה) כבר כתבו כלייה על צאנך (כו) וכבר התומה, אמר להם לאבות העולם אם בטיט חתומה (כז) רחמינו נשמעים, ואם בדם התומה (כח) מה שהיה היה, בא אליהו אצל מרדכי והודיעו, שנאמר ומרדכי ידע וגו', (כט) ועד עכשיו לא היה יודע, (ל) אלא דלא היה מתיירא עד שבא אליהו (לא) והודיעו מה שהסכימו למעלה,

---

הערות ותקונים

מכעיסים לפניך את רצונך וכו'. בכ"י פ' הגי' שהם מכעיסים לפניך אע"פ שנתקיים בהן ואתכה אורה בגוים אינן חוזרים בתשובה שלימה לפיכך את רצונך תאבדנה מן העולם: (יב) אמר לפניו תסתפק בעליונים. במדרש אסתר שם יש לתקן הלשון ע"פ המדרש הזה: (יג) אף הקב"ה השוה דעתו לכך באותה שעה אמר הקב"ה למה לי אומה זו. בכ"י פ' הגי' והודה לו הקב"ה ואמר מה לי באומה זו: (יד) בשבילה רבו אנחותיי בכל יום. בכ"י ק' שבשבילה רבו עלי כמה כעסים ובמדרש אסתר שבשבילה הרביתי אותותי ומופתי לכל הקמים עליהם לרעה: (טו) ונתנה קולה בבכי. בכ"י ק' נוסף ועמדה לפני הקב"ה ונתנה קולה בבכיה גדולה: (טז) ולקול בכייתה צעקו מלאכי השרת, בכ"י ק' הגי' וגם מלאכי השרת בכו במר נפש: (יז) וכתיב הבט לברית כי מלאו מחשכי ארץ. זה חסר במדרש אסתר, ובנדפס הביא הכתוב שנאמר הן אראלם צעקו חוצה הבט לברית, יש לתקן כצ"ל וכתוב הבט לברית וצריך נ"כ (תהלים עד כ): (יח) חגרו שקים ונתנו קולם בבכי. בכ"י א' וכ"י פ' הגי' אף חמה ולבנה חשך אורם מהצער דכתיב שמש וירח קדרו: (יט) שנאמר שמש וירח קדרו, במדרש אסתר השמיט המעתיק מן שנאמר ראשון עד שנאמר שני, וכך יש לתקן שם, כיון ששמעו חמה ולבנה כך אספו נגהם [שנאמר שמש וירח קדרו וכוכבים אספו נגהם (יואל ב י) ושמים וארץ נתאבלו] שנאמר אלביש שמים קדרות. ובכ"י א' הגי' ושמים וסדרי בראשית מתאבלין, ובכ"י פ' וכל מעשה בראשית מתאבלין ואומרים רבש"ע יבטלו ישראל שהולכין ומחזרין על הפתחים כדי שילמדו תורה ומצות, ע"כ: (כ) מיד רץ אליהו זכור לטוב בבהלה אצל אבות העולם. בכ"י א' וכ"י פ' מיד רץ אליהו אצל אבות העולם, עיין במדרש אסתר הלשון משונה ובתוספת דברים כדרך מדרשים מאוחרים: (כא) ואמר להם שמים וארץ וצבא מרום בוכים במר נפש וכל העולם אחזתו חיל כילדה, בכ"י א' ובכ"י פ' הגי' ואמר להם שמים וסדרי בראשית בצער גדול ואתם שוכבין: (כב) מפני שנגזר על שונאי ישראל כלייה, בכ"י ב"מ מפני שנגזרו גזרה על שונאיהם של ישראל כליה, וכוא בדרך סגי נהור, ובכ"י פ' וכ"י א' א"ע למה א"ל לפי שנגזר כליה לשלם, אולם במדרש אסתר הגי' מפני מה אמר להם מפני שנהנו ישראל מסעודתו של אחשורוש ובעבור זה נגזרה גזירה לכלותם מן העולם ולאבד את זכרם: (כג) כיון ששמע משה. גם בכאן הגי' נשתנית במדרש אסתר: (כד) ויעמוד הוא משם ואנו מכאן. בכ"י ק' לך ואמור ויתפלל הוא משם ואנו מכאן, וגם במדרש אסתר אמר לו לך והודיעו כדי שיעמוד הוא משם בתפלה ואני מכאן ונבקש רחמים לפני הקב"ה: (כה) כבר כתבו כליה. בכ"י ק' כבר נגזרה גזירה: (כו) וכבר התומה. בכ"י ק' ונחתמו הספרות: (כז) רחמינו נשמעים. בכ"י א' וכ"י פ' ובמדרש אסתר תפלתינו נשמעת: (כח) מה שהיה היה. בנדפס בטעות מה שהיה יהיה: (כט) ועד עכשיו לא היה יודע, כל זה עד ותתחלחל המלכה מאוד ליתא במדרש אסתר: (ל) אלא דלא היה מתיירא, בכ"י ב"מ וכי עד עכשיו לא ידע אלא היה יודע ולא היה מתירא עד שבא אליהו כו': (לא) והודיעו מה שהסכימו למעלה, בכ"י ק' ואמר לו ידוע לך כי הסכימו למעלה

קודמנא, כבני חרי לא עביד עבודתנו, ולפיקודנא לא צייתו, בכן איתכנשו קדמנא רברייא סגנייא פהייתא והתיבנא עיטא וטעם וקיימנא איסר ורשום כדת מדי ופרס דלא תנגדי לשציותהון מדרי עלמא, ושלהנא איגרתא בכל שבע ועשרים ומאה מדינה די במלכותאי לקטלא יתהון בניהון נשיהן וטפליהון, וגבר לא ישתייר מתחות ידכון, ביום תלתא עשר דירחא באדר, כמא דעבדו לאבהתנא, וכמה דהשיבו למיעבד לנא, ונכסיהון יהון למיבז בכן תשכחון רחמין קדמאי דא נשתוון איגרתא די שלח אליכון ארתחששתא מלכא דמדי ופרס:

פרשה ד

(א) **ומרדכי** ידע את כל אשר נעשה. וכשיצא המן מפלטין של מלך ואיגרות בידו וכל שרי המלך אחריו. פגע (ב) בהם מרדכי, ראה שלשה תינוקת יוצאין מבית רבן, אמר להם מרדכי אמרו לי פסוקיכם, פתח ראשון ואמר אל תירא מפחד פתאום ומשואת רשעים כי תבא (משלי ג כה), פתח שני ואמר עוצו עצה ותופר דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל (ישעיה ח י), פתח שלישי ואמר ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבול אני עשיתי ואני אשא ואני אסבול ואמלט (שם מו ד), מיד צחק מרדכי, א"ל המן מה אמרו לך התינוקת הללו שצחקת, א"ל בשורות טובות בשרוני, מיד כעס המן בלבו, אמר איני שולח יד תחלה אלא בתנוקת הללו, (ג) אמר ר' יצחק נפחא (ד) בעלילה גדולה בא המן על ישראל, שנאמר ובמלאות הימים האלה עשה המלך לכל העם הנמצאים בשושן הבירה (אסתר א ה), ואין עם אלא ישראל, (ה) שנאמר עמים הר יקראו שם יזבחו זבחי צדק (דברים לג יט), א"ל המן לאחשורוש (ו) אלהיהם של אלו שונא זמה הוא, אלא העמד עליהם זונות ועשה להם משתה וגזור עליהם שיבואו ויאכלו וישתו כרצונם, שנאמר לעשות כרצון איש ואיש, (ז) ומי שירצה לבוא יבא, ומי שלא ירצה לבוא לא יבא, כדי שלא יהא להם פתחון פה (ח) לומר על כרחם הביאום, (ט) גזר המלך כך, מיד עמד מרדכי והכריז ואמר בניי הואיל ולרצונכם הוא אל תלכו, שלא יהא פתחון פה לשטן עליכם, הניחו דברי מרדכי והלכו לבית המשתה, א"ר ישמעאל (י) שמונה עשר אלף ותשע מאות הלכו לבית המשתה ואכלו ושתו וקלקלו, והשטן השטין אותם לפני הקב"ה ואמר לפניו רבש"ע עד מתי תדבק באומה זו (יא) שהם מכעיסים לפניך, אם רצונך תאבד אומה זו מן העולם, א"ל תורה

הערות ותקונים

[ד] (א) ומרדכי ידע. מכאן מתחיל בנדפס אחר שחסר שם דף שלם: (ב) פגע בהם מרדכי, במדרש אסתר פ"ז אות י"ש הלשון משונה כדרך מדרשים שהוסיפו מאוחרים ותקנו הלשון, וכן מובא דברי מדרש אבא גריון בילקוט רמז תתרנ"ז: (ג) א"ר יצחק נפחא. כ"ה בכ"י א' וכ"י פ', וכ"ה גם במדרש אסתר ובנדפס, ובילקוט רמז תתרנ"ז ר' יצחק בר נפחא, אבל בכ"י ב"מ א"ר יצחק ב"ר הנינה: (ד) בעלילה גדולה בא המן על ישראל שנאמר ובמלאות וגו' ואין עם אלא ישראל כו'. וכ"ה במדרש אסתר, אבל בכ"י א' וכ"י פ' ני' אהרת בעלילה גדולה בא המן על ישראל לפי שנהנו מסעודת אותו רשע אמר לו המן לאחשורוש בוראן של אלו שונא זימה: (ה) שנאמר עמים הר יקראו. במדרש אסתר מובא הכתוב אשריך ישראל מי כמוכה עם נושע בה' (דברים לג כט): (ו) אלהיהם של אלו. בכ"י א' וכ"י פ' בוראן של אלו: (ז) ומי שירצה יבא כו' עד גזר המלך כן הסר במדרש אסתר ונמצא גם בילקוט: (ח) לומר על כרחם הביאום. בכ"י א' וכ"י פ' לומר אנוסים היינו: (ט) גזר המלך כך. בנדפס גזר כן, ובכ"י ב"מ הני' והמלך גזר כך, ומוסב למעלה ר"ל שלא יהא פתחון פה לומר על כרחם הביאום וגזירת המלך היא, ובילקוט וכ"י א' וכ"י פ' הסר זה: (י) שמונה עשר אלף ותשע מאות, וכ"ה בנדפס, ובמדרש אסתר ובכ"י ב"מ וכ"י פ' שמונה עשר אלף וחמש מאות, ובילקוט רמז תתרנ"ז י"ח אלף ותקמ"ד, ובכ"י א' הסר זה, ואין ספק שבנוסחא אחת היה כתוב תת"ק ובא המעתיק והגיה תשע מאות, ובכ"י אחר נמחק אות ת' ונשאר ת"ק והגיה חמש מאות. וגם לפני הילקוט היתה הנוסחא ות"ק, רק אחר זה כתוב עמד השטן והשטין, בוודאי היתה הנוסחא מיד עמד השטן והשטין, ונעשית בטעות תקמ"ד, אחרי כתבי זאת מצאתי כי דברי הילקוט מובאים במגנות הלוי דף נ"ח ע"ב, וראיתי כי הביא כמו שתקנתי ושמחתי: (יא) שהם

מכעיסים

(קסג) ולא הועיל להם כשפיהן, מהם הרג, מהם השליך בקולרין ובשלשלת של ברזל, והביאום בינינו, ואעפ״כ לא שינו מעשיהם המכוערים, ומשחקים עלינו בכל יום, ומתלוצצים ומלעיגים עלינו ועל יראתנו, ותועבה אנו בעיניהם, (קסד) בנותינו אינם לוקחים, ובנותיהם אינם נותנים לנו, לחמנו אינם אוכלים, ומשקנו אינם שותים, ואפילו מלכנו דומה בעיניהם כאשה נדה, (קסה) הללו המדות מגונות באומה זו, ועוד מה שאין אנו יכולים לספר, (קסו) ועכשיו חשבנו והפלנו גורלות על שנים עשר חדשי שנה, ונפל הגורל [על חדש אדר, והפלנו על ימי החודש, ונפל הגורל] על שלשה עשר יום להדש, ועכשיו בזמן שאיגרות הללו באות לידיכם, השחיתו והשמידו לא תשאירו מהם פליטה:

נוסח אחר בלשון ארמי ע״פ כ״י ב״מ.

ויקרא סופרי המלך בחדש הראשון. מה כתיב בהון: (כל) [לכל] עממיא אומיא ולשנייא [די דארין בכל ארעא] שלמכון ישגא. ידוע לכון דגוברא חד אתא לוותנא, לא מדילנא ולא מארענא, אילהן מזרעא דעמלק, (בין) [ביר] רברבין עלמא הוא, והמן שמיה, ושאיל מיננא שאלתא זעירתא, ואמר עמא חד אית בֵיננא, דבזיזא מכל עמא, דזמנין לתקלא ולקלקולא, ומשתנין בגאותא, יודען בבישותנא ואחסורנא, ולטין אינון למלכא, ולטותא דמלכא תדירא בפומהון, וכד לטויתהון אמרין ה׳ מלכותיא קאים לעלם ולעלמי עלמיא אבדו בני עממיא מאתריה. ותו אינון אמרין למיעבד פורענותא בעממיא, וכפרין אינון בטיבותא כל ימיהון, מה עבדו לפרעה מלכא דמצראי נחתו לארעיה בעדן כפנא ערטלאין אינון נשיהון וטפליהון, וקבלינון בסבר פנים יפות בהדון, ואותבינון בטוב ארעיה, וזנינון ומרעם לא חסרו, פלטורין הוה ליה למיבני, ואמר להון למבנייה, ושרו למיבנייה בתרעמנותא, ועד כאן מתבני ולא שלים, אתו עלוהי כולהון בתסקופי מילין, ואמרו ליה מהלך תלתא יומין נהך ונדבח קדם ה׳ אלהנא ונהדר וניתוב, במטי מנך הב לן מנין דכסף ומנין דדהב איצטלוון ולבושין, ושאלינון וטענו ית בעיריהון כל אחד תשעים חמורים, ורוקינו ית מצראי, ולא חזרו להון קדל אזל בתריהון פרעה כד חזינון ערקין לשזבא ית נכסיה, כד מטנון על ימא, הוה ביניהם גבר רב (תרשיא) [חרשיא] דאיתרבי בביתיה, ומשה בן עמרם שמיה, ורמא ית חוטרי על ימא ובזייה, ואעבר ית משריתיה בימא ושניק רתיכי פרעה ושפר גברוהי ומשרייתה, ואליהון הוה בסעדהון, כל עדן דאינון קיימין אורייתה לא שבק חד למיקם קדמהון, ואף בלעם נביא חד דהוה ביננא קטלו בחרבא, וכדון עבדו לסיחון ולעוג מלכיא תקיפיא דארעא דכנען וקטלו ותרוכינון מן ארעיהון ואחסינו יתה, ואף מלכא רבא יקירא דעמלק שציאו אינון מלכיהון ונביאהון, ובתר כן קם מלכא אכזראה דוד שמיה, וקטיל בפלישתאי אדומאי עמונאי ומואבאי ולא קם חד קדמוהי, ובתר כן קם שלמה בריה גבר חכים וסוכלתן, ובנא להון ביתא בירושלם דלא אתבדרון לכא ולכא, וכד סגיאו בארעא חבו קדם אלהיהון, ומסרינון ביד נבוכדנצר מלכא, ואזלינון לבבל, ועד כען דאינון תחות ידנא נתנא כלא השיבן קדמיהון, ודתיהון ונימוסיהון משנין מכל עמא, ולא מתחתנין בנא, וית אלהנא לא סגדין, ולא חשחין ליקרותנא, ולא מיסגד

הערות ותקונים

(קסג) ולא הועיל להם כשפיהן מהם הרג מהם השליך בקולרין. וזה חסר במדרש אסתר. ובכ״י ק׳ ולא הועילה כשפותם שהיו עומדין בה וכבש כל כרכיהם וסתר כל בניניהם והרגם בלי חמלה והשליכם בקולרין, והנה המלות ובשלשלת של ברזל היא הוספה לפרש מלת בקולרין, וליתא גם בילקוט, ובכ״י א׳ נאמר ג״כ מהם השליך בקולרין ובשלשלאות: (קסד) בנותינו אינם לוקחים. בכ״י א׳ ובילקוט ואין מתחתנים עמנו: (קסה) הללו המדות מגונות באומה זו ועוד מה שאין אנו יכולים לספר. בכ״י ק׳ הגי׳ כל אלו מעשים הרעים והמגונים של אומה זו ויותר אין אנו יכולים לספר להם מעשיהם המכוערין. וכ״י א׳ הללו מעשיהם המגונין של אומה זו ועוד מה שאין אנו יכולין לספר: (קסו) ועכשיו חשבנו. בכ״י ק׳ ועכשיו היטב השם לאדונינו המלך אחשורוש וחשבנו עמו נכלתם:

ימרדכי

ורוחם גסה, (קנד) וקללת המלך שרויה בפיהם, ומה קללה מקללים, אומרים ה׳ מלך עולם ועד אבדו גוים מארצו (תהלים י טז), ועוד אומרים לעשות נקמה בגוים תוכחות בלאומים (תהלים קמט ז), (קנה) וכופרים בטובה מימיהם, מה עשו לפרעה העני, כשירדו למצרים קבלן בסבר פנים יפות, והושיבן במיטב הארץ בארץ גושן, וזן אותן בשני רעבון, והאכילן מכל טובה, (קנו) פלטין היה לו לבנות שם, ולא היה יכול לעמוד כנגדן, ובאו עליו בעלילה, אמרו לו לזבוח לאלהינו אנחנו הולכין ולבסוף ג׳ ימים אנחנו הוזרין, רצונך להשאילנו כלי כסף וכלי זהב ובגדים ומרגליות ונלך, והשאילום וטענו כל אחד ואחד מהם (קנז) תשעים חמורים, עד שניצלו אותם, הלכו ונתעכבו ולא חזרו, הלכו אחריהם בשביל ממונם, ומה עשו להם, אדם אחד היה עמהם ושמו משה בן עמרם, ונטל מקלו וליחש עליו, והכה בים ויבש, ואיני יודע במה יבשו והעבירם בתוכו, כיון שראה כן פרעה אף הוא נכנס אחריהם, והיה מבקש לחזור ולא יכול, (קנח) ואיני יודע במה רדפו, ונשקע הוא וכל חילו ולא זכרו הטובה שעשה עמהם פרעה. עמלק אבי אבא מה עשו לו בשעה שבא עליהם למלחמה, שנאמר ויבא עמלק (שמות יז ח), (קנט) מהיכן בא, א״ר כרוספדי מאצל בלעם הרשע בא שהלך ליטול עצה ממנו, א״ל אני יודע שבעל עצה ומחשבה אתה, וכל היועץ עמך אינו נכשל, מה אתה יועצנו, אלו המצריים שעשו להם כמה טובות כך עשו להם, שאר בני אדם על אחת כמה וכמה, א״ל לך עשה עמהם מלחמה, ואם אתה לא תוכל להם, אין כל בריה יכולה להם, לפי שהן תלויין בזכותו של אברהם, אף אתה כן, מיד בא עליהם למלחמה, מה עשה אותו משה, היה לו תלמיד אחד, ושמו יהושע בן נון, אכזרי בלא רחמנות, ואמר לו משה בחר לנו אנשים (שמות יז ט), איני יודע אם בכשפים בא עליהם, (קס) מה עשה משה נטל אבן וישב עליה, ואיני יודע מה היה לוחש עד שרפו ידיהם של עם עמלק ונפלו לפניהם הרוגים, שנאמר ויחלוש יהושע את עמלק (שם), באו לארץ סיחון, גבורי עולם היו, ואיני יודע במה הרגום, באו למלכי מדין, אף אותם איבדום, מה עשה תלמיד של משה שהכניסם לארץ ז׳ עממים, איבדם מן העולם ונטל ארצם מידם, ואיבד ל״א מלכים ולא ריחמן, ועוד באו לסיסרא ואיני יודע מה עשו לנחל קישון וגרפם ושטפם לים הגדול. (קסא) ושוב היה להם מלך אחד ושמו דוד, (קסב) והיה יוצא ומשחית ומכלה כל האומות ולא היה מרחם לכל בריה, שנאמר ואיש ואשה לא יחיה דוד (ש״א כז יא), עמד אחריו שלמה בנו ובנה להם בית אחד וקראו בית המקדש, ואיני יודע מה היה להם בתוכו, וכשבאים עליהם למלחמה נכנסים בתוכו ועומדים שם, ואיני יודע מה עושים בו, לשעה קלה יוצאין והורגין הכל, ולא היה מדה טובה שלא נתגאו בה, ומתוך טובה יתרה שהיה להם לא חשבו כל אומה ולשון בעיניהם, עד שבא עליהם אדם אחד נבוכדנצר שמו, והיה ממשלה בידו, וקיבץ עליהם כל העולם כולו ותפשם,

---

הערות ותקונים

כמשוגעים. מזה נראה כי במקום בלשון ארמי „ומשתגין" היה כתוב „ומשתגין" וגם הילקוט הביא דומים כמשוגעים, אולם במדרש אסתר ליתא: (קנד) וקללת המלך שרויה בפיהם. בילקוט יש לתקן וכצ״ע חסרים בדעתינו [וקללת המלך שרויה בפיהם ומה קללה מקללים] אומרים אבדו גוים מארצו [ועוד אומרים] לעשות נקמה בגוים: (קנה) וכופרים בטובה מימיהם. בילקוט ובכ״י א׳ וכפוי טובה הם, ובמדרש אסתר וכופרים במי שעשה להם טובה: (קנו) פלטין היה לו לבנות. בילקוט נשמטו איזה מלות ויש לתקן ע״פ המדרש א״נ: (קנז) תשעים חמורים. וכ״ה גם בילקוט. ובמדרש אסתר שם אי׳ כמה חמורים: (קנח) ואיני יודע במה רדפו. בכ״י א׳ ואיני במה דהפו, ובמדרש אסתר שם ואיני יודע במה דחפוהו בתוך הים: (קנט) מהיכן בא א״ר כרוספדי. במדרש אסתר שם אמר ר׳ כרוספדאי בשם ר׳ יוחנן, והמאמר הזה מהיכן בא עמלק איננו מכתבי המן, רק מובא דרך אגב: (קס) מה עשה משה נטל אבן וישב עליה, וכ״ה בילקוט ובמדרש אסתר שם איתא נטל מקל בידו: (קסא) ושוב היה להם מלך אחד ששמו דוד. במדרש אסתר נוסף גם דברים על שאול ושמואל כדרך מדרשים המאוחרים: (קסב) והיה יוצא ומשחית ומכלה כל האומות, בכ״י ס׳ ובכ״י א׳ ומכלה את כל הממלכות וכן במדרש אסתר ומכלה כל הממלכות ·

ונא

תנסים עזבם והסתיר פניו מהם ואינו מסתכל בהם, שהרי נבוכדנצר עלה והחריב ביתו ושרף היכלו, (קלז) ולא עמד כנגדו, שנאמר ויאמרו לא יראה יה וגו' (תהלים צד ז), (קלח) כיון שאמר להם כעניין זה, מיד קיבלו ממנו ועמדו והסכימו עמו, אמר להם אחשורוש [נפיל גורלות] אם יעלה הכסף בידי והעם בידך, הרי הם מסורים לך, ואם יעלה העם בידי והכסף בידך אינם מסורים לך, מיד הפילו גורלות, ורוח הקודש צווחת ואומרת ואל עמי ידו גורל (יואל ד ג), ועלו העם בגורלו של המן, (קלט) מיד צירה לו צרה גדולה על הכסף, ראה אחשורוש (קמ) ושאירע לו על הכסף, מיד ויסר המלך את טבעתו וגו':

ויאמר המלך להמן הכסף נתון לך. (קמא) איני מבקש לא משכרן ולא מהפסדן, השיבה רוח הקודש ואמרה לו (קמב) הכסף נתון לך, העץ נתון לך, דחשבניה דדין כחשבניה דדין:

ויסר המלך את טבעתו. (קמג) רבנן אמרין אחשורוש היה שונא את ישראל יותר מהמן, מנהגו של עולם דרכו של לוקח לתת ערבון למוכר, ברם הכא ויסר המלך את טבעתו:

ויקראו סופרי המלך. (קמד) מה כתיב בהון, כל עממיא אומיא (קמה) ולשניא [די דארין בכל ארעא] שלמכון יסגא, (קמו) ידוע לכון כי אדם אחד (קמז) בא לפנינו, לא מארצנו ולא מאדמתינו, אלא מזרע עמלק, (קמח) בן גדולים הוא, והמן שמו, (קמט) ושאל ממני שאלה קטנה (קנ) וקלה, (קנא) אמר עם אחד יש בינינו ובזוי מכל העמים, (קנב) מכשול בכל זמן, (קנג) ודומים כמשוגעים, והפצים ברעתינו,

---

הערות ותקונים

היא כשהקב"ה רצוי להם וכשהיה בית המקדש קיים אבל עכשיו היה אלהיהם עשה להם נסים מרובים עזבם והסתיר פניו מהם ואינו מסתכל בהם. ועיין במדרש אסתר שם נ"כ בשינויים. ובכ"י א' וכ"י פ' הגי' אמר להם אלהיהם שאתם אומרים כבר עזבם והסתיר פניו מהם ואינו משגיח בהם: (קלז) ולא עמד כנגדו. בכ"י א' וכ"י פ' נוסף, או שמא הזקין ואינו יכול: (קלח) כיון שאמר להם כעניין זה כו'. בכ"י א' וכ"י פ' כיון ששמעו כך מיד קיבלו הימנו והסכימו עמו: (קלט) מיד צרה לו צרה גדולה על הכסף. בנדפס ובכ"י ב"מ שייס אמר עכשיו אני שוקל כל הכסף הזה, ובכ"י ל' הסר נ"כ: (קמ) שאירע לו על הכסף. בנדפס שצרה לו על הכסף, וכ"י פ' וכ"י א' שצער לו על הכסף: (קמא) איני מבקש לא משכרן ולא מהפסדן. זה חסר בנדפס, ובכ"י ב"מ מיד ויסר המלך את טבעתו אמר איני מבקש לא מהפסדן ולא משכרן: (קמב) הכסף נתון לך העץ נתון לך חשבניה דדין כחשבניה דדין. מובא במדרש אסתר פ"ז אות כ"א הכסף בגימטריא קס"ה כמו העץ חושבניה דדין כחושבניה דדין וראיתי בתוס' מגילה י"ג ע"ב ד"ה הכסף שהביא וז"ל הכסף נתון לך גימטריא דהכסף עולה העץ, רמז לו שיתלה עליו, עכ"ל. ודבריהם נובעים ממדרש א"ג, ונשנה גם באסתר רבה: (קמג) רבנן אמרין מנהגו של עולם. מובא גם במדרש אסתר פ"ז אות כ' ונובע מא"ג, וכן מובא גם בילקוט רמז אלף נ"ה: (קמד) ומה כתב בהון. מכאן מתחיל בכ"י ק', עיין למעלה הערה קכ"ז שהבאתי כי חסר דף שלם. והגי' שם ומה כתוב בספרים, ובנדפס מה כתוב מהן צ"ל בהון: (קמה) ולשניא [די דארין בכל ארעא] שלמכון יסגא. הוא לשון הכתוב דניאל ג' ל"א, וכן ו' כ"ז, ובנדפס שלמא יגסי צ"ל שלמכון יסגא: (קמו) ידוע לכם. כך הוא בכל כתבי יד, וכן בנדפס נמצא התחלה ידוע לכם אחד בא אלינו לא מארצינו ולא מאדמתינו אלא מזרע עמלק ע"כ, ובזה נשלם שם הפרשה, והשאר חסר, כי נשמט דף שלם, ומתחיל פ"ד ומרדכי ידע. והנה המאמר הזה אשר הוא לפניו בלשון עברי לא נמצא בכ"י ב"מ בלשון ארמי, ואין ספק שכן היה בשלם ולאשונה במדרש א"ג ואח"כ העתיקוהו המעתיקים ללשון עברי, והגהתי בפנים גם גירסת הכ"י ב"מ בלשון ארמי. במדרש אסתר פ"ז אות י"ג נמצא המאמר הזה בקצת שינויים, וכן נמצא בילקוט רמז אלף נ"ה וגרסם בלדו „מדרש" וצ"ל אבא גריון: (קמז) בא לפנינו. בכ"י ק' בא אלינו מנשיאי הארץ: (קמח) בן גדולים הוא, בכ"י ק' בין גדולי עולם הוא, ובמדרש אסתר אלא מזרע המלוכה הוא ומזרעו של עמלק ומגדולי הדור הוא, וכן בנוסחא אחרת בלשון ארמי כתוב בין רברבין עלמא הוא, ותקנתי שצ"ל ביר רברבן עלמא הוא: (קמט) ושאל ממני. בכ"י ק' ובמדרש אסתר ובכ"י א' ממנו: (קנ) וקלה. המלה הזאת ליתא בכ"י ק', וכן ליתא בלשון ארמי, ונמצא גם במדרש אסתר: (קנא) ואמר עם אחד יש בינינו. מכאן מתחיל בילקוט שם עם בזוי יש בינינו דומים כמשוגעים חפצים ברעתינו, וחסר שם בורה שלימה, ויש לתקן ע"פ המדרש אבא גריון: (קנב) מכשול בכל זמן. בכ"י ק' מכשול הוא בינינו בכל זמן, וזה ליתא במדרש ובילקוט, ובכ"י א' מרבה מכשול בכל זמן: (קנג) ודומים

כמשוגעים

ממסלותם נלחמו עם סיסרא (שופטים ה כ), (קכא) ולסיסרא עצמו מה עשו, כמו שספרו לנו אבותינו, לא היה גבור כמוהו, ובן שלשים שנה היה, וכבש כל העולם בכחו, ולא היה כרך שלא הפיל חומותיו בקולו, (קכב) ואפילו חיה בשדה, כיון שנתן קולו עליה לא זזה ממקומה, (קכג) אמרו עליו פעם אחד ירד לנחל קישון לשתות מים, (קכד) ועלו בזקנו כמה דגים, (קכה) וכשהיה יורד למלחמה, היו נושאין אותו תשע מאות סוסים במרכבה, ובהזירתו (קכו) לא היה אחד מהם יוצא מתחתיו בשלום, (קכז) שהיה חותכן כברזל לצמר, ולבסוף מסרו אלהיהם ביד אשה, (קכח) ועשאוהו חרפה וקלון לכל העולם, (קכט) ומלכים רבים וגדולים ממנו עמדו עליהם, (קל) וכלם הפילם וביטלם מן העולם, (קלא) והיו הרפה לדורות, ואנו על אחת כמה וכמה, (קלב) חדל לך מהרעה הזאת, ואעפ"כ היה מטריחו בכל יום, (קלג) אמר לו אהשורוש הואיל וכן נימלך בהכמים ובחרטומים, מיד קיבץ כל הכמי אומה ולשון, א"ל מה אתם אומרים, רצונכם שנאבד אומה זאת שמעשיה משונים מכל הבריות, אמרו לו (קלד) מי זה שרוצה להכשילך במכשול גדול כזה, אם ישראל יאבדו, אין העולם יכול להתקיים, אפילו שעה אחת, לפי שאין העולם מתקיים אלא בשביל התורה שהוגין בה יומם ולילה, שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי (ירמיה לג כה), ולא עוד אלא שכל אומות העולם קרויין נכרים, שנאמר וגם את הנכרי (מ"א ח מא), וישראל קרויין בנים, שנאמר בנים אתם לה' אלהיכם (דברים יד א), ויש אדם שנוגע בבניו של הקב"ה שהוא מלך בעליונים ובתחתונים ובידו רוחות ונשמות והוא משפיל ומרומם ממית ומחיה, (קלה) וינקה מהם, (קלו) א"ל המן אלהיהם שעשה להם כל

הערות ותקונים

ושרפום, ובכ"י פ' וכולם נהממו וצווה לכוכבים להילחם עמו: (קכא) ולסיסרא עצמו מה עשו כו'. בכ"י ק' הגי' סיסרא בן שלשים שנה היה, והשאר חסר, ובכ"י א' ובכ"י פ' איתא כך: ושמענו עליו על סיסרא שלא היה כמוהו גבור בדורו ובן שלשים שנה וכבש כל העולם בכחו: (קכב) אפילו חיה בשדה כיון שנתן קולו. בכ"י ק' ואפילו חיה בשדה השומעת קולו לא עומדת ממקומה: (קכג) אמרו עליו עד וכשהיה יורד למלחמה חסר בנדפס, ובכ"י ק' השרים המלות „אמרו עליו" ומתחיל „פעם אחת". בכ"י א' ובכ"י פ' אמרו כשהיה יורד לנחל קישון לשתות או לרחוץ: (קכד) ועלו בזקנו כמה דגים. בכ"י ק' ועלו בזקנו ריבו דגים, בכ"י ב"מ ועלו בזקנו שלשה אלפים רבוא דגים, אולם בכ"י ל' הגי' ועלו בזקנו הרבה דגים, ובילקוט שופטים שם אמרו כשהיה יורד לרחוץ בנחל קישון היה עולה בזקנו כמה מאכל בני אדם דגים. בכ"י א' ובכ"י פ' היה עולה בזקנו מאכל כמה בני אדם, דגים. ברור שצ"ל בכאן גם בילקוט והיה עולה בזקנו דגים מאכל כמה בני אדם: (קכה) וכשהיה יורד למלחמה היו נושאין אותו תשע מאות סוסים במרכבה. כ"ה בנדפס ובכ"י ב"מ, אכן בכ"י ק' הגי' והיו מושכין מרכבתו תשע מאות סוסים, והשאר חסר. ובכ"י פ' ובכ"י א' היו נושאים ט' מאות סוסים במרכבה: (קכו) ובחזירתו לא היה אחד יוצא מתחתיו בשלום. בכ"י א' וכ"י פ' ובחזרה לא היה אחד מהם חוזר שלם: (קכז) שהיה חותכן כברזל לצמר. בנדפס שהיה הותכין בברזל כצמר, יש לתקן כמו שהוא לפנינו, ובכ"י ק' הגי' וכשהיה יורד מהם היו כולם מתים ונפל ביד אשה ומלכים רבים הפיל לפניהם, והסר דף שלם עד ויקראו סופרי המלך. וכ"י א' ובכ"י פ' ובסוף נמסר ביד אשה, והמלות שהיה חותכן כברזל לצמר ליתא שם: (קכח) ועשאוהו הרפה וקלון לכל העולם. ובכ"י פ' ובכ"י א' ונעשה הרפה וקלס לכל העולם: (קכט) ומלכים רבים וגדולים ממנו עמדו עליהם. בכ"י פ' וכ"י א' וסנחריב שכיבש כל העולם כולו ומלכים גדולים ועצומים שעמדו עליו כולן הפילן הקב"ה מפניהם וביטלן מן העולם: (קל) וכולן הפילן. ב' מלות האלה נשמטו בנדפס: (קלא) והיו חרפה לדורות. המלות האלה חסרים בכ"י א' ובכ"י פ': (קלב) חדל לך מהרעה הזאת. בכ"י ב"מ חדל לך מן החרפה הזאת, ובנדפס חדל לך מן הדיעה הזאת: (קלג) אמר לו אחשורוש הואיל וכן נמלך בחכמים, מובא בילקוט רמז התרנ"ז בפ' בלילה ההוא וגרסם בלדו מדרש והוא מן מדרש פנים אחרים א' וקצת בסגנון אחר, וכן נמצא במדרש אסתר פ"ז אות י"ג בשינויים ובהוספת כדרך מדרשים המאוחרים, בכ"י פ' וכ"י א' הגירסא ואעפ"כ היה מטריחו בכל יום עד שאמר לו אחשורוש הואיל וכן הוא נמלך בחכמים כו': (קלד) מי זה שרוצה להכשילך במכשול גדול כזה. במדרש אסתר בטעות ורוצה להשליך צ"ל להכשילך, ובעל מ"כ כתב ורוצה להשליך לשון דחוק קצת כו', וכאשר תקנתי נכון הוא: (קלה) וינקה מהם. המלות האלה נשמטו בדפוס, ובכ"י ל' הגי' וינקה למי שעושה להם רעה ובכ"י פ' ובכ"י א' הגי' ויש אדם שנוגע בבנינו של הקב"ה וינקה, וכל השאר חסר: (קלו) א"ל המן אלהיהם שעשה להם כל הנסים. בנדפס הגי' נשתנה קצת, אמר להם המן כל הדברים שאמרתם באמת

היא

יומין דאנא עתיד למיתן בהון שמחה במפלתו של אותו רשע, (קה) כדכתיב להיות עושים את שני הימים האלה (אסתר ט כז):

ולמלך אין שוה להניחם. (קו) אמר ר' לוי כל מה שהיה המן מקטרג ישראל מלמטה, היה מיכאל (קז) מלמד זכות מלמעלה, אמר לפניו רבש"ע גלוי וידוע לפניך שאין מקטרגין שעבדו ע"ז, ולא על שגילו עריות, ולא על ששפכו דמים, אלא על ששומרים תורתך, א"ל הקב"ה חייך לא שבקינון ולא אשבקינון, דכתיב כי לא יטוש ה' את עמו (ש"א יב כב):

אם על המלך טוב. אמר ליה (קח) [וכמה אינון, א"ל] (קט) המן השתא אין אנא יודע מנייניהון כמה אינון, אלא (קי) כד נפקו ממצרים הוו להו שית מאה אלפי גברא, על כל חד וחד יהיבנא לך (קיא) מאה זוזי, (קיב) להוד קולמוס את יהיב, א"ל אחשורוש (קיג) אף אני רוצה לאבדן, אלא מה אעשה שאלהיהם גדול הוא, (קיד) והוא אוהב אותם ביותר, (קטו) וכל העומד עליהם הוא מפילו תחת כפות רגליהם, (קטז) ויש לנו ללמוד מפרעה שמלך מסוף העולם ועד סופו, (קיז) ובשביל שהעביד בישראל, שפטם בנגעים גדולים, והוציאם ברכוש, וקרע להם את הים, מה שלא עשה לאומה אחרת, ורדף אחריהם בשש מאות אלף, וטבעו בים סוף הוא וכל חילו, (קיח) בא עמלק זקינך עליהם בארבע מאות אלף איש גבורים, וכלם מסרן אלהיהן ביד יהושע בן נון והרגם, שנאמר ויחלוש יהושע את עמלק ואת עמו (שמות יז יג), (קיט) בא סיסרא עליהם בארבעים אלף ראשי גייסות, וכל אחד היה עמו מאה אלף איש, (קכ) וכלם הממם, וצוה לכוכבים ושרפום, שנאמר מן שמים נלחמו הכבבים

הערות ותקונים

את שני הימים וגו': (קה) כדכתיב להיות עושים. כ"ה בכל כתבי יד, ובכ"י ק' מובא הכתוב להיות עושים את יום ארבעה עשר לחדש אדר ואת יום חמשה עשר בו (אסתר ט' כא), ובמדרש אסתר הלשון משונה כדרך מדרשים מאוחרים, א"ל הקב"ה רשע אתה מפיל עין רעה במועדיהם שלהם הרי אני מפילך לפניהם ומוסיפים להם מועד אחד על מפלתך זה ימי הפורים הה"ד פי כסיל מחתה לו: (קו) א"ר לוי. נשנה גם במדרש אסתר פ"ז אות י"ב בלי שם האומר, ומובא ג"כ בילקוט רמז אלף נ"ה בשם ר' לוי, ובילקוט שם נרשם בלדו „מדרש" ומעורב במאמר הזאת מאמרים מאבא גריון וממדרש פנים אחרים גם מגמרא מגילה. ובכ"י ב"מ ובכ"י א' ובכ"י פ' נוסף לפני זה „אמר לו אפילו זבוב נופל בכוסו של אחד מהם זורק ושותהו, ואם אדוני המלך נוגע בכוסו של אחד מהם חובטו על הקרקע". וזה הוסיף מעתיק אחד מגמרא מגילה י"ג ע"ב: (קז) מלמד זכות מלמעלה. בכל כתבי יד הגי' סניגוריא, וכן גם בנדפס ובמדרש אסתר, וכאן השמיט המעתיק המלה הזאת והג"ה תחתיה מלת „זכות": (קח) וכמה אינון. הוספתי וכ"ה נכון בכ"י א' ובכ"י פ': (קט) א"ל השתא אין אנא יודע מנייניהון. המאמר הזה נמצא במדרש אסתר פ"ז אות י"ט, רק המסדר הפך הסדר, והמאמר שם בשיבוש, כי ז"ל המדרש שם, ד"א אם על המלך טוב יכתב לאבדם אמר לו קולמוס את כותב אמר לו ועשרת אלפים ככר כסף אשקול על ידי עושי המלאכה [צ"ל אמר לו קולמוס אחד אתה כותב ועשרת אלפים כו' א"ל וכמה אינון] אמר ליה השתא לית אנא ידע מניניהון כו'. והמאמר הזה נמצא גם בת"ש ועל כל חד וחד מנהון אנא יתיב [צ"ל יהיב] לך מאה זוזי דססים אבהתהון כד נפקו ממצרים הוו שית מאה אלפי גברי וסכום שית מאה אלפי זוזי הוין עשרת אלפין ככרין דכסף להור [צ"ל להוד] קולמוסא אתיהב לי וכספא אתקול: (קי) כד נפקו ממצרים. בכ"י ב"מ נוסף אבל אנא דכרינא כד נפקו ממצרים: (קיא) מאה זוזי. במדרש אסתר סיים „דהיינו חמשים שקלים", ועיין במ"כ, וראיתי בתוס' מגילה ס"ז ע"א ד"ה ודתי עשרה אלפי ככרי כספא שכתבו וז"ל: שמעתי שעשרה אלפי ככר כסף עולין חצי שקל לכל אחד מישראל שהיו ת"ר אלף כשיצאו ממצרים ואמר שיתן לאהשורוש כל פדיונם ודוק ותשכח עכ"ל: (קיב) להוד קולמוס. ובילקוט שם קולמוס אתה כותב ועשרת אלפים ככר כסף אתה נוטל, ובכ"י פ' יהב לי להוד קולמוס, ובכ"י ב"מ הגי' ואין אני רוצה ממך אלא להוד קולמוס: (קיג) אף אני רוצה לאבדן, בכ"י פ' ובכ"י א' אף אני שונאן ביותר: (קיד) אוהב אותם ביותר. בכ"י ב"מ ואוהב אותם הרבה: (קטו) וכל השמד עליהם, בכ"י ק' ומפיל את אויביהם לפניהם: (קטז) ויש לנו ללמוד מפרעה כו'. בכ"י א' ובכ"י פ' הלשון בקצרה ויש לנו ללמוד מפרעה לפי שנשתעבד בהן, מה היה בסופו, ע"כ, וכל השאר ליתא שם: (קיז) ובשביל שהעביד בהם. בכ"י ב"מ נוסף "ראה מה אירע לו": (קיח) בא עמלק זקינך. גם בכאן בכ"י א' ובכ"י פ' הלשון בקצרה ובא עליהן עמלק זקינך בארבע מאות אלף גיבורין וכלן מסרן הקב"ה ביד יהושע ע"כ: (קיט) בא סיסרא עליהם. בילקוט שופטים רמז אלף מ"ג בשם אבא גריון: (קכ) וכלם הממם וצוה לכוכבים ושרפום. בכ"י ב"מ וכולם המיתם וצוה גם לכוכבים ונלחמו על ידם ושרפם, ובנדפס וכולם אלהיהם מסרם לכוכבים ונלחמו עמהם ושרפום

ועזריה, מאזנים זכות איוב שנאמר (צד) ישקלני במאזני צדק (איוב לא ו), עקרב זכות יחזקאל, שנאמר ואל עקרבים אתה יושב (יחזקאל ב ו), קשת זכות יוסף, שנאמר ותשב באיתן קשתו (בראשית מט כד), גדי זכות יעקב, שנאמר ואת עורות גדיי העזים (שם כז טז), דלי זכות משה, שנאמר וגם דלה דלה לנו (שמות ב יט), דגים לא מצא להם זכות, אמר (צה) כשם שהדגים נבלעים, כך שונא ישראל נבלעים, תפושים הם בידי כהדא נונא, א"ל הקב"ה לית אינון בידך אלא את בידיהון, מה הדג הזה פעמים בולע ופעמים נבלע, אף את נבלע בידיהון:

(צו) **ויאמר** המן למלך אהשורוש ישנו עם אחד מפוזר ומפורד בין העמים בכל מדינות מלכותך ודתיהם שונות מכל עם. (צז) כד אנן בעין (צח) למיזבן מנהון מיד סוגרים עלינו שוקים, (צט) ומשחקים עלינו ומכניסין הפרד בממוננו, (ק) חדא לשבעה יומין שבתא, לתלתין יומין ריש ירחא, (ק*) בניסן פסחא, (קא) בסיון עצרתא, (קב) ואית להון ירחא ומפסידין בו ממונו של עולם, ריש שתא ויומא רבא וחגא דמטללא תמניא יומין, כל יומא אכלין ושתין ורווין ונפקין ויתבין (קג) ומבזי ליה למלכא, א"ל הקב"ה רשע יאות זנית (קד) אלא מה הנאה דלא מנית אינון תרין

הערות ותקונים

במדרש אסתר שם נוסף שהן דומין כבתולה שלא ידעה איש אלתי בעלה כך הם לא שינו אלהיהם ודתותיהם והחזיקו ביהודתן: (צד) ישקלני במאזני צדק, כ"ה גם בכ"י ק' וכ"י ב"מ וכ"י ל' ובנדפס. אולם במדרש אסתר הביא הכתוב לו שקול ישקל כעסי (איוב ו ב): (צה) כשם שהדגים נבלעים כך שונא ישראל נבלעים. כ"ה גם בנדפס. ובכ"י ק', ופה חסר וכצ"ל כשם שהדגים [בולעים כך אני בולע אותם א"ל הקב"ה כשם שהדגים] נבלעים כך שונאי ישראל נבלעים. ובכ"י ק' ובכ"י ל' ובכ"י פ' ובכ"י א' הנוסחא: דגים לא מצא זכות אמר כשם שהדגים נבלעים כך הם נבלעים מידי ותפוסין כהדין נונא אמר ליה הקב"ה לית אינון בידך אלא את בידיהון מה הדג הזה פעמים בולע פעמים נבלע אף את נבלע בידיהון. והיא גי' ישרה. ובנדפס ג"כ הלשון מסובך, גם יש לתקן שם וחפוסין אינון בידי צ"ל ותפוסין אינון בידי, גם במקום אינון בידך צ"ע לית אינון בידך: (צו) ויאמר המן. לפני זה נמצא בנדפס הוספה, ויאמר המן למלך אחשורוש אמר לו נכלניהו אמר ליה מסתפינהו מאלההון כו', גם על מפוזר ומפורד כפרידה הזו שאינה עושה פרי ואין הנאה ממנה כך מהם אין הנאה, כל זה הוסיף המעתיק מגמרא מגילה י"ג ע"ב, וליתא בכל הכתבי יד: (צז) כד אנן בעין, בכ"י ב"מ כד אנן בעינן, ובכ"י ק' וכ"י א' כד בעינן, ובנדפס כדאנו בעינן: (צח) למזבן מנהון מיד סוגרים עלינו את השוקים, בכ"י ב"מ וכ"י ל' מיד הם סוגרין, ובכ"י ק' וכ"י א' וכ"י פ' הגי' כד בעינן למיזבן מנהון מדעם סוגרים עלינו השוקים, ר"ל כשאנו חפצים לקנות דבר מה סוגרים עלינו השוקים, ובנדפס הגי' מסובכת, כדאנו בעינן למיזון מנהון מירעה סוגדים עלינו שווקים. והרב המו"ל ידידי הרב החוקר הגדול מהר"א יעללינעק הגיה סימן השאלה, ובאמת צ"ל כד אנן בעינן למיזבן מנהון מידעם סוגרים עלינו שווקים, או צ"ל מיד הם סוגרים וכו'. ומזה טבע מה שהביא התרגום שני ויומא דאנון צביין למזבן מנהא אמרין לנא יומא שריא הוא, ויומא די אנחנא צביין למזבן מנהון אמרין [צ"ל אחדין] עלן שוקין ואמרין מן יומא אסירא הוא: (צט) ומשחקים עלינו, בכ"י ק' ומשחקים בנו ואומרים לנו יום שבת הוא לשבעה יומין, ובכ"י ב"מ ומשחקים בנו ומלעיגים אותנו ואומרים לנו היום שבת, היום ר"ח, היום מועד היום אסור הוא, ומכניסין הפסד בממוננו. ובכ"י א' וכ"י פ' ומשחקים עלינו ואומרים יום אסור הוא ומכניסין הפסד בממונו של עולם: (ק) חדא לשבעה יומין. מובא במדרש אסתר פ"ז סי' י"ב ונובע מאגדת גריון: (ק*) בניסן פסחא. בכ"י ב"מ נוסף באייר פסח שני, ובכל כתבי יד ליתא: (קא) בסיון עצרתא. בכ"י ק' נוסף וסלקין לאיגרא וזרקין חזורין וחוזרין ומלקטין אותן ואמרין הכדין יתלקטון בניהון דשאיניא מבינא. וזה מצאתי גם בת"ש הנובע מזה המדרש וז"ל: בירח סיון תרין יומין עבין עבדין וסלקין לאיגר בית אלההון ושדיין חזורי תפוחים ומלקטין יתהון ואמרין היך מה דמלקטין חזורי הכדי יתלקטו בניהון מן ביננא ע"כ. והנה ברור כי המלה תפוחים טעפה לפרש מלת חזורי, עיין ערוך ערך חזר: (קב) ואית להון חד ירחא. בכ"י ק' נוסף פה דיתבין ומבזין למלכא: (קג) ומבזי ליה למלכא. בכ"י ק' טעף ואומרים ומלכות זדון מהרה תעקר ותשבר, ועיין ילקוט רמז אלף נ"ה שהביא בשם מדרש ולמלך אין שוה להניחם פותחים בתי כנסיות ואומרים שמע ישראל ואח"כ אומרים בתפלתם ומכניע זדים, והוא במדרש פנים אחרים של מדרש אסתר כמו שתראה להלן: (קד) אלא מה הנאה דלא מנית. בכ"י א' וכ"י פ' הגי' אלא אכתי לא מנית שני יומי דאינון עתידין למיחזי (במפלתן) [צ"ל במפלתך] כדכתיב להיות עשים

את

צאן מרעיתי אדם אתם (יחזקאל לד לא), (עה) [בטל כל בני אדם ואח"כ כלה אותם]: בא לו יום ז' עלה לרקיע אמר כתיב ביני ובין בני ישראל אות הוא לעולם (שמות לא יז), עקור אותו ואח"כ כלה אותם, כיון שראה שלא היה יכול לימים, בא לו לחדשים, שנאמר ומחודש לחודש (אסתר ג ז), (עו) ועלה לניסן זכות הפסח, לאייר (עז) זכות המן, לסיון (עח) זכות מתן תורה, לתמוז (עט) זכות הארץ, (פ) לאב והפכתי אבלם לששון (ירמיה לא יג), לאלול זכות החומה, (פא) דכתיב ותשלם החומה בעשרים וחמשה לאלול (נחמיה ו טו), לתשרי (פב) זכות הרגלים, לחשון (פג) זכות שרה, (פד) לכסליו וטבת זכות חנוכה, (פה) לשבט זכות אנשי כנסת הגדולה, (פו) באדר שמח, אמר (פז) אבדוק המזלות, (פח) טלה ויקחו להם איש שה (שמות יב ג), (פט) שור, שור או כשב (ויקרא כב כז), תאומים פרץ וזרח, (צ) שנאמר והנה תאומים בבטנה (בראשית לח כז), (צא) סרטן זכות יונה, (צב) אריה זכות דניאל, בתולה (צג) זכות חנניה מישאל

הערות ותקונים

פ' כתיב כי נבראת אדם, וכן הוא בלקח טוב: (עה) בטל כל בני אדם. הוספתי ע"פ כ"י ק', וחסר בנדפס גם בכ"י ב"מ וכ"י ל' וכ"י פ' וכ"י א', וכן במדרש אסתר שם סייס ואם אתה מבקש לעקרן עקור כל האדם ואח"כ יבלעו בהם: (עו) עלה לניסן זכות פסח. בכ"י פ' בניסן עלה זכות פסח באייר זכות מן וכן בכולם הגי' באות ב': (עז) זכות המן, בכ"י ק' נוסף ופסח שני, גם במדרש אסתר לפנינו באייר זכות פסח קטן וזכות המן שניתן להם לישראל בחמשה עשר בו, ובכ"י פ' נוסף „ובמדרש אחר באייר זכות פסח שני": (עח) זכות מתן תורה. בכ"י ק' זכות עצרת ומתן תורה: (עט) זכות הארץ, בכ"י ב"מ נוסף וזכות יהושע וכלב, ועיין בחדושי הרד"ל במדרש אסתר שם שהביא בפי' אבן יחייא הביא בתמוז זכות מלחמת יהושע בגבעון שהיה בתקופת תמוז כדאיתא בסדר עולם פי"א, ולפי נוסחת ספרים זכות הארץ היינו זכות עליית עזרא ועלותו לארץ בתמוז וכדמוכחי קרא דכתיב (עזרא ז ט) באחד לחודש החמישי בא אל ירושלים, וכיון שמנינו (בתענית י') ט"ו יום כדי שיגיע אחרון שבישראל לנהר פרת א"כ בט"ו יום קודם אחד באב הוא שעבר עזרא וגלותו את נהר פרת ונכנס לארץ ישראל בעלייתו מבבל דהיינו בחודש תמוז, וראיתי בפי' מהרז"ו שכתב בתמוז זכות הארץ שהלכו המרגלים לתור את הארץ ומסר כלב נפשו וכרת משם זמורה ואשכול ענבים, וזה היה בתמוז, כמ"ש במדרש רבה פט"ז סוף סי' י"ב, ועיין ביפה ענף: (פ) לאב והפכתי אבלם לששון. זה חסר במדרש אסתר רבה, ושם נמצא הוספה „ועוד למה לא עלה הגורל בתמוז ואב שאמרו לפני הקב"ה רבש"ע דיינו פורענות שאירעו בנו לבניך בתמוז המשה ובאב המשה, ור"ל בתמוז חמשה נשתברו הלוחות ובטל התמיד והבקעה העיר ושרף אפוסטמוס את התורה והועמד צלם בהיכל, ובאב חמשה נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ וחרב הבית בראשונה ובשניה ונלכדה ביתר ונחרשה העיר", ובנדפס והפכתים אבלם לששון צ"ל והפכתי והוא לשון הכתוב (ירמיה לא יג): (פא) דכתיב ותשלם החומה בעשרים וחמשה לאלול. בנדפס בטעות ותשלם החומה בעשור לחודש אלול, צ"ע בעשרים וחמשה לאלול, ובמדרש אסתר נוסף וגם זכות מעשר בהמה כתנא דתנינן תמן באחד באלול ר"ה למעשר בהמה, והוא לקוח מ[מ]דרש פנים אחרים, עיין להלן: (פב) זכות הרגלים, במדרש אסתר זכות שופר וכפור ורגלים. ובכ"י פ' זכות הרגלים וזכות השופר ויום כפור וסוכה ולולב: (פג) זכות שרה. במדרש אסתר נוסף זכות שרה אמנו שבו מתה. ור"ל שמתה מצער בשורת העקדה, ועיין בפי' מהרז"ו ובחדושי הרד"ל: (פד) לכסליו וטבת זכות חנוכה, כ"ה בכל כתבי יד, ובנדפס הגי' כסליו זכות חנוכה וטבת זכות עזרא, וזה נתקן ע"פ מדרש אסתר, ומה שהביא זו זכות חנוכה ר"ל שעתיד להיות, ועיין בחדושי הרד"ל, ובילקוט (והוא מן מדרש פנים אחרים) איתא בכסליו חנוכה ונגמרה מלאכת המשכן, ומה שהביא בנדפס טבת זכות עזרא עיין במדרש שם שהביא ראיה מן הכתוב: (פה) לשבט זכות אנשי כנסת הגדולה. עיין באסתר רבה בסייס שם בעשרים ושלשה בו נתקבצו כל ישראל על פלגש בגבעה ועל צלם מיכה, והוא לשון הברייתא במגילת תענית: (פו) באדר שמח, וכן הוא בנדפס וגם במדרש אסתר עלה ר"ח אדר ולא מצא בו שום זכות התחיל הרשע לשמוח. ובכ"י ב"מ ובכ"י ק' נוסף באדר שמח אמר בו מת משה רבם, ולא ידע כי בו נולד ובו מת, ובכ"י ל' ליתא זה, ובמדרש אסתר נמצא זה אחר המאמר שבדק המזלות, והוא מגמרא מגילה י"ג ע"ב: (פז) אמר אבדוק המזלות. גם זה הוא במדרש אסתר שם באריכות דברים כדרך המדרשים המאוחרים: (פח) ויקחו להם איש שה, במדרש שם טלה זכות פסח שה"ד ויקחו איש שה: (פט) שור או כשב. במדרש שם שור נמצא זכות יוסף שנקרא שור שה"ד בכור שורו הדר לו וזכות קרבן שנאמר שור או כשב: (צ) שנאמר והנה תאומים בבטנה. זה נשמט בנדפס: (צא) סרטן זכות יונה, זה חסר במדרש אסתר שנשמט ע"י המעתיקים ויש להוסיף שמה: (צב) אריה זכות דניאל. במדרש אסתר נוסף שהיה משבט יהודה שנקרא אריה: (צג) זכות חנניה מישאל ועזריה, עיין

במדרש

(סא) כי מראש צורים אראנו (במדבר כג ט), ועובדי אלילים נמשלו לחרס, שנאמר ושברה כשבר נבל יוצרים (ישעיה ל יד), (סב) נפל כיפה על קדרה ווי לקדרה, נפל קדרה על כיפה ווי לקדרה, כך כל מי (סג) שבא ומזדווג להם לישראל, (סד) נוטל את שלו מתחת ידיהם:

הפיל פור הוא הגורל. (סה) אמר רב חמא בר חנינא א״ל הקב״ה את הוא (סו) גורלן של ישראל:

מיום ליום ומחודש לחודש. (סז) ארז״ל כשאמר המן להפיל גורלות (סח) [התחיל להפיל גורלות] לימים שנאמר מיום ליום. (סט) עלה יום א׳ לפני הקב״ה ואמר לפניו רבש״ע בי נבראו שמים וארץ, ואמרת אם ימדו שמים ממעלה ויחקרו מוסדי ארץ למטה גם אני אמאס בכל זרע ישראל (ירמיה לא לו), ורשע זה מבקש לאבדן, עקור שמים וארץ, ואח״כ כלה אותם. בא לו יום ב׳ לפני הקב״ה ואמר רבש״ע בי נברא רקיע והבדלת בין מים העליונים למים התחתונים, ובניך הבדלת (ע) מבין האומות, עקור רקיע ואח״כ כלה אותם. בא לו יום ג׳ עלה לרקיע אמר לפניו רבש״ע (עא) בי נבראו אילנות ובניך מקלסין אותך בהן, שנאמר ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וגו׳ (ויקרא כג מ), עקור אילנות ואח״כ כלה אותם: בא לו יום ד׳ עלה לרקיע ואמר לפניו רבש״ע בי נבראו [מאורות] שמש וירח וכוכבים ומזלות וישראל נמשלו בהם, שנאמר והנה השמש והירח וגו׳ (בראשית לז ט), עקור מאורות ואח״כ כלה אותם: בא לו יום ה׳ עלה לרקיע אמר לפניו רבש״ע בי נבראו (עב) בהמות ועופות, ומקריבין לפניך קרבן, (עג) עקור בהמה ועוף ואח״כ כלה אותם: בא לו יום ו׳ עלה לרקיע, אמר (עד) בי נבראו אדם וחוה, וישראל קרויין אדם, שנאמר ואתנה צאני

הערות ותקונים

שה״ה כן לפניו במדרש א״ג וגשמש: (סא) כי מראש צורים אראנו. בכ״י ק׳ וכ״י ב״מ ובמדרש אסתר נוסף עוד הביטו אל צור חוצבתם (ישעיה נא א), ובכ״י ל׳ וכ״י פ׳ וכ״י א׳ חסר ג״כ: (סב) נפל כיפה. כ״ה במדרש אסתר, ובילקוט הלשון מקוטע: (סג) שבא ומזדווג. בכ״י ק׳ שיבא להזדווג, ובכ״י ל׳ שיבא ומזדווג, ובכ״י ב״מ כל מי שיזדווג, ובכ״י פ׳ וכ״י א׳ כל מי שבא להזדווג: (סד) נוטל את שלו מתחת ידיהם. כ״ה גם בכ״י ק׳ וכ״י ל׳, ובכ״י ב״מ הגי׳ כל מי שיזדווג לישראל נוטל הפודוקופי שלו מתחת ידיהם, אין ספק שצ״ל נוטל הפרוקופי שלו מתחת ידיהם ר״ל כבוד שלו, עיין ערוך ערך פרקופי: (סה) אמר רב חמא בר חנינא. מובא בילקוט שם באריכות דברים ובסגנון אחר ואין ספק שנובע ממדרש פנים אחרים, ואוספתי במדרש שם בפנים, כי לפנינו קצר המעתיק ולא העתיק כולו, ע״ש, ובכל הכ״י הוא כמו לפנינו: (סו) גורלן של ישראל. ובכל כתבי יד ובילקוט גורלן של בניי: (סז) ארז״ל כו׳, מכאן מתחיל המאמר בנדפס, כי בהערה נ״ה העירותי כי חסר מאמר שלם עד סוף המאמר שלפניו את הוא גורלן של ישראל. ובכ״י ק׳, וכ״י פ׳, וכ״י ב״מ, וכ״י ל׳, ובנדפס, הגי׳ שנו רבותינו, ובכ״י א׳ אמרו רבותינו, וכן נשנה במדרש אסתר פ״ז באריכות קצת, ושם מתחיל „תני״ ונמצא בילקוט בסגנון אחר כמו שהעירותי לעיל, ובוודאי הוא ממדרש פנים אחרים: (סח) והתחיל להפיל גורלות. הוספתי כמו שהוא בכ״י ל׳ וכ״י ב״מ ובנדפס. ובכ״י פ׳ וכ״י א׳ הגי׳ כשבא המן להפיל גורלות בתחלה הפיל פור לימים דכתיב מיום ליום: (סט) עלה יום א׳. במדרש אסתר כתוב בכל הימים „עמד שרו לפני הקב״ה״: (ע) מבין האומות. בכ״י ק׳ נוסף ומזהירים כזוהר הרקיע: (עא) בי נבראו אילנות. בכ״י ק׳ נוסף „ועשבים״, וגם בלקח טוב הגי׳ „ופרי האדמה״, ובכ״י פ׳ וכ״י א׳ נוסף „וגן עדן״, ובמדרש אסתר הגי׳ בו נבראו זרעים וישראל מפרישין מהם תרומות ומעשרות ובו נבראו אילנות וישראל מקלסין לפניך, ובנדפס יש לתקן מקלסין במקום מלקסין: (עב) בהמות ועופות. בכ״י ק׳ עופות ובהמות, תיבת „בהמות״ יש למחוק כי נבראו ביום הששי, וכן בנדפס ליתא. ובכ״י פ׳ וכ״י א׳ בי נבראו לויתן ובהמות וז״ז שדי שישראל עתידין לשמוח בה, לפניך בתחלה כלם ואח״כ את כולם, ובכ״י פ׳ מובא אחר זה „ובמדרש אחר יום ה׳ אמר לפני הקב״ה רבש״ע בי נבראו עופות ודגים וישראל מקריבין מן העופות מן התור ומן בני יונה, בטל הקרבנות תחלה ואח״כ בניך״ ע״כ, ובמדרש פנים אחרים בחמישי נברא זיז שדי, ובמדרש לקח טוב בי נבראו דגים ולויתן והוא שמור לישראל, ועוד בו נברא בהמות ועופות: (עג) עקור בהמה ועוף, וכ״ה בכ״י ל׳, ובכ״י ק׳ וכ״י ב״מ ובנדפס הגי׳ בטל הקרבן: (עד) בי נבראו אדם וחוה. בנדפס בי נבראו כאן, ובכ״י ק׳ הגי׳ בי נבראו אדם הראשון, וכ״ה במדרש אסתר, וכן בכ״י ב״מ וכ״י א׳ וכ״י

פ׳

וירא המן כי אין מרדכי כורע ומשתחוה לו. (מז) אמר ר' אבא תחשכנה עיניהם מראות (תהלים סט כד), לפי שמראית עיניהם של רשעים מורידים אותם לגיהנם, שנאמר ויראו בני האלהים את בנות האדם כי טובות הנה וגו' (בראשית ו ב), (מח) וירא עשו (שם כח ח), וירא בלק (במדבר כב ב), וירא בלעם (שם כד א), וירא המן (אסתר ג ה), לפיכך הם מתביישין במראות עיניהם, שנאמר יראו גוים ויבושו (מיכה ז טז), (מט) אבל מראית עיניהם של צדיקים (נ) מעלה אותם, שנאמר וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים נצבים (בראשית יח ב), וירא והנה באר בשדה (שם כט ב), וירא פנחס (במדבר כה ז), וירא והנה הסנה (שמות ג ב), (נא) ולפיכך שמחים במראות עיניהם, שנאמר יראו צדיקים וישמחו (איוב כב יט):

וימלא המן חמה. (נב) אמרו מה עשה המן כשעבר (נג) ולא עמד מרדכי ממקומו ולא שאל בשלומו, (נד) בא לו מצד אחר ועשה עצמו כאילו שאל מרדכי בשלומו, ואמר ליה מרי עליך שלום, אמר ליה מרדכי אין שלום אמר ה' לרשעים (ישעיה מח כב), מיד וימלא המן חמה:

ויבז בעיניו וגו'. (נה) אמר ר' לוי לעוף שקינן על שפת הים ועלה הים והציף את קנו, מה עשה (נו) עמד והתחיל ממלא פיו מים ונותנו בחול, וממלא פיו חול ונותנו בים, בא חבירו וא"ל מה אתה עושה ותתיגע, אמר לו אין זז מכאן (נז) עד דאנא עביד הדין ימא חול, א"ל שוטה שבעולם (נח) כמה תסתופף, כך ויבקש המן להשמיד את כל היהודים, א"ל הקב"ה שוטה [שבעולם] אני בקשתי להשמידם ולא יכלתי, שנאמר ויאמר להשמידם לולי משה בחירו (תהלים קו כג), ואתה מבקש להשמידם, (נט) סוף שהוא נופל בידם. (ס) שישראל נמשלו לצורים, שנאמר

הערות ותקונים

השתחויתי שעדיין לא נולד בנימין הס"ד ותגשן השפחות וגו' ותגש גם לאה וגו' ואחר נגש יוסף ורחל וישתחוו: (מז) א"ר אבא. במדרש אסתר א"ר איבו, ובילקוט בטעות אמר רבי, נ"ל אמר ר' איבו, ובכ"י ל' וכ"י א' ובמדרש פנים אחרים א"ר אייבו, ובכ"י ב"מ א"ר לוי: (מח) וירא עשו. בכ"י ק' נוסף וירא אותה שכם, ובמדרש אסתר עשו וירא חם אבי כנען: (מט) אבל מראות עיניהם של צדיקים מעלה אותם, במדרש אסתר הלשון משונה קצת כדרך מדרשים מאוחרים, אבל מראית עיניהם של צדיקים תאר לפי שמראית עיניהם של צדיקים מעלה אותם למעלה העליונה: (נ) מעלה אותן, בכ"י ק' נוסף „ומשבחתן": (נא) לפיכך שמחין במראית עיניהם. בכ"י ק' לפיכך משתבחים ושמחים: (נב) אמרו מכאן מתחיל בנדפס אחר שהשמיט מאמר שלם: (נג) ולא עמד. בכ"י ק' ולא זז: (נד) בא לו. בכ"י ק' הסר מן בשלומו עד בשלומו שהשמיט המעתיק: (נה) א"ר לוי לעוף, וכ"ה בנדפס וגם במדרש אסתר אות י"ב למה"ד לעוף שעשה קן כו' בקצת שינויים, אולם בילקוט הגי' משל לאברני שקינן על שפת הים, וגרסה בלדו פי' עוף, ובעל ערוך השלם לידידי הרב הגדול מהרח"י קאהוט כתב פי' בלשון פרסי הולך דרך מים (וואסערפֿאָגעל), ובנדפס קצר המעתיק בלשונו, וכך כתוב שם, א"ר לוי לעוף שקינן וכו' עד אמר לו הקב"ה אתה הוא גורלן של בניי, שהוא סיום המאמר הנמצא לפנינו בכ"י על הכתוב הפיל פור: (נו) עמד והתחיל ממלא פיו מים ונותנו בחול וממלא פיו חול ונותנו בים, בכ"י פ' וכ"י א' התחיל ממלא פיו מים ושופכו לחול וממלא פיו חול וזורקו לים, ובמדרש אסתר הלשון ברחבה קצת, מה עשה נוטל מים מן הים בפיו ושופך ליבשה ונוטל עפר מן היבשה ומשליך לים, ובילקוט הלשון משובש, וכנ"ל התחיל ממלא פיהו ונותן לתוך החול וחוזר וממלא פיהו [חול ונותנו בים], ובכ"י ק' הגי' והתחיל ממלא פיו מן החול ונותנו בים: (נז) עד דאנא עביד הדין ימא חול. וכ"ה בכ"י ל' וכ"י פ' וכ"י א', אולם בכ"י ק' ובילקוט עד דאנא עביד הדין חול ימא והדין ימא חול, וכן בכ"י ב"מ עד שאני עושה זה הים חול וזה החול ים: (נח) כמה תסתופף. וכ"ה בכ"י ל', ובילקוט הגי' סוף כמה תוסיף, ובמדרש אם סוף סוף במה את יכול, ובכ"י ב"מ נאמר במקומו סופך שאתה נופל בו ונטבע, ובכ"י ק' הגי' במה תיגע ולא תועיל סור מכאן שלא ישטפך לא זז עד ששטפו, ובכ"י פ' שוטה שבעולם סוף סוף כמה תוסיף והכתיב אשר שמתי חול גבול לים וגו' ונבול פשט הקב"ה אתה יכול לכלתן: (נט) סוף שהוא נופל בידם. בכ"י ק' סוף שתיפול על ידם, ובכ"י ב"מ ובכ"י ל' סופך שאתה נופל בידם, ובכ"י פ' אני בקשתי לכלותם ולא יכולתי דכתיב ויאמר להשמידם לולי משה בחירו וגו' ואתה מבקש לכלותם סוף שאתה נופל בידם, ובילקוט המאמר מקוטע, וז"ל אמר הקב"ה רשע אני בקשתי ולא יכולתי ויאמר להשמידם לולי משה בחירו ואתה מבקש ויבקש המן. ועיין במדרש אסתר פ"ז סוף סי' י': (ס) שנמשלו ישראל לצורים. בכ"י ק' בצורים, ובכ"י ב"מ וישראל כצורים נמשלו, ובמדרש אסתר פ"ז אות י' מתחיל ר' שמעון בן יוסי בן לקוניא אמר בעלמא הדין נמשלו ישראל לצורים, ובילקוט אסתר שם הוא כמו שלפנינו במדרש א"ג, וגם שם מובא בשם ר"ש ב"ר יוסי בר לקוניא, לכן אין ספק שהיה

וכל עבדי המלך. (לב) ר' יוסי ב"ר חנינא פתח, טמנו גאים פח לי (תהלים קמ ו), אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע (לג) פרשו לי אומות העולם פח לי, אומרים לי עבוד ע"ז, (לד) לשמוע להם (לה) אני נענשת לפניך, שלא לשמוע להם הורגים אותי, א"ר חנינא (לו) לזאב שפרסו לו מצודה על פי הבאר, אם ירד לשתות ניצוד, ואם אינו יורד (לז) ימות בצמא:

ויהי באמרם אליו יום ויום. (לח) ר' בנייה בשם ר' לוי אמר (לט) בניה של רחל (מ) ניסן שוה וגדולתן שוה, ניסן שוה לשם ויהי כדברה אל יוסף יום יום (בראשית לט י), וכאן ויהי באמרם אליו יום יום, וגדולתן שוה ביוסף כתיב ויסר פרעה את טבעתו (שם מא מב), ובמרדכי כתיב ויסר המלך את טבעתו, ביוסף כתיב וישם רביד הזהב (שם שם), וכאן כתיב ועטרת זהב גדולה (אסתר ח טו), (מא) ביוסף כתיב וירכב אותו במרכבת המשנה (בראשית מא מג), וכאן כתיב וירכיבהו על הסוס ברחוב העיר (אסתר ו ט): (מב) ר' לוי בשם ר' חמא ב"ר חנינא אמר, אמר להם מרדכי משה רבינו הזהירנו בתורה ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה (דברים כז טו), וזה הרשע (מג) שם עצמו ע"ז, ועוד ישעיה הנביא אמר הדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו (מד) כי במה נחשב הוא (ישעיה ב כב), ולא עוד אלא שאני (מה) יליד בית איסגינטורין של מלך, ומשתחוה להדיוט (מו), הדא הוא דכתיב ותגשן השפחות וגו' ותגש גם לאה וילדיהן ואחר נגש יוסף ורחל וגו' (בראשית לג ז), ועדיין זקני בנימין לא נולד.

הערות ותקונים

הגי' וחכ"א הקב"ה הרהר יצא המן ויכין רשע וצדיק ילבש ואח"כ יצא מרדכי ויעלה הימנו ויבנה בו בית המקדש, ובכ"י א' הגי' אם נוטל פרוקופי לא שביק לבירייה כלום אלא יצא המן ויכנוס ויכין רשע וצדיק ילבש ואח"כ יצא מרדכי ליטול הימנו ויבנה בית המקדש: (לב) ר' יוסי בר חנינא פתח. מובא במדרש אסתר פ"ז אות י', ובנדפס הגי' ר' יוסי פתח וחסרים המלות „בר חנינא", ומובא בילקוט רמז אלף כ"ד וחסר הציון: (לג) פרשו לי או"ה פח. בכ"י ק' וכ"י ב"מ וכ"י ל' וכ"י א' ובנדפס כתיב מצודה במקום פח: (לד) לשמוע. בכ"י ק' וכ"י א' אם אשמע להם: (לה) אני נענש לפניך. בכ"י ק' הגי' אני נענש לפניך מיתה שנאמר זובח לאלהים יחרם: (לו) לזאב. בכ"י ב"מ משל לזאב: (לז) ימות בצמא. בכ"י ק' סיים „כך עושין לי אומות העולם": (לח) ר' בניה בשם ר' לוי. בכ"י ק' הגי' ר' יהודה בשם ר' סימון, ובכ"י ב"מ וכ"י ל' וכ"י א' ר' יהודה בשם ר' בנימין, ובמדרש ב"ר פפ"ז ר' יודן בשם ר' בנימין, וכן הוא להלן במדרש פנים אחרים. ובמדרש אסתר פ"ז אות ח' הגי' ר' יוחנן בשם ר' בנימין בר ר' לוי, וכן מובא בילקוט רמז אלף כ"ד וחסר שם הציון „אבא גריון", והגי' ר' יוחנן בשם ר' בנימין. ובנדפס כתוב ר' יהודה אמר בניה של רחל כו' עד יראו צדיקים וישמחו ע"כ, וטעה המעתיק בלשונו ויצא במלת „כו'" ידי חובתו, וכוונתו עד יראו צדיקים וישמחו שהוא סיום המאמר: (לט) בניה של רחל. זה יוסף ומרדכי הבא מבנימין: (מ) ניסן שוה. וכ"ה במדרש ב"ר ואסתר רבה, המ"כ פי' גם שלהם, אולם הנראה הנכונה היא בכ"י ב"מ וכ"י ל' נסיונם שוה, כי יוסף לא שמע אליה אף שדברה אליו יום יום, וכן ראיתי כי היפ"ת פירש כן, ניסן שוה מלשון נסיון: (מא) ביוסף כתיב וירכב אותו במרכבת המשנה. בכ"י ק' נוסף עוד ביוסף כתיב וילבש אותו בגדי שש (בראשית מא מב) ובכאן כתיב ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות וגו', ועיין עוד במדרש ב"ר ואסתר רבה איזה שינויים: (מב) ר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא. במדרש אסתר שם כתוב ר' לוי אמר, והמלות „בשם ר' חמא בר חנינא" חסרים שם, ובילקוט חסר שם האומר, ובמדרש שם מתחיל כך, מה אמר להם מרדכי למי שאומר לו מדוע אתה עובר את מצות המלך: (מג) שם עצמו ע"ז. בכ"י ב"מ שם עצמו אלוה, ובכ"י א' עשה עצמו ע"ז: (מד) כי במה נחשב הוא, בכ"י ק' נוסף אל תקרי במה אלא בָּמָה, והוא הוספה מגמרא ברכות דף י"ד: (מה) יליד בית איסגינטורין של מלך, בכ"י ב"מ שאני יליד בית אילטנסיפור של מלך, ובכ"י ל' השמיט המעתיק המלה הזרה, ובכ"י ק' אבוניטון, ובמדרש אסתר איסגנטירין, המלה רומית Signatus Signatorius (אויסגעצייכנעטע), והמלות „יליד בית" הן הוספה מאיזה מפרש, ולא נמצא במדרש אסתר גם לא בילקוט אשר דבריו לקוחים ממדרש אבא גריון. ובמדרש אסתר שם כתב המ"כ אלא שאני איסגנטירין גרסי', ולפי הענין פירושו יליד בית ומיוחס עכ"ל, ובמדרש אסתר שם נוסף שכל השבטים נולדו בחוץ לארץ וזקני נולד בארץ ישראל, וכן בכ"י ק' כתיב „שנולד בנימין בארץ ישראל": (מו) הה"ד ותגשן. עיין במדרש אסתר שם הלשון משונה כדרך מדרשים מאוחרים, ובילקוט השמיט כל זה, ובכ"י א' הגי' נשתנה קצת אלא אמר מרדכי רשע זה עשה עצמו ע"ז שאנו מוזהרין עליה בכמה מקומות, ולא עוד אלא שכל השבטים השתחוו לזקנו ואני לא השתחויתי

נותן לה שלא במדה, (יד) אמרה סייחה לחמורתא תבא השעה ותראה, כיון שבא (טו) קלנדס נטלו החזירתא (טז) ונחרוה, הוי אומר לא המאכל גורם אלא הבטלה, לכך נאמר אחר הדברים האלה גידל, ואחר כך ויתלו את המן על העץ: (יז) כתיב אם יעלה לשמים שיאו וראשו לעב יגיע כגללו לנצח יאבד (איוב כ ו), מה הגללים הללו מזוהמין כך הוא מזוהם, רואיו יאמרו איו (שם), חמיין ליה ולא חכימין ליה היכן הוא המן והיכן שלותו, מה כתיב למעלה מן הענין, ויתלו שניהם על העץ, אף סופו של אותו האיש לעלות ולצלוב, (יח) רבי [פנחס] הוי משתעי הדין עובדא (יט) אריא עביד סעודתא לכל הייתא ובעירא, ועבד להון גנונא מן מלכי דאריותא, כיון דאכלו (כ) אמרו מאן יימר לן זמירא, תלו עיניהון (כא) בתעלא, (כב) אמר להו עיינין אתון לי למאן דאימא, (כג) אמרו ליה אין, דלי עניה (כד) כלפי משכי מעלוידון ואמר מאן דחמין לן (כה) מעלאי, יחמי לן מתתאי, כך מי שהראה לן בצלובן של בגתן ותרש יראה לנו בצליבא של המן, ומי שפרע מן הראשונים הוא יפרע מן האחרונים:

(כו) ד"א אחר הדברים האלה. הרהורי דברים היה שם, מי הרהר, ר' יהודה אומר המן הרהר, אמר הדא אסתר (כז) אין יהודאה היא, קרובתי היא מן אבי עשו דכתיב הלא אח עשו ליעקב (מלאכי א ב), ואין משאר עממין היא כל העממין קרובין אלו לאלו ראוי אני לטול (כח) פרוקופי מתחת ידה, ור' נחמיה אמר אהשורוש הרהר, אמר מרדכי זה אני חושב לו טובה והוא ישב כאן ומבקש לבנות בית המקדש, לבנותו אי אפשר, (כט) להחזירו אי אפשר, אלא הריני מגרה בו [את] המן ויהיה (ל) זה בונה וזה סותר, וחכמים אומרים הקב"ה הרהר, אמר מרדכי זה צדיק גמור הוא (לא) אם נוטל פרוקופי יבא המן ויסגל ממון ויבא מרדכי ליטול ממנו ויבנה בית המקדש:

הערות ותקונים

ובכ"י א' ובנדפס, ובילקוט הגי' ולחזירה שאינו עושה כלום: (יד) אמרה סייחה לחמורתא. וכ"ה בנדפס, ובכ"י ק' ובכ"י א' ובכ"י ב"מ ובכ"י ל' ובילקוט אמרה המורה לסייחא: (טו) קלנדס. בכ"י ב"מ וכ"י ל' וכ"י א' כיון שבא קלנדס שלהם, ובילקוט הגי' קלנדא שלהם וצ"ל קלנדס, ועיין ערוך ערך קלנדא: (טז) ונחרוה. וכ"ה בילקוט ובכ"י א', ובכ"י ב"מ וכ"י ל' כתוב והרגוה: (יז) כתיב אם יעלה לשמים שיאו. מובא במדרש אסתר שם אות ג', ושם הגי' אם יעלה לשמים שיאו לרומא וראשו לעב יגיע לעננה, וכן הוא בנדפס ושם במקום לרומא הגי' לרומו, ועיין ביפה ענף: (יח) רבי פנחס הוה משתעי. הוספתי מלת פנחס כמו שהוא בכ"י ב"מ ובנדפס, וכן מובא במדרש אסתר שם אות ד', והוא לקוח מן מדרש א"ג, וגם שם הגי' ר' פנחס, ובילקוט רמז אלף נ"ג הוא כמו לפנינו רבי הוה משתעי, ובכ"י א' הגי' ר' יהודה משתעי, אין ספק שהיה כתוב רבי וחשב המעתיק שהוא ר"ת ר' יהודה, ופי' ר' פנחס היה מספר המעשה הזאת: (יט) אריא עבד סעודתא כו'. כ"ה גם בילקוט, אולם במדרש אסתר העתיק המסדר מלשון ארמי ללשון עברי, ארי עשה סעודה לבהמה ולחיה וסיכך על גבן עורות של אריות וזאבים וחיות רעות: (כ) אמרו מאן יימר לן זמירא. בכ"י ב"מ אמר אית לן מאן דאמר לן מלין דחדוון. ובנדפס מן לימא לן זמירא צ"ל מאן יימר לן זמירא: (כא) בתעלא. בכ"י ק' וכ"י א' בהדין תעלא, ובכ"י ב"מ וכ"י ל' בהדין תעלא: (כב) אמר להו עיינין אתון לי למאן דאימא. בכ"י ק' מאן דאנא אמר, ובכ"י ב"מ ובכ"י ל' עיינין אתון מה דאנא אמיר, ובכ"י א' ובנדפס עניון אתון לי מה דאנא אמר: (כג) אמרו ליה אין. ובכ"י א' אמרו ליה הן, וזה חסר בכ"י ב"מ וכ"י ל' ובכ"י ק' ובנדפס: (כד) כלפי משכי מעלויהון. בכ"י ק' די עלויהון, ובכ"י ב"מ ובכ"י ל' כלפי משכי דאריותא דמעילויהון, ובכ"י א' כלפי משכא עילאי: (כה) מעלאי. בכ"י ב"מ וכ"י ל' וכ"י א' ובנדפס בעילאי: (כו) ד"א אחר הדברים האלה. מובא במדרש שם אות ה' ובילקוט רמז נ"ג ומציין אבא גריון, ובמדרש מובא רק דברי ר' יהודה, אבל דברי ר' נחמיה ורבנן השמיט המסדר: (כז) אין יהודאה היא. בכ"י ק' אין יהודית היא, ובכ"י א' אי אסתר הדא יהודית היא: (כח) פרוקופי. בכ"י ב"מ בטעות פודוקופי, והמלה יונית προκοπή פי' גדולה וכבוד, במדרש אסתר שם חסר הסיום, ויש לתקנו ע"פ מדרש אבא גריון: (כט) להחזירו אי אפשר. זה נשמט בכ"י ל', ונמצא בכ"י ב"מ וכ"י ק': (ל) זה בונה וזה סותר, בנדפס ובכ"י ק ובכ"י ב"מ ובכ"י ל' ובכ"י א' יהא דין בונה ודין סותר: (לא) אם נוטל פרוקופי כו'. בנדפס אם נוטש פרוקופי ויגדל המן ויבא מרדכי ויטול ממנו ויבנה בית המקדש, ובכ"י ב"מ וכ"י ל' הגי' אם נוטל פדוקופי [צ"ל פורוקופי] גוזל את הבריות אלא יבא המן ויטול פודוקופוי [צ"ל פורוקופי] ויסגל ממון ויבא מרדכי ויטלנו ויבנה בית המקדש, ובילקוט הגי'

קצף בגתן ותרש. (נא) ומה הקצפון היה שם, (נב) מעמיד שנים ומושיב אחד, מעמיד שני (נג) קלוסנטרון (נד) ומושיב הברברי הזה:

פרשה ג

אחר הדברים האלה גדל המלך אחשורוש את המן. (א) לא נתגדל המן אלא לרעתו. (ב) אמר ר' יהושע בן לוי משל (ג) לגולייר שקלל בנו של מלך, אמר המלך (ד) אם אני הורגו יאמרו הכל גליור הרג, (ה) אמר המלך אגדלנו ואחר כך אהרגנו, עשה אותו (ו) טריבונוס, ואחר כך עשה אותו הגמון, ואחר כך התיז את ראשו, כך אמר הקב"ה אם יהרג המן (ז) שיעץ לבטל בנין בית המקדש (ח) אין מי יודעו, אלא (ט) יתגדל ואחר כך יתלה:

וישם את כסאו. (י) לאדם שיש לו (יא) סייחה והמורתא והזירתא, והיה נותן לחמורתא ולסייחה במדה, ולחזירתא שלא במדה, (יב) אמרה חמורתא לסייחה אנו שעושין מלאכה לבעל הבית נותן לנו במדה, (יג) ולהזירתא שאין עושה מלאכה

הערות ותקונים

ק' הגי' אמרה לו בלוש ותבקש ואבקש מיד בלש ואבקש למרדכי ואותביה בתרע מלכא שנאמר ומרדכי יושב בשער המלך: (נא) ומה הקצפון היה שם. בכ"י ק' ומה קולפן היה שם, ובכ"י ב"מ וכ"י א' ומה קצפין היה שם, ובנדפס מה קצף: (נב) מעמיד שנים ומושיב אחד. בנדפס בטעות ומוסיף אחד, והמאמר הזה מובא במדרש אסתר סוף פרשה ו' ושם הגי' מעביר שנים ומושיב אחד, וכן בתרגום ראשון דאסתר לסלקא תרין ולאוקמא חד, וכן בילקוט הביא המאמר הזה, ד"א קצף בגתן ותרש אמרו העביר שני קלוסטרין ומושיב הברברי אחד, והגיון אבא גריון במאמר שלאחריו מוסב על זה: (נג) קלוסנטרון. בכ"י ב"מ קלוספטרון נ"ל קלוסנטרון, ובכ"י א' קלוסנטרין נ"ל קלוסנטרין, במדרש אסתר קלסריקון, בילקוט קלוסטרין, ובתרגום שם קלוסנתרין, וכתב המוספי בערך קלסריקון וז"ל: במדרש אסתר מעביר שני קלסריקין פי' בל"ר קלסרין אנשים אורחים ונכבדי ארץ, אבל בתרגום אסתר כתוב קלוסנתרין פי' קלו בל"י κολοσσοι טובים, פי' סנתרין בלשון רומי senatores אנשי עצה נכבדים: (נד) ומושיב הברברי הזה. בנדפס גם פה בטעות ומוסיף במקום ומושיב ובתרגום ולאוקמא חד בכין, אולי נ"ל מלה אחת הברברין. והוראת המלה Barbaren ידועה:

[ג'] (א) לא נתגדל המן. בכ"י ב"מ כתוב לפני זה זש"ה בפרוח רשעים כמו עשב ויציצו כל פעלי און להשמדם עדי עד, וליתא בכ"י ל' וכ"י ק' וכ"י א' וגם בנדפס ליתא, ואיתא גם במדרש אסתר פ"ז אות ב' זש"ה בפרוח רשעים כמו עשב ויציצו כל פועלי און מה כתיב בסוף קרייה להשמדם עדי עד, וכן הוא במדרש פנים אחרים ב' ע"ש: (ב) אמר ריב"ל משל לגולייר. במדרש אסתר שם א"ר לוי, וכן הוא במדרש פנים אחרים ב' ומובא בילקוט רמז אלף נ"ג בשם ר' לוי לבד: (ג) גולייר. עיין בערוך השלם: (ד) אם אני הורגו יאמרו הכל. בכ"י ק' אם אני הורגו עכשיו הכל יאמרו, ובכ"י א' אם אהרגנו עכשיו יאמרו המלך הורג גוליירין, ובנדפס הלשון משובש אם אני הורגו כך אומרים הכל גולייר אחד נהרג: (ה) אמר המלך אגדלנו. וכ"ה בנדפס, ובכ"י ב"מ וכ"י ק' וכ"י א' חסרים המלות „אמר המלך" והגי' אלא אגדלנו: (ו) טריבונוס. וכ"ה במדרש אסתר, ובכ"י ק' וכ"י ל' טריבונוס, ובכ"י ב"מ פטריאכוס, ובכ"י א' כוברינוס, ובנדפס טריקונים, ובמדרש פנים אחרים ומובא בילקוט הרטינוס, והגי' טריבונוס היא הגי' הנכונה, וכן הביא המוספי בערך טרבונים מאמר המדרש אסתר וגורס טריבונים, וכתב פי' בל"ר Tribunus שר אלף. ונירסת מדרש פנים אחרים ארטינוס נ"ל אסטרטינוס: (ז) שיעץ. וכ"ה בכ"י ל'. ובכ"י ב"מ ובכ"י ק' ובנדפס שירד, ובכ"י א' כך אמר הקב"ה הרשע הזה ביטל בנין ביתי, ובמדרש אסתר כך אמר הקב"ה אילו נהרג המן כשירד ויעץ לאחשורוש לבטל בנין בית המקדש: (ח) אין מי יודעו. בכ"י ק' וכ"י ב"מ וכ"י ל' מי יודעו בלי מלת „אין", ובנדפס אין איש יודעו, ובמדרש אסתר לא היה מי יודעו: (ט) יתגדל. בכ"י ק' אגדלנו: (י) לאדם שיש לו סייחה. בכ"י ק' לאדם שהיה לו סייחה, ובכ"י ב"מ משל לאדם שהיה לו סייחא, ובנדפס בטעות למה"ד נ"ל לאדם, והמאמר הזה מובא במדרש אסתר שם במאמר שלפניו משל לאדם שהיה לו סייחה, וכן מובא בילקוט שם, והגיון אבא גריון יש להגיה על המאמר הזה וישם את כסאו משל לאדם, כי המאמר שלפניו הוא ממדרש פנים אחרים: (יא) סייחה והמורתא וחזירתא. בכ"י ק' וכ"י א' ובילקוט סייחא והמורא והזירה, ובנדפס חמורה וסייחא והזירה: (יב) אמרה המורתא לסייחה. וכ"ה בנדפס, ובכ"י ק' וכ"י ב"מ וכ"י ל' וכ"י א' וגם בילקוט אמרה סייחה לחמורתה: (יג) ולהזירתה, „שאין עושה מלאכה נותן לה" שלא במידה. המלות שרשמתי ליתא בכ"י ב"מ ובכ"י ל' ובכ"י

ביוסף כתיב (לא) ויט אליו חסד (בראשית לט כא), ברם הכא כתיב ותהי אסתר נשאת חן, ותשא חן וחסד לפניו:

ויאהב המלך את אסתר. (לב) א"ר חלבו מלמד שאף הנשואות (לג) הביאו לפניו, (לד) דכתיב מכל הנשים ומכל הבתולות:

וימליכה תחת ושתי. (לה) אמר ר' לוי (לו) איקונין של ושתי היה מעל מטתו, (לז) וכשהנשים נכנסות היה מסתכל בהן ובאיקונין של ושתי (לח) ולא היה כמות ושתי, (לט) [וכשנכנסה אסתר] (מ) טרד איקונין של ושתי והעמיד של אסתר:

אין אסתר מגדת מולדתה ואת עמה, (מא) אמר ר' יהודה בר סימון בשם ריב"ל היה שואלה ואמר בת מי את, (מב) והיא אומרת לו בן מי אתה, אמר לה אני מלך בן מלך, והיא אומרת לו ואני מלכה בת מלכים, אמרה לו (מג) הלא מתוך דבריך הרגת את ושתי, אמר לה (מד) לא מדעתי, אלא מדעת שרי פרס ומדי הרגתיה, אמרה לו (מה) המלכים הראשונים לא היו מתנהגים (מו) על ידי דעת סרוחה, (מז) אלא על ידי הנביאים, נבוכדנצר מה כתיב ביה, אדין אריוך (מח) בהתבהלא הנעל לדניאל קדם מלכא (דניאל ב כה), בלשצר מה כתיב ביה, באדיין דניאל הועל קדם מלכא (שם ה יג), (מט) אמר לה ואית הכא מן התוא קירצא טבא, אמרה לו (נ) בלוש ותשכח:

הערות ותקונים

אחר שהביא מאמר מגמרא מגילה י"ג ע"א שיש א"ר לוי חן וחסד יותר מיוסף, ביוסף כתיב ויט אליו חסד הוסף שהיתה עליו אבל זו פשוטה חן וחסד שנאמר ותשא חן וחסד, והוא מן א"ג: (לא) ויט עליו חסד. בכ"י ב"מ שייס פה הוט של חסד מתוח עליו, ובנדפס שופה של חסד היה עליו, נ"ל שיפה של חסד, וכ"ה בכ"י פ' וכ"י א', וכן בכ"י ק' שיפה אחת של חסד: (לב) א"ר חלבו. מדרש אסתר רבה שם אות י"א ומובא בילקוט שם, והוא מן מדרש פנים אחרים, ובכ"י ב"מ בטעות א"ר חנפין, ושם הגי' אף נשי האנשים היו מביאין לו: (לג) הביאו. וכן בנדפס, ובכל כתבי יד הגי' הביאו: (לד) דכתיב. בכ"י ק' לכך נאמר: (לה) א"ר לוי. ילקוט שם, וקצת בלשון אחר, והוא לקוח שם מן מדרש פנים אחרים, עיין להלן: (לו) איקונין של ושתי היה מעל מטתו. בכ"י ק' היה חקוקה על מטתו, ובנדפס תלה מעל מטתו: (לז) וכשהנשים נכנסות. בכ"י ק' וכשהיו הנשים נכנסות: (לח) ולא היה כמות ושתי. וכן בנדפס, ובכ"י ב"מ כמו ושתי, ובכ"י ק' ולא היו נאות כמו ושתי: (לט) וכשנכנסה אסתר. הוספתי עפ"י כ"י ק', וכן בכ"י ב"מ וכשבאת אסתר, ובנדפס כיון שנכנסה אסתר היתה נאה יותר מאיקונין של ושתי, וזה נשמט ממקומו, וראוי להיות אחרי המלות כמות ושתי: (מ) טרד. תרגומו של גירוש ושילוח, וכן בתרגום ראשון וטרד מן קיטון בית דמכיה ית איקונין דושתי, ובכ"י ב"מ הוריד, ובכ"י פ' וכ"י א' נתקלקל הלשון, וכך איתא שם א"ר לוי איקונין דושתי היתה מעל מטתו וכשנכנסה אסתר טרד איקונים דושתי והעמיד של אסתר: (מא) א"ר יהודה בר סימון בשם ריב"ל. בנדפס ר' יהודה בר סימון אמר, והמלות „בשם ריב"ל" חסרים שם, ובכ"י ב"מ וכ"י ל' ר' יהודה בשם ר' יהושע אומר, ובכ"י א' א"ר שמעון בשם ר' יהושע בן לוי, ובכ"י פ' חסרים בודאי איזה דפים, כי מכאן פסוק אין אסתר מגדת עד פסוק ויבז בעיניו לא הוציא לי הרב החכם מהרח"ש הורוויץ את השינויים: (מב) והיא אומרת. עד והיא אומרת השני חסר בכ"י ב"מ: (מג) הלא מתוך דבריך. בנדפס ובכ"י ק' הלא מתוך הדברים הללו, ובכ"י ב"מ שמא מתוך הדברים האלה, ובכ"י א' ומתוך אלו הדברים: (מד) לא מדעתי אלא מדעת כו'. המלה „מדעתי" חסרה בנדפס וכן בכ"י ב"מ וכ"י ק', ובזה האחרון חסרה גם מלת „אלא", וכך הגי' שם אמר לה לאו, מדעת שרי פרס ומדי הרגתיה, וכן הוא בכ"י א' רק מלת „לאו" ליתא שם: (מה) המלכים הראשונים. בכ"י ק' ובנדפס לפי שהמלכים הראשונים, ובכ"י ב"מ לפיכך המלכים שהיו לפניך: (מו) על ידי דעת סרוחה. בכ"י ל' על דעת סרוחה, ובכ"י א' בדעת סרוחה, ובכ"י ב"מ על ידי עצמן, ובנדפס בטעות על ידי דעת שרים: (מז) אלא על ידי הנביאים. בכ"י ק' אלא על ידי דעת בני הנביאים: (מח) בהתבהלא. בקרא בהתבהלה, ובנדפס חסרה המלה הזאת: (מט) אמר לה ואית הכא. לפני זה נמצא נוסף באבא גריון הנדפס בבית המדרש „שאם יגע לו הדבר היה אומר לו שנאמר דניאל בתרע מלכא", וזה ליתא בכל הכתבי יד שלפני. וזה הוסיף המעתיק מהילקוט על הכתוב בימים ההם, והוא לקוח מן מדרש פנים אחרים, וז"ל: כשנכנסה אסתר למלכות אמרה לאחשורוש למה אין אתה עושה כמו שהיו המלכים הראשונים עושים שהיו מושיבים אדם צדיק יהודי יושב בשער המלך, נבוכדנצר הושיב דניאל על פתחו שאם יגיע לו דבר היה אומר לו, שנאמר דניאל בתרע מלכא (דניאל ב מט). לכן מזה תראה שהוסיף המעתיק על המדרש אבא גריון המלות „שאם יגע לו הדבר היה אומר לו שנאמר דניאל בתרע מלכא": (נ) בלוש ותשכח. בנדפס חפוש ותשכח, ובכ"י ב"מ וכ"י א' מיד ומרדכי יושב בשער המלך, ובכ"י ק'

(י) ויש אומרים שנתנו לו עצה (יא) לבטל בנין בית המקדש, לפיכך נגזר עליהם מיתה: **ושמו** מרדכי. (יב) הרשעים קודמין לשמן, נבל שמו (ש"א כה כה), (יג) גליות שמו (שם יז ד), שבע בן בכרי שמו (ש"ב כ א), אבל הצדיקים שמן קודמין להם, (יד) ושמו מנוח (שופטים יג ב), ושמו שאול (ש"א ט ב), ושמו ישי (ש"א יז יב), ושמו אלקנה (שם א א), ושמו בועז (רות ב א), ושמו מרדכי. (טו) דומין לבוראן דכתיב ושמי ה' לא נודעתי להם (שמות ו ג):

ויהי אומן את הדסה היא אסתר. (טז) רב אמר (יז) בת ארבעים שנה היתה, ושמואל אמר (יח) בת שבעים היתה, (יט) ורבנן אמרו (כ) בת שבעים וחמש שנים. (כא) ר' ברכיה בשם רבנן דתמן אמרו, אמר הקב"ה לאברהם, את יצאת מבית אביך (כב) כשהייתה בן ע"ה שנים, חייך אף הגואל (כג) שעתיד לעמוד ממך על בנייך במדי, לא תהא אלא בת ע"ה שנה, מנין הדס"ה: כי אין לה אב ואם, (כד) אמר ר' ברכיה בשם ר' לוי אמר הקב"ה לישראל אתם בכיתם יתומים היינו ואין אב (איכה ה ג), אף הגואל שאני עתיד להעמיד (כה) עליכם במדי, (כו) אין לו לא אב ולא אם, [הה"ד כי אין לה אב ואם]:

ותהי אסתר נושאת חן. (כז) ר' נחמיה אמר (כח) העמיד מדיות מכאן, ופרסיות מכאן, (כט) ואסתר יפה מכולן. ר' לוי אמר נשאת חן טעונה חן. (ל) [יותר מיוסף],

---

הערות ותקונים

מכאן ואילך אין מזכירם, ובכ"י ב"מ ובכ"י ל' לפיכך אינו מזכירם עוד, ובמדרש פנים אחרים ומובא בילקוט הגי' יש אומרים שפורדן שכן אתה מוצא שאינם נזכרים עוד אלא ויאמרו נערי המלך משרתיו: (י) וי"א שנתנו לו עצה. בכ"י ק' וי"א מפני שנתנו עצה, ובכ"י פ' וכ"י א' וי"א אלו נתנו לו עצה: (יא) לבטל בנין בית המקדש, בנדפס חסרה מלת „בנין", ובמדרש אסתר פ"ה אות ב' מה עלתה לה כך לפי שלא הייתה מנחת לאחשורוש ליתן רשות לבנות ביהמ"ק ואומרת לו מה שהחריבו אבותי אתה מבקש לבנות, וזה כתוב לפנינו על הכתוב כדת מה לעשות: (יב) הרשעים קודמין לשמן. מדרש אסתר פ"ו אות ב', רות רבה פ"ד, אגדת שמואל פ"א, במ"ר פ"י. ובכ"י פ' וכ"י א' חסר זה, ושם הגי' איש יהודי ולמה נקרא שמו יהודי שלא רצה ליהנות מסעודת של אותו רשע, והוא במדרש פנים אחרים: (יג) גליות שמו. חסר במדרש: (יד) ושמו מנוח. עד ושמו מרדכי חסר בכ"י ק': (טו) דומין לבוראן. וכ"ה בנדפס, ובכ"י ק' שדומין לבוראן, ובכ"י ב"מ הצדיקים דומים לבוראם: (טז) רב אמר. בכ"י ק' נוסף לפני זה מאמר אחד והוא מגמרא מגילה י"ג ע"א ויהי אומן את הדסה קרי לה הדסה וקרי לה אסתר ר"מ אומר אסתר שמה ולמה נקרא שמה הדסה וכו' ואח"כ מתחיל אמר רב בת מ' שנה: (יז) בת ארבעים שנה היתה. המאמר הזה נשנה בב"ר פל"ט על הכתוב ואברהם בן שבעים וחמש שנה, ומובא בילקוט אסתר שם על ויהי אומן את הדסה, ועד חוט של חסד משוך עליה הוא מגמרא מגילה, ומן ד"א כשם שהדס הוא מן מדרש פנים אחרים, ודעת רב בת ארבעים היתה הוא עפ"י מאמרם רות רבה פ"ד בפ' והאמר רות אין קוראין בת אלא לבת ארבעים שנה: (יח) בת שבעים היתה. במדרש ב"ר ובילקוט הגי' בת שמונים היתה: (יט) ורבנן אמרו. בכ"י ב"מ וכ"י ל' ורבנן דתמן אמרי: (כ) בת שבעים וחמש שנים. ובכ"י ק' בת ארבע ושבעים שנים, וכן הוא במדרש פנים אחרים ב', וכן בילקוט בת שבעין וארבעה מנין הדס"ה. וגם במדרש ב"ר שם נאמר לנכון שבעים וחמש, וזה שסיים כמנין הדס"ה ר"ל הדס"ה בגימ' ע"ד ועם התיבה הוא עולה ע"ה, כמו שכתבו המפרשים: (כא) ר' ברכיה בשם רבנן דתמן. וכ"ה בכ"י פ' ובמדרש ב"ר, ובנדפס ר' ברכיה אמר וחסרים המלות „בשם רבנן דתמן", ובילקוט שם ר' ברכיה בשם ר' נחמיה אמר, ובכ"י ק' רבנן דתמן אמרו, וחסרים המלות „ר' ברכיה בשם", ובכ"י ב"מ ר' ברכיה בשם ר' יוחנן, ובכ"י ל' וכ"י א' ר' ברכיה בשם רבנן: (כב) כשהייתה בן ע"ה שנים. בכ"י ק' בטעות בן ע"ד שנים: (כג) שעתיד לעמוד ממך. בכ"י ק' הגי' שעתיד לעמוד על בנייך לא תהא אלא בת ע"ה שנים כמנין הדס"ה, ובכ"י ב"מ אף הגואל שאני עתיד להעמיד לבניך במדי, ובכ"י פ' אף הגואל שאני מעמיד לבניך כמו כן תהיה בת ע"ה שנה כמנין הדס"ה: (כד) א"ר ברכיה בשם ר' לוי. ובכ"י ק' ובכ"י ב"מ ר' ברכיה בשם ר' לוי אמר, ומובא במדרש אסתר פ"ו אות י"א: (כה) עליכם. שם הגי' לכם, בכ"י פ' ובכ"י א' אף הגואל שאני מעמיד במדי: (כו) אין לו לא אב ולא אם. בכ"י ק' לא יהיה לו לא אב ואם, ובכ"י פ' וכ"י א' אף הגואל שאני מעמיד לכם במדי יתום לא אב ולא אם: (כז) ר' נחמיה אמר. מובא במדרש שם אות י"ג, ובכ"י ב"מ חסר מן נשאת חן עד משוגה חן וכל המאמר מר' נחמיה ור' לוי, ונמצא לנכון גם בכ"י ל' וכ"י פ' וכ"י א': (כח) העמיד. בכ"י ק' העמידו: (כט) ואסתר יפה מכולם. במדרש אסתר ובכ"י ק' והיתה אסתר יפה מכולם: (ל) יותר מיוסף. תקנתי עפ"י כ"י פ' וכן בילקוט

אחר

אדמתא מן (רמד) אדום, תרשיש מן (רמה) קרשון, מרס מרסנא ממוכן מן ירושלים:
כדת מה לעשות. למה עלתה לה כך, לפי (רמו) שלא היתה מנחת לאחשורוש לבנות בית המקדש (רמז) ואומרת לו מה שהחריבו אבותי (רמח) אתה רוצה לבנות:
ויאמר ממוכן. (רמט) מה ראה ממוכן לקפוץ על העצה, פליגי בה תרין אמוראין, חד אמר מפני (רנ) שלא זימנתו לסעודה, וחד אמר מפני (רנא) שסיפרתו על פניו, (רנב) ויש אומרים בת היתה לו והיה מבקש להשיאה למלכות:
ומלכותה יתן המלך לרעותה הטובה ממנה. (רנג) אמר ר' חנינא בר אבהו כתיב כי הוא יכאיב ויחבש ימחץ וידיו תרפינה (איוב ה יח), בלשון זה (רנד) ניטלה המלכות מזקנה, שנאמר ונתנה לרעך הטוב ממך (ש"א טו כח), (רנה) ובו בלשון חזרה לה המלכות, שנאמר ומלכותה יתן המלך לרעותה הטובה ממנה:

פרשה ב

(א) **אחר** הדברים האלה כשוך חמת. (ב) כשהפך מיינו (ג) ביקש אותה, (ד) אמרו לו אתה הרגת אותה, אמר להם למה, (ה) אמרו לו שאמרת שתבא לפניך ערומה ולא באה, אמר להם (ו) לא יפה עשיתי, (ז) ומי נתן לי עצה להרגה, אמרו לו שבעת שרי פרס ומדי, (ח) מיד הרגן, (ט) ולפיכך לא הזכירן עוד,

---

הערות ותקונים

תרשיש מן מצרים. ובכ"י ק' שתר מן אנטוקיאה, ובכ"י א' בטעות שתר מאדיקי, צ"ל מאנדיקי, ונמצא נכון בכ"י פ' מן אנדיקי: (רמד) אדום. בכ"י ק' בטעות אהם, ומן אותיות דו נעשית ח: (רמה) מן קרשון. בכ"י ק' ובנדפס מן תרשים, ובכ"י ב"מ מן תרשיש, ובכ"י ל' מן פרשין, ובת"ש תרשיש מן מצרים, וביב"ע בראשית י' ד' תרגם תרשיש טרסס, וגם בכ"י פ' וכ"י א' נאמר נכון תרשיש מטרסוס, וכן במדרש פנים אחרים תרשיש מן תרסוס: (רמו) שלא היתה מנחת לאחשורוש לבנות בית המקדש. בכ"י פ' ובכ"י א' לפי שעיכבה בנין בית המקדש, ומזה שאב התרגום ריש אסתר ועל דלא שבקת למבני ית בית מקדשא אתגזר עלה לאתקטלא ערטילאה: (רמז) ואומרת לו. וכ"ה בנדפס. ובכ"י ק' וכ"י פ' וכ"י א' והיתה אומרת לו, ובכ"י ב"מ אלא אומרת: (רמח) אתה רוצה לבנות. בכל כתבי יד ובנדפס אתה מבקש לבנות: (רמט) מה ראה. מובא במדרש אסתר פ"ד אות ו' בשינויים והוספות: (רנ) שלא זימנתו לסעודה. במדרש שם שלא הזמינה את אשתו לסעודת נשים: (רנא) שסיפרתו על פניו. ובכ"י ב"מ בטעות שסרטרטתו בפניו, ובכ"י ל' ובכ"י פ' ובכ"י א' נאמר ג"כ כמו שהוא לפנינו שספרתו, ובמדרש שם נוסף שהיתה מספרתו בקורדקין שלה על פניו לכאן ולכאן: (רנב) ויש אומרים בת היתה לו. כ"ה גם במדרש אסתר שם. ובכ"י ב"מ וכ"י ל' וכ"י פ' וכ"י א' ובנדפס הוא מאמר בפני עצמו, לא על המלך לבדו יש אומרים, ובכ"י ק' אחר המאמר מפני שסיפרתו על פניו סיים שנאמר לא על המלך לבדו עותה ושתי המלכה וגו': (רנג) א"ר חנינא ב"ר אבהו. בנדפס חסרים המלות „בר אבהו": (רנד) ניטלה המלכות מזקנה. בכ"י ק' ניטלה המלכות מזקינה וניטלה לדוד, ובכ"י פ' וכ"י א' שבלשון הזה ניטלה מלוכה מזקינה שאול דכתיב ונתנה לרעך הטוב ממך: (רנה) ובו בלשון חזרה לה המלכות. בכ"י ק' חזרה המלכות לבת בן בנו אסתר שנאמר ומלכותה וגו', ובנדפס וגו' בלשון חזרה לה המלכות, צ"ל ובו בלשון, ומלת וגו' אינה מוספת למעלה, ובכ"י א' וכ"י פ' ובו בלשון חזרה לה המלוכה:

[ב] (א) אחר הדברים. בילקוט רמז אלף נ"א מובא מאמר הדומה קצת והוא מן מדרש פנים אחרים והסר אליון, ודברי התרגום ראשון נובעים מן המדרש הזה: (ב) כשהפך מיינו. וכ"ה בנדפס ובילקוט, ובכ"י ב"מ וכ"י ל' כשנהפך מיינו, בכ"י ק' כשהפיג את יינו, בכ"י פ' וכ"י א' כשהפג יינו, והיא גי' נכונה, וכ"ה במדרש פנים אחרים, ותרגום השיני את ייכך מעליך הלא תפיגי ית חמרך מיינך, עיין ערוך ערך כג: (ג) ביקש אותה. בכ"י ק' ביקש אותה מהם היכן ושתי, בכ"י ב"מ וכ"י ל' זכר וביקש אותה: (ד) אמרו לו אתה הרגת אותה. בנדפס ובכל כתבי יד ליתא למלת „אתה": (ה) אמרו לו מפני שאמרת שתבא ערומה ולא באה, בכ"י פ' וכ"י א' נאמר במקומו „ספרו לו כל המאורע": (ו) לא יפה עשיתי, בכ"י ק' הגי' ויפה עשתה שלא באת, ובכ"י ב"מ וכ"י ל' ולא יפה עשתה? ובכ"י פ' וכ"י א' אמר יפה עשתה: (ז) ומי נתן לי עצה להרגה. וכ"ה בכ"י פ' וכ"י א', ובכ"י ק' וכ"י ב"מ ובכ"י ל' ובנדפס ומי נתן העצה להרוג אותה: (ח) מיד הרגן. בנדפס בטעות מיד הרגו, ובכ"י ק' ובכ"י פ' וכ"י א' מיד צוה והרגום, וכן בתרגום ראשון וגזר למהוי צליבן שבעה רברבניא על צליבא ועיין בת"ש: (ט) לפיכך הזכירם עוד. בכ"י ק' **לפיכך** אין חוזר ומזכיר אותם, ובנדפס לפיכך אין מזכיר אותם עוד, ובכ"י פ' וכ"י א' הגי' תדע שהרי

מכאן

ההוא (רכז) קוּמים איסתבליאות של בית אבא, (רכח) וספין בקורסין לרוץ לפני מרכבתו, (רכט) קטידיקין של אבא לא נידונו ערומים, (רל) דכתיב באדיין (רלא) גובריא אילין כפיתו בסרבליהון (דניאל ג כא), (רלב) מיד

וחמתו בערה בו. (רלג) אמר רב חנינא באותה שעה (רלד) רמז הקב"ה למלאך הממונה על החימה, (רלה) א"ל חות ומתח קיטומי לזרוק נפן באתונא, א"ר יוחנן (רלו) כל אותן שבע שנים (רלז) משנהרגה ושתי עד שנצלב המן היתה חמתו בוערת בו. (רלח) מתיבי הא כתיב כשוך (אסתר ב א), כשוך ולא שוך (רלט) שכיכה ולא שכיכה, וכיון שנצלב המן וחמת המלך שככה:

ויאמר המלך לחכמים יודעי העתים. (רם) אמר ר' סימון (רמא) זה שבטו של יששכר שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים (דה"א יב לג):

והקרוב אליו כרשנא שתר אדמתא. כרשנא מן (רמב)אפריקי, שתר מן (רמג) אנדיקיאה,

---

הערות ותקונים

בכל כתבי יד ובנדפס אותו האיש: (רכז) קומום איסתבליאות. כ"י א' קומום איסטבליות, ובכ"י ב"מ קומיס איסטבלאות נ"ל קומים, ובמדרש אסתר בפ' ותמאן המלכה שלחה ואמרה לו קומוס איסטבלאטי של בית אבא היית כו', ומובא במוספי ערך קמים וכתב פי' בל"ר Comes stabili נגיד על ארוות הסוסים: (רכח) וספין בקורסין לרוץ לפני מרכבתו. זה חסר בכ"י ב"מ, בכ"י ל' וספון בקורסון לפני מרכבתו. ובכ"י א' ובכ"י פ' וספון בקיכון לרוץ לפני מרכבתו, ובכ"י ק' ספין לדונן בקורלין בפני מרכבתו, והיא גי' משובשת, ובנדפס ואפילו כקוסדר לרוץ לפני מרכבתו, והוא אשר תיקן הרב המו"ל עפ"י הילקוט שם שהביא בשם מדרש ולא היית כקוסדור לרוץ לפני מרכבת אבי, והמאמר שהביא הוא ממדרש פנים אחרים ב', ולפנינו במדרש שם (כמו שתראה להלן) ולא היה בקורסור לרוץ לפני מרכבת של אבי: (רכט) קטידיקין של אבא. בכ"י ב"מ וכ"י ל' קטדיקי, ובכ"י ק' אנדידיקי, ובנדפס גם במדרש אסתר אנדיתיקי, וכ"י פ' קטריקי, וגרסם שם „פי' עונש בלשון יון" ע"כ. והגי' קטדיקי נכונה, עיין ערוך ערך קטדיק ופי' בעלי עונש: (רל) דכתיב באדיין. וכ"ה בכל כתבי יד ובמדרש אסתר, אולם בנדפס השמיטו הכתוב הזה והלינו דכתיב אבא לקבל אלפא חמרא שתי ולא רוה ואת רוית בחמרך, ומצויין שם דניאל ה' א', והוא בטעות, כי אין זה לשון הכתוב, ובדניאל שם כתוב ולקבל אלפא חמרא שתה, רק נשתבש המאמר ונתוסף מגמרא מגילה י"ב ע"ב, אמר רבא שלחה ליה בר אהורייריה דאבא, אבא לקבל אלפא חמרא שתי ולא רוי, והכוא גברא אשתטי בחמריה, מיד וחמתו בערה בו. וגם בת"ש אבא לקביל אלפא חמרא שתי ולא אטעי יתיה חמרא למימר מילין דלא כשרין כותך: (רלא) גובריא אילין. וכ"ה בכל כתבי יד, ובקרא כתיב אילך: (רלב) מיד וחמתו בערה בו. בכ"י ק' נוסף: מבקש שאבוא ערומה לפניו מיד וחמתו בערה בו: (רלג) א"ר חנינא. וכ"ה בכל כתבי יד ובנדפס. אולם במדרש אסתר הגי' א"ר יוחנן: (רלד) רמז הקב"ה. בנדפס רוח הקודש קרא למלאך, ובמדרש אסתר אמר הקב"ה למלאך: (רלה) א"ל הות ומתח קיטומי לזרוק נפן באתונא. בכ"י ק' הות זיקא ומתח קיטומא לזרוק גופר באתונא. וכן בנדפס חות זיקא ונפח קיטמא וזרוק גופרתא באתונא, ובכ"י ב"מ חות זיקך וזרוק באתונא, ובכ"י ל' חות זיקך ומתח קיטוטא וזרוק נפן באתונא, ובכ"י פ' וכ"י א' חות זיקא ומתח קיטוני וזריק נפן באתונא, ובמדרש אסתר חות פח זיקא בכרסיה ונפח בקיטמיה וזרוק גופריתא באתוניה, המ"כ כתב: לפי מה שמצאתי בהות אמת נראה להגיה חות פח זיקא באפי' (או בכרסיה) פי' בבטנו ונפח כו', ופי' רד ונפח רוח באפיו ונפח באפרו וזרק גפרית בתנורו, וכל זה משל להגדיל החמה ע"כ. אולם יש לתקן וכצ"ל חות זיקא (פי' רוח חזק) ומתח קטימא (פי' פיח הכבשן) וזרוק גופר באתונא (פי' וזרוק גפרית בתנורו) והכל משל להבערת החמה: (רלו) כל אותן שבע שנים. וכ"ה בכ"י ב"מ וכ"י פ' וכ"י א', ובכ"י ק' תשע שנים, ובמדרש אסתר כל אותן השנים: (רלז) משנהרגה ושתי עד שנצלב המן. במדרש אסתר משעה שנהרגה ושתי עד שנכנסה אסתר: (רלח) מתיבי הא כתיב. וכ"ה במדרש אסתר איתיבין והכתיב, אולם בנדפס בטעות אמר והא כתיב, וצ"ל איתיבין והא כתיב: (רלט) שכיכה ולא שכיכה. בכ"י ק' וכ"י ל' ובנדפס שכיכה ואינה שכיכה, ובכ"י ב"מ חסרים המלות שכיכה ואינה שכיכה, ובכ"י פ' וכ"י א' והא כתיב כשוך כשוך ולא שך שלא שככה מהכל: (רם) אמר ר' סימון. בכ"י ב"מ וכ"י א' א"ר שמעון, ובכ"י פ' הוא כמו לפנינו: (רמא) זה שבטו של יששכר. וכן בתרגום ראשון ואמר מלכא לחכימא בנוי מדיששכר, וכן מובא באסתר רבה ריש פ"ד, ועיין מגילה דף י"ב ע"ב ופסיקתא פסקא ויהי ביום כלת משה לד ו' ובהערה שם, ובמסורת המדרש דפוס ווילנא ציין לעיין מה שכתוב בהערות ותקונים בפסיקתא דרב כהנא, כוון להערות שני: (רמב) אפריקי. בכ"י ק' אפריקיאה: (רמג) אנדיקיאה. וכן במדרש פנים אחרים ב' אנדיקו, ובכ"י ב"מ בטעות מן ארקי, ובנדפס בטעות אנקרוקי, וצ"ל אנדיקי, והיא אינדיען, וביונית "Ἰνδικά" והמאמר הזה נמצא בת"ש כרשנא מן אפריקי שתר מן קנדיקי [צ"ל הנדיקי] אדמתא מן אדום

אלא הכתר וערומה, (רי) ר' שמעון בר נחמני בשם ר' יונתן אמר אין הרשעים נדונים בגיהנם אלא ערומים, שנאמר ה' בעיר צלמם תבזה (תהלים עג כ), (ריא) ולמה בעיר, (ריב) אמר ר' שמעון בר נחמני בשם ר' יונתן מקום שהלסטים מקפח (ריג) תמן נצלב. (ריד) אמר ר' יונתן אף המצריים לא נידונו אלא ערומים, שנאמר וברוח אפך נערמו מים (שמות טו ח):

ותמאן המלכה. (רטו) שלחה לו דברים שנוגעים בלב, אמרה לו (רטז) מה נפשך (ריז) אם רואין אותי כעורה, (ריח) הרי אתה מתגנה בי, ואם רואים (ריט) אותי יפה, (רכ) יתנו עיניהם להרוג האיש ההוא, (רכא) ומקלקלין בי, (רכב) [רמזתו לא נרמז עוקצתו לא נעקץ], (רכג) שלחה לו אי טפש יצא לבך מיינך, (רכד) דע שאני בת בתו של נבוכדנצר, (רכה) שהיו מלכים ורוזנים עשויים מרמס לפניו, ולא היה (רכו) האיש

הערות ותקונים

ובתרגום ראשון וגזר מלכא וכו' לאיתאה ית ושתי מלכתא ערטילתא כו' ברם כלילא דמלכותא על רישה: (רי) ר' שמעון בר נחמני בשם ר' יונתן, בכ"י פ' וכ"י א' ר' שמעון בש"ר יונתן, ובכ"י ק' ובנדפס ר' שמעון בר ר' נחמן בש"ר יונתן, ובכ"י ב"מ וכ"י ל' ר' שמעון ב"ר נחמן בש"ר יוחנן, ובמדרש אסתר פ"ג אות י"ד ר' שמעון בר אבא אמר בש"ר יוחנן: (ריא) ולמה בעיר. מדרש אסתר שם וילקוט תהלים רמז תת"ח בשם התנחומא, והוא בתנחומא תצוה סי' י"א ובתנחומא כ"י תצוה אות ז': (ריב) א"רשב"נ בשם ר' יונתן, בכ"י ב"מ וכ"י א' א"ר שמואל בר נחמן בש"ר יונתן, וצ"ל ר' שמעון, וכ"ה לנכון בכ"י ל' וכן במדרש אסתר, ובכ"י ק' א"ר שמעון בר נחמן, ובנדפס א"ר שמעון, והסרים המלות „בר נחמני": (ריג) תמן נצלב. בנדפס תמן מצלב, ובכ"י ק' תמן מצטלב, ובכ"י ב"מ וכ"י ל' מקום שהליסטים מקפחים שם מצטלבין, ובכ"י פ' וכ"י א' באתר דליסטים מקפח תמן מיצליב: (ריד) א"ר יונתן. וכ"ה בכ"י ל' ובנדפס, ובכ"י פ' ואמר ר' יונתן, ובכ"י א' ואמר ר' יוחנן, אולם בכ"י ב"מ ליתא המלות „א"ר יונתן" כי כבר אמיר למעלה בשמו: (רטו) שלחה לו. מדרש אסתר פ"ג אות י"ד, ובילקוט רמז תתרמ"ט מובא בשם מדרש ועוד שלחה לו שוטה טפש כו' מאמר גדול מן מדרש פנים אחרים ב' כמו שתראה להלן, ועיין בתרגום שני: (רטז) מה נפשך. ב' מלות האלה חסרים בכ"י ק': (ריז) אם רואין אותי כעורה. בכ"י פ' וכ"י א' אם רואין אותי לגנאי הרי את מתגנה עליהם: (ריח) הרי אתה מתגנה בי. בילקוט שם שאם אני נכנסת ואיני נאה יאמרו המלך שקרן הוא, והוא ממדרש פנים אחרים: (ריט) אותי יפה. וכ"ה בכ"י ב"מ, ובכ"י ק' ובנדפס ובמדרש אסתר רבה אם רואים אותי נאה, ובכ"י פ' וכ"י א' אם רואין אותי לשבח: (רכ) יתנו עיניהם להרוג האיש ההוא. בכ"י ב"מ וכ"י פ' וכ"י א' ובנדפס נותנים עיניהם להרוג אותו האיש, ובכ"י ק' הן מתקנאין ונותנים עיניהם בי להרוג אותו האיש: (רכא) ומקלקלין בי. וכ"ה בכ"י פ' וכ"י א', ובכ"י ב"מ ומעללים בי, ובנדפס ומשתמשים בי, וכן במדרש אסתר נותנין עיניהם להשתמש בי והורגים אותך, ובת"ש קטלין יתך ונסבין יתי לאינתא: (רכב) רמזתו כו'. הוספתי כמו שהוא בכל כתבי יד ובנדפס ובמדרש אסתר: (רכג) שלחה לו. וכ"ה בכל כתבי יד ובנדפס, וצ"ל ועוד שלחה לו, ובילקוט שם בשם מדרש והוא במדרש פנים אחרים ועוד שלחה לו שוטה טפש אם ביינך יצא לבך, וכן יש לתקן גם לפנינו טפש אם ביינך יצא לבך. ובכ"י ב"מ שלחה לו אי טפש אתה שיצא לבך ביינך: (רכד) דע שאני בת בתו של נבוכדנצר. ובכ"י ב"מ וכ"י ל' דע כי אנכי בתו של נבוכדנצר, ג"כ בטעות, וצ"ל בת בנו, ובכ"י פ' וכ"י א' דע שאני בתו של בלשצר בנו של אותו רשע שהיה מקולס במלכות, ולפ"ז יש לתקן שצ"ל דע שאני בת בנו של נבוכדנצר. ובילקוט (והוא ממדרש פנים אחרים) וכן בנדפס (בוודאי נתקן עפ"י הילקוט) דע שאני בתו של בלשצר בנו של נבוכדנצר. ובתרגום ראשון ריש אסתר בגין עסיתא דושתי ברתיה דאויל מרודך בר נבוכדנצר, ואין ספק שראה באגדה גריון אני בת בנו של נבוכדנצר והוסיף המלות „דאויל מרודך" ובאמת כמו שמבואר לפנינו היתה בת בלשצר. וגם בת"ש בפסוק ותמאן הביא בלשצר אבא לקביל אלפא חמרא שתו ולא אטעו יתיה חמרא, וזה נאמר בבלשאצר (דניאל ה א), וכן בגמרא מגילה דף י"ב ע"ב שלחה ליה אבא לקבל אלפא חמרא שתי כו'. מבואר לפ"ז שהיתה בתו של בלשצר. ובת"ש עוד שם בפ' הזה הגא היא ושתי מלכתא ברת אויל מרודך ברתיה דבריה נבוכדנצר מלכא דבבל, אין ספק אשר שהיה כתוב „הגא ושתי מלכתא ברתיה דבריה נבוכדנצר" ואחד הוסיף „ברת אויל מרודך" כמו שראה בתרגום ראשון, וגם אויל מרודך היה בנו של נבוכדנצר, עיין רש"י דניאל ה' א': (רכה) שהיו מלכים ורוזנים עשויים מרמס לפניו. בכ"י ב"מ וכ"י ל' שהיה מקולס במלכים ורוזנים עשויים שחוק לפניו, ובכ"י ק' שהיה מתקלס במלכים ורוזנים מתמתכין לפניו שנאמר והוא במלכים יתקלס ורוזנים משחק לו (חבקוק א י). ובנדפס ובילקוט ורוזנים עשוים מאומה לפניו צ"ל מרמס לפניו: (רכו) האיש ההוא.

בכל

(קצז) אומות העולם אין להם טובה, בטוב לב המלך אין כתיב כאן, אלא כטוב[לב המלך], אבל ישראל [כתיב בהם] וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב (מ"א ח סו): ר' יודן ור' לוי (קצח) אמרו משמיה דר' יוחנן (קצט) כל מקום שנאמר במגילת אסתר מלך אחשורוש באחשורוש (ר) הכתוב מדבר, ובכל מקום שנאמר מלך סתם (רא) במלך מלכי המלכים הכתוב מדבר, כטוב לב המלך ביין, כטוב לבו של הקב"ה ביינה של תורה:

אמר למהומן. מהומן זה מלאך (רב) הממונה על החימה, בזתא (רג) זו ביזה, חרבונה (רד) אחר בא, בגתא ואבגתא (רה) א"ר יצחק (רו) אמר הקב"ה מצחק אני עליכם (רז) כאבגתיים מאחורי הקוריום:

להביא את ושתי המלכה בכתר מלכות, (רח) אמר ר' אבא (רט) שלא יהיה עליה כלום

הערות ותקונים

נגזר עליה כאשר עשתה כן נגזר עליה, והוא מגמרא מגילה דף י"ב ע"ב ומובא גם בילקוט וחסר הציון ובילקוט הגי' א"ר אבא ובגמרא הוא בשם רבא, וכן בתרגום וביומא שביעאה דהוה שבתא כו' על עיסק דהות מפלחא ית בנתא דישראל ערטילן: (קצז) או"ה אין להם טובה. במדרש אסתר מובא זה בשם ר' יצחק עם קצת הוספות, או"ה אין להם טובה דכתיב וטוב לא יהיה לרשע (קהלת ח יג) איתיבון והכתיב כטוב לב המלך ביין, א"ל בטוב אין כתיב כאן אלא כטוב, טובה ואינה טובה כו'. ובכ"י פ' וכ"י א' הגי' או"ה אין להם טובה שלימה: (קצח) ר' יודן ור' לוי אמרו משמיה דר' יוחנן, וכ"ה בכ"י ב"מ וכ"י ל' ובנדפס ובמדרש אסתר פ"ג אות י'. ובכ"י ק' ר' יודן ור' לוי בשם ר' שמעון: (קצט) כל מקום שנאמר במגלת אסתר. בכ"י ק' כל מקום שכתוב במגלה, ובכ"י ב"מ וכ"י ל' כל מקום שנאמר במגלה, ובמדרש אסתר כל מקום שכתוב במגלה זו: (ר) הכתוב מדבר. מכאן ועד הכתוב מדבר חסר בכ"י ק' שהשמיט המעתיק מן מדבר עד מדבר, ובכ"י א' ובכ"י פ' נאמר רק כל מקום שנאמר במגילה מלך סתם במלך מלכי המלכים הכתוב מדבר, והשאר ליתא: (רא) במלך מלכי המלכים הכתוב מדבר. במדרש אסתר שם כתוב: משמש קדש וחול, ר"ל פעמים משמש קודש ופעמים חול, ועיין בגמרא מגילה דף ט"ו ע"ב: (רב) הממונה על החימה. וכן הוא בכ"י ב"מ וכ"י ל' וכ"י פ' וכ"י א' ובמדרש אסתר פ"ג אות י"ב. ובנדפס זה מלאך הממונה על המהומה, וכן בתרגום ראשון מהומן דמתמני על מהומתא. ובכ"י ק' הגי' על המהומה ועל החימה. ובמדרש אסתר פ"ג אות י"ב נוסף א"ר יוחנן באותה שעה קרא הקב"ה למלאך שממונה על החימה, ודורש נוטריקון למלאך חימה בחילוף ה"א בחי"ת. וראיתי בחדושי הרד"ל שכתב נכון לגרוס על המהומה ונשתבשו לכתוב על החימה ע"כ: (רג) זו ביזה. בכ"י ק' בוז ביזה, בכ"י ב"מ וכ"י ל' בזבייא, בנדפס ביזבייתא, במדרש אסתר אשר דבריו טבעים מן א"ג בוז ביתיה, ובתרגום ראשון בוז ביתא, ובכ"י פ' וכ"י א' בזתה על הבוז: (רד) אחר בא. וכ"ה בכ"י ק', ובכ"י ב"מ וכ"י ל' אחרבנא, מלה אחת. ובנדפס אחרבנא, ובמדרש אסתר אחריב ביתא, ובתרגום ראשון אחר ביה, וצ"ל אחרביה, מלה אחת, וכן במקום אחריב ביתא צ"ל אחריבתא. ובכ"י פ' וכ"י א' חרבונה על החרב: (רה) א"ר יצחק. במדרש אסתר הגי' א"ר שמעון ב"ר ינאי: (רו) אמר הקב"ה מצחק אני עליכם. בכ"י פ' וכ"י א' ובנדפס אמר הקב"ה משחק אני עליהם. ובכ"י ב"מ חסרים המלות „אמר הקב"ה" וגם שם הגי' משחק אני עליהם, וגם במדרש אסתר משחק אני עליהון: (רז) כאבגתיים מאחורי הקור'ום. בכ"י ק' ובנדפס באבגנתיים אחורי הקוריים, ובכ"י ב"מ וכ"י ל' כאבגתיים מאחרי הקוריים, ובכ"י פ' וכ"י א' כאבגנתיים מאחורי הקוריים, ובמדרש אסתר רבה אביא גנתיות מאחורי הקוריים, וכל הנירסאות הם בטעות, וצ"ל אמר הקב"ה משחק אני עליהון כגנתיות מאחורי הקוריים, והלשון הזה נמצא במדרש ב"ר פע"א אף הגנתיות מאחורי הקורים [צ"ל הקורים] היו סוגטין בה, ופי' אף הנשים, כי גַּנְתִּיּוֹת הוראתה אשה בלשון ערבי, ומזה הביא הערוך ס"א אנשים צ"ל נשים. ובערך קר הביא הגי' אף הנשים. ופי' מאחורי הקורים, מאחורי הוש הערב (אונטער דער טנוררע דעם וובערשטולעס), (כי המלה קיריום היא יונית, עיין פסיקתא פסקא ויהי בשלח הערה ר"י), ופי' היה סוגטין בה, היו שוחקות בה, שגם הוראתה מצחק. והמאמר הזה מב"ר מובא בערוך ערך גתיות ובערך קר ח' וגם בטעות שוסנות וצ"ל סוגטות. וראיתי בתרגום ראשון לאסתר שתרגם בגתא ואבגתא עתיד מרי עלמא לְבַסָּאָה יתהון כגבר דעצר עינבוי בעצרתא, תרגם כן ע"פ מדרש אבא גריון, וחשב שכוונת המאמר כך הוא עתיד הקב"ה לשחק אותם כגתיים אחורי הקורות, ר"ל ידרוך עליהם וישחקם הדק היטב כאנשי גת הדורכים את הענבים אחורי קורות בית הבד. והוראת שחק היא בארמית דריכה ורמיסה (פרעססען, טרעטען), ותרגומו של גת עצרתא. וחשב כי מלת לשחק היא בשי"ן ימנית מלשון ושחקת ממנה הדק, ונעלם ממנו כוונת דברי המדרש: (רח) א"ר אבא. וכ"ה בכ"י ק'. ובכ"י ב"מ וכ"י ל' ובנדפס חסרים המלות „א"ר אבא": (רט) שלא יהיה עליה כלום אלא הכתר וערומה. בכ"י ב"מ שלא יהיה עליה כלום אלא ערומה, ובכ"י ל' ובכ"י פ' ובכ"י א' שלא יהי עליה כלום אלא הכתר, ונראה כי בכ"י רומי שלפנינו הרכיב ב' נוסחאות יחד

ובתרגום

(קפה) שהיו מוזגת להם יין שחור. מה ראה הכתוב לפרסם סעודה של ושתי, (קפו) אמר ר' יהושע בן קרחה להודיעך לאיזה שלוה אסתר נכנסת, אמר ר' מאיר (קפז) אם כן נתן הקב"ה למכעיסיו, לעושה רצונו על אחת כמה וכמה:

בית המלכות (קפח) מלמד שנתנה אותן בבתים מצויירים מקום שהמלך ישן, דאמר ר' אבין (קפט) רוצה אשה שהיא סבטת בציירות נאות מליכל עגלות מפוטמות:

ביום השביעי כטוב לב המלך ביין. (קצ) אמר ר' אבהו כשישראל אוכלין ושותין מתהילין בדברי תורה (קצא) ובתשבחות לפני הקב"ה, אבל אומות העולם כשאוכלין ושותין מתחילין (קצב) [בדברי] תיפלות, (קצג) הללו אומרים מדיות נאות, והללו אומרים פרסיות נאות, אמר להם אחשורוש כלי שאני משתמש בו לא מדאי ולא פרסאי (קצד) אלא כשדאי, ואין כיוצא בו בעולם, אמר להם מבקשים אתם לראותה, אמרו לו הן (קצה) ובלבד ערומה: ד"א כטוב לב המלך ביין. (קצו) א"ר לוי

הערות ותקונים

לפי שהיתה נשאת להדין שחור כו' עד לא רצו להסב במסבה, הוא לקוח מן מדרש פנים אחרים ב', ולפנינו בכ"י שם שהיתה מוסכת להן יין שחור: (קפה) שהיתה מוזגת להם יין שחור. ובכ"י ב"מ וכ"י ל' כתוב יין בחוור, ופי' יין של מלכות, ומזה עבד מלך כמלך הדבק לשחוור וישתהון לך, ועיין רש"י ברכות נ"ו ע"א משקרי לך כרסאי. ובעל ת"ש לא הבין כוונת המלה והרגש והוה מזגא להין רמרא אוכמא, וחשב שפי' שחור מראה שחור, וכבר העירותי ע"ז בהמגיד שנה . . .: (קפו) אמר ר' יהושע בן קרחה. נמצא גם באסתר רבה פ"ג אות ס', וכן מובא בילקוט שם רמז אלף מ"ט, ובמדרש הגי' כל כך למה? להודיעך כו'. ובילקוט הגי' לומר לאיזה שלוה נכנסה אסתר. ובכ"י ק' חסר א"ר יהושע בן קרחה עד אמר ר' מאיר, שהשמיט המעתיק מן אמר עד אמר: (קפז) אם כן נתן הקב"ה למכעיסיו. בכ"י ק' וכ"י פ' וכ"י א' ובמדרש אסתר הגי' אם כן למכעיסיו כל שכן לעושי רצונו, ובכ"י ב"מ וכ"י ל' אם כך נתן הקב"ה לעוברי רצונו ק"ו לעושי רצונו. ובילקוט למכעיסו כן ק"ו לעושי רצונו: (קפח) מלמד שנתנה אותן בבתים מצויירים כו'. נמצא במדרש אסתר פ"ג סי' י' ובילקוט שם וחסר הליון, ובמדרש אסתר הסריס המלות „מקום שהמלך ישן". ומזה בתרגום אוף ושתי וכו' עבדת משתא נשיא בבית מלכותא אתר קיטון בית דמוך די למלכא. ובכ"י ק' נמצא לפני זה עוד מאמר אחד וכך הגי' שם בית המלכות מלמד שנתנה אותן בית הכלא שאם ימרוד אחד מבעליהן מבחוץ תהא אשתו מבפנים. ד"א שנתנה אותן בבתים מצויירים כו', והמאמר הזה נמצא גם במדרש אסתר שם, ד"א בית המלכות נתנה אותן בבית איסכלידא שלה לומר שאם ימרוד בעלה של אחת תהא אשתו מבפנים נתונה ולא ימרוד. והמעתיק בכ"י ק' השמיט המלה בית אספלידא שהיא יונית σπαθάριος (החוץ) והניג המלות „בית הכלא", ובילקוט שם בית המלכות למה עשתה בבית המלכות כאן אתה מוצא שהנשים מבקשות להיות יודעות הכל הכניסה אותן למקום שהמלך ישן והיתה אומרת להן זו מסבה של מלך כאן הוא ישן כאן הוא אוכל כאן הוא שותה, והוא ממדרש פנים אחרים ב'. ומזה שאב בעל הת"ש שתרגם והוואן משאלין לה היך דמיך מלכא והוות מהויא להון, למה נשי בען דידעין כל מידי והות אמרין להין מגינת דמלכא, לכא אכיל ולכא שתי ולכא דמיך. ויש לתקן במקום מגינת דמלכא צ"ל בגניא דמלכא, והוא תרגום של מסבה של מלך, עיין לעיל הערה קל"ח: (קפט) רוצה אשה. בכ"י ב"מ ובנדפס רוצה אשה שתהא מבטת בצורות נאות מלאכול עגלות פטומות, ובכ"י ק' שתהא מבטת בצורות נאות יותר מלאכול עגלים מפוטמים. ובמדרש אסתר רוצה אשה שתהא בבתים מצויירין ובגדים מצויירין מלאכול עגלים מפוטמים. ובכ"י פ' וכ"י א' רוצה אשה להביט בצורות מלאכול פטומות: (קצ) א"ר אבהו כשישראל אוכלין ושותין. בכ"י ב"מ כתוב אמר רבי, ובכ"י ק' וכ"י פ' וכ"י א' ובנדפס הגי' כמו לפנינו א"ר אבהו, ובכ"י ק' נוסף „כשישראל עושין רצונו של מקום ואוכלין ושותין" והיא גי' משובשת. ומאמר דומה לזה נמצא גם בגמרא מגילה דף י"ב ע"ב שישראל אוכלין ושותין מתחילין בדברי תורה ובדברי תשבחות. ובילקוט הביא כמו שהוא במדרש פנים אחרים וחסר הליון. ובכ"י פ' וכ"י א' כשישראל שביעים מתחילים בדברי תורה ובשירות: (קצא) ובתשבחות. בכ"י ק' ובכ"י ב"מ ובכ"י ל' הגי' ושירות ותשבחות, ובנדפס נאמר ובשירות ובשמש מלות ובתשבחות, וכן בכ"י פ' וכ"י א' ליתא למלת „ובתשבחות": (קצב) בדברי תיפלות. בכ"י ק' נוסף „ובדברי עריות": (קצג) הללו אומרים. בכ"י פ' וכ"י א' התחילו לומר לפני אחשורוש מדיות נאות: (קצד) אלא כשדאי. בכ"י ק' וכ"י ב"מ וכ"י א' אלא כשדי הוא, ובכ"י פ' אלא כשדית: (קצה) ובלבד ערומה. כ"ה גם בכ"י פ' וכ"י א', ובכ"י ב"מ ובנדפס ובלבד שתהא ערומה, ובכ"י ק' ובלבד שתבוא ערומה: (קצו) א"ר לוי. כ"ה בכל כתבי יד ובנדפס, אבל בכ"י ק' נוסף לפני זה, לא שב לביה בחמריה עד יום השבת לפי שגלחה ושתי הרשעה והייתה מביאה בנות ישראל ערומות ועושה בהן מלאכה בשבת לפיכך נגזר עליה שתהא ערומה בשבת והיינו דכתיב (וכראת) [זכר את] ושתי ואת אשר עשתה ואת אשר

נגזר

(קסז) ושרי המשקים שלהם היו מתעשרים מאותן המסובין שלא ישקו אותם בו, אבל אחשורוש (קסח) לא הכנים אותו הכוס לתוך סעודתו דכתיב אין אונס:

לעשות כרצון איש ואיש. (קסט) אמר לו הקב"ה רשע יכול אתה לעשות כרצון איש ואיש, שני אנשים מבקשים [לישא] אשה אחת, שמא יכולה (קע) לינשא לשניהם, וכן שתי ספינות (קעא) מפורשות (קעב) לים הגדול, אחת (קעג) מבקשת (קעד) רוח דרומית, ואחת [מבקשת] רוח צפונית, (קעה) שמא יכולה רוח אחד לנהוג את שתיהן, שני בני אדם באים אצלך למחר, (קעו) איש יהודי ואיש צר ואויב, יכול אתה לצאת ידי שניהם כאחד, (קעז) אלא לרומם לאחד ולצלוב את אחד, ומי יכול לעשות כרצון איש ואיש, הקב"ה, (קעח) דכתיב ביה (קעט) רצון יראיו יעשה (תהלים קמה יט), (קפ) ר' הונייא בשם ר' לוי אמר בעוה"ז כשרוח דרומית מנשבת אין רוח צפונית מנשבת, אבל (קפא) לעתיד לבא הקב"ה מביא רוח (קפב) אנרסטס בעולם, (קפג) ומנהיג את שתיהן כאחד, שנאמר אומר לצפון תני ולתימן אל תכלאי הביאי בני מרחוק ובנותי מקצה הארץ (ישעיה מג ו):

גם ושתי המלכה עשתה משתה נשים בית המלכות. (קפד) אמר ר' יצחק

הערות ותקונים

(קסז) ושרי המשקים שלהם היו מתעשרים. בילקוט הביא הגי' ומי שהוא שר המשקים היו גדולי כרם מעשרין אותו, שהגדולים של מסובין רומזים לו ונותנין לו כמה דינרין של זהב שלא ישקותו בו, והוא לקוח מן מדרש פנים אחרים ב', רק במדרש פנים אחרים שם קצר המעתיק והשמיט וכו' כדלעיל ע"ש, ואני הוספתי את הנחסר אל מקומו, ועיין גם בת"ש: (קסח) לא הכנים. וכן בכ"י ב"מ וכ"י ל' ובנדפס, אבל בכ"י ק' לא הוציא, ובת"ש לא יעלון, ובכ"י פ' וכ"י א' הגי' היו מתעשרין מן המסובין שלא ישתו בו בא אחשורוש ובטלו דכתיב אין אונס: (קסט) אמר לו הקב"ה. מובא בילקוט סוף רמז אלף מ"ח, והליון במאמר שלפניו מוסב גם על זה. וכ"ה במדרש אסתר בקצת שינויים כדרך מדרשי מהוהרים: (קע) לינשא. בכ"י ק' וכ"י ב"מ וכ"י ל' להנשא, ובכ"י פ' וכ"י א' שמא תוכל להשיאה לשניהם: (קעא) מפורשות. וכ"ה בכ"י א'. ובכ"י ק' וכ"י פ' פורשות. ובנדפס מתפרשות: (קעב) לים הגדול. בילקוט בים הגדול, ובנדפס חסרה מלת הגדול: (קעג) מבקשת. וכ"ה בילקוט ובכ"י ב"מ ובכ"י ק' וכ"י ל', ובנדפס הגי' צריכה: (קעד) רוח דרומית ואחת מבקשת רוח צפונית, וכ"ה בכ"י ק' וכ"י פ' וכ"י א' גם בנדפס, ובכ"י ב"מ וכ"י ל' אחת מבקשת רוח צפונית והאחרת רוח דרומית: (קעה) שמא יכולה רוח אחד לנהוג את שתיהן. בנדפס ובכ"י ב"מ וכ"י ל' וכ"י פ' וכ"י א' שמא יכולה רוח אחת להנהיג את שתיהן, ובכ"י ק' ובילקוט שמא יכול לנהוג שתיהן: (קעו) איש יהודי ואיש צר ואויב. וכ"ה בנדפס, ובכ"י ב"מ וכ"י ל' האחד איש יהודי והאחר איש צר ואויב. ובכ"י פ' וכ"י א' למחר שני בני אדם באים אצלך מרדכי והמן שמא תוכל לצאת ידי שניהם כאחת אלא לרומם האחד ולצלוב האחר: (קעז) אלא לרומם לאחד כו'. בכ"י ק' לרומם אחד ולצלוב אחד, ובכ"י ב"מ וכ"י פ' וכ"י א' לרומם האחד ולצלוב האחר: (קעח) דכתיב, בכ"י ק' שכתוב בו, ובכ"י ב"מ וכ"י ל' שנאמר: (קעט) רצון יראיו יעשה, בילקוט ובכ"י פ' וכ"י א' מובא הכתוב ומשביע לכל חי רצון (תהלים קמ"ה ט"ז): (קפ) ר' הונייא בשם ר' לוי. בכ"י פ' וכ"י א' ר' נהוניא בשם ר' בנאה, ובכ"י ק' ר' הונא בשם ר' בנייא ב"ר לוי, ובכ"י ב"מ ובכ"י ל' רב הונא בשם ר' בנאה בן לוי. ובמדרש אסתר ר' הונא בשם ר' בנימין בר לוי, ונשנה המאמר בוי"ר פ"ט ושם הגי' ר' יוסי בשם ר' בנימין בר לוי, יש לתקן שצ"ל ר' הונא במקום ר' יוסי. ובנדפס „ר' לוי אמר" לבד: (קפא) לעתיד לבא. בכ"י פ' בשלם הבא: (קפב) אנרסטס. וכן בכ"י ב"מ וכ"י ל' אנריסטים, וצ"ל ארגסטס, וכ"ה נכון בנדפס ובוי"ר, ובכ"י ק' אירגטים נ"כ בטעות, ובילקוט אסתר שם ובכ"י פ' וכ"י א' ארגטין, ג"כ בטעות, וצ"ל ארגסטים, והיא מלה יונית ἀργέστης ופי' רוח מערבית צפונית. וראיתי בערוך ערך ארגססוס שהביא המאמר מוי"ר וסיים ס"א אנרסטים, והיא כגירסת הכ"י רומי שלפניו אשר שמתיו לפנים הספר, אבל הגי' הזאת משובשת. ועיין בערוך השלם לידידי הרב הגדול מוהר"ר ח"י קאהוט ערך ארגסטוס: (קפג) ומנהיג את שתיהם כאחד. בכ"י ק' ומנהיג לשתיהם כאחד, ובנדפס ומנהיג אותם כאחת, ובכ"י פ' וכ"י א' ומנהיג את שתיהן כאחת, ובילקוט ומנהיג שניהם כאחד, ובמדרש אסתר רבה ובמדרש וי"ר שם שתי רוחות משמשת: (קפד) א"ר יצחק. כ"ה בכ"י ב"מ וכ"י ל' וכ"י פ' ובנדפס, אולם בכ"י ק' כתיב א"ר אליעזר, ובכ"י א ובילקוט מובא זה בשם ר' יוחנן וחסר שם הליון אבא גריון, ובילקוט שם בהתחלת המאמר מובא מאמר אחד א"ר יצחק

לפי

שכלי בית המקדש רואין כלי אותו רשע, משתנים (קנז) ונעשים כעופרת: והשתיה כדת. (קנח) כדת כל אומה ואומה, (קנט) אילין מדאי לא שתו מוגיא ארטון מן גרבא: כדת כל מקום ומקום, (קס) אית אתר דבעי למיכל ובתר כן משתייא, ואית דבעי למשתיא ובתר כן למיכל:

אין אונס. (קסא) אמר רבי לוי כך היה (קסב) מכסים של אנשי פרס, היו משקין בכוס גדול (קסג) מחזיק (ר"ה שמיטות) [ד' ה' שמיניות] (קסד) ונקרא פתקא, (קסה) ואפילו מת או משתגע (קסו) לא היה מחזירו עד ששותיהו,

---

הערות ותקונים

אומה עלמא הוה משתני זיוהון: (קנז) ונעשים כעופרת. וכ"ה במדרש אסתר שם וכן בפדר"א פ"מ והביא כלי בית המקדש וכלי ביתו היו משתנים ונעשים כעופרת: (קנח) והשתיה כדת כדת כל אומה ואומה. מכאן מתחיל בנדפס (בית המדרש ח"א צד 2), עיין לעיל הערה מ"ב שהעירותי כי הסר בנדפס דף שלם. והמאמר הזה מובא גם במדרש אסתר ולקוח מן אבא גוריון: (קנט) אילין מדאי לא שתו מוגיא ארטון מן גרבא. בכ"י פ' וכ"י א' דאילין מדאיי לא שתו מזיקייא ארטון מגרבא. ובכ"י ק וכ"י ב"מ הגי' אילין מדאי (בכ"י ב"מ מדייא) לא שתו מזיקייא (בכ"י ב"מ מן זיקייא) אלא מן גרבא) בכ"י ב"מ גרבייא). ובכ"י ל' הסר כל המאמר מן אילן מדייא עד ובתר הכי מיגס. וידידי הרב החוקר הגדול מהר"א יעללינעק הביא בנוספות להקדמתו כי בכ"י הנעתק ממנו בעדו כתוב: מלא מדייא לא שתו מזיקייא, ארטון ונדבה. ובמדרש אסתר לפנינו אלין כותאי דלא שאתן חמרא דבזיקין אייתי להון חמרא דקוליה. ולפי גירסת המדרש השמים באבא גריון הנדפס המלות „ארטון ונדבה", ותיקן אילין מדייא לא שתו מזיקייא אייתי להון דקולייא, אולם המלה ונדבה שהביא נשתבשה במקום מגרבא שהבאתי מכ"י פ' וכ"י א' ונעשית ע"י שגגת המעתיק וזגדבה, (אות ם נפרדה ונעשית וו ומן אות ר נעשית ד). וראיתי במ"כ במדרש שם פי' דלא שאתן המרא דבזיקין, יין המונח ומשתמר בזיקין במדות [נ"ל בנודות] והביא להם יין המונח ומשתמר בקולייה מין כלי מלשון קולתא בדרז"ל כדים של חרס, ולדעתי יותר נכון לגרוס מוזגייא ר"ל יין מזוג מעורב עם דברים מרוקחים מלשון המקרא אל יחסר המזג (שה"ש ז' ד'), אייתו לון מן גרבא, הביאו להם מן נבל ונאד, תרגום כל נבל ימלא יין (ירמיה יג יב) כל גרב יתמלי חמר, והמלה ארטון קשה לבארה, ובכ"י ק' וכ"י ב"מ נכתב במקומה אלא מי. ואין ספק שהיתה הגי' הראשונה אַלְּהוֹן שתרגם על כי אם או על מלת בלתי: וראיתי במ"ע של ידידי הרב החכם הגדול הר"ן ברי"ל (שנה ראשונה צד 197) שהביא את דברי המדרש הזה והאק יתקן את הנוסחא המשובשת ולא עלתה בידו: (קס) אית אתר דבעי למיכל. בכל כתבי יד ובנדפס ובמדרש אסתר שם הגי' אית אתר דבעי מיגס ובתר כן משתייא, ואית דבעי משתייא ובתר כן מגיס, והמעתיק בכ"י רומי השמיט המלה „מיגס" והגיג פי' המלה „למיכל". ובילקוט בפ' לעשות כרצון איש ואיש נמצא המאמר הזה המתחיל והשתיה כדת כדת כל מקום אית דבעי לאכול מיגס, הביא ב' נוסחאות יחד, ודבריו לקוחים גם ממדרש אבא גריון: (קסא) א"ר לוי. מובא בילקוט קצת בסגנון אחר והוא ממדרש פנים אחרים ב', ועל המאמר שלפניו והשתיה כדת אין אונס מאי כדת א"ר ענן כדת של תורה, גרסה אבא גריון בטעות, והוא מגמרא מגילה י"ב ע"א. והמאמר הזה מובא גם בת"ש: (קסב) מכסים של אנשי פרס. בת"ש משול דכסא דאנשי פרסאה, יש לתקן מטול טכסא דאנשי פרסאה, ובכ"י א' וכ"י פ' הגי' של מלכי פרס, גם במקום היו משקין הגי' גם שמשקין: (קסג) מחזיק ר"ה שמיטות. תקנתי ד' ה' שמיניות. בכ"י ק' מחזיק ארבעה המשה הינין, בכ"י ב"מ מחזיק המש שמיניות. ובכ"י ל' מחזיק ר"ה שמיניות, ובכ"י פ' וכ"י א' מחזיק ד' ה' שמיניות. ובילקוט והוא ממדרש פנים אחרים ב' מחזיק ארבעים שמלות נ"ל שמיניות כמו שהוא לנכון במדרש פנים אחרים רק במקום ארבעים הגי' גם שלשים שמיניות, ובת"ש דהוה לכיל ארבעה והמשה המיגון, והיא גי' ישרה. ופי' בלשון יוני ורומי מין מדה הני' הכין ומובא במוספי ערך המינא, וברור מן ארבע חמשה הגיג המעתיק ד' ה', ואח"כ נעשית בטעות ר"ה, ובנדפס מחזיק ט"ו שמיניות, ואין ספק שבכ"י היה כתיב ד' ה' והמעתיק השב על אות ד' שהיא י' ובמקום י' ה' הגיג ט"ו, ובכ"י ב"מ נשאר מלת המש והסרה מלת ארבע: (קסד) ונקרא פתקא. בכ"י ק' והיו קוראין איתו פתקא, וכן בת"ש והוא מתקרים שמיה פיתקא, ובנדפס, הנקרא פיתקא, ובכ"י פ' פסקה, ובכ"י א' פתייקא, ובילקוט פיסקא, והוראת המלה בלשון פרסי היא כוס, (עיין פרעמדספראכליכע רעדעגסארטען להחכם המהולל מהר"א ברילל צד 50), והמתורגמן בערך פתקא כתב לא ידעתי מהו והערוך לא הביאו עכ"ל, וראיתי במדרש אסתר אין אונס בפתקא לפום דתמן שאתן בנבא לפיקך אין אונס בפקתא, יש לתקן שנ"ע בפתקא: (קסה) ואפילו מת או משתגע. בכ"י ב"מ וכ"י ל' ואפילו אם היה מת או משתגע, ובכ"י ק' ובמדרש פנים אחרים ואפילו הוא מת ואפילו הוא משתגע: (קסו) לא היה מחזירו. וכ"ה בכ"י ב"מ וכ"י ל' ובנדפס. ובכ"י ק' לא היה יכול מחזירו, ובכ"י פ' וכ"י א' אין מחזירו עד ששותהו כולו:

ובזי

(קמג) אמרו לישראל יכול אלהיכם לעשות לכם (קמד) כסעודה זאת לעתיד לבא, אמרו לו (קמה) [אותה סעודה שעתיד הקב"ה לעשות לצדיקים לעתיד לבא, עליה נאמר] עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו (ישעיה סד ג), אם עושה לנו כזה אנו אומרים לו (קמו) כבר אכלנו כמותה על שלחנו של אחשורוש:

בחצר גנת ביתן המלך. (קמז) היו נטועים אילני פירות ובשמים ועשויה כיפים עד חצי האילנות, ורצופה אבנים טובות ומרגליות, והאילנות מצילות עליהן:

חור כרפס ותכלת. (קמח) היו יריעות של בוץ וארגמן וטבעות של כסף (קמט) מקושרות בחבלי בוץ, והיה ארגמן פרוש (קנ) תחת רגלי המשמשים, ומרקדין לפני המסובין:

והשקות בכלי זהב וכלים מכלים שונים. (קנא) מי שהיה שותה בכוס זה (קנב) לא היה שונה ושותה בו, אלא מכניסו ומוציא אחר: דבר אחר שונים (קנג) הביא כליו (קנד) וכלי כל העולם, כליו נאים מכלי העולם, כליו וכלי בית המקדש, כלי בית המקדש נאים מכליו, (קנה) משל למטרונה שהיתה מבטת בשפחתה, [כל זמן שהיא מבטת בשפחתה] פניה משתנות, (קנו) כך כל זמן

הערות ותקונים

אלהיכם לעשות לכם סעודה כזו לעתיד לבא: (קמג) אמרו לישראל, בכ"י ק' וכ"י ב"מ אמר להם אחשורוש לישראל: (קמד) כסעודה זאת. בכ"י ק' כסעודה כזאת, ובכ"י ב"מ סעודה כזו, והמלות לעתיד לבא ליתא בכ"י ב"מ. ובמדרש אמר לון אותו רשע יכול אלהיכון עתיד דעביד לכון יותר מכן, נ"ל יכול אלהיכון דעביד לכון יותר מכן לעתיד: (קמה) אותה סעודה. הוספתי ע"פ כ"י ק', וליתא גם בכ"י ב"מ וכ"י פ' וכ"י א': (קמו) כבר אכלנו כמותה על שלחנו של אחשורוש. בכ"י ק' כבר אכלנוה על שלחן של אחשורוש, וכ"ה במדרש אסתר, ובכ"י ב"מ כבר אכלנו כמוה בסעודה של אחשורוש, ובכ"י פ' וכ"י א' כבר אכלנו כזו לפני אחשורוש: (קמז) היו נטועים אילני פירות ובשמים. וכ"ה בכ"י פ' וכ"י א'. ובכ"י ק' הגי' גינת ביתן היתה נטועה אילני בשמים ועשויה כמין כיפים עד חצי האילנות ורצופת אבנים טובות ומרגליות, וכן בילקוט והוא ממדרש פנים אחרים ב' והיתה נטועה אילנות ובשמים ועשויה כיפין עד חצי האילנות ומחופה באבנים טובות ומרגליות והאילנות מצילות עליהם. ובכ"י ב"מ וכ"י ל' גינת הביתן היתה נטועה באילני פירות והיתה מחופה (בכ"י ל' ורצופה) באבנים טובות ומרגליות והאלנות מצללין עליהם, נ"ל מצילות עליהן. ומזה בתרגום ראשון דבות גניבא אילנין עבדין פירין ובוסמין כבישן עד פלגותהון דהב טב ושלימו באשלמת אבן טבא ומטללין עלויהון. ובילקוט שם מובא לפני זה ובמלאות הימים האלה וגו' כהשלימו הימים שעשה משתה לכל המדינות אמר אני עושה משתה לבני מקומי והביאם לחצר גינת ביתן. וזה הוא מן מדרש פנים אחרים נוסח ב'. וכן בתרגום שני תרגם ובמשלם יומיא האילין אמר מלכא השתא אעבוד משקיא לבני אתרוי כו' ועבד כיפין: (קמח) היו יריעות של בוץ. בילקוט אחר שהביא המאמר על בחצר גינת הביתן רב ושמואל כו' והוא מגמרא מגילה י"ב, הביא אח"כ וז"ל חור כרפס מן החבלים שהיו מוסכין בלולאות אין יודע מה היו המלאות שהחבלים של בוץ וארגמן והיו מקושרים בטבעת של כסף וזהב וארגמן פרוש תחת רגלי המשמשים והיו מרקדין על רצפת אבנים טובות ומרגליות לפני המסובין. והוא לקוח מן מדרש פנים אחרים ב': (קמט) מקושרות בחבלי בוץ. בכ"י ק' וכ"י ב"מ וכ"י ל' הגי' בחבלי מילת, ובכ"י פ' וכ"י א' בחבלי מילתין: (קנ) תחת רגלי המשמשים. בכ"י ב"מ וכ"י ל' פרוש תחת רגלי המסובין והמשמשים מרקדין לפני המסובין, ובכ"י פ' וכ"י א' והארגמן פרוש על הרצפה והמשמשין מרקדים עליהם לפני המסובין: (קנא) מי שהיה שותה בכוס זה. מובא בילקוט שם וחסר הליון, וכן מובא במדרש אסתר בפסוק וכלים מכלים שונים, וכן מובא בתרגום שני: (קנב) לא היה שונה ושותה בו. בכ"י ק' חסר המלה „ושותה", ושם הגי' אלא היה מכניסו ומניחו באוצר ומוציא אחר. ובכ"י פ' וכ"י א' לא היה שותה ושונה בו אלא מכניסו והוא שלו: (קנג) הביא כליו. מן כליו עד כליו שלאחריו חסר בכ"י ק' ע"י שגגת המעתיק, ובכ"י פ' וכ"י א' המלות ד"א שונים ליתא, ומתחיל ומהו וכלים מכלים שונים שהביא כליו וכלי עולם: (קנד) וכלי כל העולם כליו נאים מכלי העולם. בכל כתבי יד הגי' הביאו כליו וכלי עולם, כליו נאים מכלי עולם, וכ"ה גם במדרש אסתר, וכ"ה במדרש לקח טוב, וכן יש לתקן גם לפנינו: (קנה) משל למטרונה. במדרש אסתר למטרונה שהיתה לה שפחה יפה כל זמן שמבטת בשפחתה היו פניה משתנות: (קנו) כך כל זמן. בכ"י ב"מ וכ"י ל' הגי' כך כל זמן שכלי בית המקדש נראים עם כליו, כליו של אותו רשע משתנין, ובכ"י פ' וכ"י א' כך כל זמן שנראין כליו עם כלי בית המקדש משתנין ונעשין כשיפרת, ובילקוט והוא מן א"ג כל זמן שמראים כליו עם כלי בית המקדש משתנין ונעשו כשיפרת, ומזה נובע דברי התרגום תמן הוו מחלפין דמותהון הי כאבר ומן קדם מני בית מקדשא אשתניאו. וכן בת"ש כד הוון מפקין למאני דבית מקדשא ומזנו בהון היטן

אומא

והטמינן בארץ, והפך פרת עליהן, (קלג) וכשעמד כורש לבנות בית המקדש, הפך פרת מעליהן ומצאן, (קלד) שנאמר ונתתי לך אוצרות חשך ומטמוני סתרים (ישעיה מה ג), אמר ר׳ לוי (קלה) ששה תיסוריות מלאין כסף וזהב היה מראה להם אחשורוש בכל יום ויום, באותן שמונים ומאת יום, שנאמר בהראותו את עושר כבוד מלכותו (קלו) [ואת יקר תפארת גדולתו הרי ששה], (קלז) וישראל היו שם, (קלח) וכשהיו ישראל רואים כלי בית המקדש שם, לא היו רוצים להסב עמהם, ועשה להם מסיבה לעצמם: **ובמלאת** הימים האלה עשה המלך לכל העם וגו׳. (קלט) אמר ר׳ חנינא בר פפא מלמד (קמ) כששמעו גדולי הדור ברחו, (קמא) אמר ר׳ שמעון בן יוחאי מכאן שאכלו בשולי גוים בעל כרחם, (קמב) אמר ר׳ חנינא בר עינול

הערות ותקונים

של נחושת ומלא אותה זהב והפר בארץ והטמינם והפך נהר פרת עליהם, ובמדרש אסתר מילא אותן ממון וחפר והטמינם בפרת והפך פרת עליהן, והמפרש ען יוסף הביא בשם כלי יקר וז״ל: והפך פרת עליהן כאמרו והפך עליהן פרת נראה שחפר הון לפרת והפך עליהם פרת, נמצא שעשה באופן שילך פרת חוזר ומהדר שלא במקומו, ומ״ש והטמינם בפרת היינו על שם סופו שעשה דרך שם למי פרת עכ״ל. ובילקוט דפוס פולנא בטעות והפך עליה שוכרת, מן מי פרת נעשית המלה עופרת. וראיתי בתרגום ראשון על אסתר תרגום ע״פ האגדה הזאת, ובתר דאכלו ושתו ואתפנקו אחזי להון ית עתריה די אשתאר בידיה מן כירש מדאה ואף כורש אשכח הוות עתרה בגלגלותה דבבל חפר בספר פרת ואשכח תמן שית מאה ותמנן אחמיתין דנחשא מליין דהב טב, ע״כ. המלות שית מאה ותמנן הם מיותרות ויש למחקם: (קלג) וכשעמד כורש לבנות בית המקדש הפך פרת מעליהן ומצאן. בכ״י ק׳ ובכ״י ב״מ וכ״י ל׳ כתוב וכיון שעמד כורש וביקש לבנות בית המקדש הפך פרת מעליהן ונתגלו לו, ובכ״י ב״מ חסרים המלות „הפך פרת מעליהן״, ובכ״י פ׳ וכ״י א׳ וכשביקש כורש לבנות בית המקדש הפך פרת מעליהן ומצאן: (קלד) שנאמר ונתתי לך אוצרות חשך. בכ״י ק׳ סיים ולא הספיק כורש להיות עד שבא אחשורוש ולקחם, ובילקוט סיים ומשם ירש אותו ממון: (קלה) ששה תיסוריות. בכ״י ק׳ תסבריות, וכן במדרש פנים אחרים נ׳ תסבריות, והמלה יונית θησαυρός ופירושה אוצר של חפצים. ובכ״י ב״מ השמיט המעתיק המלה הזרה והגיה שם גבורים. ובכ״י פ׳ וכ״י א׳ מלת „ששה״ ליתא, והגי׳ א״ר לוי תסבריות מלאים כסף וזהב, והמאמר הזה מובא בילקוט שם במאמר שלפניו המתחיל ד״א בהראותו ששה תסבוריות, והוא ממדרש פנים אחרים נ׳ כי הלשון שהביא היא כלשון אשר הוא במדרש הנ״ל, עיין שם. ובת״ש איתא בי גנזי הוה מחזי להון בכל יומא מאה ותמנין יומין כו׳. ובמדרש אסתר פ״ב בהראותו ששה גיסין היה פותח ומראה להן בכל יום, נ״ל ששה גיסין, פי׳ אוצרות, כמו שהוא בבמ״ר פ״ט ומובא במוספי ערך גס: (קלו) ואת יקר. עד הרי ששה הוספתי כמו שהוא בכל כתבי יד ובילקוט וכן בת״ש דכתיב עושר כבוד מלכותו ואת יקר תפארת גדולתו הא שיתא, ובכ״י ק׳ וכ״י ב״מ וכ״י פ׳ וכ״י א׳ חסרים המלות „הרי ששה״: (קלז) וישראל היו שם. בכ״י ב״מ וכ״י ל׳ וקצת מישראל כשהיו רואים כלי בית המקדש שם לא היו רוצים להיסב עמהם. ובכ״י ק׳ היו מישראל מזומנים שם. ובכ״י פ׳ וכ״י א׳ והיו שם מישראל: (קלח) וכשהיו ישראל רואים כלי ביה״מ לא היו רוצים להסב עמהם. ובכ״י פ׳ וכ״י א׳ לא רצו להסב שם. ובכ״י ק׳ לא היו רוצים להסתכל בפניהם, במקום „להסב עמהם״. ובילקוט והוא ממדרש פנים אחרים נ׳ וכשראו ישראל כלי ביה״מ לא היו רוצים להסב לפניו אמרו לו אין היהודים רוצים להיסב בשביל שהם רואים כלי ביה״מ ועשו להם מסיבה לעצמם ובשביל שהיו מגרין לפיכך ימים רבים ימים של נמר ע״כ. וכן תראה כן בת״ש וכד חמון תמן ישראל מאני דבית מקדשא לא הוו צביין למגני *) קדמוי ואמרו ליה למלכא לא צביין יהודאין למגני מטול דחזיין מאני דבית מקדשא ואמר מלכא עבידו להון שמכא תורגא לגרמיהון ע״כ. המתורגמן ואחריו המוספי הביאו התרגום הזה בערך סמך וכתבו פי׳ סעידה, והמסביר כתב כעידה הסועד וסומך את הגוף ע״כ. אולם המתרגם תרגם כן על מסיבה כי כן נקרא הסעדה כמו הספו אחד מברך לכלם, יען כי היו יושבים בעת האכילה בהסיבה ונסמכים על צד שמאלם, וזה שתרגם סמכא. וראיתי בכ״י ב״מ במקום ועשה להם מסיבה לעצמם כתיב שם ועשו להם סעודה לעצמן: (קלט) א״ר חנינא בר פפא. מובא בילקוט רמז אלף מ״ח בשם אגדת גריון. וכן נשנה במדרש אסתר פ״ב אות ה׳ א״ר חנינא בר פפא גדולי הדור היו שם וברחו: (קמ) כששמעו גדולי הדור ברחו. בכ״י ק׳ כיון ששמעו גדולי הדור ברחו, ובכ״י ב״מ ששמעו גדולי הדור וברחו, ובכ״י פ׳ וכ״י א׳ מלמד ששמעו גדולי ישראל וברחו: (קמא) ארשב״י. מובא בילקוט שם. וליתא במדרש אסתר: (קמב) א״ר חנינא בר עינול. בכ״י ב״מ בן עגיל, ובכ״י ק׳ בר ממל, ובילקוט חסר שם האומר, ובמדרש אסתר שם בר עטל, וע״ש קצת שינויים. ונובע ממדרש אגדת גריון, ובכ״י פ׳ וכ״י א׳ חסר שם האומר, והגי׳ שם והיו אומרים לישראל יכול הוא אלהיכם

---

*) המלה הזאת נעלם ממני פתרונה, ושאלתי את פי ידידי הרב הגדול והשלם הגאון דר׳ קאהוט, והשיב לי אין ספק כי הוא לשון ערבי נגי פי׳ השען על דבר מה sich anlehnen לכן הוא ממש כמו להסב:

אחשורוש, ביקש לישב עליו ולא יכול, שלח (קיח) והביא אומנין מצור ומאלכסנדריא, (קיט) ולא עשו כמותו, (קכ) ועשה כסא וישב עליו, ושלש שנים עסקו בו, לקיים מה שנאמר בימים ההם כשבת המלך אחשורוש על כסא מלכותו:

[**בשנת** שלש למלכו]. ובשנת שלש ישב על אותו כסא, ועשה משתה לכל שריו ועבדיו, (קכא) ולמה עשה משתה, יש אומרים (קכב) איפרכיות (קכג) עמדו עליו וכבשם, ויש אומרים (קכד) יום גינוסיא שלו היה, ושלח אגרות לכל שרי המדינות, (קכה) לבא לעשות לפניו שמחה, (קכו) באו לפניו מאה ועשרים ושבעה גדולים בני מלכים, מן קכ"ז מדינות שהיה שליט בהם, וכולם עטופים (קכז) אצטלאות של לבן, ובאו (קכח) והיו מסובין על מטות של זהב ושל כסף:

בהראותו את עושר. (קכט) ומהיכן היה לו העושר הזה, אמר ר' תנחומא נבוכדנצר (קל) עינו צרה היה בממונו, וכיון שנטה למות אמר (קלא) כל הממון הזה איני מניחו לאויל מרודך בני, (קלב) עשה ספינות נחשת ומילאן זהב,

---

הערות ותקונים

ב"מ וכיון שראה אחשורוש את הכסא נתאוה לישב עליו: (קיח) והביא אומנין מצור ומאלכסנדריא. בכ"י פ' וכ"י א' והביא חכמים אומנים מאלכסנדריא של מצרים. ובתרגום ואייתי אדריכין מן אלכסנדריא: (קיט) ולא עשו כמותו. בכ"י פ' וכ"י א' לעשות כמותו ולא עשו כמותו אלא עשו לו כסא ושהו בעשייתו ג' שנים וישב עליו בשנה השלישית, וכן בתרגום ואתעסקו ביה תרין שנין ובשתא תליתאה למלכותיה יתיב עלוי ההיא כורסיה. ובכ"י ק' הגי' ולא יכלו לעשות ועמדו לעשותו שתי שנים ובשנה השלישית כילו עשייתו. ובכ"י ב"מ וכ"י ל' ולא יכלו לעשות כדמותו ועמדו לעשותו ב' שנים ובשנה השלישית כלו והשלימו עשייתו ועשה משתה לכל שריו דכתיב עשה משתה לכל שריו, ועיין בנדפס, ובזה נשלם בביהמ"ד שם דמות כסא של שלמה: (קכ) ועשה כסא, בילקוט סיים באבא גריון ובתרגום מוסיף מעט: (קכא) ולמה עשה משתה, זה חסר בנדפס במדרש אבא גריון (בית המדרש ח"א צד 2), כאשר העירותי לעיל חסר שם דף שלם עד והשתיה כדת, ומובא בילקוט אסתר שם וחסר הציון מדרש, והוא ממדרש פנים אחרים נ', אף שנמצא גם באבא גריון, אבל הילקוט הביא כלשון מדרש פנים אחרים נוסח ב', גם הסיום שהביא בילקוט ויש מטות של כסף ליתא בא"ג רק במדרש פנים אחרים: וכן נמצא בתרגום ראשון לאסתר ומשול מה עביד משקיא אית דאמרין דמרדין עלוי אפרכיא ואזל וכבשנון ובתר דאכבשנון אתא ועביד משקיא, ואית דאמר יומא דאידא הוה ליה ושדר אגרתא לכולהן מדינתא למיתי למעבד קדמוי חדותא: (קכב) איפרכיות. מלה יונית, ופי' מחוזות: (קכג) עמדו עליו וכבשם. בכ"י פ' וכ"י א' מרדו בו וכבשן: (קכד) יום גינוסיא שלו היה, בכ"י פ' וכ"י א' יום גניסתו היה, והוראת גינוסיא יום הלידה, והמלה יונית: (קכה) לבא ולעשות לפניו שמחה. בכ"י פ' וכ"י א' ליתא, רק ושלח אגרות לכל שרי המדינות קכ"ז שיבואו ובאו כולם, ובמדרש פנים אחרים ב' הוא כמו לפנינו: (קכו) באו לפניו מאה ועשרים ושבעה. בכ"י ק' באו לפניו מן מאה ועשרים ושבע מדינות גדולות מלכים גדולים בני מלכים כולם עטופים אצטלאות לבנות, ובכ"י ב"מ ובאו לפניו מכל קכ"ז מדינות בני מלכים עטופים באצטליות של לבן, ובכ"י פ' וכ"י א' נאמר רק ובאו כלם עטופי לבנים, ובמדרש פנים אחרים ב' באו לפניו קכ"ז גדולים בני מלכים מן קכ"ז ארצות שהיה שליט בהן: (קכז) אצטלאות של לבן, וכ"ה במדרש פנים אחרים ב', ובכ"י ק' אצטלאות לבנות, ובכ"י ב"מ באצטליות של לבן, ובכ"י ל' בטעות אנטליות וצ"ל אצטליות, וכ"ה גם בילקוט, ולדעתי צ"ל אצטלאות של מילת, וכן בת"ש בפסוק בשנת תרגם עטיפן באיצטלוון דמילת, עיין ערוך ומוספי ומתורגמן ערך מלת ופי' צמר נקי, ואולי נשמטה רק המלה „מילת" והיה כתוב של מילת לבן, כמו שאמרו חז"ל (מגילה י"ב ע"א) חור כרפס מאי חור שמואל אמר מילת לבנה: (קכח) והיו מסובין על מטות של זהב ושל כסף. בכ"י א' והסיבן, ובכ"י פ' והסיבו, ובילקוט נוסף והוא מן מדרש פנים אחרים ב' שהבאתי לעיל, והוא: ויש מטות של כסף ושל זהב אלא כפתין שהיו תחתיו של כסף ושל זהב היו כו': (קכט) מהיכן היה לו העושר, גם זה חסר בנדפס, ומובא בילקוט סוף רמז אלף ס"ז בשם אבא גריון, וכן נשנה במדרש אסתר פ"ב אות א', ולקוח ממדרש אבא גריון: (קל) עינו צרה היה בממונו, בכ"י ק' עינו צרה בממונו היה, ובכ"י ב"מ עינו רעה בממונו היתה. ובילקוט ובכ"י פ' וכ"י א' היה צר עין בממון: (קלא) כל הממון הזה איני מניחו לאויל מרודך בני, בילקוט שם בשם אבא גריון כל הממון הזה אינו מניח אחרי שלא יתכבד אחר בממוני, ובכ"י פ' וכ"י א' כל הממון הזה אינו מניח אחרי שלא יתכבד כמוני, ובמדרש אסתר שם כיון שנטה למות אמר מה אניח כל ממון זה לאויל, צ"ע לאויל מרודך. ובכ"י ב"מ כל ממוני אני מניח לאויל מרודך בני: (קלב) עשה ספינות נחשת. בכ"י ק' הגי' מה עשה הביא ספינות של נחשת ומילא אותן זהב וחפר בארץ והטמינם והפך עליהן מי פרת. ובכ"י ב"מ וכ"י ל' גזה והביאו ספינות של

(קד) והעומדים [שם] אומרים (קה) תקום מלכות בית דוד לעולם: ועל כל מעלה ומעלה (קו) היו בו חיות טהורות כנגד טמאות, (קז) במעלה הראשונה שור וכנגדו ארי, שניה טלה [וכנגדו] זאב, שלישית גדי [וכנגדו] נמר, רביעית צבי [וכנגדו] דוב, (קח) חמישית נשר [וכנגדו] יונה, (קט) ששית נץ [וכנגדו] צפור, (קי) והוא עולה ונותן שלום ביניהן, (קיא) והיה קורא על כל מעלה ומעלה פסוק אחד, על מעלה ראשונה אומר תורת ה' תמימה משיבת נפש (תהלים יט ח), בשניה עדות ה' נאמנה מחכימת פתי (שם שם), בשלישית פקודי ה' ישרים משמחי לב (שם שם ט), ברביעית מצות ה' ברה מאירת עינים (שם שם), בחמישית יראת ה' טהורה עומדת לעד (שם שם י), בששית משפטי ה' אמת צדקו יחדו (שם שם), (קיב) ואחר כך וישב שלמה על כסא ה', (קיג) וכהן גדול וסנהדרין באין ושואלין בשלומו ויושבין מימינו ומשמאלו ודנין עמו את הדין, (קיד) וכשהיו באין העדים לפני המלך, (קטו) המגנין פוקים, והגלגלים חוזרין, והאריות נוהמין, והנשרים פורחין, והטווסין מצפצפין, (קטז) וכל כך למה, לחטוף לבם ויעידו האמת, (קיז) וכיון שראה

הערות ותקונים

(קד) והעומדים שם. הוספתי מלת „שם" עפ"י כ"י ק' וכ"י פ' וכ"י א', וחסר גם בכ"י ב"מ וכ"י ל' ובנדפס: (קה) תקום מלכות בית דוד לעולם מלת לעולם ליתא בכל כ"י: (קו) היו בו חיות טהורות כנגד טמאות. בכ"י ב"מ וכ"י ל' היו שני חיות טמא כנגד טהור, בכ"י פ' וכ"י א' היה חיות טמא כנגד טהור ומלת „שני" ליתא שם. ובנדפס הגי' היו החיות טמאות עם הטהורים, ובכסא של שלמה (ביהמ"ד ח"ה צד 35) היתה כך: ר' אלעזר אומר אלו החיות והבהמות שהיו החקוקות בכסא חיים היו בעלי קרניים וחיים בעלי טריפות יד ושינון אלו בנמרא ואלו בטרפה (?) ולא חקקם הקב"ה בכסא של שלמה אלא להראות מהן דוגמא לישראל לעתיד לבא שעתידין אלו עם אלו להיות דרים כאחד כו', פה נרשם סימן השאלה, ובאמת צ"ל ושינון בנמרא אלו טרפות, וכן תיקן ידידי הרה"ג החכם הכולל מהר"י פערלעס במכ"ע הירחי של גרעטץ משנת 1872 צד 131: (קז) במעלה הראשונה שור וכנגדו ארי, וכ"ה בכ"י פ' וכ"י א' אבל בכ"י ק' וכ"י ב"מ וכ"י ל' חסרים המלות במעלה הראשונה, והגי' שם בא' שור וכנגדו ארי: (קח) חמישית נשר וכנגדו יונה, בנדפס כתוב בחמישית נשר כנגד צפור, והוא בטעות, וצ"ל בחמישית נשר כנגד [יונה, בששית נץ כנגד] צפור, והשמיט המעתיק מן כנגד עד כנגד: (קט) ששית נץ וכנגדו צפור. בכ"י ק' בששי צפור וכנגדו נץ, והגי' שלפנינו נכונה, וכ"ה בכל כתבי יד: (קי) והוא עולה ונותן שלום ביניהן, בכ"י ב"מ והוא עולה ביניהם ונותן שלום ביניהם. ובכ"י ק' חסרים המלות ונותן שלום ביניהם. ובנדפס הגי' והוא היה עולה ביניהם להודיע שהוא נותן שלום ביניהם מפני שהוא יושב בין אלו לאלו: (קיא) והיה קורא על כל מעלה ומעלה פסוק אחד, וכ"ה בכ"י פ' וכ"י א'. ובכ"י ב"מ הגי' והיה קורא על כל מעלה ומעלה הפסוקים האלה, על הראשון אומר כו'. ובכ"י ק' הגי' והיה קורא על כל מעלה, על האחת אומר, על השנית כו', על השלישית כו'. ובנדפס וכשהיה יושב על כל מעלה ומעלה קורא פסוק אחד: (קיב) ואחר כך וישב שלמה על כסא ה'. הוא לשון הכתוב בדה"א כ"ט כ"ג. אבל בכ"י פ' וכ"י א' הגי' ואח"כ ישב שלמה על כסאו: (קיג) וכהן גדול וסנהדרין באין ושואלין בשלומו. בנדפס הגי' וכשהיו הכהן גדול והזקנים באים אל המלך שלמה לשאול שום דבר מהמשפט שבין אדם לחבירו יושבין מימין ומשמאלו ודן עמהם את הדין, וכ"ה בילקוט וכשהיו כהן גדול והזקנים שואלים בשלום המלך יושבין מימינו ומשמאלו ודנין עמו הדין, וכן היתה הגי' לפני בעל ת"ש שמתרגם וכד אתא כהנא רבא למשאל בשלמא דמלכא שלמה וכל סביא הוו יתבין מן ימינא דכורסיה ומן שמאליה ודיינין דינא דְּבָא, יש לתקן שצ"ל ודיינין דינא זַכָּאָה: (קיד) וכשהיו באין העדים לפני המלך. בכ"י ב"מ וכ"י ל' וכ"י ק' וכשהיו מביאין את העדים לפני המלך, ובכ"י פ' וכ"י א' הגי' וכשנכנסין העדים להעיד לפני המלך. ובנדפס וכשהם מביאים את העדים להעיד, ובילקוט (והוא ממדרש פנים אחרים) וכשמעלים את העדים לפני שלמה. ובת"ש וכד הוו עיילין סהדיא די סהדון שקריא קדם מלכא שלמה, המלות „די סהדון שקריא" יש למחוק מן הספר, כי היה כן לפני כל העדים אשר באו להעיד ולאו דוקא עדות שקר: (קטו) המגנין פוקים, צ"ל פוקעים. ובכ"י פ' ובכ"י א' המגנון פוקעים, ובכ"י ב"מ וכ"י ק' המגניות פוקעים, ובנדפס השמיט המעתיק המלות האלה וכתוב היו הגלגלים של כסא חוזרין, ונמצא נכון גם בת"ש הוו מגנין פקעין גלגליא חזרין, וכן בילקוט בשם מדרש (והוא ממדרש פנים אחרים) הביא היו מגנונות פוקעים גלגלין חוזרים: (קטז) וכל כך למה להטוף לבם ויעידו האמת, וכ"ה בכ"י פ' ובכ"י א'. ובכ"י ב"מ כדי שיחרדו לבם ויעידון האמת, ובכ"י ל' להטוף לב העדים, ובכ"י ק' כדי להטוף את לבם להעיד האמת. ובנדפס הלשון מגומגם קצת, כדי לחטוף את העדים בלבם כדי להעיד אמת, ובילקוט הגי' לחטוף לבם של עדים בשביל שיעידו אמת: (קיז) וכיון שראה אחשורוש ביקש לישב עליו. ובנדפס ואחשורוש ראה אותו כסא ונתאוה לו לישב עליו יותר מנבוכדנצר ומדריוש ומפרעה ולא יכול לישב, ולפי זה כתוב שם „ואף נבוכדנצר כשבקש לישב עליו נשבר כאשר כתבנו" והוא מיותר והוספת המעתיק. ובכ"י

ב"מ

(פה) לנגד החוזה, ואחד לנתן הנביא, (פו) ושבעים קתדראות מקיפין, (פז) לכסא לשבעים זקנים, (פח) ועל כל דרך ודרך שני אריות ושני נשרים עומדים על רגליהב, זה כנגד זה, (פט) וכשהמלך עולה לכסא נותן רגלו על מעלה הראשונה, (צ) חוזר הגלגל בתוך המגנון, והארי, (צא) פושט את ידו של ימין, והנשר (צב) גפו של שמאל, והמלך נשען עליהם, (צג) ועולה למעלה השנייה, עמד על המעלה, וגלגל חוזר, והנשר פושט (צד) גפו של ימין, והארי ידו של שמאל, והמלך נשען עליהם ועולה, (צה) וכן לכל מעלה ומעלה, (צו) והיה טווס של כסף טען במגנון למלך ומושיבו על הכסא, (צז) והנשרים פורסים גפיהם, (צח) והיו עולים במגנון, (צט) ומסככים למעלה מראשו, (ק) ויונה של זהב, (קא) יורדת מן העמוד, ופותחת את הארון, ונוטלת את התורה, (קב) ונותנה אותה על ברכיו, לקיים מה שנאמר והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו (דברים יז יט), (קג) וארי פושט ידו, ונוטל העטרה ונותנה על ראשו,

הערות ותקונים

לנגד. כ"ה גם בכ"י ב"מ וכ"י ל' וכ"י א', אבל בכ"י ק' וכ"י פ' אחת לנגד: (פה) לנגד החוזה ואחד לנתן הנביא. בכ"י ק' הגי' אחת לנתן הנביא ואחת לנגד החוזה, ובילקוט הביא בשם מדרש והוא מדרש פנים אחרים ב', אחד לכהן גדול ואחד לסגן, וסיים "נ"א אחד לנגד החוזה ואחד לנתן הנביא". וכוון במה שהביא „נ"א" למדרש אבא גריון. ועיין להלן במדרש פנים אחרים ב' הערה כ"ד. וכן במדרש כסא של שלמה (בית המדרש ח"ה צד 36) הגי' אחד לנגד החוזה ואחד לנתן הנביא. וראיתי בת"ש הביא כמו שהוא בילקוט בשם מדרש (מדרש פנים אחרים) „ותרין מותבנין דדהבא חד לכהנא רבא וחד לסגן כהניא": (פו) ושבעים קתדראות, גם פה בנדפס הגי' „של זהב": (פו) מקיפין לכסא, זה חסר בנדפס, והסיום שם „ויושבין בהן" הוא מיותר, ובכ"י ק' הגירסא מקיפות לכסא, ובכ"י פ' מיקפית לכסא: (פח) ועל כל דרך ודרך. כ"ה בכל כתבי יד. ובנדפס הגי' ושבעים קתדראות של זהב לשבעים זקנים ויושבין בהן ועל כל קתדרה וקתדרה שני אריות ושני נשרים ומכוונים אחד כנגד אחד ועומדין על רגליהן: (פט) וכשהמלך עולה לכסא. כ"ה בכל כתבי יד וגם בילקוט. ובנדפס הגי' וכשהמלך עומד על הכסא: (צ) חוזר הגלגל בתוך המגנון, בכ"י ק' וכ"י פ' וכ"י א' וחוזר הגלגל מתוך המגנון, ובילקוט (והוא מן מדרש פנים אחרים) חוזר גלגל של מגנון, אולם בנדפס והיה הגלגל חוזר, ומלת מגנון באורתי לעיל, ול"ל מגנון, וגמלא לנכון בכ"י א', ובכ"י פ' בטעות מגנמן נתחברו אותיות נו ונעשית ם: (צא) פושט את ידו של ימין, בילקוט בטעות של ימין ול"ל של ימין, ובכל כתבי יד וגם בנדפס מלת „את" ליתא, ובכ"י פ' וכ"י א' הגי' פושט יד ימין: (צב) גפו של שמאל, בנדפס כנפו של שמאל: (צג) ועולה למעלה השניה עמד על המעלה והגלגל חוזר. וכ"ה בכ"י ק', ובכ"י ב"מ וכ"י ל' הגי' ועולה למעלה השניה עלה למעלה שניה חוזר הגלגל. ובנדפס הגי' ועל מעלה שניה הגלגל חוזר, וחסרים המלות ועולה למעלה השניה. ובכ"י פ' ובכ"י א' ועולה למעלה שניה וחוזר הגלגל: (צד) גפו של ימין. גם פה בנדפס הגי' כנפו של ימין: (צה) וכן לכל מעלה ומעלה. כן הוא גם בכ"י ב"מ ובכ"י ל', ובכ"י ק' הגי' ועל לכל מעלה ומעלה כך. ובנדפס ובכ"י א' ובכ"י פ' ועולה למעלה שלישית וכן לכל מעלה ומעלה: (צו) והיה טווס של כסף טען במגנון למלך. בכ"י ק' והיה שם תנין של כסף טוען במגנון וכיפף המגנון למלך. ובכ"י ב"מ והיה שם תנין של כסף טוען במגנון וזוקף למלך, וכ"ה בכ"י ל' רק במקום וזוקף כתוב שם וכיפף. ובנדפס הגי' תנין של כסף היה טוען גלגל של כסא וכופין למלך שלמה, במקום „טוען במגנון" הגיה „טוען גלגל של כסא". וכן במדרש כסא של שלמה (ביהמ"ד ח"ה צד 36) איתא רק תנין של כסף במגנון. גם בת"ש הביא ומן בתר כן הוה תנינא רבא מפקע במגנון, ובכ"י פ' ובכ"י א' הגי' וטווס של כסף טוען במגנון וכופף המגנון לפני המלך: (צז) והנשרים פורסים גפיהם. בכ"י ק' והנשרים פורשין כנפיהם. ובכ"י ב"מ והנשרים פורשים גפיהם. ובכ"י ל' חסרה המלה „גפיהם". ובנדפס ומיד פושטין הנשרים את כנפיהם. ובכ"י פ' וכ"י א' והנשרים עלו במגנון ופורשים גפיהם על המלך: (צח) והיו עולים במגנון, בכ"י ק' ועולים במגנון, בכ"י ב"מ וכ"י ל' ועולה במגנון, ובנדפס גם פה השמיט המלה הזאת והגיה המעתיק או המדפיס ועולין בגלגל של כסא: (צט) ומסככים למעלה מראשו. כ"ה בכל כתבי יד, אולם בכ"י ק' בטעות ומסובבים, גם בנדפס בטעות והיו מוסבין למעלה מראשו, והגי' הנכונה היא ומסככים מלשון סוככים בכנפיהם (שמות כ"ה כ) ענינו כסוי, וכן בת"ש והון אריון וניסרין סלקין במגנון ומטלין על רישיה מלכא שלמה, ותרגום סכות לראשי מטלת לרישי, וכן בילקוט שם והיו מכסין למעלה על ראשו של מלך: (ק) ויונה של זהב יורדת מן העמוד, וכ"ה בכל כתבי יד ובילקוט, וכן בת"ש ויונה די דהבא הוה נחתא מן עמודא. אולם בנדפס ויונה של זהב היתה עומדת בין העמודים: (קא) יורדת מן העמוד. בכ"י ק' נוסף „על ידי המגנון", וגם בכ"י פ' יורדת מן העמוד במגנון. ובכ"י ב"מ וכ"י ל' וכ"י א' ליתא: (קב) ונותנה אותה על ברכיו. בכ"י פ' וכ"י א' הגי' ונותנה בחיקו: (קג) וארי פושט ידו. נ"ל וארי של שמאל פושט ידו, כמו שהוא בכל הכתבי יד וגם בנדפס:

והעמודים

מעלות, ועל כל מעלה שני אריות, (ע) ובמגנון היה עולה, (עא) וכיון שהמלך דורס (עב) היו האריות פושטין את ידיהן זה מזה וזה מזה, והיה כתב מורשם בידיהם, פנה לימינו וקורא לא תכירו פנים במשפט, פנה לשמאלו והיה קורא לא תקח שוחד, (עג) וכן בכל י"ב אריות, כתוב בהן כגון אלו הפסוקים, (עד) וכל מעלה היה מכובשת באבנים טובות, (עה) מהן לבנות ומהן ירוקות אדמדמות, (עו) ואבני קריסטלינון, (עז) ואילני תמרים מקיפין לכסא, מכורכין בבגדי שש, (עח) וטווסין של שן מוכנין, (עט) כנגד כנפי הנשרים, (פ) ושני עמודים של שיש על ראשי האריות, (פא) ושני אריות של זהב תלולים משני צדי הכסא, והיו מלאים מכל מיני בשמים, (פב) ושתי קתדראות, (פג) היו עומדין משני צדי הכסא, (פד) אחד,

---

הערות ותקונים

ובנדפס הגי' ו' מעלות היו לכסא ומאותן המעלות היה עולה לכסא ושנים עשר אריות יש בו על כל מעלה ומעלה יש בו שני אריות, ועיין בתרגום שני. ובכ"י ל' הוא כמו בכ"י ב"מ, אך חסרים שם המלות „ועל כל דרך ודרך שם מעלות": (ע) ובמגנון היה עולה, וכ"ה בכ"י ב"מ. ובכ"י ל' ובכ"י א' ובמגנגין, ובכ"י פ' והמגנמן צ"ל והמגנגון, ועיין לעיל הערה מ"ש, ובנדפס חסרים המלות „ובמגנון היה עולה": (עא) וכיון שהמלך דורס, וכ"ה בכ"י ל' וכ"י א', ובכ"י ב"מ הגי' וכיון שהמלך עולה, ובנדפס ובכ"י פ' בטעות וכיון שהמלך דורש, וצ"ל דורס, והוא מלשון דריסת הרגל, וכ"ה לנכון בכלבו: (עב) היו האריות פושטין את ידיהן. בכ"י ב"מ הגי' וכיון שהמלך עולה במעלה ראשונה היו פושטים ידיהם ומקבלים המלך זה מזה, ובכ"י ל' וכ"י פ' חסרים המלות „ראשונה" וכן „ומקבלים המלך". ובנדפס גי' אחרת כיצד כיון שהמלך שלמה דורש לעלות במעלה ראשונה היו אריות שבו פורשות למעלה ידיהם. ובכ"י פ' וכ"י א' הגי' וכשהמלך דורש [צ"ל דורס] במעלה האריות פושטות ידיהן מכאן ומכאן ומראין לו כתב רשום בידיהן: (עג) וכן בכל י"ב אריות כתוב בהן כגון אלו הפסוקים. ובכ"י ב"מ וכ"י ל' וכן בכל י"ב אריות כתובים הפסוקים האלו. ובנדפס הגי' וכן בכל האריות היה כתוב בהן מעניים אלו של משפט כגון ודל לא תהדר בריבו וכיוצא בו ע"כ. ובכ"י א' וכ"י פ' הגי' ו' פסוקים פסוק לכל מעלה ומעלה וי"ב אריות כתוב עליהן כגון אלו הפסוקים, פה קצר המעתיק, עיין פסיקתא פסקא ויהי ביום כלות משה דף ז' ע"ב: (עד) וכל מעלה. בכ"י ב"מ וכ"י ל' וכל מעלה ומעלה היתה מכובשת באבנים טובות ומרגליות, וכן הוא במדרש פנים אחרים נוסח ב': (עה) מהן לבנות ומהן ירוקות אדמדמות. בכ"י ב"מ וכ"י ל' מהם ירוקות לבנות אדמדמות, ובכ"י פ' וכ"י א' חסרה מלת מהם ובמקום אדמדמות הגי' שם ואדומות, ובנדפס הגי' ויש בהן אבנים יקרות לבנות מכורכמות, וכ"ה בכלבו, וזו גי' משובשת, ומן ירקות נעשה יקרות ומן אדמדמות נעשה מכורכמות, וגם בילקוט אסתר שם הביא בשם מדרש, והוא מדרש פנים אחרים נוסח ב', מכובשת באבנים טובות ומרגליות והם [צ"ל מהם] לבנות ירקרקות ואדמדמות: (עו) ואבני קריסטלינון. בכ"י ב"מ וכ"י ל' ואבני קרוסטלין, ובכ"י א' ואבני קריספינין צ"ל קריסטלינין. ובנדפס ובכלבו ויש בהן זכוכית לבן וטובה. השמיט המעתיק המלות ואבני קריסטלינון והניח תמורתם „זכוכית לבן וטובה". ובילקוט שם בשם מדרש והוא מדרש פנים אחרים נוסח ב' ויש בהם זכוכית טובה קריסטאלי, וידוע כי המלה יונית ורומית Crustallus κρυσταλλος ואולי המלות זכוכית טובה הוא הפי' על קריסטאלי: (עז) ואילני תמרים מקיפין כו'. וכ"ה בכל כתבי יד, ובנדפס ואילני תמרים מיפות את הכסא ומרוקמות בבגדי שש. ובילקוט בשם מדרש והוא מדרש פנים אחרים ב' ואילני תמרים היו מקיפין לכסא מכוסין בבגדי שש לבן: (עח) וטווסין של שן. בכ"י ב"מ בטעות וטווסין של שש מוכנים לכסא, וצ"ל של שן: (עט) כנגד כנפי הנשרים. בכ"י א' כנגד הנשרים, ומלת כנפי ליתא, ובילקוט בשם מדרש והוא מדרש פנים אחרים ב' כנגד נפי נשרים: (פ) ושני עמודים של שיש על ראשי האריות, זה ליתא בכ"י פ' וכ"י א', ולפני זה כתוב בכ"י ב"מ ואצות של זהב אפומים על כל מעלה, ובכ"י ל' על מעלה הראשונה, ואח"ז כתוב ושני עמודים של שיש על ראשי האריות: (פא) ושני אריות של זהב תלולים משני צדי הכסא. בכ"י ב"מ וכ"י ל' וכ"י א' כתוב עומדים משני צדי הכסא. ובכ"י פ' במקום עומדים הגי' שם עותרין. ובנדפס בטעות ושני אבנים של זהב היו על שני צדי הכסא, וכן בילקוט איתא ושני אריות של זהב תלולים, ולפני זה מובא בילקוט שם ושני נשרים של זהב עומדות משני צדי הכסא ומגינות על ראשי העמודים, ומן המלות „אריות של זהב תלולים" מתחיל בכ"י הנמצא באוצר הספרים בקאמבריגש כי חסר בראשיתו: (פב) ושתי קתדראות. בכ"י ק' ובילקוט בשם מדרש פנים אחרים ושני קתדראות. ובנדפס ובכ"י פ' ובכ"י א' ובילקוט בשם מדרש והוא ממדרש פנים אחרים נוסף „של זהב". וכן בת"ש ותרין מותבנין דדהבא. מזה נראה שהיה גם לפניו הגי' „של זהב", והמלה קתדרא היא יונית ורומית Cathedra καθεδρα (קאטהעדער) מין כסא לאדם חשוב: (פג) היו עומדים. בכ"י ב"מ וכ"י ל' וכ"י ק' וכ"י א' וכ"י פ' חסרה המלה „עומדים" ובנדפס חסרה גם המלה „היו": (פד) אחד

לנגד

שמו (נא*) פרעה נכה, (נב) ומתרגמינן פרעה חגירא, (נג) וכשבא נבוכדנצר למצרים, (נד) ומצא הכסא והוליכה לבבל וביקש לישב עליה, (נה) ולדון את צדקיהו ברבלה, (נו) אמרה כנסת ישראל (נז) לפני הקב"ה [רבש"ע] יתקיים בנו הכתוב ואויבינו פלילים (דברים לב לא), אף הוא לא היה יודע (נח) מנהגו של מנגנון, (נט) והכהו הארי על צד שמאלו ונפל ממנה, (ס) ועליו הכתוב אומר איך נפלת משמים הילל בן שחר (ישעיה יד יב), (סא) וכי משמים נפל, אלא מכסא נפל, שנאמר בו וישב שלמה על כסא ה' (דה"א כט כג), וכשמלך דריוש והחריב לבבל נטלו והוליכו לעילם אשר במדי, הה"ד ושמתי כסאי בעילם (ירמיה מט לח), (סב) ואעפ"כ לא ישב עליו, (סג) וכשעלה אחשורוש בנו, (סד) הביא חכמים (סה) לעשות כמותו, ולא יכלו לעשות כמותו, (סו) ובאי זה צד היה עשוי, (סז) היה מכובש באבנים טובות ומרגליות, (סח) כמוהו לא נעשה לכל מלך, (סט) ושש מעלות היו לו, ומשש מעלות היה עולה בו, ושש דרכים היה לו, ועל כל דרך שש

הערות ותקונים

ל' ובנדפס לפיכך נקרא שמו, ובכ"י פ' לכן נקרא נכה: (נא*) פרעה נכה. הוא במ"ב כ"ג ל"ג: (נב) ומתרגמינן פרעה חגירא. כן הוא בתרגום לפנינו במ"ב שם: (נג) וכשבא נבוכדנצר למצרים, בנדפס (בדמות כסא של שלמה) וכשעלה נבוכדנצר למצרים, ובכ"י ב"מ וכ"י ל' וכשכיבש נבוכדנצר את מצרים. ובכ"י פ' ובכ"י א' בא נבוכדנצר הרשע ונטלו ממצרים והוליכו לבבל ובקש אף הוא לישב עליו: (נד) ומצא הכסא והוליכה לבבל. וכן בכ"י ב"מ וכ"י ל' מצא שם את הכסא והוליכו עמו לבבל. ובנדפס שם (בדמות כסא של שלמה) בשעות ונטלו והוליכו מבבל, ועיין ילקוט רמז אלף מ"ו ואמרו כשעלה נבוכדנצר הרשע והחריב את בית המקדש הגלה את צדקיהו ואת ישראל לבבל, והוא ממדרש פנים אחרים נוסח ב': (נה) ולדון את צדקיהו ברבלה. וכ"ה בכל כתבי יד שלפני. אולם בכלבו וגם בנדפס (דמות כסא של שלמה) בשעות ולדון את צדקיה בבבלה וצ"ל ברבלה. ולעיר הזאת הובא צדקיהו מלך יהודה מאת חיל הכשדים אשר תפשוהו בערבות יריחו (מ"ב כ"ה ו', ירמיה נ"ב ה'), וכן בילקוט הביא בשם מדרש, והוא מדרש פנים אחרים נוסח ב', וכשהגלוהו נבוכדנצר רצה לישב עליו ולדון את צדקיהו ברבלתא. וכן בת"ש ואייתו יתהון לרבלה די בארע חמת: (נו) אמרה כנסת ישראל. בנדפס ובכל כתבי יד אשר לפני אמרו ישראל: (נז) לפני הקב"ה. מלות אלה חסרים בכ"י א' וכ"י פ': (נח) מנהגו של מנגנון. בנדפס לא היה יודע מנהגו של כסא, ובכ"י ב"מ לא היה יודע מנהגו היאך הוא חוזר בתוך מנגנון שלו, ובכ"י ל' בתוך מנגנון שלו. ובכ"י א' וכ"י פ' ולא היה יודע מנהג המנגנון, וצ"ל לא היה יודע מנגנו, כמו שכתבתי לעיל הערה מ"ט. וכן תראה בילקוט אסתר רמז אלף מ"ו בשם מדרש, והוא מדרש פנים אחרים נוסח ב', ולא היה יודע מנגנון: (נט) והכהו הארי על צד שמאלו. בכ"י ב"מ וכ"י ל' והכהו הארי של שמאל, וכן בנדפס והכה אותו הארי של השמאל, וכן בכ"י פ' וכ"י א' והכהו ארי של שמאל ונפל ממנו והיה מצטער בו עד יום מותו, וכן בנדפס סיים כן והיה מצטער ממנו עד יום מותו: (ס) ועליו הכתוב אומר. בכ"י פ' וכ"י א' הה"ד איך נפלת וגו': (סא) וכי משמים נפל אלא מכסא. בכ"י ב"מ וכ"י ל' וכי לשמים עלה ונפל, מן השמים הס ושלום, רשע בן רשע בן בנו של נמרוד הרשע עלה לשמים, אלא נפל מכסא שלמה, שנאמר בו וישב שלמה על כסא ה' למלך, ובכ"י ל' סיים עוד לכך נאמר איך נפלת משמים. ובנדפס וכי לשמים עלה אותו רשע בן רשע מזרע נמרוד הרשע, אלא כיון שרצה לישב על כסא שלמה שנתן לו מן השמים נפל מן הכסא לכך נאמר איך נפלת משמים. ובכ"י פ' וכ"י א' הלשון בקצרה כמו לפנינו: (סב) ואעפ"כ לא ישב עליו, וכ"ה בכל כתבי יד, ובנדפס ואעפ"כ לא ישב אדם עם לעולם: (סג) וכשעלה אחשורוש. בכ"י ב"מ וכ"י פ' וכ"י א' וכשעמד אחשורוש, ובנדפס וכשמלך אחשורוש: (סד) הביא חכמים. בכ"י ב"מ מאלכסנדריאה ומארץ עילם, ובכ"י א' וכ"י ל' חסר זה, ובכ"י פ' הביא חכמים מישראל מאלכסנדריאה של מצרים, והמלות ומארץ עילם ליתא שם. ולהלן בא"ג כיון שראה אחשורוש בקש לישב עליו ולא יכול שלח והביא אומנין מצור ומאלכסנדריא: (סה) לעשות כמותו. בכ"י ב"מ ובנדפס כדמותו, ובכ"י ב"מ נוסף והיו עולים ג' שנים, וכן תמצא להלן לפנינו ובלם שנים עסקו בו: (סו) ובאיזה צד היה עשוי. בכ"י ב"מ וכיצד היה, ובכ"י פ' וכ"י א' וכיצד נעשה, ובנדפס (דמות כסא של שלמה) כיצד עשה המלך שלמה הכסא בחכמתו שנתן לו הקב"ה: (סז) היה מכובש באבנים טובות. בכ"י ב"מ הגי' אמרו הז"ל מכובש היה באבנים טובות, אבל בכ"י שלפני הגי' כמו לפנינו. ובילקוט רמז אלף מ"ו מובא כל זה קצת בסגנון אחר ומצויין „מדרש", והוא ממדרש פנים אחרים נוסח ב' שתמצא להלן: (סח) כמוהו לא נעשה לכל מלך. בכ"י ב"מ וכמוהו לא עשה מלך, ובכ"י ל' וכמוהו לא עשה מלך ושלים, ובכ"י פ' וכמוהו לא נעשה לכל מלך ושליט, ובכ"י א נשמט זה, ובנדפס שכמותו לא היה יכול לעשות המלך שלמה ושלים יש לתקן שצ"ל לא היה יכול לעשות מלך ושליט, וכ"ה לנכון בכלבו: (סט) ושש מעלות היה לו. בכ"י ב"מ וכ"י פ' וכ"י א' ושש מעלות היו בו, ומששה מקומות היה עולה בו ושש דרכים היו בו, ועל כל דרך ודרך שש מעלות.

ובנדפס

ישראל, (לו) כשעלה להלחם בירושלים, (לז) ואותה שעה שנפל סנחריב, נטלה חזקיהו והצליח (לח) [בכל מלכותו], שנאמר (לט) ויצליח חזקיהו בכל מעשהו (דה"ב לב ל), (מ) בשלמה כתיב וכל מלכי הארץ מבקשים את פני שלמה (דה"ב ט כג), ובחזקיה כתיב ורבים מביאים מנחה לה' ומגדנות לחזקיהו (דה"ב לב כג), בשלמה כתיב וכל מלכי הארץ מבקשים את פני שלמה (דה"ב ט כג), ובחזקיהו כתיב בעת ההוא שלח מרודך וגו' (מ"ב כ יב), וכשראה חזקיהו את הכסא אמר (מא) מה ראה שלמה אבי לעשות שש מעלות לכסא, (מב) אלא כנגד ששה בנים (מג) שעתידים לצאת (מד) מזרעו של דוד (מה) שיהיו בהם ששה מדות ואלו הן שלמה יאשיהו דניאל הנניה מישאל ועזריה, וברוח הקודש עשאו כנגד ששה מלכים שעתידין לישב עליו, ואלו הן (מו) שלמה, רחבעם, חזקיה, אמון, מנשה, יאשיהו, (מז) ועלה פרעה נכה ונלחם ביאשיהו, (מח) ונטלה לישב עליה, (מט) ולא היה יודע (מנהגו) [מנגנו], והכהו הארי על ירכו, (נ) והיה צולע, (נא) ונקרא

הערות ותקונים

עמו לארץ ישראל. בכ"י פ' והחזירו לארץ ישראל: (לו) כשעלה להלחם בירושלים. בנדפס ובכ"י ל' ובא להלחם בירושלים, צ"ל כשבא להלחם. ובכ"י פ' חסרים המלות כשעלה להלחם בירושלים: (לז) ואותה שעה שנפל סנחריב. בנדפס ובכ"י ב"מ ובכ"י ל' באותו הפרק נפל סנחריב ויצאו ישראל ובזזו ממונו ונטלו את הכסא והושיבו אותו למקומו וישב עליו חזקיהו ונטל הכתוב שהיה ביד שלמה והצליח בכל מלכותו. ובכ"י פ' ובאותו הפרק בקש להלחם בישראל והפילו הקב"ה ויצאו ישראל ובזזו כל אשר לו ונטל חזקיהו את הכסא וישב עליו הה"ד ויצלח יחזקיהו בכל מעשיהו. ובכ"י אקספארד חסרים איזה שורות: (לח) בכל מלכותו. הוספתי, וכ"ה בנדפס ובכ"י ב"מ ובכ"י ל', וליתא גם בכ"י פ': (לט) ויצליח חזקיהו. בקרא ויצלח יחזקיהו: (מ) בשלמה כתיב וכל מלכי ארץ. בכ"י ב"מ כתוב והצליח בכל מלכותו כשלמה, בשלמה כתיב והמה מביאים איש מנחתו כלי כסף וכלי זהב ושמלות [דה"ב ט כד], (בקרא כתיב „זהב" וכן „ושלמות") ובחזקיהו כתיב ורבים מביאים לו מנחה בירושלים ומגדנות לחזקיהו [דה"ב לב כג], (בקרא כתיב ורבים מביאים מנחה לה' לירושלים ומגדנות ליחזקיהו), בשלמה כתיב וכל מלכי הארץ מבקשים לראות את פני שלמה [דה"ב ט כג], (בקרא כתיב מבקשים את פני שלמה, ומלת לראות ליתא, וכן בכ"י פ' ובכ"י ל' חסרה מלת לראות), ובחזקיהו כתיב בעת ההוא שלח ברודך בלאדן בן בלאדן מלך בבל ספרים ומנחה אל חזקיהו [מ"ב כ יב], וכ"ה בנדפס, רק שם בטעות ומגדלים וצ"ל ומגדנות, וכן במקום „וכו'" צריך לתקן ולכתוב „וגו'". אולם כל הנוסחאות הם מוטעות כי הכתוב וכל מלכי הארץ מבקשים את פני שלמה הוא מוקדם לפני הכתוב והם מביאים איש מנחתו. ולדעתי הדורש הביא רק תחלת הכתוב, וכצ"ל בשלמה כתיב וכל מלכי הארץ מבקשים את פני שלמה והם מביאים איש מנחתו וגו' (דה"ב ט' כ"ג כ"ד) ובחזקיהו כתיב ורבים מביאים מנחה לה' לירושלים ומגדנות ליחזקיהו (דה"ב ל"ב כ"ג), ובא סופר אחר והביא כתוב אחר ובחזקיהו כתיב בעת ההוא שלח מרודך וגו': (מא) מה ראה שלמה אבי. בכ"י פ' וכ"י א' מה ראה זקני: (מב) אלא כנגד ששה בנים. בנדפס סיים אלא כנגד שש ארצות, ובזה נשלם שם המאמר, ומתחיל אחר זה והשתיה כדת, ואין ספק אצלי שבכ"י הזה באוצר הספרים בהאמבורג אשר נדפס ממנו בבית המדרש היה חסר דף שלם ונשלם במלת שש, והוסיף המעתיק או הרב בעל המו"ל בעצמו מלת „ארצות" כמו שראה במדרש אסתר פ"א אות י"ב שש כנגד ששה רקיעים שש כנגד שש ארצות ארץ אדמה ארקא גיא ציה נשיה תבל. ועיין פסיקתא פסקא ויהי ביום כלת משה הערה קל"ח. אולם כמו שהוא לפנינו בכ"י רומי כן הוא נכון. גם בכ"י ב"מ ובכ"י ל' ובנדפס חסר מאמר שלם ונמצא בכל כתבי יד, ומצאתיו נדפס בבית המדרש ח"ב צד 83 בשם מדרש דמות כסא של שלמה המלך ע"ה אשר נעתק שמה מן ס' כלבו סי' קי"ט, ובאמת נקח הכלבו את כל המאמר מן מדרש אבא גריון שלפנינו, רק כאשר כתבתי כי בכ"י הזה היה חסר דף שלם. וראיתי במדרש מגלת אסתר שהוציא לאור הרה"ח הורוויץ באגדת אגדות בהערה כ"ד הביא מאמר אחד מן דמות כסא של שלמה וסיים ואולי יסודו מאבא גריון והסר בהאבא גוריון הנדפס, ובאמת כן הוא כי כל המאמר בדמות כסא של שלמה הוא בא"ג שלפנינו רק חסר בנדפס: (מג) שעתידים לצאת. בכ"י ב"מ וכ"י ל' שהיו עומדין לצאת: (מד) מזרעו של דוד. כ"ה גם בכ"י ב"מ וכ"י ל'. ובכ"י פ' שלפה ששה בנים עתידין לצאת ממנו שהן נגן שש מידות: (מה) שיהיו בהם. בכ"י ב"מ וכ"י ל' שהיו בהם: (מו) שלמה רחבעם חזקיהו אמון מנשה. בכל כתבי יד הגי' מנשה אמון: (מז) ועלה פרעה. בכ"י ב"מ וכ"י ל' תני' ובימי יאשיהו עלה פרעה, אבל בכ"י א' ובכ"י פ' הוא כמו לפנינו: (מח) ונטלה לישב עליה. בכ"י ב"מ ונטל את הכסא וביקש לישב עליו. ובכ"י פ' כמלות ונטל את הכסא ליתא. ובכ"י א' הגירסא ונשא מיאשיהו וביקש לישב עליו: (מט) ולא היה יודע מנהגו. כ"ה גם בכ"י ב"מ וכ"י ל' וכ"י פ' וכ"י א' וגם בנדפס (ח"ב צד 83) ובכלבו, והוא בטעות וצ"ל מנגנו, כמו שתקנתי בפנים. עיין פסיקתא פסקא אחרי מות הערה ו', וגם קמא פסקא ויהי בשלח הערה כ"ט. ונמצא נכון בת"ש לא הוה ידע די במנגניו הוו יסלקין ליה: (נ) והיה צולע. בכ"י א' וכ"י פ' ונעשה טולע: (נא) ונקרא שמו. בכ"י ב"מ וכ"י ל'

[ויהי בימי אחשורוש]. (יז) ר' ברכיה פתח מי פעל ועשה קורא הדורות מראש (ישעיה מא ד), מתחלת ברייתו של עולם גזר הקב"ה (יח) מי יהיה לראש בכל דור ודור, (יט) אדם ראש ליצורים, קין ראש להורגים, הבל ראש לנהרגים, נח ראש לנמלטים, אברהם ראש לנמולים, יצחק ראש לנעקדים, יעקב ראש לתמימים, (כ) יהודה ראש לשבטים, (כא) יוסף ראש לחסידים, אהרן ראש לכהנים, משה ראש לנביאים, יהושע ראש לכובשים, (כב) עתניאל ראש למחלקים, שמואל ראש למושחים, שאול ראש לנמשחים, דוד ראש למנגנים, שלמה (כג) ראש לבונים, נבוכדנצר ראש למחריבים, אחשורוש ראש למוכרים, המן (כד) ראש לקונים, כיון שראו הכל שאחשורוש מוכר (כה) והמן לוקח, התחילו הכל צווחין ווי ווי, ויהי בימי אחשורוש:

בימים ההם כשבת. (כו) בשעה שבקש אחשורוש לישב (כז) על כסא שלמה, אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה, (כח) רבש"ע (כט) אל תנבל כסא כבודך, (ל) והאיך בא לידו הכסא, (לא) אחר מיתת שלמה, (לא*) בא ועלה שישק מלך מצרים, (לב) ונטלה בכתובת בתו, (לג) דכתיב ויהי בשנה החמישית למלך רחבעם (לד) עלה שישק מלך מצרים על ירושלים (דה"ב יב ב), בא סנחריב ונטלה ממצרים, (לה) והביא עמו לארץ

הערות ותקונים

(יז) ר' ברכיה פתח. מובא במדרש אסתר בפתיחתא אות י', ולקוח ממדרש א"ג שלפנינו. ובנדפס ובכ"י ל' נוסף לפני זה: קורא כל הדורות לא נאמר, אלא קורא הדורות. ובכ"י ב"מ קורא דורות לא נאמר אלא הדורות. וזה השמיט המעתיק, וכן חסר במדרש אסתר שם, וכן ליתא בכ"י א' ובכ"י פ': (יח) מי יהיה לראש בכל דור ודור. בנדפס מתחלת ברייתו של עולם נוזר הקב"ה על כל בריותיו מה ראה להיות בראש, צ"ל מי ראוי להיות בראש. ובמדרש אסתר שם התקין הקב"ה לכל אחד ואחד מה שראוי לו. ובכ"י ב"מ ובכ"י ל' מתחילת ברייתו של עולם גזר הקב"ה על כל בריאה ובריאה מי ראוי להיות ראש. ובכ"י א' ובכ"י פ' אך כמו לפנינו, רק המלות „בכל דור ודור" ליתא שם: (יט) אדם ראש ליצורים. בנדפס ובכ"י א' בטעות ראש לישרים, ומן אותיות צו נעשית ש, ונמצא נכון בכתבי יד אחרים וגם במדרש אסתר שם: (כ) יהודה ראש לשבטים, בעת הקמת המשכן הוא הקריב ראשון לכל השבטים, הה"ד ויהי המקריב ביום הראשון את קרבנו נחשון בן עמינדב למטה יהודה (במדבר ז יב): (כא) יוסף ראש לחסידים. וכ"ה בכתבי יד אחרים וגם במדרש אסתר, ובנדפס ראש לאבירים יש לתקן שצ"ל ראש לחסידים: (כב) עתניאל ראש למחלקים. הוא היה הראשון למלחמה אחרי מות יהושע, ועיין בחדושי הרד"ל במדרש אסתר שם: (כג) ראש לבונים. בכ"י ב"מ ראש לנבונים צ"ל לבונים: (כד) ראש לקונים. וכ"ה בכל כתבי יד ובמדרש אסתר, אולם בכ"י ל' ובנדפס ראש ללוקחים, ואין הפרש ביניהם: (כה) והמן לוקח. בכ"י ב"מ ובכ"י פ' והמן קונה, ובמדרש אסתר חסר זה: (כו) בשעה שבקש אחשורוש. בכ"י ב"מ בשעה שמלך אחשורוש בקש לישב על כסא שלמה, וממדרש הזה שאב התרגום אסתר גם הת"ש שם ומובא בילקוט רמז אלף מ"ו, והביא בתחלה מאמר ממדרש פנים אחרים ב', ובאמצע הביא „וי"א פרעה נכה שבה אותה מירושלים" הוא מא"ג, וכן שאב בעל מדרש מגלת אסתר אשר הוציא לאור ידידי הרב החכם מהרח"ס הורוויץ, ונראה לקח המסדר הזה את מאמר מן מדרש פנים אחרים א', ולפנינו קצר המעתיק, ע"ש: (כז) על כסא שלמה. בנדפס ובכ"י ב"מ ובכ"י ל' נוסף אחר זה „שכתוב בו וישב שלמה על כסא ה' (דה"א כט כג)", וכן הוא במדרש פנים אחרים נוסח א': (כח) רבש"ע. וכ"ה בכ"י א', ובנדפס נוסף „במקום שישב גוף קדוש ישב רשע". ובכ"י ב"מ ובכ"י ל' „במקום שהיה שלמה יושב ישב רשע זה". ובכ"י פ' ובמדרש פנים אחרים א' רשב"ע כסא זה שכתוב בו כסא ה', רשע ישב עליו, עשה למען שמך: (כט) אל תנבל כסא כבודך. הוא לשון הכתוב ירמיה י"ד כ"א. ובנדפס חסרה מלת „כסא": (ל) והאיך בא לידו הכסא. בנדפס הגי' אמרו חכמים האיך נמצא כסא זה בידו. ובכ"י ב"מ ובכ"י ל' ואמרו חז"ל האיך נמצא כסא זה בידו. וגם בכ"י א' ובכ"י פ' המלות „ואמרו חז"ל" ליתא, רק הגי' והאיך בא לידו. ובמדרש מגלת אסתר שהוציא לאור החכם הורוויץ והאיך נמצא זה הכסא במדי: (לא) לאחר מיתת שלמה. בכ"י פ' וכ"י א' אחר שמת שלמה: (לא*) בא ועלה שישק, בנדפס ובכ"י ב"מ וכ"י ל' עלה שישק מלך מצרים על ירושלים ומצא את הכסא ונטלו בכתובת בתו והורידו למצרים. ובכ"י פ' וכ"י א' הוא כמו לפנינו: (לב) ונטלה בכתובת בתו. עיין מדרש אסתר פ"א אות י"ב הרש"ב הוא שישק הוא פרעה כו' הריני נוטל אותו בכתובת בתי, וע"ש הרחבת דברים בזה. ועיין בתרגום אסתר בפ' בימים ההם: (לג) דכתיב. כ"ה בכ"י פ'. ובנדפס שכן כתיב, ובכ"י ב"מ ובכ"י ל' שכן כתוב, ובכ"י א' שנאמר: (לד) עלה שישק מלך מצרים על ירושלים. בכ"י ב"מ נוסף „וכתיב ויקח את אוצרות בית ה' ואת אוצרות בית המלך את הכל לקח (שם שם ט) מהו את הכל לקח, ואפילו הכסא. וחסר גם בכ"י ל' וכ"י פ' וכ"י א': (לה) והביא

עמו

מדרש אבא גוריון

פרשה א

(א) **אבא גוריון** איש צדיין (ב) אמר חמשה דברים, (ג) מדסניאו דייני שיקרא, סניאו סהדי שיקרא, מדסגיאו (ד) דלטוריא (ה) סניאו ממוניהן דגוברין חטופין, מדסגיאו (ו) אפייא חציפתא, (ז) איתנטלא יקרא דבני אנשא, (ח) מדאמר זעירא לרבא אנא רב מינך, איתקטעו (ט) שנייא (י) מבני אינשא, (יא) מדארגיזו בנייא חביבא קדם אבוהן דשמיא, (יב) העמיד עליהם מלך חנף, ואיזהו זה אחשורוש, שנאמר ממלוך אדם חנף ממוקשי עם (איוב לד ל), (יג) ולמה נקרא שמו חנף, לפי שהרג (יד) [את אשתו מפני אוהבו, והרג אוהבו בשביל אשתו, הרג] ושתי בשביל המן, ואת המן בשביל אסתר, (טו) [יש לך חנף גדול מזה], (טז) וכיון שמלך, ציוחו הכל ווי ווי, ויהי בימי אחשורוש:

הערות ותקונים

[א] (א) אבא גוריון איש צדיין. בנדפס (בית המדרש ח"א) אבא גוריון איש ציידן· והמאמר הזה מובא בפתיחתא דאסתר רבה אות ט' ושם הגירסא אבא אוריין איש צדן. ובכ"י ב"מ ובכ"י ל' אבא אוריין איש ציידן, ובכ"י פ' ובכ"י א' אבא גוריון והמלות „איש ציידן" ליתא, ובכ"י ק' חסר ההתחלה, ומתחיל באמצע המאמר מן אריות של זהב תלוים. ובעל ילקוט אסתר רמז אלף מ"ד הביא המאמר הזה בשם מדרש אבא גריון, וגורס כמו שהוא לפנינו בכ"י רומי אבא גריון איש צדיין. וכן הביא בעל ילקוט עוד הפעם איוב רמז תתק"כ ושם גורס איש צידן, ושם אבא גריון נזכר במשנה קידושין פ"ב ע"א אבא גוריין איש צדיין אומר משום אבא גוריא לא ילמד אדם את בנו כו'. ובמשנה שבמשניות כתוב איש ציידן. ובמס' סופרים פט"ו ה"י אבא גוריון איש צדיון. ובגמרא ירושלמי קידושין פ"ד במשנה אבא גריון איש ציידן, אולם בגמ' ירושלמי שם (הלכה יא) אבא אוריין איש ציידן, ואוריין הוא לפי מבטא של אנשי ירושלים והוא כמו גוריין. ולדעתי הגי' איש ציידן יותר נכונה, כי נקרא כן על שם עיר צידן, וכן נמצא ר' יוסי ציידנא, ר"ל מעיר צידון: (ב) אמר חמשה דברים. במדרש אסתר רבה שם נוסף „משום רבן גמליאל": (ג) מדסניאו דייני שיקרא, בכ"י א' מדסניאו גברי שיקרין: (ד) דלטוריא. בכ"י ב"מ ובכ"י א' דלטורין, ובכ"י פ' דילטורין, ובכ"י ל' דילטוריאה, פי' בל"ר delatura רכילות: (ה) סניאו ממוניהון דגוברין חטופין. כ"ה בכ"י ב"מ ובכ"י ל' ובכ"י א' ובכ"י פ', וכן הובא בילקוט, ובנדפס הגי' סניאו גוברין חטופין, צ"ל כמו שהוא לפנינו. ובמדרש אסתר סגון ממוניהון דברייתא מתבזזה, פי' המ"כ משרבו המלשינים נתרבו שממונם של הבריות מתבזז ונמסר ביד המלכות: (ו) אפייא חציפתא. וכ"ה בכ"י א', ובכ"י ב"מ ובכ"י ל' אפייא חציפייא, ובכ"י פ' אפיא חציפתא: (ז) איתנטלא יקרא דבני אינשא. בכ"י ב"מ ובכ"י ל' ובנדפס ובילקוט איתנטלת יקרא מברייתא, ובכ"י א' איתנטלת יקרא מבני אינשא צ"ל איתנטלת, ובכ"י פ' איתנטלית יקרא מבני אינשא, ובמדרש אסתר איתנסיב הודא והדרא ויקרא מן ברייתא: (ח) מדאמר זעירא. חסר במדרש אסתר, ופתח בחמשה וסיים בארבע, ויש לתקן עפ"י מדרש אבא גריון, ופי' משאמר הקטן לגדול אני גדול ממך נתקצרו שנות חיי בני האדם: (ט) שנייא. כ"ה בכ"י ב"מ ובכ"י א' ובכ"י פ'. ובנדפס ובכ"י ל' ובילקוט הגי' שניהן: (י) מבני אינשא. בכ"י ב"מ ובנדפס ובילקוט דבני אינשא, ובכ"י פ' הסרים המלות „דבני אינשא": (יא) מדארגיזו בנייא חביבייא, כן מובא גם בילקוט, ובמדרש אסתר שם הגי' מן דאכעסון בניא חביבא עובדיהון קדם אבוהון דבשמיא, פי' משהכעיסו הבנים החביבים את מעשיהם לפני אביהם שבשמים. ובכ"י פ' ובכ"י א' מדארגיזו בנין חביבין קמי אבוהון, והמלה דבשמיא חסר בכ"י פ': (יב) העמיד עליהם מלך חנף. בכ"י ל' ובנדפס סיים „ופרע מהן", וכן במדרש אסתר אקים עליהן מלכא חנפא ויתפרע מנהון. ובילקוט „ואיזהו" כתוב בכ"י א' וכ"י פ' „ומי הוא זה": (יג) ולמה נקרא שמו חנף. בכ"י ב"מ ובנדפס ובילקוט נאמר לפני זה למה העמיד עליהם מלך חנף בשביל מוקשי עם, והסר ג"כ בכ"י ל' ובכ"י א' ובכ"י פ'. ואין ספק שהשמיט המעתיק מן למה עד למה: (יד) את אשתו. הוספתי כמו שהוא בנדפס ובכ"י ל', וכן מובא לנכון במדרש אסתר רבה בפתיחתא שם אות ט' במאמר שלפניו, וכן בילקוט שם ובתרגום שני, וחסר ג"כ בכ"י ב"מ ובכ"י א' ובכ"י פ': (טו) יש לך חנף. הוספתי כמו שהוא בכ"י ב"מ ובכ"י ל' וכן בנדפס ובילקוט, וחסר גם בכ"י א' ובכ"י פ': (טז) וכיון שמלך. בכ"י ב"מ ובכ"י ל' ובנדפס הגי' וכיון שראו הכל שמלך אחשורוש התחילו צווחין ווי ווי, ובכ"י פ' ובכ"י א' וכיון שמלך צווחו הכל ווי:

מדרש אבא גוריון

על אסתר

עם

הערות ותקונים

ממני

שלמה באבער

עתה קורא יקר! הבאתי לפניך שלשה ספרים על מגלת אסתר. והשתדלתי לזרות ולהבר כל השגיאות שבכ"י אשר לפני עפ"י כ"י אחרים. ולעמוד על הנוסחא העיקרית. גם להוסיף את הנחסר. ולבארם ולפרשם כיד ה' הטובה עלי. כאשר תמצא בהערות אשר ערכתי עליהם. ואקוה כי חכמי זמננו ישמחו על המנחה הזאת אשר הבאתי. ויהי נועם ה' עלי ויזכני להוציא לאור עוד ספרים אחרים הטמונים באוצרות הספרים להגדיל תורת קדמונינו ז"ל ולהאדירה:

לבוב דמתקרייא לעמבערג ניסן תרמ"ה

שלמה באבער.

ליה עברא דמורבן בטלמי, וזה נמצא במאמר ההוא שהובא בילקוט כי המן זבין נפשיה למרדכי בטלמא דנהמא : (סס) ורוב בניו כמה רוב בניו, הוא בגמרא מגילה דף ט"ו ע"ב : (סס) אף לא הביאה לפיכך נצלב, מצויין „ב"ר" והוא בפי"ט : (סס) יעשו עץ גבוה, מצויין „מדרש" והוא מדרש פנים אחרים ב' :

(רמז אלף נ"ז) בלילה ההוא, הוא מגמרא מגילה דף ט"ו ע"ב : (סס) אמר ר' שמעון בשעה שאמר המן לאחשורוש לאבד את ישראל, מצויין „מדרש", וויותר נכון לציין „אבא גריון" כי קרוב יותר לסגנון הלשון במדרש אבא גריון : (סס) והיה המן מהלך, הוא מן אבא גריון : (סס) ותאמר לו זרש אשתו, הוא ג"כ מא"ג : (סס) ד"א בלילה ההוא נדדה שנת אבות העולם, הוא מן מדרש פנים אחרים ב' : (סס) ר' תמא בר גריון אמר כל בעלי שינה לא טעמו שינה, זה ליתא במדרש פנים אחרים, ונמצא ג"כ בתרגום שני, ובוודאי נשמט במדרש פנים אחרים והוספתיהו בפנים : (סס) באותה שעה ירד המלאך, הוא מן אבא גריון : (סס) עשרת בניו של המן היו סנקררין של אחשורוש, זה לא נמצא במדרש א"ג ולא בפנים אחרים, ובוודאי נשמט שם. והוספתי המאמר בהערות שלי למדרש פנים אחרים ב' הערה קס"ח ע"ש : (סס) ויאמר המלך מי בחצר, מדרש פנים אחרים ב' : (סס) וימצא כתוב, מגילה ט"ו ע"ב :

(רמז אלף נ"ח) בלילה ההוא ארבעה פעמים כו', מצויין „מדרש", והוא מדרש פנים אחרים ב' : (סס) ד"א זה לילה, ג"כ במדרש שם : (סס) ד"א זה לילה של סיסרא, ג"כ שם : (סס) למי יחפוץ, הוא ממדרש פנים אחרים ב' : (סס) באמצע המאמר א"ל טובא איכא ביהודאי, הוא מגמרא מגילה ט"ז ע"א : (סס) באותה שעה נבהל, הוא מן מדרש פנים אחרים ב' : (סס) כיון שראהו מרדכי, הוא מן מדרש אבא גוריון, גם בגמרא מגילה ט"ז ע"א : (סס) ויקרא לפניו, מגילה ט"ז ע"א : (סס) ויספר המן, מגילה שם : (סס) אם מזרע היהודים מרדכי, הוא במדרש פנים אחרים ב' : (סס) כי אין הצר שוה בנזק המלך, מגילה שם : (סס) איש צר ואויב צר לעליונים, מדרש פנים אחרים ב' : (סס) איש צר ואויב א"ר אלעזר, מגילה שם : (סס) והמלך שב מגנת הביתן, מגילה שם : (סס) ויאמר הרבונא, מגילה שם : (סס) ויש אומרים באותה שעה בא אליהו, בפדר"א בפ"נ : (סס) ויאמר חרבונא אף חרבונא שונאו, במדרש פנים אחרים ב' : (סס) בשלשה עשר לחדש, הוא בפדר"א פ"נ : (סס) ויתלו את המן קרא הקב"ה לעצים, בוודאי הוא מן מדרש אבא גריון, אבל בשינויים מאשר הוא לפנינו : (סס) באותה שעה קרא אותו רשע לעבדיו, לא נודע לי המקור, ואולי היה זה לפניו במדרש אבא גריון, והוספתי כל המאמר בהערות שלי למדרש פנים אחרים ב' הערה קפ"ו עיין שם : (סס) וירד אצל אחשורוש ונדדה שנתו, מגילה דף ט"ז ע"א : (סס) כי כתב אשר נכתב בשם המלך, הוריות י"ב : (סס) ואל היהודים ככתבם, סנהדרין כ"א : (סס) ומרדכי יצא מלפני המלך, מגילה ט"ז ע"ב : (סס) ליהודים היתה אורה, מגילה שם : (סס) ר' פנחס אמר מרדכי מלך על ישראל, מצויין פדר"א והוא שם לנכון בפ"נ : (סס) ואת פרשנדתא א"ר אחא, מגילה ט"ז ע"ב : (סס) אמר ר' חנינא בר פפא דרש ר' שמלאי, מגילה שם : (סס) בשושן הבירה הרגו זה א' מי' ק"ו שבתורה, הוא במדרש ב"ר פצ"ב : (סס) מה בקשתך עוד ותעש אמר ר' אליעזר כו', הוא מגמרא מגילה דף ט"ז ע"ב, (ושם הגירסא אמר ר' אבהו) : (סס) שנו רבותינו מגילה נקראת הוא ג"כ בגמרא מגילה דף ב' ע"א, וכל המאמרים שלאחריהם עד סופו הם נלקחים מגמרא מגילה במקומות מפוזרים (טו) :

עתה

(טו) עיין גם ילקוט שופטים רמז מ"ג הביא הילקוט מאמר בשם אבא גוריון, וכן בילקוט איוב רמז תתק"ב על הכתוב ממלוך אדם חנף, הביא המאמר מבית מדרש אבא גוריון, ומצויין „מדרש" וצ"ל „אבא גוריון" וכן ילקוט עמוס רמז תקמ"ה ד"ה כאשר ינוס מפני הארי, לקוח המאמר מן מדרש פנים אחרים ב', והבן הענין :

בר חנינא אתה הוא גורלן של בני, הוא מן מדרש פנים אחרים ב׳: (סס) אמרו חכמים שהעץ שלו ארז היה, הוא ג״כ מן מדרש פנים אחרים ב׳: (סס) ויאמר המן למלך אחשורוש ישנו עם, מצויין מגילה י״ג [ע״ב]: (סס) ולמלך אין שוה להניחם, מגילה שם: (סס) ד״א ישנו עם אחד ישן לו, הוא במדרש פנים אחרים ב׳: (סס) ד״א ישנו ישנים מן המצוות, מצויין „מדרש" והוא ג״כ במדרש הנ״ל: (סס) ד״א ישנו שניהם רברבין, הוא ממדרש אבא גריון: (סס) ולמלך אין שוה להניחם, הוא במדרש פנים אחרים ב׳: (סס) א״ר לוי על מה שהיה המן מקטרג, הוא ממדרש אבא גריון: (סס) אם על המלך טוב, הוא ג״כ מאבא גריון: (סס) אמר ריש לקיש, מגילה י״ג ע״ב: (סס) ועשרת אלפים ככר כסף אמר ליה אם רצונך כסף מן הגרוטיות, הוא במדרש פנים אחרים ב׳: (סס) א״ר אבא בר כהנא משל אחשורוש והמן, הוא בגמרא מגילה דף י״ד ע״א: (סס) רבנין אמרי אחשורוש היה שונא את ישראל, הוא מן מדרש אבא גריון: (סס) ויסר המלך את טבעתו, מצויין מגילה י״ד [ע״א]: (סס) ויקראו סופרי המלך, מצויין מדרש, וצ״ל אבא גריון: (סס) ויכתב ככל אשר צוה המן, מדרש פנים אחרים א׳, ועיין במדרש אסתר קצת בשינויים:

(רמז תתרנ״ו) פתשגן הכתב, הוא מן מדרש פנים אחרים א׳, וגם נמצא במדרש אסתר: (סס) והמלך והמן ישבו לשתות א״ר חנינא, הוא ג״כ מן מדרש פנים אחרים א׳ וגם במדרש אסתר: (סס) והעיר שושן נבוכה הפיל הקב״ה בכיה, הוא במדרש פנים אחרים ב׳, ושם נוסף הוספה „פי׳ היו תמהים היאך היה יכול לעשות דבר גדול כזה והוא לא היה חושש כלל כי היה יודע לעשותו בקל, כך מרדכי ידע רפואה להטא ע״י תשובה ותעניות": (סס) ומרדכי ידע את כל אשר נעשה ידע לרפאות את המכה, הוא במדרש פנים אחרים א׳: (סס) ד״א ומרדכי ידע אמר יודע אני, הוא במדרש פנים אחרים ב׳: (סס) ויקרע מרדכי את בגדיו ר׳ פנחס בשם ר׳ אושעי׳, הוא מן מדרש פנים אחרים א׳: (סס) א״ר אבהו לפי שתפש אבינו יעקב את השק, הוא מן ב״ר פפ״ד: (סס) מאי אמר רב אמר גבה המן, הוא מן גמרא מגילה דף ט״ו ע״א, (ושם הגי׳ ושמואל אמר במקום ורב שימי בר חייא אמר): (סס) וכי הדיוט היה מרדכי, הוא במדרש פנים אחרים ב׳: (סס) ותתחלחל המלכה רב אמר, הוא מן גמרא מגילה דף ט״ו ע״א, ומן וי״א מעוברת היתה, הוא מן מדרש פנים אחרים א׳: (סס) ותשלח בגדים, מצויין „מדרש" והוא במדרש פנים אחרים: (סס) ותקרא אסתר להתך רב אמר, הוא בגמרא מגילה דף ט״ו ע״א: (סס) ויגד לו מרדכי, מצויין „מדרש", והוא מדרש פנים אחרים ב׳: (סס) ויגידו למרדכי, הוא מגמרא מגילה ט״ו ע״א: (סס) ויש אומרים כשראה המן, מצויין מדרש, והוא מדרש פנים אחרים ב׳: (סס) כי אם החרש תחרישי, ג״כ שם: (סס) לך כנוס, ג״כ במדרש פנים אחרים: (סס) וכאשר אבדתי, מגילה ט״ו ע״א: (סס) ענה מרדכי ואמר לאסתר, מדרש פנים אחרים ב׳: (סס) ויעבור מרדכי אמר ר׳ אלעזר, מגילה ט״ו ע״א: (סס) ויהי ביום השלישי, מגילה שם: (סס) וצומו עלי וכי יש אדם צם ואוכל, הוא במדרש שוח״ט מזמור כ״ב: (סס) ותלבש אסתר מלכות נערה העפר, מדרש פנים אחרים ב׳: (סס) ויהי כראות המלך את אסתר כיון שראה אותה הפך את פניו, מדרש פנים אחרים ב׳: (סס) א״ר לוי כיון שהגיעה לבית הצלמים, מגילה ט״ו ע״ב: (סס) ומה בקשתך עד חצי המלכות אמר רבא, מגילה שם: (סס) והאמר אסתר אם על המלך טוב שנו רבותינו, מגילה שם: (סס) ומחר אעשה כדבר המלך, מצוין „מדרש", והוא מדרש פנים אחרים ב׳: (סס) אמר ר׳ אלעזר אמר ר׳ חנינא מאי דכתיב וכל זה איננו שוה לי, מגילה ט״ו ע״א. ושם נמצא בילקוט אחר הסיום וזה בא בפרזבוטי, מאמר אחד המתחיל פעם אחת נתן להם המלך ממון ושגרם בראשי גייסות לכבוש המדינה כו׳, זה לא נמצא בגמרא שם, ואולי היה לפני בעל הילקוט, וזה מה שנמצא בגמרא שם אמר רב פפא וקרו ליה

(סס) ושמו מרדכי וכי בנו של קיש הוא ג״כ במדרש פנים אחרים: (סס) אשר הגלה מירושלים, הוא מן מדרש פנים אחרים ב׳, והמלות „אמר רבא שגלה מעצמו״. הוסיף בעל הילקוט מגמרא מגילה דף י״ג ע״א: (סס) ויהי אומן את הדסה קרי לה הדסה, נרשם בצדו מגילה י״ג [ע״א]. (ושם שהיו אומות העולם קורין אותה כוכב הנוגה על שם אסתהר, המלות „כוכב הנוגה״ הוסיף הילקוט או מגיה אחר, וצ״ל שהיו אומות העולם קורין אותה על שם אסתהר (כוכב הנוגה), והוא הפי׳ של מלת אסתהר, כמו שתראה בתרגום שני איתקרי שמה אסתר בשם כוכב נוגהא (יונית איסתירא): (סס) ד״א כשם שהדס ריחו טוב כך היו מעשיה טובים, הוא מן מדרש פנים אחרים. ומן המאמר רב אמר בת ארבעים היתה, הוא מן מדרש א״ג, ומן ד״א כשם שהדס אינו יבש, הוא ממדרש פנים אחרים ב׳, וכן המאמרים היא אסתר משנכנסה למלכות כו׳, וכן וכך היה תכסים של נשים כו׳, א״ר יצחק כך היו עושות סריסים, וכן בערב היא באה כו׳ הוא מן מדרש פנים אחרים ב׳: (סס) כתיב כי אין לה אב ואם, עד נדמית לו כאומתו. הוא מן גמרא מגילה י״ג ע״א: (סס) א״ר לוי חן וחסד, הוא ממדרש פנים אחרים ב׳: (סס) ובהגיע תור לא היתה מבקשת, הוא מן מדרש פנים אחרים ב׳: (סס) ד״א ובהגיע תור אסתר מהו תור, הוא ג״כ במדרש פנים אחרים: (סס) ובכל יום מרדכי מתהלך זה אחד מארבע צדיקים שנתן להם רמז, ונרשם בצדו שמואל קנ״ז, יש לתקן שצ״ל רמז קכ״ז, ושם מובא המאמר בשלימות בשם המכילתא: (סס) לא הגידה אסתר, הוא מן מדרש פנים אחרים ב׳: (סס) ותלקח אסתר אל המלך, הוא בגמרא מגילה דף י״ג ע״א: (סס) בשנת שבע למלכותו כל אותם שבע שנים כו׳, ונרשם בצדו „פסיקתא״, והציון הזה הוא רק על משל למלך שנשא נשים הרבה, והוא בפסיקתא פסקא החודש, אבל התחלת המאמר הוא מן מדרש פנים אחרים ב׳: (סס) ויאהב המלך את אסתר אמר רבא, הוא מן מגילה י״ג ע״א: (סס) ויאהב המלך א״ר חלבו, הוא מן מדרש פנים אחרים ב׳: (סס) ותשא חן, הוא ג״כ מן מדרש הנ״ל: (סס) ויעש המלך משתה, הוא מן מגילה י״ג ע״א: (סס) ואת מאמר מרדכי א״ר ירמיה, מגילה שם: (סס) כאשר היתה באמנה אתו אמר רבא, גמרא שם: (סס) וימליכה תחת ושתי א״ר לוי, מדרש פנים אחרים ב׳: (סס) בימים ההם א״ר לוי, הוא ג״כ מן מדרש פנים אחרים ב׳: (סס) באמצע המאמר א״ר חייא בר אבא א״ר יוחנן הקציף הקב״ה, הוא מגמרא מגילה י״ג ע״ב: (סס) ויודע הדבר למרדכי זה מהול, הוא במדרש ב״ר פל״ט אות י״ב: (סס) ד״א למה אמר מרדכי, וכל המאמרים שלאחריו עד או מצא אבדה, הוא ממדרש פנים אחרים ב׳: (סס) ד״א קצף בגתן ותרש, הוא ממדרש אבא גוריון: (סס) אחר הדברים האלה גדל הרהורי דברים היו שם, נרשם בצדו אבא גוריון, וכ״ה שם: (סס) ד״א אחר הדברים אלה גדל מאי אחר אמר רבא, הוא בגמרא מגילה דף י״ג ע״ב: (סס) ד״א גדל למה גדלו א״ר לוי, הוא מן מדרש פנים אחרים ב׳: (סס) וישם את כסאו, נרשם בצדו „אבא גוריון״ וצ״ל „מדרש״, והוא במדרש פנים אחרים ב׳: (סס) וישם את כסאו משל לאדם, זה הוא מן אבא גוריון:

(למז אלף נ״ד) רבי הוה משתעי, הוא ג״כ מן מדרש אבא גריון: (סס) וכל עבדי המלך, הוא מן מדרש פנים אחרים ב׳: (סס) כורעים ומשתחוים להמן ר׳ יוסי בר חנינא פתח, הוא במדרש אבא גריון: (סס) ומרדכי לא יכרע, הוא מן מדרש פנים אחרים ב׳: (סס) ויהי באמרם אליו יום ויום, הוא מן אבא גריון: (סס) וירא המן, הוא ג״כ מן אבא גריון: (סס) עבר הוא ולא זז מרדכי, הוא מן מדרש פנים אחרים ב׳: (סס) ויבז בעיניו א״ל הקב״ה, הוא ג״כ שם: (סס) ויבז בעיניו הנה קטן נתתיך, הוא מן מדרש אבא גריון: (סס) ר״ש ב״ר יוסי בר לקוניא, הוא ג״כ מן א״ג: (סס) אמר רבא בתחלה ויבז, הוא מגמרא מגילה י״ג ע״ב: (סס) הפיל פור תאנא כיון שנפל לו, הוא ג״כ מגמרא שם, והמלות „א״ר חמא בר חנינא״ יש למחוק, ונשתרבבו ממאמר שלאחריו: (סס) הפיל פור הוא הגורל א״ר חמא

תסבוריות היה מראה, הוא מן מדרש פנים אחרים ב׳: (שם) בהראותו את עושר מהיכן היה לו, מצויין אבא גריון, וכ״ה במדרש א״ג:

(רמז אלף מ״ח) ובמלאות הימים האלה, נרשם בצדו מגילה דף י״ב [ע״א]: (שם) ר״ה ד״א ובמלאות הימים האלה א״ר תנינא בר פפא, נרשם בצדו אבא גוריון, וכן הוא באמת שם: (שם) ובמלאות הימים האלה, בהשלימו הימים, הוא מדרש פנים אחרים ב׳: (שם) בחצר גינת ביתן, נרשם בצדו מגילה י״ב [ע״א]: (שם) חור כרפס ותכלת מן ההבלים שהיו מושכין הלולאות כו׳, הוא מדרש פנים אחרים ב׳: (שם) חור כרפס תני ר׳ יהודה אומר הראוי לכסף כו׳, הוא מגמרא מגילה שם, והציון במאמר שלפניו מוסב גם על זה. (שם) והשקות בכלי זהב ולא היה משקה אותם בהם פעם שנייה, הוא ממדרש פנים אחרים ב׳: (שם) וכלים מכלים שונים משונים מיבעי ליה אלא כשהוציא כלי בית המקדש, הוא ג״כ ממדרש פנים אחרים ב׳, והמלות „משונים מיבעי ליה״ הוסיף בעל הילקוט מן גמרא מגילה י״ב ע״א: (שם) רבה אמר יצאת בת קול, הוא מגמרא מגילה שם: (שם) והשקות בכלי זהב מי שהיה שותה בכוס זה, הוא מן אבא גוריון: (שם) ויין מלכות רב אמר רב, מצויין מגילה י״ב [ע״א]: (שם) אם היה אדם גדול. הוא מן מדרש פנים אחרים ב׳: (שם) והשתיה כדת אין אונס מהו כדת, נרשם בצדו אבא גריון בטעות, וצ״ל מגילה י״ב ע״א: (שם) א״ר לוי כך היה תכסים של אנשי פרס, הוא מן מדרש פנים אחרים ב׳. (שם) לעשות כרצון איש ואיש אמר רבא. הוא מן מגילה י״ב ע״א: (שם) והשתיה כדת אין אונס כדת כל מקום אית דבעי מיגס כו׳, הוא מן מדרש אבא גריון, ואפשר הציון אבא גריון בהתחלת המאמר על והשתיה כדת נשמט ממקומו ושייך לכאן:

(רמז אלף מ״ט) גם ושתי המלכה א״ר יצחק, הוא מן מדרש פנים אחרים ב׳: (שם) גם ושתי המלכה עשתה משתה נשים בית המלכות בית הנשים מבעי, הוא מן מגילה י״ב ע״א: (שם) גם ושתי המלכה א״ר יוחנן שהיתה מוזגת להם יין שחור, הוא מן אבא גריון: (שם) בית המלכות מלמד, הוא ג״כ בא״ג: (שם) ביום השביעי כטוב לב המלך ביין ישראל כשהם אוכלים, הוא במדרש פנים אחרים ב׳: (שם) ד״א כטוב לב המלך ביין, הוא כגמרא מגילה י״ב ע״ב: (שם) ותמאן המלכה ושתי, והוא מגילה י״ב ע״ב: (שם) ועוד שלחה לו שוטה טפש, ונרשם בצדו מדרש, והוא מן מדרש פנים אחרים ב׳:

(רמז אלף נ׳) אמר לו כורש דניאל אמר פריסת מלכותך, הוא מדרש פנים אחרים ב׳: (שם) ויאמר המלך לחכמים, נרשם מגילה י״ב [ע״ב]:

(רמז אלף נ״א) והקרוב אליו א״ר לוי, הוא מגילה י״ב ע״ב, והציון במאמר שלפניו מוסב גם על זה: (שם) ויאמר ממוכן תניא ממוכן זה המן, נרשם „מדרש אסתר״ בטעות, וצ״ל מגילה י״ב ע״ב: (שם) אחר הדברים האלה כשוך חמת כשהפך מיינו, הוא מן מדרש פנים אחרים ב׳: (שם) ויפקד המלך פקידים כמה מרחות כו׳, נרשם בצדו מדרש, והוא מן מדרש פנים אחרים ב׳: (שם) ויפקד המלך פקידים אמר רב נחמן, הוא מן גמרא מגילה י״ב [ע״ב]:

(שם) איש יהודי אמר רב נחמן מוכתר בנימוס היה, נרשם בצדו מגילה י״ב [ע״ב]:

(רמז אלף נ״ב) ר׳ יוחנן אמר לעולם מבנימין קא אתי, הוא במגילה דף י״ג ע״א: (שם) והנערה אשר תיטב ומי היה הגון לדבר, ונרשם בצדו „מדרש״, וכוונתו למדרש שמואל פי״ג, ואף כי נמצא גם כן במדרש אסתר רבה פ״ה אות ד׳, רק הילקוט הביא כלשון המדרש שמואל: (שם) ר׳ שמעון אומר, וכי לא היה יהודי אחר, הוא מפדר״א פ״נ:

(רמז אלף נ״ג) ד״א לפי שצפה דוד, הוא מן מדרש פנים אחרים ב׳ (שם) איש יהודי היה ר׳ לוי אמר כל מי שנאמר בו היה, נרשם בצדו ב״ר פ״ל [אות ח׳]: (שם) ד״א איש יהודי וכי משבט יהודי היה, הוא מן מדרש פנים אחרים ב׳: (שם) ד״א איש יהודי עליו נאמר מה שהיה, הוא ג״כ שם: (שם) ד״א שייחד שמו של הקב״ה, הוא ג״כ שם:

ושמו

והנה בעל מנות הלוי ראה את הלקח טוב על אסתר, והביאו בספרו ל"ד פעמים (יד), ואלה הם המקומות שהזכירו: דף כ"ד ע"א, כ"ט ע"א, שם, ל' ע"א, ל"ד ע"ב, ס"ד ע"ב, ע"ב ע"ב, ע"ח ע"ב, פ"א ע"ב, פ"ג ע"ב, פ"ד ע"ב, פ"ו ע"ב, צ"ז ע"א, ק"ה ע"ב, ק"ז ע"ב, ק"ח ע"ב, קי"ח ע"א, שם ע"ב, קכ"ח ע"א, קל"ד ע"א, קל"ה ע"א, קל"ו ע"ב, קמ"ד ע"א, קמ"ה ע"ב, ק"נ ע"ב, קנ"ב ע"א, שם ע"ב, קנ"ד ע"ב, קנ"ח ע"א, ק"ס ע"ב, קס"ז ע"ב, קס"ט ע"א, ק"ע ע"ב, קע"ד ע"א. ובהערות שלי למדרש לקח טוב על אסתר העירותי בכל מאמר ומאמר אשר הרב בעל מנות הלוי הביאו:

ה.

והנני ג"כ לתת בזה לפני הקוראים רשימה מכל מאמרי הילקוט לאסתר אנה הם נמצאים באבא גוריון, ובמדרש פנים אחרים, ובגמרא מגילה, כי בעל הילקוט הציגם יחד בערבוביא ואת מקומם לא הערה, למען דעת מקור כל מאמר ומאמר היטב ואת המעין אשר שאב משם. אקוה כי זה לא לשפת יתר יחשב בעיני הקוראים החושקים לדעת מחצבת כל מאמרי קדמונינו ז"ל ולהתחקות על שורש מוצאם:

(ילקוט אסתר רמז אלף מ"ד) ד"ה ויהי, הוא מן ב"ר פמ"ב: (שם בסוף הרמז) אבא גוריון איש ציידן כו', נרשם בצדו אבא גריון, וב"ה במדרש אבא גריון, וכן מובא בילקוט איוב רמז תתק"כ:

(ילקוט רמז אלף מ"ה) מצויין ב"ר פל"ז, והוא שם באות ג': (שם) א"ר [אמר רב] אחשורוש אחיו של ראש עד ד"א ויהי בימי, הוא מגמרא מגילה י"א ע"א וחסר הציון: (שם) ד"א ויהי בימי זש"ה כאשר ינוס. הוא במדרש פנים אחרים ב' וחסר הציון: (שם) הוא אחשורוש שבימיו נתקיים והתמכרתם כו', נרשם „מדרש", והוא ג"כ במדרש פנים אחרים ב': (שם) המולך מהודו אמר רב שמלך מעצמו, נרשם בצדו מגילה י"א [ע"א]: (שם) שבע ועשרים ומאה מדינה. הוא ג"כ מן מגילה שם: (שם) א"ר יהודה בן פזי משום אביו כו', הוא במדרש פנים אחרים ב': (שם) בימים ההם וש"ה והוא מהשנא עדניא, נרשם בצדו אבא גוריון בטעות, וצ"ל מדרש, והוא במדרש פנים אחרים ב', ועל המאמר שלאחר זה ברמז אלף מ"ן בימים ההם אמרו כשעלו נרשם מדרש, והוא מן מדרש פנים אחרים. ומ"ש הילקוט באמצע המאמר נ"א אחר לגד החוזה ואחר לנתן הנביא הוא מן מדרש אבא גוריון, וכן עוד שם וי"א פרעה נכה כו' הוא מן אבא גוריון, וגם סיים שם באבא גוריון ובתרגום מוסיף מעט, ר"ל על דברי המדרש הזה שהוא מדרש פנים אחרים: (שם) אמר רבא מאי כשבת כשנתיישבה דעתו, הוא מגמרא מגילה י"א ע"ב והחסר הציון: (שם) בשנת שלש למלכו יש אומרים שעמדו עליו איפרכות, הוא מדרש פנים אחרים ב': (שם) חיל פרס ומדי, הוא מן גמרא מגילה י"ב ע"א: (שם) בהראותו את עושר. הוא מן מגילה שם: (שם) ד"א בהראותו את עושר ששה תסבוריות

הינף בעמוד ב' בראשו ס' רות (עד דף ז' ע"א) ומסיים: נשלם פי' רות. בכל יום יש לי בעתון, לקבל פני אדון, ונשוב ביציבת חברון, ובירושלים גם ציון, חזק נא ידי עבדך, ואל יבוש מחסדך. וברכהו בברכת הורים, והעליתהו בנכסים, עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ: ומתחיל אחר זה פי' שיר השירים (עד דף כ"ז ע"ב), ושם מסיים ברוך רחמנא דסייען נשלם פירוש שיר השירים, שבח לאל מעפיל ומרים, עד הנה עזרני ה', ועתה חזק ידי כבראשונה. פירוש מגילת אסתר (עד דף מ' ע"א) ומסיים „ב כ ל " ך ו א ע " י", ומתחיל מגלת איכה (עד דף נ"א ע"ב) ומסיים: „נשלם פי' איכה". ובראש דף נ"ב ע"א כתוב הפסוק אתה תקום תרחם ציון ותקבץ נדחי ישראל כבראשון ויזבחו לך שם תודה זבחי שלמים וגם זבחי נדבה. פירוש קהלת מלקח טוב שחיבר רבינו טוביה ברבי אליעזר זק"ל. ומתחיל פי' קהלת (עד דף ס"ז ע"א), ושם מסיים: נשלם פירוש קהלת, תהלה לנותן עוז ותעצמות. כתבתיו פה בולונייה בחודש אייר שנת ה"א ואברהם ז' ק' ן' בא בימים. ועל זקן נקוד נראה כי נכתב הכ"י בשנת ה"א קנ"ז (1397), ואולי גם שם הסופר אברהם נרמז בספרע. ונמצא הרבה תקונים והגהות בגליונות: (יד) עיין במבוא למדרש לקח טוב דף כ"ו ובהערה מ"ד, ושם כתבתי כי נזכר בס' מנות הלוי באחד ועשרים מקומות, ובאמת נזכר בל"ד מקומות, כמו שרשמתי למעלה:

אלף נ״ד) עבר הוא ולא זו מרדכי ממקומו כו׳. (דף צ״ז ע״א) בילקוט (רמז אלף נ״ד) א״ל הקב״ה בווזה בן בווזה (ומה שהביא עוד שם בסיום המאמר ויבז בעיניו הנה קטן נתתיך בגוים בזוי אתה מאד, הוא מן מדרש א״ג). (דף צ״ט ע״א) ובילקוט (רמז אלף נ״ד) כתוב ברביעי שמש בגבעון דום. (דף ק״י ע״א) ובילקוט ויזעק זעקה וכי הדיוט היה מרדכי כו׳ הוא בילקוט רמז אלף נ״ו ד״ה ומרדכי ידע. (דף ק״י ע״ב) בילקוט הפיל הקב״ה בכיה וערבוביא בתוך שושן כו׳, הוא בילקוט רמז אלף נ״ו. (דף קי״ז ע״א) ובילקוט [הוא ברמז אלף נ״ד] איתא ועשרת אלפים וגו׳ א״ל אם רצונך כסף מן הגרוטאות שבביתי כו׳. (דף קי״ח ע״א) ילקוט בפ׳ ויאמר המן למלך אחשורוש [צ״ל ולמלך אין שוה להניחם רמז אלף נ״ד] ראה פניו רעים על דבר הכסף כו׳. (דף ק״כ ע״ב) בילקוט רמז אלף נ״ו הפיל הקב״ה בכיה וערבוביא בתוך שושן (דף קכ״ב ע״ב) איתא בילקוט רמז אלף נ״ו ומרדכי ידע רפואה לחטא כו׳. (דף קכ״ד ע״א) בילקוט ויזעק זעקה גדולה וכי הדיוט היה מרדכי כו׳ הוא ברמז אלף נ״ו. (דף קכ״ט ע״ב) ובמדרש בילקוט וי״א כשראה המן את התך נכנס ויוצא בעטו והרגו כו׳, הוא ברמז אלף נ״ז. (דף קל״ד ע״ב) ומצאתי במדרש בילקוט מהו הנמצאים אותם שאכלו הסעודה הם יצומו כו׳, הוא בילקוט רמז אלף נ״ו. (דף קל״ז ע״א) בילקוט ענה מרדכי ואמר לאסתר איני יכול לבטל מגלת תענית כו׳. (דף קנ״ו ע״א) איתא בילקוט היה המן חוזר ומבקש קורה של חמשים אמה כו׳, הוא ברמז אלף נ״ו, בפ׳ יעשו עץ גבוה. (דף קנ״ז ע״ב) איתא בילקוט נדדה שנת מלכו של עולם וכי שינה יש לפניו כו׳, מובא בילקוט רמז אלף נ״ז (דף קס״ג ע״א) בילקוט רמז אלף נ״ז כיון שהזכיר הכתר נשתנו פניו. (שם) ובילקוט (שם) אמר המן בבקשה ממך אל תעשה אותי שחוק בכל המדינות. (דף קס״ח ע״ב) ובמדרש בילקוט (שם) כשיעצנו לו לצלבו לא היינו סוברים שהוא מן המייחדים להקב״ה כו׳. הוא בילקוט רמז אלף נ״ח. וכל המאמרים ההם הם לקוחים ממדרש פנים אחרים:

ד.

המדרש השלישי הוא מדרש לקח טוב על אסתר. במבוא למדרש לקח טוב על בראשית ושמות (צד 60) רשמתי כל כתבי יד מן הלקח טוב על חמש מגלות הנמצאים באוצרות הספרים. בין אלה כתבי יד הוא אחד אשר שלח אלי ידידי הרב החוקר הגדול מהור״ר אהרן יעללינעק נכתב בשנת **ה״א רמ״א**, (עיין מבוא שלי הערה נ״ב). ויען כי ראיתי אשר רוב דבריו על אסתר לקוחים מן מדרש אבא גוריון, אמרתי לספח את המדרש לקח טוב על אסתר אל המדרש אבא גוריון ומדרש פנים אחרים עם הערות קצרות: ובאשר נודע לי (כמו שהבאתי במבוא) כי נמצא המדרש לקח טוב על חמש מגילות גם באוצר הספרים במינכען קובץ 77, התאמצתי להשיגו, וע״י השתדלות הארון הנכבד דירעקטאר דער אסטאלינסקישען ביבליאטעק Tr. Kentrzynski נשלח אלי הכ״י הנ״ה להשתמש בו (יג), והוצאתי השינויים וההוספות הנמצאים בו, והבאתי כולם בהערות שלי למדרש לקח טוב על אסתר.

והנה

ע״כ, רק שם הוספות שהשמטתי בין שתי חצאי מרובע: (יג) הכ״י כתוב על קלף בתבנית חצי באגען פאליא, ומחזיק 70 דפים של קלף, (חמשה עמודים האחרונים הם חלק). ונכתב בכתב הדר באותיות הדומות לכתב רש״י. ונכתבו החמש מגלות על 67 דפים גדולים פנים ואחור, כי כל דף כתוב משני עבריו, וכל צד מחזיק 33 שורות בכל גובה הדף, ונכתב על זה הסדר: רות, שה״ש, אסתר, איכה, וקהלת, מגלת רות מתחלת בדף א׳ ע״ב (אחרי שעל שער הספר כתוב מדרש על חמש מגילות ועל ספר תהלים, ואין ספק שהיה ג״כ בקובץ הזה מדרש תהלים), וגם כתוב: לה׳ הארץ ומלואה קנין כספי אברהם בכ״ר אהרן יצ״ו, וגם: פי׳ מחמש מגילות קנין הרופאים ראובן בכ״ר יקותיאל בכ״ר אברהם מפורלי (forli) הרופא, בכ״ר משלם ז״ל בכ״ר מנחם הרופא, בכ״ר מרדכי הרופא ז״ל, בכ״ר יהודה הרופא ז״ל מטריסטיבירי (Trestevere), וזה מירושה מרת חנה אמי בת כמהור״ר מרדכי הרופא ז״ל מבית אנייאוני רומייני (Angeloni Romano): אחר כל זה נכתב

תיכף

(דף כ ע"ב) מצאתי בילקוט רמז אלף מ"ט ז"ל ועוד שלהה לו שוטה טיפש כו'. (דף כ"ו ע"א) ובן נמצא בילקוט עשה משתה י"א שעמדו עליו אפרכות כו'. (דף כט ע"א) ובילקוט עשה הסבורית היה מראה להם כו'. (דף ל"א ע"ב) נמצא בילקוט רמז אלף מ"ח הביאם לחצר גינת ביתן המלך והיתה נטועה אילנות כו'. (דף לג ע"ב) בילקוט רמז אלף מ"ח ולא היה משקה בהם פעם שניה כו'. (דף ל"ד ע"ב) בילקוט רמז אלף מ"ו א"ר לוי כך היה הכסים של אנשי פרס כו'. (דף ל"ט ע"ב) במדרש הילקוט רמז אלף מ"ט כתוב כלשון זה ישראל כשהם אוכלים ושותים עוסקים במקרא ובמשנה ובגמרא כו'. (שם) בילקוט רמז אלף מ"ט אחשורוש שהיה טפש אמר אין נאה כושתי. (דף נ"ז ע"א) במדרש רבתי אחר הדברים האלה כו' זה ליתא במדרש רבתי, רק הוא במדרש פנים אחרים ומובא בילקוט שם רמז אלף נ"א ובמאמר שלפניו רשום „מדרש אסתר" וחשב כי גם המאמר הזה הוא במדרש רבתי, ואינו כן, והציון מדרש אסתר הוא בטעות, והילקוט לא הביא כלל מאמרים ממדרש רבתי. (דף נ"ח ע"א) אמרו במדרש רבתי ויפקד המלך פקידים כמה טרחות נתן זה בעולם כו', זה ליתא במדרש רבתי, רק מובא בילקוט רמז אלף נ"א בפ' ויפקד המלך, ומציין בצדו „מדרש", והוא מדרש פנים אחרים ב' וחשב כי כוון לדברי מדרש רבתי. (דף ס' ע"ב) במדרש בילקוט רמז אלף נ"ב בפ' איש יהודי א"ר שמעון כו', הוא בפדר"א פ"נ, והילקוט ציין בהתחלת המאמר „מדרש" וכוונתו למדרש שמואל פי"ג, ועל המאמר ר' שמעון אומר חסר הציון, והוא מפדר"א שם. (דף ס"ד ע"ב) ובמדרש בילקוט ולמה ב' פעמים אשר הגלה כו', מובא בילקוט רמז אלף נ"ג. (דף ס"ה ע"ב) וכן במדרש בילקוט היא אסתר בנערותה כו', מובא ג"ב בילקוט שם. (דף ע"א ע"א) דברי חז"ל במדרש ובהגיע תור אסתר לא היתה אסתר מבקשת לעשות דבר כו', מובא בילקוט רמז אלף נ"ג, והוא ממדרש פנים אחרים ב'. (שם שם) במדרש בילקוט א"ר יצחק כך היו עושים פריסים כו'. (דף ע"ג ע"א) אמרו רז"ל בילקוט כי מרדכי צוה עליה אשר לא תגיד שהיה בורח מן הגדולה כו'. (דף ע"ו ע"ב) איתא במדרש כל הנשים שהיו בחצר היו מקשטות אותה כו', לקח זה מן הילקוט שהביא כן וחסר הציון והוא מן מדרש פנים אחרים. (דף ע"ח ע"ב) ובמדרש בילקוט א"ר לוי איקונין של ושתי כו'. (דף פ"ג ע"ב) ובמדרש בילקוט א"ר לוי למה קצף בגתן ותרש כו'. (דף פ"ה ע"א) במדרש בילקוט למה אמר מרדכי לומר למלך כו'. (דף פ"ז ע"ב) בילקוט ולמה אמרה למלך בשם מרדכי כו'. (שם) ועוד איתא בילקוט י"א שמעו בגתנא ותרש. (דף צ"ג ע"ב) דברי המדרש אשר בילקוט (רמז אלף נ"ד) אמרו לו הוי יודע שאתה מפילנו בחרב כו'. (דף צ"ד ע"ב) בילקוט איתא וכל עבדי המלך למה היו משתחוים לו י"א נתן אלהיו בבליו כו', הוא בילקוט רמז אלף נ"ז. (דף צ"ה ע"א) אמרו בילקוט (רמז אלף נ"ד) אמרו לו והרי מצינו אבותיך שהשתחוו לאבותיו כו'. (דף צ"ה ע"ב) במדרש בילקוט (רמז אלף

רבתי דאחשורוש ומרדכי ידע אמר יודע אני שעצה שלהם כלייה כו', והעתיקו מהילקוט, ולא נמצא ברבה, רק במדרש פנים אחרים ב'. וכן דף נ"ז ע"א הביא במדרש רבתי אחר הדברים כו' וזה ליתא במדרש, רק ראה כי מובא כן בילקוט רמז אלף נ"א, ובמאמר שלפניו „רשום מדרש אסתר", וחשב כי גם המאמר הזה הוא במדרש רבתי, ואינו כן, רק הוא מן מדרש פנים אחרים ב'. וגם בילקוט במאמר שלפנינו אשר רשום עליו „מדרש אסתר" הוא בטעות, כי הוא מגמרא מגילה י"ב ע"ב. וכן דף נ"ח ע"א אמרו במדרש רבתי ויפקד המלך פקידים כמה טרחות כו', זה לא נמצא במדרש רבתי, רק לקח דבריו מהילקוט רמז אלף נ"א ומציין על בצדו „מדרש" וחשב שכוון למדרש רבתי, ואינו כן, רק הילקוט כוון למדרש פנים אחרים וציין בהשמטותיו למדרש פנים אחרים ב' הערה ס"ג וק"ג. וראיתי במנות הלוי דף מ"ב ע"א שהביא וז"ל: „שוב ראיתי במדרש רבתי דאחשורוש כתיבת יד". לדעתי לא היה לפניו המדרש בכתב יד, כי אז בוודאי היה מביאו עוד הרבה פעמים, רק ראה כן מובא בחיבור מפרש ואולי ר"ל יהודה בן בוען אשר הביאו הרבה פעמים, (כמו דף קי"ב ע"ב, ודף קכ"א ע"ב) מדרש קלר אשר העתיק ר"ל יהודה בן בוען, בפרט כי המאמר הזה שהביא הוא לשון הגמרא, וז"ל: והמתין מרדכי פרישתא כוה דאמר מר [illegible] יוסי כל חוגלה מלמד שפרשה בה נרמת [כמד"א מאנה לגלות נפתי], [illegible] לה [illegible] [כהכיא דתנינן תמן [illegible]] [illegible] והוא מגמרא מגילה דף י"ב ע"ב

אשר בהאמבורג העתיק הסופר איזה מאמרים מן המדרש פנים אחרים נוסח ב׳ והעתיק בסירוגין לא כסדר, והשמיט באמצע, גם נמצא בו הרבה שגיאות (יא), ונמצא בשלימותו במדרש פנים אחרים ב׳, ולא כמו שרצה לשער הרב החכם הנ״ל בהקדמתו לבית המדרש שם כי המדרש הקטן הזה הוא המדרש מגלת אסתר הנדפס בקושטנטינא רע״ט, ובאמת אינו כן, ושער כן בעבור כי המדרש הנדפס בקושטנטינא לא היה לפניו ויקר מאד במציאות, והוא אשר הוציא פעם שנית החכם הנודע ה״ר חיים מאיר הורוויטץ.

המעתיק או הסופר מן מדרש פנים אחרים א׳ וב׳ קצר בהרבה מקומות ולא העתיק כולו, וסיים בכל פעם „כדלעיל עד ....״, וכוונתו שבמדרש אבא גריון אשר העתיק לפני המדרש הזה נמצא כסגנון הזה. ובהערות שלי אשר ערכתי על המדרש הזה העירותי על כל המאמרים אשר השמיט ובאיזה מקום נמצאים במדרש א״ג. ולא יפה עשה הסופר הזה, כי אם נמצא המאמר הזה באבא גוריון, היה במדרש הזה בסגנון אחר ובלשון אחרת, כמו שהעירותי עליהם כי נמצאים ככתבם וכלשונם מובאים בילקוט אשר לקח מהמדרש הזה, כי המדרש הזה של פנים אחרים היה לפני בעל הילקוט, ועל המאמרים שהביא ממנו רשם „מדרש״, ועל הרבה מאמרים לא רשם כלל, וכולם נמצאים מלה במלה במדרש הזה. גם תמצא ברשימה אשר נתתי לפני הקוראים להראות המקור ממאמרי הילקוט למגילת אסתר, ותראה איזה מאמרים הנובעים מן המדרש הזה. גם נמצאו בו איזה מאמרים אשר לא נמצאים במדרש פנים אחרים ב׳ רק במדרש פנים אחרים א׳, ואלה הם: ברמז אלף נ״ה ויכתב ככל אשר צוה המן המן צוה וכו׳, הוא בפנים אחרים א׳. וכן רמז אלף נ״ו פתשגן הכתב, ג״כ שם. עוד שם והמלך והמן הוא ג״כ שם. וכן ומרדכי ידע הוא ג״כ שם. וכן ותתחלחל המלכה י״א מעוברת היתה ג״כ שם. ולדעתי קרוב הדבר שהיו המאמרים בראשונה ג״כ במדרש פנים אחרים ב׳, אבל המסדר מן פנים אחרים א׳ לקחם משם, ואח״כ בראות המעתיק כי כבר נמצאים בפנים אחרים א׳ השמיטם מן מדרש פנים אחרים ב׳ אשר שם עיקר מקומם. בעל הילקוט רשם על ב׳ מקומות אבא גוריון וצ״ל מדרש, והוא ממדרש פנים אחרים, כמו רמז אלף מ״ה בימים ההם כשבת זש״ה והוא מהשנא עדניא, צ״ל מדרש. גם ברמז אלף נ״ג וישם את כסאו עשה לו בימה, מצויין אבא גוריון, וצ״ל מדרש, והוא בפנים אחרים ב׳. ולפעמים להיפך רמז אלף נ״ה על ויקראו סופרי המלך מצויין מדרש וצ״ל אבא גוריון. ולפעמים מצויין אבא גוריון בטעות כמו רמז אלף מ״ח והשתיה כדת אין אונס מהו כדת מצויין אבא גוריון וצ״ל מגילה י״ב ע״א. וכן ברמז אלף נ״א ויאמר ממוכן ציין אחד „מדרש אסתר״ בטעות, מלבד כי הילקוט לא הביא המדרש הזה, הנה המאמר הוא במגילה י״ב ע״ב ולא במדרש:

הרב בעל מנות הלוי הביא הרבה מאמרים בשם הילקוט, והעיר עליהם לבאר ולפרש, מהם אשר נובעים מן מדרש אבא גוריון והבאתי אותם לעיל בסימן ב׳. ועתה ארשום כל המקומות אשר הביא בם מאמרים מהילקוט ונובעים מן מדרש פנים אחרים (יב):
דף

(יא) כמו בבית המדרש (דף י״ט) ומתקן את הטרייה צ״ל את הכרסייה. (שם) עד שלא הביא המכה, בכ״י עד שלא הביא המבול. (דף כ׳) שנתפקד מן הקב״ה, חסרה מלת „לכבודי״. (עוד שם) אמר לו הקב״ה כלום מבקש מבריותיו, צ״ל או כלום הקב״ה מבקש מבריותיו. (דף כ״א) אמר לו אם בזוי, צ״ל עם בזוי. (עוד שם) העבד קנה אדון אחר, בכ״י העבד קנה לו אדון אחר. (עוד שם) יש לך בן ואתה אוהב אותו, בכ״י יש לי בן אחד ואני אוהב אותו · וכן שם במקום וטרדתה אותו והוצאתי אותו מביתי וקבעתי לו זמן · (דף כ״ב) אמר לו ר׳ מאיר כבר כתיב נבלתי יקומון, פה חסר ונמצא לנכון בכ״י אשר לפנינו וכצ״ל, אמר לו ר׳ מאיר כבר כתיב [יחיו מתיך נבלתי יקומון הקיצו ורננו שוכני עפר, א״ל ההגמון שמא מתים יקומו נפלים בל יקומון, א״ל ר׳ מאיר כבר כתיב] נבלתי יקומון. (דף כ״ג) חסר ושמו מרדכי ששמו מתקבל ונאה על הבריות, (עוד שם) בן קיש שהקיש על דלתי רחמים, כצ״ל. (עוד שם) איש ימיני בכ״י סיים איש ימיני שהגביה ימינו של הקב״ה בשעה ששטה נקמה בהמן הרשע: (יב) את המדרש רבה על אסתר הביא שמונים פעמים, ובכל פעם יכנהו „מדרש רבתי דאחשורוש״, והמאמרים שהביא בשמו כולם נמצאים במדרש אסתר רבה, רק בדף ד׳ ע״ב הביא מאמר אחד בשם מדרש רבתי

לרשום בזה כל המקומות ההם אשר הביא שם למען ידע הקורא מקורם : דף כ"ז ע"ב ובילקוט אמר כל הממון הזה איני מניח אחרי כו׳, מובא בילקוט רמז אלף מ"ז בשם א"ג. דף כ"ט ע"א וכן בילקוט אבא גוריון א"ר חנינא בר פפא מלמד ששמעו גדולי ישראל וברחו, הוא ברמז אלף מ"ח בשם א"ג. דף ל"ג ע"ב במדרש הילקוט מי שהיה שותה בכוס זה לא היה שונה בו כו׳, הוא בילקוט שם וחסר הציון א"ג. דף ל"ח ע"ב ובילקוט רמז אלף מ"ט אתה מוצא שהנשים מבקשות להיות יודעות הבל כו׳ הוא מא"ג וחסר הציון. דף פ"ט ע"א ובמדרש הילקוט רמז אלף נ"ג אחר הדברים האלה הרהורי דברים היו שם כו׳ הוא מן א"ג וכן נרשם בילקוט בצדו. דף צ"ב ע"א במדרש אשר בילקוט רמז אלף נ"ג א"ר עקיבא עד היכן גדלו עד עץ של חמשים אמה, הוא מא"ג. דף צ"ד ע"א ובילקוט רמז אלף נ"ד אמר להם מרדכי משה רבינו הזהירנו בתורתו כו׳ הוא מא"ג וחסר הציון. דף צ"ח ע"ב כדאיתא במדרש בילקוט רמז אלף נ"ג א"ר יצחק בר נפחא כו׳ הוא מא"ג. דף ק"ח ע"ב ובילקוט ממלוך אדם חנף כו׳ הוא בילקוט רמז אלף מ"ד בשם א"ג. דף ק"ט ע"א איתא בילקוט א"ר יצחק בר נפחא הוא בילקוט רמז אלף נ"ז ד"ה בלילה ההוא והוא מא"ג. דף ק"ט ע"ב ובילקוט א"ר חנינא בר פפא מלמד ששמעו גדולי ישראל, הוא בילקוט רמז אלף מ"ה בפ׳ ובמלאות בשם א"ג. דף קי"ז ע"א בילקוט בפ׳ בלילה ההוא רמז אלף נ"ז אר"ש בשעה שאמר המן הוא בא"ג בפ׳ אם על המלך טוב. דף קי"ח ע"ב בילקוט ויקראו סופרי המלך עם בזוי יש כו׳ הוא בילקוט רמז אלף נ"ה והוא מא"ג. דף קל"ה ע"א כמו שקדם הילקוט מדברי אבא גריון. דף קל"ו ע"א בילקוט רמז אלף נ"ז כתוב באותה שעה הלך ומצאו למרדכי שהיה יושב בראש התינוקות כו׳ הוא בילקוט ד"ה ותאמר לו זרש, והוא מא"ג. דף קנ"ו ע"א איתא בילקוט דאחשורוש ותאמר לו זרש אשתו שס"ה בעלי עצה היו לה כו׳, הוא ברמז אלף נ"ז בשם א"ג. דף קנ"ז ע"א ובילקוט בשעה שהכינו מרדו ונפל עליו הוא ברמז אלף. נ"ז ד"ה ותאמר לו זרש והוא מא"ג. שם בילקוט בשתי שעות מהלילה נשמעה בכייתן למרום כו׳ הוא בילקוט שם והוא מא"ג. דף קנ"ח ע"א בילקוט רמז אלף נ"ז באותה שעה אמר הקב"ה למלאך, הוא מא"ג. דף קנ"ח ע"ב במדרש בילקוט והיה המלאך עומד על גבו כו׳ הוא מא"ג. ובעל מנות הלוי הביא המאמרים האלה אשר מצא בילקוט והעיר עליהם דברים נכוחים הראוים אליו:

ג.

המדרש השני על מגילת אסתר אשר אני מוציא לאור הוא מדרש פנים אחרים, ולא נודע ממנו עד היום. ומצאתי בכ"י אקספארד והוא קובץ Michael 577 № 155 אשר הבאתי למעלה. בהתחלתו נמצא התנחומא ואחר כך מדרש אבא גריון ואח"כ נמצא עוד מדרש אחד ורשום עליו „פנים אחרים" ר"ל מדרש אבא גריון בפנים אחרים. אבל ראיתי כי נתחבר במדרש הזה ב׳ נסחאות יחד ובאמת נפרדים הם זו מזו ולא נולדו בזמן אחד, לכן הפרדתי אותם. את החלק הראשון אכנה בשם מדרש פנים אחרים נוסח א׳, ואת השני מדרש פנים אחרים נוסח ב׳. הראשון הוא קטן בכמות, ונמצא בו מאמרים אשר לקח המסדר מן גמרא בבלי מגילה, גם מאמר אחד מפדר"א, והעתיק מלה אחת איסטרוגלוס עם הטעות כמו שמצא בפדר"א במקום שיש לתקן איסטרולוגוס. לא כן נוסח ב׳ אשר הוא גדול בכמותו, והוא מדרש בפני עצמו, ואין לו התיחסות אל הראשון. הרב החכם הגדול מוהר"א יעללינעק הוציא לאור בבית המדרש ח"א צד 19—24 מדרש קטן ויכנהו „מדרש אחר על מגלת אסתר", והוא רק על פרשה ב׳ על הכתוב איש יהודי היה בשושן עד בערב היא באה. וזה הוא אשר נעתק למענו ג"כ מאוצר הספרים אשר בהאמבורג בקובץ עם מדרש אבא גוריון ביחד אשר הזכרתי למעלה. והנה המדרש הקטן הזה אשר הדפיס מהקובץ

אשר

חיים מאיר הורוויץ (בערלין תרמ"א). המדרש הזה הוא כמו ילקוט אשר אסף מאסף אחד מהגדות חז"ל בגמרא מגילה פדר"א אסתר רבה ותרגום ראשון ותרגום שני, וגם מן מדרש אבא גוריון לקט הרבה, והתעורר עליהם החכם הנ"ל בהערותיו.

הנשר הגדול רש"י ז"ל ראה המדרש אבא גוריון הזה, והביאו בפירושו מ"א י' י"ט, וז"ל: וכל צורת הכסא מפורש באגדת מגילת אסתר, וכוון למדרש אבא גוריון (ז).

רבינו טוביה ב"ר אליעזר ז"ל בלקח טוב על אסתר כ"י השתמש הרבה במדרש הזה, ואת המדרש אסתר רבה לא ראה כלל. כאשר יראה הקורא במדרש לקח טוב הנ"ל אשר ספחתי אל מדרש א"ג, וימצא כי כמעט כולו מן מדרש א"ג לקוח, כמו שהעירותי בהערות אשר ערכתי עליו.

פסיקתא חדתא (נדפסת בבית המדרש ח"ו צד 53—58) השתמשה במדרש א"ג, ומובא בה דברים ממדרש רבה ומדרש א"ג מעורב יחד. וגם היא מן מאסף אחרון.

תרגום ראשון ותרגום שני (ח) השתמשו במדרש אבא גוריון. והיה להם למקור, כאשר תראה בהערותי (ט). ולפעמים תמצא כי לא ירד המתרגם להבנת דברי המדרש ומתרגם שלא כמשפט (י):

גם בעל הילקוט הביא מאמרים רבים בשם מדרש אבא גוריון, על איזה מהם רשם אבא גוריון, אבל לרוב לא רשם כלל. וברשימה אשר אני נותן לפניכם מהילקוט מקור כל מאמר ומאמר אשר שאב ממנו למגלת אסתר, תמצאו איזה מאמרים שאב מן המדרש א"ג:

גם הכלבו סימן קי"ט הביא מאמר אחד מן מדרש אבא גוריון המכונה „דמות כסא של שלמה המלך", והוא לקוח מן מדרש אבא גוריון. והרב מוהר"א יעללינעק הדפיס את המאמר הזה מהכלבו בבית המדרש ח"ב צד 83—85, ובאמת חסר זה באבא גוריון אשר הוציא הוא לאור, כי הכ"י בהאמבורג אשר נעתק למענו הוא מקוטע וחסר הרבה, כמו שהעירותי לעיל:

והנה גם הרב ר' שלמה אלקבץ בספרו מנות הלוי הביא הרבה מאמרים מהמדרש אבא גוריון, אולם הוא בעצמו לא ראהו, רק הביא המאמרים כאשר מצא בילקוט, ע"כ אמרתי לרשום

(ז) ראיתי בשו"ת הר"ן דף כ"א ע"ד הביא וז"ל: רש"י מ"א י' י"ט מביא את תרגום אסתר בשם מדרש אסתר ע"כ. וזה אינו, כי מקור המאמר הוא במדרש א"ג, ודברי התרגום נובעים מן מדרש א"ג, ורש"י כוון למדרש א"ג:

(ח) תרגום ראשון הזכירו רש"י מגילה י"ג ע"ב, והערוך ערך דוגמא וערך פג ו', ותרגום שני מובא ברש"י דברים ג' ד', והיה כבר מקודר לפני בעל מס' סופרים, ובפי"ג ה"ו הביא בשם תרגום רב יוסף מה שבא בתרגום שני, ויש איזה שינויים בנוסחא. ובעל מס' סופרים יכנה את התרגום בשם תרגום רב יוסף: (ט) והחכם הגדול המופלא מוהרים"ל עונץ בספרו גד"פ צד 279 חשב כי המדרש א"ג השתמש בתרגום שני בענין הכסא של שלמה והביא גם ג"כ דברי הילקוט שהביא ברמז אלף ת"ץ „באבא גוריון ובתרגום מוסיף טעם", ולמד מזה כי במדרש א"ג ראה ברחבה מאשר הוא בתרגום, מנגד כי הכוונה הוא להיפך, כי בתרגום מוסיף טעם ובתרגום הוא ברחבה, ברור כי התרגום השתמש במדרש אבא גוריון ואשר ממנו דרשותיו, גם אין כוונת הילקוט במה שרשם באבא גוריון ובתרגום מוסיף טעם, שר"ל באבא גוריון המאמר הוא מן מדרש אבא גוריון, והתרגום מוסיף עליו. כמו שכתב הרב החכם מוהר"ר חיים מאיר הורוויץ בראש דבר למדרש מגלת אסתר שהוציא לאור צד 50, כי חשב שהילקוט העתיק כל המאמר מן מדרש אבא גוריון, ומה שציין בצדו „מדרש" כוון למדרש אבא גוריון, ומה שסיים הילקוט באבא גוריון, פי' האגדה הזאת נמצאת באבא גוריון, ובתרגום (פי' אבל בתרגום והוא המכונה תרגום שני) מוסיף טעם. ואם כוונת הילקוט כי גם באבא גוריון מוסיף, היה לו לומר „מוסיפים" בלשון רבים, כי יסוב גם על אבא גוריון, עכ"ל. וגם זה אינו, רק כוונת הילקוט כי באבא גוריון גם בתרגום מוסיף כל אחד ואחד. ומה שהקשה גם החכם הורוויץ וז"ל: ועוד הגע עצמך מאיזה מדרש העתיק בעל הילקוט את האגדה הזאת במדרש רבה לאסתר לא נמצאה האגדה הזאת, והמדרשים האחרים מכסא של שלמה המלך לא נפרצו עוד בימיו". נעלם ממנו כי הילקוט כוון תמיד למדרש פנים אחרים אשר אני מוציא כעת לאור, וציון „מדרש" כוונתו להמדרש הזה, ואף בלי ציון הביא ממנו הרבה דברים למגלת אסתר כמו שתראה להלן בהערות שלי למדרש הזה. גם בענין כסא של שלמה אשר הביא הילקוט וציין בצדו „מדרש" כוון למדרש פנים אחרים. וזה שסיים „באבא גוריון ובתרגום מוסיף טעם" ר"ל שמוסיף בעניני הכסא יותר ממה שהוא במדרש פנים אחרים, ולא כוון במה שציין בצדו „מדרש" אל מדרש אבא גוריון, כי שם הוא בסגנון אחר ממה שהביא: (י) כמו שתראה במדרש אבא גוריון הערה קפ"ה שתרגם והוה מזקא להון חמרא אובמא, במקום אשר במדרש א"ג כתוב שהיתה מוזגת להם יין שחור, וחשב שפי' שחור תרגם שחור לכן תרגם אוכמא, ובאמת הכוונה יין מלכות, כי שחור בלשון פרסי פי' מלכות, כמו הדבק לשחור ויתחנון לך: ועיין גם במדרש פנים אחרים ב' שם הנוסחא שהיתה מוסכת להדין שחור. ועיין שם בהערותינו הערה ת"ה.

אבא גוריון הזה, הואיל בחסדו החכם הגדול הזה, להוציא למעני כל השינויים, ורשם אותם על העתקה אשר שלחתי אליו מכ"י רומי. ואני נותן לו בזה תודה ותשואות חן בעד טובו וחסדו. את הכ"י הזה אכנהו בהעדות „כ"י ק'" (ר"ל קאמבריטש):

עוד כתב יד אחד נמצא באוצר הספרים של די ראססי בפארמא, קובץ 563. וההוספות והשינויים בינו ובין כ"י שלי, הוציא למעני ידידי הרב החכם השלם ה"ר חיים מאיר הורוויץ, בהיותו בפארמא, ושלחתי אליו הכ"י מבריטיש מוזעאום, והוא רשם השינויים ביני שיטי. בכ"י הזה נוספו לפעמים איזה מאמרים אשר רשום עליהם „ובמדרש אחר". גם לחכם הזה אני נותן אלף תודות. הכ"י הזה אכנהו בהערות שלי „כ"י פ'" (ר"ל כ"י פארמא):

ב.

בהמדרש אבא גוריון כבר השתמש בעל מדרש אסתר רבה, (ה), והביא ממנו הרבה מאמרים, ואסף בחפניו מאמרים שלמים עם הוספות ובהרחבת לשון כדרך מאסף אחרון (ו). גם עוד השתמש במדרש אבא גוריון מדרש אחר המכונה מדרש מגילת אסתר (איננו המדרש אסתר רבה), נדפס פעם ראשונה בקובץ יחד עם ספרים שונים בקושטאנטינא שנת רע"ם, ופעם שנית בקובץ מדרשים קטנים אשר הוציא לאור הרב החכם המהולל רבי חיים

(ה) המדרש הזה הוא מהמדרשים המאוחרים, ונמצא בו דברים מן יוסיפון ליהודים פ"ד, כמו שהתעורר בעל מאור עינים פי"ט וז"ל: והנה תראה ברור כשמש במדרש אסתר כי כל סיפור חלום מרדכי ותפלתו ותפלת אסתר הנמצאת שם בלשון הקודש הכל לקוח אות באות מן היוסיפון ליהודים פ"ג [צ"ל פ"ד] עכ"ל, וכן ראיתי בלקח טוב כ"י (פ"ה פ"א) בפ' ותעמוד בחצר בית המלך שהביא כתוב בס' יוסף בן גוריון שקורין אותו יוסיפוס, כי בלכת אסתר לחצר הפנימית לקחה עמה ג' נערות כו', גם זה נמצא במדרש אסתר פ"ט אות א'. וראיתי כי בעל מנות הלוי דף קמ"ד ע"א הביא כל המאמר בשם היוסיפון אשר נמצא במדרש אסתר רבה. המדרש הזה לא היה לפני רש"י ובעל הערוך, גם לא היה לפני בעל הילקוט, ולא הביאו כלל. וראיתי באגרת בקורת להגאון מוהר"ץ חיות ז"ל שכתב: מדרש אסתר מובא בערוך, ואני לא מצאתי בערוך אף פעם אחת שהביא המדרש הזה, כי מה שהובא בערוך ערך קומוס הם דברי התוספי. גם הביא שם הרב הנ"ל מדרש אסתר מובא בתוס' ע"ז ל"ג ע"ב, גם זה אינו, כי ז"ל התוס' במדרש אסתר גבי ישבו עם אחד שא"ל המן לאחשורוש אם זבוב נופל לכוס של אחד מהם זורקו ושותהו ואלו אדוני המלך נגע בהם חובטו בקרקע ולא עוד אלא שמדיחו טשו שלשה פעמים ע"כ. וזה לא נמצא כלל במדרש אסתר, רק כל המאמר הוא בגמרא מגילה י"ג ע"ב, רק הסיום שהביאו חכמי התוס' „ולא עוד אלא שמדיחו כוסו שלשה פעמים" ליתא שם, ואולי היה כן לפני חכמי התוס' בגמרא. והיה כתוב בתוס' במ' מגילה, וכוונתם במסכתא מגילה, ואח"כ בא מדפיס אחד והגיה במדרש אסתר. והנה כפי הנראה נתחבר המדרש הזה בא"י, לכן תמצא בעל גמרא בבלי מגילה כתב „רבנן דתמן", כמו פ"א אות ג' רבנן דתמן, והוא מגילה דף ט"ו. שם אות ד' רבנן דתמן אמרין, הוא ג"כ במגילה שם. שם אות ז' תמן אמרין, הוא ג"כ במגילה שם. וכן פ"ב אות ב' רבנן דתמן אמרין מניין להמן, הוא בגמרא חולין דף קל"ט. וכן פ"י אות ד' תמן אמרי, הוא ג"כ במגילה שם. וכן באות י"ב תמן אמרין, הוא בגמרא ברכות דף י"ג פ"א: (ו) בפתיחתא דאסתר אות ט' נמצא התחלת המדרש הזה אבא גוריון איש צידן אמר חמשה דברים כו'. עוד שם אות ט' ד"ה ממלוך אדם חנף זה אחשורוש, הוא מן מדרש א"ג. וכן עוד שם אות י' ר' ברכיה פתח מי פעל ועשה קורא הדורות אדם ראש לצורים. במדרש פ"ב אות א' בהראותו מהיכן העשיר, שם אות ה' ובמלאת א"ר חנינא בר פפא גדולי הדור היו שם, שם אות י"א וכלים מכלים שונים הביא כלים וכלי פילם, שם אות י"ג והשתיה כדת, כדת כל מקום ומקום. שם אות י"ד לעשות כרצון איש ואיש א"ל הקב"ה. פ"ג אות ט' גם ושתי המלכה מה ראה הכתוב לפרסם סעודתה (עד ד"ה השני). שם אות י' ד"ה בית המלכות כו' דא"ר אבין (עד ד"ה השני). עוד שם ר' יודן ור' לוי בש"ר יוחנן. שם אות י"א א"ר יצחק אה"ס אין להם שובה. שם אות י"ב אמר למהומן עד זתר הרגס ר' יעקב. אות י"ג כשישראל אוכלין ושותין. אות י"ד ותמאן שלחה ואמרה לו. שם ר' שמעון בר אבא אין הקב"ה דן (עד ור' שמואל בר נחמן). אות ט"ו ויקצף א"ר יוחנן באותה שעה. עוד שם א"ר יוחנן כל אותה השנים. פ"ד אות א' ויאמר המלך מי היו א"ר קימון. אות ו' מה ראה ממוכן לקפוץ ר' יוחנן אמר תלתא אמוראין. פ"ו אות י"ג מה קלפון. פ"ז אות א' משל לאדם שהיתה לו קייהה. שם אות ב' ד"ה אחר הדברים א"ר לוי משל לגולייר. אות ג' ד"ה אחר הדברים הרהורי דברים. אות ו' ר' יוסי בר חנינא פתח. אות ז' ויהי באמנם ר' יוחנן בש"ר בנימין. אות ה' ר' לוי אמר. אות ט' א"ר איבו. אות י' ויבז בעיניו ר"ב בן יוסי בן לקוניא. שם משל דהמן. אות י"א באותה הכאבון תני כשאמר המן. אות י"ב ד"ה ישנו. שם כל מה שהיה המן. אות י"ג באמצע, וכן כתבו באותן אגרת. שם ופגעו במרדכי. שם א"ר יצחק נפתא המן הרשע בעלילה גדולה בא. אות י"ט אמר לו קולמוס אתה כותב. אות כ' רבנן אמרין. אות כ"א ויאמר המלך הכסף בגימטריא. אות כ"ג הרוצים הם הרשעים. פ"ט אות ג' ובכולם לא היו יודעים לתת עצה. אות ד' נאמר שפשה הטן. פ"י אות ד' מהר קח. אות ה' ד"ה ויקח המן. אות ז' והמן נדחף. כל המאמרים האלה לקוחים מן מדרש א"ג:

ראיתי

J I 4 (ד). וראיתי כי המדרש הזה נמצא בשלימות ולא נלקה בחסר ויתיר, אמרתי להציאו לאור עולם, עם הערות ותקונים ומראה מקומות, גם השויתי כל מאמר ומאמר עם עוד חמשה כתבי יד אחרים אשר השתדלתי להשיג, ואפרסם פה אחד אחד להודיע תכונתם בקצרה, ואלה הם:

האחד כתב יד מאקספארד אשר נשלח אלי מאוצר הספרים דשם, והוא מספרי של הרב החכם המנוח מוהר"ר חיים מיכל ז"ל מהאמבורג, כי הספרים מהמנוח הנ"ל נמכרו לאקספארד, ומסומן Michael 577 № 155 ונזכר ברשימה שלו הנקראת אוצרות חיים (האמבורג הר"ח) אות מ' סי' תי"ח, ונכתב על קלף בשנת **ה"א ר"ל**, ומחזיק קל"ט דפים ומכיל גם התנחומא, והוא כ"י הרביעי מתנחומא אשר היה לפני, ואשר אכנהו **„כ"י רח"ם"**, ודברתי אודותיו במבוא להנחומא אשר יצא בקרוב לאור. ואחר סיום התנחומא בדף קט"ז ע"ב מתחיל „אגדתא דמגילתא", והוא מדרש אבא גוריון, ואכנהו בהערות שלי למדרש א"ג **„כ"י א"** (ר"ל כ"י אקספארד):

גם היה לפני כ"י שני מבריטיש מוזעאום בלאנדאן, קובץ 15402, נכתב בשנת **ה"א רמ"ב**, והעתיקו החכם השלם מוהר"ר אריה ליב שלאסבערג, ואני קניתי את ההעתקה ההיא ממנו. על הכ"י רשום מדרש אבא אורוין, ובסוף תם אבא אורוין. ובכ"י הזה נמצא בפסוק ויקראו סופרי המלך נוסח האיגרת בלשון ארמי, ובכל כתבי יד האחרים הוא בלשון עברי. והבאתי את הנוסח הזה בלשון ארמי במדרש אבא גוריון בסוף הפסוק הזה. גם נמצא בהכ"י הזה בפסוק ומרדכי ידע. במאמר ועוד ז' מדורין יש בגיהנם, מאמר אחד ורשום עליו: „תוספות מה"ר אליעזר ז"ל", והוא לפרש המאמר ההוא, ואין ספק שהוא מבעל הרוקח, והעתקתי כל המאמר הזה בהערות שלי פרשה ד' הערה מ"ט. הכ"י הזה אכנהו בהערות **כ"י ב"מ** (ר"ל בריטיש מוזעאום):

הכ"י השלישי הוא הנמצא בבית המדרש בעיר לאנדאן, נכתב בשנת **שס"ז**, והחכם הנ"ל הוציא השינוים וההוספות מכ"י הזה, והציגם בגליונות בהעתקה אשר העתיק מכ"י בריטיש מוזעאום, והכ"י הזה אכנהו בהערות **„כ"י ל"** (ר"ל כ"י לאנדאן):

הכ"י הרביעי הוא הנמצא באוצר הספרים בקאמבריטש, קובץ 33, וחסר בראשיתו, ומתחיל מן המלות אריות של זהב חלולים עומדים משני צדי הכסא (עיין מדרש אבא גוריון הערה פ"א). הכ"י נכתב בשנת **ה"א ק"ע**, וכולל מגלת אסתר עם פי' ה"ר שמריה האיקריטי, גם פי' על פרק ראשון ממס' מגילה לה"ר שמריה הזקן האיקריטי, (אבי זקנו של ר' שמריה הנ"ל), גם מדרש אבא גוריון. עיין מה שכתב ידידי הרב הגדול מוהר"ר שלמה בן מאיר, המכונה דר' שיללער סינעססי, בספרו בניות ברמה קובץ 33, והוא רשימה מכ"י אשר באוצרות הספרים בקאמבריטש, עם הערות מושכלות הנכוחות למבין. ומן המדרש אבא

על עולם, חסר לפני זה „רבנן אמרין אחשורוש שונא את ישראל יותר מהמן". (דף יב) מה שהיה יהי', צ"ל מה שהיה היה. (דף יג) ארבע אמות, צ"ל ארבע מאות. (שם) יש בה חמש מאות וחמשים וחמשה, חסר „חנויות של דם וכל חנויות וחנויות יש בו חמש מאות וחמשים וחמש". (שם) והבאנה נערות אסתר וכו' ותקרא אסתר להתך וכו', צ"ע ונו'. (דף יד) ובשה תיניה, צ"ל ונפק תיניה. (דף טו) ויאמרו נערי המלך וכו', צ"ע ונו'. (דף יו) שאמרנו לברך לילות, צ"ל לילית. (שם) שהביאו לדריוש ואחר שבילנו, צ"ע שהביאו לכורש. (שם) סגין בי' תיניה, צ"ל בי' תנין. (שם) דלא קמי ומספר, המלה קמי מיותר. (דף יז) איזה פעמים וכו' במקום וכו'. (שם) ולא הספיק. צ"ע ולא הספיק לגמור: (ד) הקובץ הזה מכיל מדרשים על ד' מגילות (וחסר על שה"ש), על מדרש איכה הוא כמדרש דפוס שלפנינו בדפוס. ועל קהלת ורות הוא המדרש לקח טוב הר' טוביה בר' אליעזר ז"ל, ועל מגלת אסתר הוא המדרש אבא גוריון, אבל מעורב עם הגדת חז"ל מגמרא מגילה, על המאמרים מגמרא רשום עליהם „הגדה", ועל המאמרים מאבא גוריון, רשום עליהם „מדרש". וכן גם"כ מאמרים ורשום עליהם „פי' רש"י". בסוף הכ"י בדף האחרון כתוב: קניתי אותו מה"ר יצחק קמחי פה קשטיון (נראה הכ"י כתוב בלשון רומי Costilionê) שנת קל"ח (1378) לפרט קטן, אני יוסף אבן חביב. (וכן יש נתקן במבוא למדרש לקח טוב צד נ"א „שנת קל"ח" במקום רל"ח, וכן נדפס שם בלשון רומי 1378—5138 anno, וגם צ"ע „קניתי אותו מה"ר יצחק"):

המדרש

פתח דבר

המדרש אבא גוריון על מגלת אסתר אשר אני נותן לפניכם קוראים יקרים : נקרא על שם התחלתו שמתחיל : אבא גוריון איש צידן, וידוע כי הרבה מדרשים נקראים על שם התחלתם. הרב בעל הילקוט ראהו, והביא הרבה מאמרים ממנו בילקוט אסתר גם בשופטים רמז נ"ג, וציין מצדו „אבא גוריון", ופעם אחת ברמז אלף מ"ו בסיום המאמר הביא „באבא גוריון ובתרגום מוסיף מעט". ובעל שם הגדולים (ח"ב אות מ' סי' 62) ידע כן המדרש הזה רק כאשר הביאו הילקוט. והרב בעל מאור עינים פנ"ז ראהו, וז"ל שם : „לפי מה שראיתי בפסיקתא דרב כהנא נמצאת אצל מדרשי אבכי"ר ואבא גוריון בספר קדמון [כתב יד] שראיתי במדרש הנדיב יצחק איש פאנו אורח פירר"ה".

המדרש הזה היה ספון וטמון בכתב יד, והוציאו לאור עולם ידידי הרב החוקר הגדול מוהר"ר אהרן יעללינעק, בבית המדרש ח"א (לייפציג תרי"ג), ע"פ כתב יד הנמצא באוצר הספרים בהאמבורג קובץ 37, אולם בקובץ הזה חיסר ודילג הסופר מאמרים שלמים, והרבה פעמים יצא במלת „וכו'" ידי חובתו (א). גם נמצא איזה הוספות אשר הוסיף הסופר מגמרא מגילה (ב). וכמו כן עלו קמשוני הטעות למכביר (ג). וזה לא כביר נעתק למעני המדרש הזה מכתב יד אחד הנמצא ברומי בביבליאטעקא הנקראת Casanata מסומן וראיתי

(א) כמו שנדפס בבית המדרש דף ב' שו' בימים ההם כשבת בסיום המאמר שש מלות לכתוב אלא כנגד שם. פה חסר מאמר גדול, והרב המו"ל הוסיף בסוף מלת „אלעזר", אבל באמת חסר סיום המאמר, וצ"ל כנגד שש בנים שעתידים לצאת מזרעו, גם חסר כל המאמר שאחריו מכסא של שלמה, ונמצא לנכון בשלימות בכ"י שלפנינו. וכן נדפס בבית המדרש ח"ב דף פ"ג בשם מדרש דמות כסא של שלמה המלך ע"ה, אשר העתיק מן ס' כלבו סי' קי"ט, ובאמת הכלבו לקח את כל זה ממדרש אבא גוריון שלפנינו, ואין ספק שבקובץ אשר בהאמבורג אשר נעתק ממנו בעד הרב דר' יעללינעק חסר דף שלם עד והשתיה כדת. וכן עוד שם בבית המדרש ח"א דף ז' שו' ויהי באמרם אליו יום ויום ר' יהודה אומר בניה של רחל וכו' עד יראו צדיקים וישמחו. השמיט פה מאמר גדול עד סיום שנאמר יראו צדיקים וישמחו, ונמצא לנכון בכ"י שלפנינו. עוד שם דף ח' ויבז בעיניו א"ר לוי לסוף שקינן וכו' עד אמר לו הקב"ה אתה הוא גורלן של בניי, גם פה השמיט מאמר אחד עד הוא גורלן של בניי (לפנינו של ישראל). וכן עוד שם דף י"א בסוף פ"ג בפסוק ויקראו סופרי המלך, אחרי המלות אלא מזרע עמלק, חסר מאמר גדול הנמצא לנכון בכל כתבי יד שלפנינו: (ב) כמו (דף ב') ויהי בימי אחשורוש הוא רשע כו' עד ודוד הוא הקטן, לקוח מן גמרא מגילה י"א ע"א גירסא בכ"י שלפנינו · וכן (דף ט') ויאמר המן אמר לו כלילהו כו', וכן המאמר שאחריו מפוזר ומפורד כפרידה הזו כו', הוא מגמרא מגילה י"ג ע"ב: (ג) כמו (דף א') מה ראו להיות ברשע. צ"ל מי ראוי להיות ברשע. (שם) אדם רשע ליצרים, צ"ל ליצורים. (דף ב') אל תגבל כבודך, צ"ל כסא כבודך. (שם) ומגדלים לחזקיהו, צ"ל ומגדלות. (שם) ביזבייתה, צ"ל בוז ביתיה. (שם) אחרבנא, צ"ל אחריב ביתיה. (דף ד') דכתיב אנא לקבל אלפא חמרא שתה, צ"ל דכתיב לקבל אלפא חמרא שתי, ומלת אנא יש למחוק. (שם) מן אנקרוקי, צ"ל מן הנדיקו. (דף ה') וגו' כלשון חזרה לה המלכות, צ"ל וכו כלשון חזרה לה המלכות. (שם) כשהפך מיינו, צ"ל כשהפג מיינו. (שם) מיד הרגו, צ"ל הרגן. (דף ו) כופה של חסד, צ"ל טיפה של חסד. (שם) על ידי דעת שריס, צ"ל על ידי דעת סרוחה. (שם) שאם יגע לו הדבר היה אומר לו שנאמר דניאל בתרע מלכא, כל זה יש למחוק מן הספר. (שם) ומוסיף אחד, צ"ל ומושיב אחד · (שם) למד"ה, צ"ל לאדם. (דף ז') לזאת פרשו לו מגודה, צ"ל שפרשו. (דף ח') אם יתדו שמים וכו', צ"ל וגו'. (שם) ובניך מלקבין, צ"ל מקלסין · (שם) והפכתם אבלם לששון, צ"ל והפכתי. (שם) ותשלם התומה בעבור להודע אגול, צ"ל בעברים ותמשה לאגול. (שם) ואל עקרבים וכו', צ"ל וגו'. (דף ט) והבוסין אינון בידו, צ"ל ותפושין. (שם) כי יעבד בקמאי, צ"ל כדיעבד בקמאי. (שם) כדאנו בעינן למיזן מנהון מירעה קונדים עליט שווקין, צ"ל כדאנו בעינן למיזבן מנהון מידעם סוגרין עלינו שווקים. (דף י') חדל לך מן הדעה הזאת, צ"ל מן הרעה הזאת · (שם) והוא ממית ומחיה, חסר ויבקע תהם. (שם) אי אלהיהם צ"ל איה אלהיהם. (שם) ושסף היכלו, צ"ל ושרף היכלו · (דף יא) מנהגו של

ספרי דאגדתא

SAMMLUNG AGADISCHER COMMENTARE

ZUM

BUCHE ESTER.

ENTHÄLT:

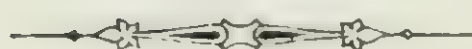
Midrasch Abba Gorion; Midrasch Ponim Acherim; Midrasch Lekach Tob.

Nach Handschriften herausgegeben mit kritischen Noten, Erklärungen und einer Einleitung versehen

VON

SALOMON BUBER

IN LEMBERG.

WILNA.

DRUCK UND VERLAG V. WITTWE ET GEBRÜDER ROMM.

—

1886.

ספרי דאגדתא

עַל

מגלת אסתר

דורשי רשומות אומרים רצונך שתכיר מי שאמר
והיה העולם, למוד הגדה שמתוך כך אתה מכיר
את הקדוש ברוך הוא, ומדבק בדרכיו:

(ספרי עקב פיסקא מ"ט)

ספרי דאגדתא

על

מגלת אסתר

הלא המה קבוצת מדרשים שונים:

א) **מדרש אבא גוריון**. ע"פ כתב יד ישן נושן הגנוז ברומי, וע"פ השואה עם עוד חמשה כתבי יד אחרים הטמונים באוצרות הספרים: באקספארד, בריטיש מוזעאום, בביה"מ בלאנדאן, בקאמבריטש, ובפארמא.

ב) **מדרש פנים אחרים**. ע"פ כ"י מאוצר הספרים באקספארד, אשר היה לפנים בעקד הספרים של הרב החכם הגדול המנוח מוהר"ר חיים מיכל ז"ל מהאמבורג, והיה לפני בעל הילקוט.

ג) **מדרש לקח טוב**. מרבינו **טוביה** ב"ר **אליעזר** ז"ל, ע"פ כ"י הנמצא ביד הרב החוקר הגדול מהר"א יעללינעק, ועם השואה עם כתב יד שני מאוצר הספרים במינכען.

נאספו לאגודה אחת

עם הערות ותקונים והגהות ומראה מקומות ופתח דבר בראש

ממני

שלמה באבער

מלבוב.

ווילנא

בדפוס והוצאות האלמנה והאחים ראם

שנת חמשת אלפים ושש מאות וארבעים ושבע לב"ע

4 50

ספרי דאגדתא
על
מגלת אסתר